

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

Попович Віталія Петрівна

УДК: 341.3:343.21 (477)

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У КРИМІНАЛЬНЕ
ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Хавронюк Микола Іванович
доктор юридичних наук, доцент

Львів – 2010

ЗМІСТ

| | |
|--|------------|
| ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ..... | 3 |
| ВСТУП..... | 5 |
| РОЗДІЛ 1. Загальні засади імплементації міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне законодавство..... | 14 |
| 1.1. Генезис міжнародного гуманітарного права та його вплив на розвиток кримінального законодавства України..... | 14 |
| 1.2. Поняття сучасного міжнародного гуманітарного права та його норм. Співвідношення міжнародного гуманітарного права і національного кримінального законодавства..... | 32 |
| 1.3. Поняття і значення імплементації норм міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне законодавство..... | 70 |
| Висновки до розділу 1..... | 86 |
| РОЗДІЛ 2. Досвід зарубіжних держав щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне законодавство..... | 90 |
| 2.1 Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Західної та Центральної Європи..... | 90 |
| 2.2. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Східної Європи | 102 |
| 2.3. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Азії | 118 |
| Висновки до розділу 2..... | 125 |
| РОЗДІЛ 3. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права..... | 131 |
| 3.1. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права в частині права прав людини..... | 131 |
| 3.2. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права в частині права збройних конфліктів..... | 151 |
| Висновки до розділу 3..... | 176 |
| ВИСНОВКИ..... | 182 |
| ДОДАТКИ..... | 187 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... | 291 |

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

| | |
|--|--|
| Австрія | Австрійська Республіка |
| Азербайджан | Азербайджанська Республіка |
| Албанія | Республіка Албанія |
| Бельгія | Королівство Бельгія |
| Болгарія | Республіка Болгарія |
| Голландія | Королівство Нідерланди |
| Грузія | Республіка Грузія |
| Естонія | Естонська Республіка |
| Іспанія | Королівство Іспанія |
| Казахстан | Республіка Казахстан |
| Киргизстан | Киргизька Республіка |
| КК | Кримінальний кодекс |
| Китай | Китайська Народна Республіка |
| Корея | Республіка Корея |
| Латвія | Латвійська Республіка |
| Литва | Литовська Республіка |
| МГ | міжнародне гуманітарне право |
| МКС | Міжнародний кримінальний суд |
| Міжнародний трибунал по Руанді | Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав за період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року |
| Міжнародний трибунал по колишній Югославії | Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року |
| Молдова | Республіка Молдова |
| Німеччина | Федеративна Республіка Німеччина |
| Нюрнберзький | Міжнародний воєнний трибунал для суду над головними |

| | |
|-----------------------------------|--|
| трибунал ООН | воєнними злочинцями європейських країн "осі" Організація Об'єднаних Націй |
| Польща | Республіка Польща |
| Росія | Російська Федерація |
| СРСР | Союз Радянських Соціалістичних Республік |
| Таджикистан | Республіка Таджикистан |
| Токійський трибунал Узбекистан | Токійський міжнародний воєнний трибунал Республіка Узбекистан |
| УРСР | Українська Радянська Соціалістична республіка |
| Франція | Французька Республіка |
| Швеція | Королівство Швеція |
| Швейцарія | Швейцарська Конфедерація |

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У КК України 2001 р. вперше в окремому розділі (розділ XX) було встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Увівши до Кодексу вказаний розділ Україна, тим самим, виконала значну кількість міжнародних зобов'язань, взятих перед міжнародним співтовариством ще СРСР, відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколів до них 1977 р., низки Гаазьких конвенцій, що обмежують вибір засобів та методів ведення війни, інших міжнародних договорів та загальновизнаних міжнародних звичаїв.

Встановлення кримінальної відповідальності за окремі злочини, які згідно з положеннями МГП визнаються серйозними порушеннями його норм, вимагає розгляду питання щодо відповідності кримінального законодавства України міжнародним вимогам у зазначеній сфері.

Практичне значення даної теми дослідження полягає у тому, що за допомогою отримання відповіді на питання: наскільки положення КК України відповідають основним вимогам МГП, по-перше, можна сформулювати пропозиції щодо можливих шляхів приведення національного кримінального законодавства у відповідність до взятих Україною, у тому числі, як правонаступницею СРСР, міжнародних зобов'язань у даній сфері, а по-друге – виробити рекомендації у сфері боротьби з міжнародними злочинами, що за ступенем суспільної небезпеки посідають одне із перших місць серед усіх інших злочинів.

Крім того, важливим аргументом на користь дослідження повноти імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України є необхідність встановлення такої системи відповідних кримінально-правових заборон, яка не дала б можливості залишити безкарним жодне серйозне порушення норм МГП через відсутність відповідної норми в КК України.

Слід також зазначити, що при всій важливості розробки проблеми імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України спеціальних наукових досліджень у цій сфері майже не проводилось.

Захищені в Україні дисертації схожої проблематики в основному були спрямовані на вирішення проблем імплементації міжнародного права взагалі, не виділяючи такої його важливої галузі, як МГП. Зокрема, до таких досліджень можна віднести роботи Касинюк О.В., Кохан Л.Г., Маєвської А.А., Пилипенка В.П., Аль-Захарна Саліма, Ярмакі В.Х. Однак, захисти цих робіт проведені за науковою спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. Дисертації ж Куцевича М.П. "Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти", Кучевської С.П. "Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду", а також Миронової В.О. "Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни", захищені в останні роки за науковою спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, присвячені лише окремим злочинам, які можна віднести до серйозних порушень норм МГП (екоцид, порушення законів та звичаїв війни) або ж окремим міжнародно-правовим актам МГП (Статут МКС).

Серед сучасних монографічних праць, в яких досліджено окремі аспекти окресленої проблематики, можна відзначити праці таких вітчизняних, а також зарубіжних вчених: М.М. Антоновича, І.М. Арцибасова, М.І. Бажанова, В.П. Базова, М.О. Баймуратова, А.С. Гавердовського, А.І. Дмитрієва, В.І. Дяченка, В.М. Корецького, І.В. Красницького, Д.І. Крупка, С.П. Кучевської, Є.В. Лукашина, В.С. Лукомського, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, Р.А. Мюллерсона, В.О. Навроцького, В.П. Панова, А.І. Полторака, П.М. Рабіновича, Ю.М. Рибаківа, А. Робертсона, Л.І. Савінського, А.В. Савченка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, Н.І. Цись, М.В. Цюрупи, П.В. Шумського, С.С. Яценка та інших.

Положення, викладені у зазначених працях, враховані при проведенні цього дослідження. Однак, на рівні монографії питання імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України не розглядалися. Такі дослідження проводилися

лише на рівні окремих наукових статей, параграфів підручників із Особливої частини кримінального права та коментарів до КК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових досліджень "Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності" (державний реєстраційний номер 0106U003641). Вона пов'язана з реалізацією положень Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р., Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, Пріоритетних напрямків розвитку правової науки України на 2005–2010 рр., затверджених загальними зборами Академії правових наук України від 9 квітня 2004 р. та ін.

Робота виконана у галузі науки кримінального права за такими напрямками дослідження, як імплементація положень міжнародних договорів до національного кримінального законодавства та вчення про співвідношення кримінального законодавства України із зарубіжним кримінальним законодавством. Зазначені напрями повною мірою відповідають Паспорту наукової спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, затвердженому Постановою Президії ВАК України від 21 травня 2008 р. № 38-06/6.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у з'ясуванні того, наскільки повно в національному кримінальному законодавстві імplementовані норми МГП щодо криміналізації його серйозних порушень, а також у розробленні на цій основі відповідних пропозицій та рекомендацій щодо подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.

Відповідно до мети дослідження, та враховуючи його комплексний характер, були сформульовані основні завдання:

- дослідити генезис МГП та його вплив на розвиток кримінального законодавства України;

- з'ясувати поняття сучасного МГП та його норм, а також питання щодо співвідношення МГП та національного кримінального законодавства,

- визначити поняття та значення імплементації норм МГП у національне кримінальне законодавство;

- на основі порівняльного аналізу виявити особливості імплементації норм МГП в законодавстві окремих зарубіжних держав;

- здійснити аналіз відповідності кримінального законодавства України міжнародним договорам у сфері МГП та визначити шляхи їх імплементації;

- сформулювати та обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення кримінально-правової відповідальності за серйозні порушення норм МГП відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Об'єктом дослідження є імплементація норм міжнародного права у кримінальне законодавство України.

Предметом дослідження є наявні результати та подальші перспективи імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України.

Методи дослідження були обрані відповідно до мети та завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Зокрема, використання *історико-правового* методу дозволило виявити особливості виникнення та сутність такої галузі міжнародного права, як МГП та дослідити його вплив на криміналізацію порушень його норм в Україні. *Логічний* метод дав змогу виділити серйозні порушення норм МГП при дослідженні відповідності кримінального законодавства України міжнародним договорам та звичаям, а за допомогою *дедуктивного способу пізнання* вдалося виокремити їх від інших порушень у сфері МГП. *Формально-догматичний* метод слугував аналізу групи статей КК України, які вивчались, для дотримання правил законодавчої техніки, конструювання диспозицій, сприяв виявленню недоліків у їх побудові та формулюванню пропозицій щодо усунення цих недоліків. Метод *порівняльного правознавства* використовувався для дослідження досвіду з питань імплементації норм МГП у кримінальне законодавство окремих зарубіжних

держав. Відповідно до *діалектичного* методу, при якому явища об'єктивного світу вивчаються у єдності і боротьбі протилежностей та з врахуванням загального взаємозв'язку та постійного розвитку, було вивчено підходи щодо можливих шляхів імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України, виділяючи її як правотворчий, так і організаційний елементи, за допомогою якого норма права втілюється у життя і стає дієвою.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних криміналістів, що висвітлили як загальні проблеми кримінального права, так і проблеми міжнародних злочинів, а також наукові праці фахівців у галузі міжнародного публічного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права.

Правову базу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закони України, міжнародно-правові документи, кримінальні кодекси зарубіжних держав тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими науковими результатами дисертаційної роботи, які відзначаються новизною, є такі:

уперше:

- запропоновано визначення імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України, як запровадження норм МГП до правової системи України відповідно до взятих нею на себе міжнародних зобов'язань у сфері кримінально-правових відносин, що здійснюється як без внесення змін до національного законодавства, так і, за необхідності, зі внесенням таких змін. Зазначена імплементація завжди супроводжується проведенням відповідних організаційних дій, спрямованих на безпосередню реалізацію міжнародно-правових норм;

- доведено взаємозв'язок між національним кримінальним правом окремих держав, у тому числі України, та МГП, який обумовлений підходом тієї чи іншої держави до місця та ролі міжнародного права у національній правовій системі: моністичний підхід визначає тісний взаємозв'язок МГП та національного права із верховенством одного над іншим (цей підхід обрала Україна, визначивши примат міжнародного права), а дуалістичний – їх самостійність. Також доведено, що ті

держави, які у своїх конституціях закріпили моністичний підхід (Бельгія, Іспанія, Швеція, Азербайджан, Білорусь та ін.) більш повно та точно виконали свої міжнародні зобов'язання у сфері МГП. Натомість держави, які є прихильниками дуалістичного підходу (зокрема, Австрія та Голландія), майже не виконали зазначених зобов'язань;

- обґрунтовано, що поняття "збройний конфлікт" є ширшим, ніж такі поняття, як "війна", "агресивна війна", "військовий конфлікт", "військові дії" та "воєнний конфлікт". Використання поняття "збройний конфлікт" у положеннях статей 436, 437, 438, 447 КК України дозволить розповсюдити дію цих статей не тільки на міжнародні збройні конфлікти, а й на внутрішні, як того вимагає Другий Додатковий Протокол до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. У зв'язку з цим, запропоновано власне визначення збройного конфлікту, як одного із видів соціальних конфліктів, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами або іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї;

- обґрунтовано необхідність встановлення кримінальної відповідальності за незаконне використання будь-яких міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними в одній ст. 445 КК України, а також вилучення з КК України ст. 435;

удосконалено:

- уявлення щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за насильство над військовополоненими та цивільним населенням тільки у розділі XX КК України (ст. 438), як за міжнародні злочини. Сьогодні аналогічні склади злочинів містяться також і в окремих статтях розділу XIX цього Кодексу та передбачають відповідальність за вказані діяння, як злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) (статті 433, 434);

- підходи щодо ознак об'єктивної сторони злочину геноцид, передбаченого ст. 442 КК України, зокрема, щодо її доповнення поруч із заподіянням серйозних тілесних ушкоджень такою альтернативною ознакою, як "розумовий розлад" (йдеться про розумовий розлад, не пов'язаний із психічним захворюванням);

- міркування щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП, вчинені під час не тільки міжнародного, а й неміжнародного збройного конфлікту. У зв'язку з цим запропоновано визначення збройного конфлікту у примітці до ст. 436 КК України;

- класифікацію воєнних злочинів. Запропоновано поділ цих злочинів на два основні види: порушення законів і звичаїв війни та використання заборонених міжнародним правом засобів і методів її ведення;

отримали подальший розвиток:

- положення щодо взаємозв'язку між кримінальним законодавством України та нормами МГП, який полягає у тому, що з одного боку, відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань, до КК України було включено низку складів злочинів, які можна віднести до серйозних порушень МГП, а з іншого – у тому, що КК України містить норми, які безпосередньо відсилають до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- перелік серйозних порушень, які відповідно до зобов'язань держав повинні заборонятися національним законодавством і за вчинення яких повинно передбачатися покарання: у дисертації запропоновано керуватися переліком, запропонованим Римським Статутом Міжнародного кримінального суду щодо поділу міжнародних злочинів на чотири групи залежно від об'єкту посягання: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії;

- уявлення про особливе місце геноциду серед злочинів проти людяності, яке обумовлене надзвичайно високим рівнем його суспільної небезпечності. Зокрема, злочин геноциду, завжди вчиняється з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи. Інші злочини проти людяності спрямовані проти цивільного населення, але не мають на меті його повне або часткове знищення;

- підходи щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти людяності в окремій статті КК України, яка містила би бланкетну диспозицію з відсилкою до чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загально визнаних принципів та норм міжнародного права.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наукові висновки і положення, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, мають теоретичне та прикладне значення і можуть бути використані:

- у законотворчій діяльності – при подальшому вдосконаленні чинного кримінального законодавства України. Результати дисертації впроваджено у проекті Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права)" (реєстр. № 7164 від 23 вересня 2010 р., внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Швецем В.Д.) (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у законопроектній діяльності від 22 вересня 2010 р. № 04-19/14-2032);

- у науковій діяльності – для подальших теоретичних розробок і досліджень проблем кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП;

- у навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як "Кримінальне право України" та "Міжнародне публічне право", при підготовці відповідних розділів науково-практичних коментарів до кримінального законодавства, підручників, навчальних і методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, в якій автором проведено дослідження проблем імплементації норм МГП (у формі його застосування) у національне кримінальне законодавство України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідались на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: "Молодь в юридичній науці" (Хмельницький інститут регіонального управління та права, 2003 р.), "Проблеми коментування кримінального закону" (Львівський юридичний інститут, 2004 р.), "Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи

розвитку" (Другі Донбаські правові читання) (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010 р.); одному міжнародному симпозиумі до річниці прийняття та набрання чинності КК України 2001 року "Диференціація кримінальної відповідальності" (Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009 р.); двох всеукраїнських науково-практичних конференціях: "Молодь в юридичній науці" (Хмельницький інститут регіонального управління та права, 2002 р.), "Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні" (м. Івано-Франківськ, 2009 р.); двох регіональних науково-практичних конференціях: "Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004 р.), "Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні" (Прикарпатський юридичний інститут імені Василя Стефаника, 2004); двох міжвузівських науково-практичних конференціях "Актуальні питання реформування правової системи України" (м. Луцьк, 2004 та 2005 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені в 5 наукових статтях у фахових виданнях, включених у переліки, затверджені ВАК України. Окремі висновки і пропозиції викладено у матеріалах та тезах до зазначених конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на вісім підрозділів, висновків, трьох додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 322 сторінки: основний текст – 186 сторінок, обсяг, що займають додатки – 104 сторінки, список використаних джерел (289 найменувань) – 32 сторінки.

Література та законодавство використані станом на 1 листопада 2010 р.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЙОГО НОРМ У НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

1.1. Генезис міжнародного гуманітарного права та його вплив на розвиток кримінального законодавства України.

1.1.1. Упродовж свого існування людство майже безперервно вело кровопролитні війни. Їх причинами були і залишаються дотепер бажання захопити якомога більше території, встановити свою владу над підкореними народами, небажання чи невміння вирішувати певні політичні чи економічні питання мирним шляхом тощо. Але які б не були причини розв'язання війни, наслідком завжди є розруха, смерть, каліцтво та страждання багатьох людей.

За шість років Другої світової війни, за даними різних істориків, загинуло від 40 до 62 мільйонів чоловік [1, с. 402–403]. В неї було втягнуто 4/5 усього населення земної кулі. Военні дії розгорнулися на трьох континентах, військово-морські операції велися на всіх океанах, авіація наносила удари по глибоких тилах. У руїни були перетворені тисячі міст і сіл. Кількість загиблих серед цивільного населення майже зрівнялася з числом загиблих у боях, досягши катастрофічної цифри – 28 мільйонів чоловік [2, с. 164–165], що свідчить про особливу жорстокість війни. Глибоко вражене наслідками Другої світової війни, міжнародне співтовариство докладає серйозних зусиль, щоб не допустити розв'язання нових воєн.

Однак збройні конфлікти усе ще залишаються реалією нашого часу. За останні роки вони розгорілися на всіх континентах земної кулі. Як сказав ще на початку ХХ сторіччя відомий юрист А.М. Горовцев: Війна неминуча і навіть хороша не тому, що вона хороша сама по собі, а тому, що люди недостатньо хороші для того, щоб вони могли від неї відмовитись [3, с. 27].

Майже в усі історичні епохи були спроби зменшити нещастя, заподіювані збройними конфліктами.

Ще на ранніх стадіях розвитку суспільства деякі воєначальники, керуючись звичаєм, не дозволяли своїм підлеглим страчувати полонених, наказували щадити жінок і дітей, забороняли отруювати колодязі. Ці звичаї згодом оформилися в норми звичаєвого права, якими керувалися сторони під час війни. У ряді випадків воюючі сторони уклали письмові угоди про дотримання правил гуманного поводження із противником. Однак закони та звичаї війни сформувалися і отримали міжнародно-правове визнання не одразу. Відомо, наприклад, що в стародавній індійській історичній пам'ятці, Законах Ману, вперше знайшло своє відображення визначення злочинів проти порядку (правил) ведення збройної боротьби. Зокрема, цими законами заборонялось використовувати отруєну зброю, вбивати неозброєних, полонених, сплячих і поранених [4, с. 15].

Подібні правила ведення воєнних дій були встановлені в містах-державках Стародавньої Греції. Однак саме там зародилось досить суперечливе ставлення до гуманної поведінки під час воєнних конфліктів. Так, ще Гомер описував війни, які велись по "чесним" правилам, з перемир'ями та повагою до загиблих. Але в той же час полонений ставав власністю переможця, а в працях таких славетних давньогрецьких філософів, як Платон і Аристотель, рабство було цілком виправданим і природним явищем [5, с. 96].

Воєнні звичаї Стародавнього Риму досить суворо регламентували правила початку воєнних дій, оголошення перемир'я та укладення миру. Однак, на відміну від Стародавньої Греції, в Римі воєнне насильство майже нічим не обмежувалося. Дозволялося вбивати неозброєних і обертати в рабство не тільки військовополонених, а й мирне населення завойованих територій. Протягом 700 років існування Римської імперії храм Януса, який відкривався з початком бойових дій і мав бути закритим у мирний час, закривався тільки двічі. Це свідчить про постійні війни, які вів Рим з метою захопити і підкорити собі якомога більше територій.

Але не тільки жорстокість панувала в Стародавньому Римі під час воєн. Основою для гуманного ставлення до учасників збройної боротьби були римське право та елліністична філософія. Основи римського права мають вагомий вплив на

правову культуру і в наші дні. Так, природне право (*jus naturale*) охороняло права римських громадян, а право іноземців (*jus gentium*) давало певний захист тим, хто проживав на території Риму, однак не був його громадянином.

Істотний вплив на гуманізацію ведення війн в Римській імперії мала доктрина стоїків. Її послідовники стверджували, що війна не обов'язково тягне за собою скасування всіх законів, вони виступали за заміну гасла "людина людині вовк" (*homo homini lupus est*) принципово новим – "життя людини священне" (*homo homini res sacra*), "страждаючий ворог – не ворог" (*hostes dum vulnerati fratres*) [4, с.16].

В період феодалізму армії феодальних держав навіть не намагалися розрізнити воїнів та мирне населення. Полонені оберталися в рабство. Доля хворих і поранених не хвилювала переможців. Завойовані території, як правило, піддавалися масовому розграбуванню, а будівлі – знищенню.

На початку V століття Блаженний Августин розробив морально-правову теорію "справедливої війни". Для того, щоб війна була справедливою, необхідні були такі умови: справедлива причина для початку бойових дій (відбиття нападу або відновлення справедливості) та рішення законного правителя щодо війни. Святий Августин стверджував, що справедлива війна є боротьба між гріхом та справедливістю і будь-яка перемога грішників є образа для переможених [6, с. 272].

В період абсолютизму з'являється значна кількість найманих армій, що призвело до ще більшої жорстокості звичаїв війни. Спалення міст та сіл, віддання їх на розграбування військам стали звичними. І це зрозуміло, адже найманці утримувалися не тільки за рахунок скарбниці, а й за рахунок узаконеного грабежу на війні.

На зміст "права війни" серйозний вплив зробили глобальні зміни у військовій справі наприкінці XIV ст. Поява вогнепальної зброї зрівняла шанси "гіганта" і "карлика"; армія стала формуватися з числа найманців; фактично пішло в історію лицарство і припинилися міжусобні війни; на зміну феодальній роздробленості і чварам князків прийшла відносно централізована влада; на чолі армій стали монархи. Ці зміни супроводжувалися посиленням турботи про полонених (їх

частіше стали відпускати за викуп) та поранених; розвивалася (хоча і повільно) військова медична служба.

XVI століття було ознаменоване створенням системи "картелів і капітуляцій" між командуючими протиборчих армій. Основні положення таких угод: недоторканність поранених, повага до їхньої особистості і майна; неучасть жінок у війні.

Створення сучасних держав і падіння авторитету Папи Римського істотно вплинули на розуміння міжнародного права: у ньому, в якості предмету, місце індивідуумів зайняли політичні утворення, а право для іноземців (*jus gentium*) переросло в міжнародне публічне право (*jus inter gentes*).

В умовах Реформації (XVI– XVII століття) виникла необхідність пошуку нової основи для міжнародних відносин, що не могло не позначитися і на правовому трактуванні війни і засобів її ведення. Новий підхід базувався на міжнародному праві, яке мало назву закону людства і було пов'язано з ім'ям голландського юриста, соціолога і державного діяча, основоположника теорії природного права і сучасної науки міжнародного права Г. Гроція. Його основна праця "Від законної війни до миру" ("*De jure belli ad pacis*") (1625 р.) присвячена питанням "пом'якшення" війни (*temperamente belli*).

Сутність його доктрини зводиться до наступних положень: закон – продукт людського розуму, а не якесь божественне встановлення; поєднання ідеї справедливої війни з невід'ємним правом держави вести війну; війна – один із засобів збереження держави; якщо під час війни закони держави не можуть захистити її жителів від ворогів, в силу повинно вступити міжнародне право; ведучи війну, ми завжди повинні думати про мир; насильство понад необхідні для перемоги межі не може бути виправдане; військова необхідність допускає збереження життя цивільного населення і навіть солдата [7].

Разом з тим він розглядав населення ворожої сторони як ворога, що залежить від милості переможця. У цілому ж, як і раніше, залишався істотний розрив між оновленою правовою доктриною і реальною політикою, що особливо яскраво продемонструвала найжорстокіша Тридцятирічна війна в Європі (1618–1648 р.р.).

Г. Гроцій при обґрунтуванні права народів шукав його джерело не в конкретній практиці держав, а в природі, релігії, моралі. Цією обставиною пояснюється і те, що природно-правовий напрямок був пануючим у доктрині міжнародного права протягом досить значного часу.

В середині XVII століття, після Тридцятирічної війни поступово стала виникати тенденція обмеження воєнної сваволі. Угодами між воюючими сторонами починають встановлюватися норми про обмін військовополоненими та про гуманне ставлення до хворих і поранених.

Великим досягненням суспільної думки став розгляд проблем "права війни" через соціальну призму. Це особливо яскраво продемонстрував видатний французький письменник і філософ, представник сентименталізму Ж. Ж. Руссо у своїй праці "Про суспільний договір" (1762 р.). Війна, на його думку, – це відносини не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї держави, а як її захисники... Якщо ж мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати його захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здаються – вони перестають бути ворогами чи інструментами в руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати [8, с. 204].

Крім того, Ж.Ж. Руссо відкинув софістське розуміння "справедливої війни", яке протиставлялося "несправедливій війні"; провів чітке розмежування між комбатантами і некомбатантами (особами, які не беруть участі в бойових діях); спростував твердження Т. Гоббса про те, що війна є природною для людства і виправданою державними інтересами, і що індивідууми виступають у ній лише як суб'єкти; підтвердив, що для воюючої сторони підкорення ворожої держави є єдиною метою; підкреслив, що солдати, які втратили боєздатність, і мирне населення не несуть відповідальності за злочини, яких вони не скоювали; страждання однакові для обох сторін, тому жертви війни повинні бути позбавлені цих страждань і їхнє життя повинне бути збережене. Сформулювавши положення про те, що метою військового нападу ніколи не повинне бути фізичне знищення

супротивника, він тим самим заклав основу для правових розмежувань між комбатантами, тобто військовослужбовцями діючої армії, і некомбатантами – громадянами держави супротивника, які не беруть участі у воєнних діях. На його думку, воєнне насильство припустиме тільки стосовно комбатантів і є неприйнятним щодо цивільного населення; мета війни – перемога над озброєним супротивником, але в жодному разі не знищення його народу; застосування сили припустиме тільки до тих пір, поки супротивник чинить опір; не є супротивником і не може бути об'єктом воєнного нападу військовослужбовець, що склав зброю чи був змушений зробити це через поранення; неприпустимою і безглуздою є помста простому солдату, оскільки він особисто не несе відповідальності за виникнення збройного конфлікту [8].

Великий вплив на гуманізацію війни зробили закріплення в Конституції Франції 1791 р. (після Французької революції 1789 р.) правової норми, яка полягала в тому, що "кожна людина має невід'ємні, священні права", і прийняття Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. Декрети Конвенту від 25 травня і 2 серпня 1793 р. закріпили положення про необхідність однакового поводження зі своїми і ворожими солдатами, а також про правовий захист державою військовополонених [9].

Умови ведення війни докорінно змінилися у зв'язку із введенням військової служби: настала (за твердженням маршала Фоша) епоха воєн "лютої жорстокості". Формула Наполеона, що одержала значного поширення, "неминучі війни – завжди справедливі війни" стала сумним підтвердженням деградації гуманних принципів, тому що солдати стали використовуватися як гарматне м'ясо для військової машини. У цей час про поранених фактично ніхто не турбувався, рівень смертності в армії став жахаючим, загальмувався розвиток військової медичної служби [10, с. 4–1].

1.1.2. Початок розвитку МГП, як галузі права, в XIX столітті, як правило, пов'язують із прийняттям у 1864 р. Женевської Конвенції про поліпшення участі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни. 22 серпня 1864 р. в Женеві, за запрошенням швейцарського уряду, відбулась зустріч дипломатів європейських

держав, на якій був заснований Міжнародний комітет допомоги пораненим та дванадцятьма державами підписано згадану Конвенцію (далі – Женевська конвенція 1864 р.) [11, с. 254–271]

Досить вагома роль у роботі по підготовці і прийняттю Конвенції 1864 р. належить швейцарському підприємцю А. Дюнану, свідку страждань поранених і вмираючих французьких і австрійських солдат після битви між австрійськими і франко-італійськими військами в 1859 р. при Сольферіно, під час війни в Італії. За пропозицією А. Дюнана був створений комітет, що складався з його однодумців, так званий "Комітет п'яти", однією з основних цілей якого була розробка міжнародних гуманітарних принципів, а також вивчення можливості створення в кожній державі добровільного об'єднання допомоги, члени якого будуть навчатися і готуватися в мирний час до надання допомоги військово-медичній службі під час воєнних дій. Надалі саме цей комітет став засновником Комітету Червоного Хреста, а з 1880 р. став називатися Міжнародним комітетом Червоного Хреста [12, с. 24].

Найважливішим нововведенням у міжнародному праві, внесеним Женевською конвенцією 1864 р., було поняття нейтралітету в тому вигляді, в якому його запропонував Дюнан. Лікарі й інший медперсонал не повинні вважатися такими, що беруть участь у воєнних діях, і не підлягають захопленню в полон. У Конвенції обумовлювалось, що завжди і скрізь до поранених повинні виявляти повагу і проводити однакове лікування, незалежно від того, на чий стороні вони боролися.

У Женевській конвенції 1864 р. містилося всього 10 статей, але вони заклали фундамент, який послужив основою для подальшого розвитку МГП.

Сьогодні важко собі уявити, який величезний вплив зробила Женевська конвенція 1864 р. на розвиток права майже всіх держав світу. Вперше в історії держави прийняли офіційний постійно діючий документ, що містив обмеження могутності держави в інтересах окремо взятої людини.

Уже через два роки після її прийняття, в австро-пруській війні 1866 р., Женевська конвенція 1864 р. пройшла бойове хрещення. Це був зручний випадок довести її значимість, особливо у битві при Садове, майже настільки ж кривавій, що і битва

під Сольферино. Пруссія ратифікувала Конвенцію і дотримувалася її положень. Вона мала у своєму розпорядженні добре оснащені госпіталі, і Пруський Червоний Хрест був увесь час там, де потрібна була його допомога. У таборі супротивника ситуація була абсолютно іншою, оскільки Австрія не підписала Конвенцію, і відступаюча австрійська армія залишала своїх поранених на полі бою [13, с. 40].

У 1867 р. майже усі провідні держави ратифікували Женевську конвенцію 1864 р., крім Сполучених Штатів, які зробили це в 1882 р. З цього часу Конвенція набула загального характеру, що було досить важливо для її авторитету [14].

Однак, уже Франко-пруська війна 1870 р. показала недоліки Женевської конвенції 1864 р. і те, наскільки складно забезпечити виконання її положень.

Першим військовим конфліктом, в якому норми зазначеної Конвенції дотримувались обома воюючими сторонами, була сербсько-болгарська війна 1885 р., смертність у якій склала не більше 2 %. Цього разу держави зрозуміли, що Женевська конвенція служить їх спільному благу [15, с. 56].

Сама ідея, чи концепція, поширення МГП не народилася разом з Женевською конвенцією 1864 р., де ще не згадувалося про необхідність ознайомлення населення з її положеннями. На Міжнародній конференції в Карлсруе в 1887 р. деякі рекомендації вперше визначили: "Обов'язок уряду – поширювати знання, друкувати Конвенцію у військових підручниках, а комітети Червоного Хреста повинні відігравати важливу роль у цьому процесі" [16, с. 24].

Зазначена Конвенція кілька разів піддавалася перегляду, тому що її норми необхідно було адаптувати до нових умов.

Перший перегляд відбувся у 1906 р., коли Конвенція була доповнена новими статтями. Зокрема, у ст. 26 було закріплено, що уряди, які підписали Конвенцію, повинні вжити заходів, необхідних для інструктування своїх військ, зокрема, персоналу, який підпадає під захист положень цієї Конвенції, і поширювати її серед населення [17].

Удруге Женевська конвенція 1864 р. була переглянута в 1929 р. Результатом такого перегляду стало прийняття двох конвенцій – Про покращання участі

поранених та хворих у діючих арміях [18] та Про поводження з військовополоненими [19].

При цьому був виключений пункт, відповідно до якого Конвенція могла набрати сили, тільки якщо обидві воюючі сторони її ратифікували. З цього моменту "право Женеви" набуло загального характеру, а правила, встановлені Конвенціями 1929 р., розповсюдилися на всіх військовослужбовців та цивільного населення незалежно від їх підданства. Конвенція про поводження з військовополоненими 1929 р. також встановила, що з військовополоненими забороняється поводитися як зі злочинцями. Захоплені у полон мають право на повагу їх гідності, особистих прав та переконань і повинні бути захищені від будь-яких насильницьких дій.

Однак цього виявилось недостатньо для запобігання ще однієї катастрофи – Другої світової війни. Після жахливого геноциду фашистської Німеччини по відношенню до цілих народів стало зрозуміло, що Женевська конвенція 1864 р. не може повною мірою надати захист жертвам війни.

Тому після закінчення Другої світової війни, 12 серпня 1949 р. на міжнародній конференції, яка була скликана з ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста, було розроблено та підписано ряд нових міжнародних конвенцій, об'єднаних назвою "Женевські конвенції про захист жертв війни", що складають і на цей час основу "Права Женеви": Конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (далі – Перша конвенція) [20, с. 151–174]; Конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які потерпіли аварію на кораблі, із складу збройних сил на морі (далі – Друга конвенція) [21, с. 174–194]; Конвенцію про поводження з військовополоненими (далі – Третя конвенція) [22, с. 194–266] та Конвенцію про захист цивільного населення під час війни (далі – Четверта конвенція) [23, с. 266–334].

Наразі зазначені конвенції ратифіковані більшістю держав світу, в тому числі і Україною як правонаступницею Радянського Союзу, оскільки відповідно до статей 6 та 7 Закону України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р. Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними РСР до проголошення незалежності України. Україна є правонаступником прав і

обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки [24].

Крім того, норми Женевських конвенції про захист жертв війни 1949 р. стали загально визнаними принципами міжнародного права і тому є обов'язковими для виконання всіма державами міжнародного співтовариства.

В 1977 р. зазначені конвенції були доповнені двома Додатковими протоколами, які складаються із Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. (далі – Протокол I) [25, с. 334–408] та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 10 червня 1977 р. (далі – Протокол II) [26, с. 408–418]. Але чому в цьому назріла така необхідність?

Справа в тому, що після Другої світової війни став змінюватися характер збройних конфліктів. Якщо раніше конфлікти мали в основному міжнародний характер, коли держави воювали одна з одною через територіальні чи економічні причини, то після Другої світової війни світ охопила пожежа так званих локальних воєн за національне визволення, чи інші внутрішні конфлікти. Таким чином, виникла нагальна необхідність для прийняття спеціального додаткового протоколу про неміжнародні збройні конфлікти.

1.1.3. Другим напрямком розвитку МГП є так зване "право Гааги", яке також склалося в другій половині XIX століття та акумулювало в собі багатоміжкові намагання заборонити "погану зброю", відмовитися від "війни без законів" (*bellum nefarium*), тобто зробити якомога гуманнішими засоби і методи ведення війни.

Ще з давніх часів людству відомі спроби заборонити певні види зброї – стріли з зазубнями, отруйні стріли, а в епоху Середньовіччя під егідою церкви намагалися скасувати застосування під час воєнних дій такого виду зброї, як арбалет. Нажаль, усі ці спроби неможливо назвати вдалим, хоча кодекс середньовічного лицаря, "благородство" якого могло бути послаблене з досить великої відстані за допомогою пострілу з арбалету, був також на боці церкви. У XIII столітті вказані зусилля були продовжені швейцарським вченим Е. Ваттелем, який стверджував, що воюючі

держави не повинні мати необмеженого вибору засобів ведення війни і їм потрібно утримуватися від нанесення противнику зайвих страждань [27, с. 318].

Російський імператор Олександр II, стривожений винаходом розривних куль, виступив ініціатором скликання міжнародної конференції з метою пом'якшити, наскільки це можливо, нещастя, заподіювані війною. Конференція завершилася прийняттям Санкт-Петербурзької декларації від 11 грудня 1868 р., яка заборонила не тільки застосування розривних куль, а й будь-яких снарядів вагою до 400 грамів або таких, що вибухають, або начинених вибухівкою чи займистою речовиною. Особливого значення Санкт-Петербурзькій декларації додає її преамбула, у якій сформульований перший принцип права війни: беручи до уваги, що єдина законна мета, яку повинні мати держави під час війни, полягає в ослабленні воєнних сил супротивника, що для досягнення цієї мети досить виводити з ладу найбільше, по можливості, число людей, що ця мета буде перевищена використанням видів зброї, яка без користі збільшує страждання людей чи робить їхню смерть неминучою, використання таких видів зброї суперечило б законам гуманності [28, с. 3].

У подальшому ці положення були покладені в основу Гаазьких конвенцій, прийнятих 18 травня 1899 р.: про заборону бомбардувань із повітряних куль; про заборону користуватися артилерійськими снарядами, єдиною метою яких є поширення задушливих і шкідливих газів; про заборону застосування куль, що розвертаються або сплющуються в людському тілі. Перегляд Гаазьких конвенцій відбувся спочатку в 1907 р., а потім у 1925 р. Відбулося це тому, що в ході Першої світової війни були застосовані такі види озброєння, про які раніш навіть і не здогадувалося. Наприклад, під час першої світової війни стала застосовуватися авіація. Але найстрашніше, що було застосовано в першій світовій війні, – це хімічна зброя. Відповідно, постало питання про введення обмежень на використання цих видів зброї, особливо хімічної [29, с. 265].

Норми "права Гааги" були істотно доповнені в 1954, 1972, 1980 та 1993 рр. прийняттям положень, які обмежують чи цілком забороняють використання ядерної, хімічної, бактеріологічної та іншої особливо небезпечної зброї (Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

1954 р. [30]; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. [31]; Конвенція про заборону розроблення, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинів та їхнього знищення 1972 р. [32]; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію 1980 р. [33]; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. [34]).

Викладене дозволяє прослідкувати генезис МПП, починаючи з часів стародавнього Риму та Греції та закінчуючи сьогоденням. Адже наразі так звані "право Женеви" та "право Гааги" зайняли чільне місце в системі міжнародного права та суттєво вплинули на процес криміналізації порушень законів та звичаїв війни, а також використання заборонених способів та засобів її ведення.

1.1.4. Відповідні етапи розвитку МПП тією чи іншою мірою вплинули також й на становлення інституту кримінальної відповідальності за порушення його норм в Україні.

За часів Київської Русі, особливо після прийняття нею християнства, війни сприймалися як неминучі та об'єктивні. Зокрема в Іпатіївському літописі це відображено так: "Мир стоїть до раті, а рать до миру" [35, с. 146].

Класифікація воєн у цей час економна за формою та багата за ідейним змістом: усі війни поділяються лише на дві групи: зовнішні та внутрішні. При цьому, до зовнішніх війн віднесені лише оборонні, тобто при відверненні іноземних вторгнень. Таким чином, одночасно знімається будь-яка відповідальність за загарбницькі війни і з політичного керівництва держави (безпосереднього винуватця), і з церкви (союзника світської влади), і з Бога (їх спільного покровителя) [36].

Відомо, що на території України протягом різних часів діяло законодавство тих держав, до складу яких у подальшому входили українські землі: Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської держави та Австро-Угорщини.

Литовські Статути 1529, 1566, 1588 р. р. видання, як Кодекси кримінального права, що діяли на значній території України з XVI до початку XIX століття, мали

практично перехідне положення від "Руської Правди" до поширення на всій території України чинності російського законодавства [37, с. 282–287].

Так, у всіх трьох Литовських Статутах (1529, 1566 та 1588 р. р.) містився розділ II "Про оборону земську". Майже половина артикулів вказаного розділу мала кримінально-правовий характер [38, с. 79]. Зокрема, в Першому Литовському Статуті передбачалося, що учасник воєнного походу, який вчинить насильницький напад на обоз чи табір із нанесенням при цьому ран чи побоїв карається смертною карою [39, с. 69–94].

Однак, у цій редакції Статуту не передбачається інших наслідків насильницького нападу, крім ран та побоїв. Ці недоліки були усунені У Другому [40; с. 100–131] та Третьому Литовському Статуті [40, с. 131–143], відповідно до редакції яких воєнний напад, що супроводжувався убивством чи нанесенням ран, незалежно від того, чи він був вчинений умисно чи "заради бійки", карається смертною карою. Напад, що супроводжувався менш тяжкими наслідками – побоями, образами, "шкодою", тягне за собою дисциплінарні стягнення (артикул 16 Першого та Другого Статуту).

Кримінально-карним відповідно до вказаних Першого та Другого Статутів визнавався також насильницький напад осіб, що приймають участь у воєнному поході, на будинки та гумно шляхтича з корисливою ціллю. Спочатку вказаний злочин мав суто майновий характер. Напад міг супроводжуватися грабежем майна ("браль", "грабиль"), користуванням чужим майном ("стави и сажовки волочиль") та загалом заподіянням майнової шкоди ("якие шкоды починиль"). Покаранням служила виплата "кгвалта" потерпілому. У свою чергу, Третій Литовський Статут вже передбачав й посягання на особистісні блага під час нападу воєнних на "домы и гумна" мирних жителів, а саме: убивства, згвалтування жінок, заподіяння ран та побоїв. За вчинення вказаних діянь проти людини передбачалося покарання у вигляді смертної кари та виплата "кгвалта" потерпілому. Напад же, який закінчився тільки майновими правопорушеннями карався тільки виплатою "кгвалта" (артикул 14 Першого Статуту; артикули 18 та 20 Другого Статуту; артикул 18 Третього Статуту).

Крім того, Другий Литовський Статут передбачав відповідальність за напад, вчинений найманцями ("людьми пенежними"), який карався суворіше, ніж напад, вчинений іншими учасниками походу, а саме – смертна кара застосовувалася навіть при наявності виключно майнових правопорушень (артикул 26).

На рівні розглядуваних історичних документів кримінально-карним також визнавалося незаконне користування та пошкодження майна мирних жителів. Зокрема, військові під час походу здобувають провіант ("живність на самого себе и на коня"), а будь-яке самоуправство заборонено. За порушення цього правила в Першому Литовському Статуті визначено "кгвалт" потерпілому та дисциплінарне стягнення ("гетманъ нашъ въ ланцугъ сажати маєть"); відповідно до вимог Другого та Третього Статутів – тільки відшкодування збитків у подвійному розмірі (артикул 15 Першого Статуту; артикули 15, 19, 21 Другого Статуту; артикул 19 Третього Статуту). Інші незначні майнові правопорушення тягли за собою дисциплінарні стягнення та відшкодування збитків потерпілому в подвійному розмірі.

У XVII–XIX століттях кримінальна відповідальність за злочини, вчинені під час воєнних дій, була також передбачена у російському законодавстві. Так, наприклад, юрисдикція воєводських судів та судів полкових суддів, які діяли відповідно до Уставу ратних, пушкарських та інших справ, що стосуються воєнної науки (1621 р.) [41], поширювалася й на злочини, які можна віднести до серйозних порушень норм МГП: пограбування церков у районі бойових дій, заняття їх на постій та руйнування млинів, злочини проти мирного населення.

Відповідно до Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649 р.) одну з категорій злочинів, вчинених під час воєнних дій, становили "порушення проти місцевих жителів (на зайнятих у ворога територіях) такі, як заподіяння їм збитків при покупці припасів, за потраву хліба та віддання його на корм коням" [42].

В епоху Петра I деякі з порушень норм МГП, вчинених у ході воєнних дій, були передбачені в Уставі військовому 1715–1716 р.: пограбування та руйнування при взятті міст, церков, шкіл, лікарень; убивство та заподіяння інших "образ" жінкам, дітям, священикам та старим; заподіяння збитків з боку постояльця

хазяїнові квартири або членам його родини, нанесення їм побоїв або образ; руйнування будівель, дворів, псування городів, потрава посівів тощо [43, с. 46].

Як норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за порушення норм МГП, можна розглядати три види діянь, що містилися в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. [44]: напад будь-кого із російських підданих відкритою силою в мирний час на жителів сусідніх держав чи інших іноземних, і через це поставить свою Вітчизну в небезпеку розриву з дружньою державою, чи, принаймні, такому ж нападу зі сторони підданих цієї держави на російські області, то за цей злочин проти народного права він сам і все, за власною волею, зі знанням цілі та протизаконності цього діяння, ті що брали участь у ньому, присуджуються до позбавлення всіх прав свого становища та до заслання на каторжні роботи на строк від восьми до десяти років (стаття 259).

Посилаючись на кримінально-правові норми про відповідальність за посягання на життя, здоров'я та честь Російського Государя Імператора, а також виступів проти верховної влади, законодавець того часу встановив спеціальні санкції за аналогічні діяння, спрямовані проти іноземної держави.

У подальшому, в Кримінальному Уложенні 1903 р. [45], такими злочинами стали визнаватися: спроби, направлені на повалення дружнього Росії Уряду, а також порушення правил про нейтралітет, що був обнародований у встановленому порядку.

У цей час поряд із зазначеними загально кримінальними нормативно-правовими актами діяли також Військовий устав про покарання, укладений в 1866 р. та переглянутий у 1875 р. [46], який містив у собі виокремлені, видозмінені та доповнені положення у порівнянні з зазначеними Уложеннями. Зокрема, у Розділі третьому цього Уставу містилися положення щодо порушень обов'язків служби під час воєнних дій та про злочини і проступки, які вчинені у місцевостях, на яких оголошено воєнний стан.

Відповідно до статті 258 (Глава перша вказаного Розділу, що мала назву "Про порушення обов'язків служби під час воєнних дій") кримінально-караним визнавалися діяння воєнного начальника, який без належного наказу, вчинить проти

союзної чи нейтральної держави будь-які дії, хоча й неявно неприязні, але поєднані з порушенням народного права, або особливого договору, укладеного з ним державою, то за виключенням випадків, коли за особливих обставин воєнного часу, не було можливості уникнути таких дій підлягає звільнення зі служби з позбавленням або без позбавлення чину, або розжалуванню в рядові (частина перша). Однак, коли такий начальник самовільно відкритим самовільними воєнними діями проти союзної чи нейтральної держави нападом на війська чи на жителів цієї держави, або ж, отримавши належне повідомлення про укладення миру чи перемир'я з неприятелем, не зупинить воєнні дії, то він підлягає смертній карі (частина друга).

Статтею 267 Уставу передбачалася відповідальність за захват у жителів областей, на яких перебуває армія, припасів, одягу та інших речей, так само, як і невизначений законом побір з обивателів (мародерство). Вчинення таких діянь тягло за собою позбавлення всіх прав їхнього становища та заслання до Сибіру на поселення, або звільнення зі служби.

У свою чергу, частиною другої цієї статті передбачено, що якщо ж зазначений у цій статті злочин вчинено усією командою або кількома змовниками, або хоча б одним, але при цьому винним було застосовано зброю або насильство проти жителів, то злочин визнається одним із видів розбою або грабежу і за його вчинення організатори та інші головні злочинці підлягають всіх прав їхнього становища та смертній карі, а інші – покаранням, визначеним за розбій загальними кримінальними законами.

Крім того, розглядуваний Устав містив досить вагому на той час норму, яка була спрямована на захист життя, здоров'я та майна мирних жителів. Зокрема, відповідно до статті 279 Уставу позбавленням усіх прав становища та смертною карою за умисне вбивство, згвалтування, розбій, грабіж та умисний підпал чи утоплення чужого майна.

Отже, кримінальне законодавство Російської Імперії на кінець XIX століття, коли розвиток МГП набирав стрімких обертів, також ставило під охорону не тільки безпеку держави та її Імператора, але й найважливіші цінності – життя та здоров'я цивільного населення під час проведення воєнних дій.

Із урахуванням взаємозв'язку міжнародного та національного права у цій сфері, обумовленого таким об'єктивним фактором, як взаємність зовнішньої та внутрішньої політики, першим нормативним актом СРСР спрямованим на захист миру та безпеки став декрет "Про мир" 1917 р. Цей документ вперше в історії національного законодавства дав визначення злочину проти людства. Цим злочином була названа імперіалістична війна. Радянська Росія пропонувала "усім воюючим народам та їх урядам почати негайні переговори про справедливий та демократичний мир". У свою чергу, демократичний мир визначався як мир ненасильницький, без агресивних війн, анексій та контрибуцій [47].

КК УРСР 1922 р. відмовився від зазначеного поняття, хоча й увів окремі склади злочинів, які можна віднести до серйозних порушень норм МГП. Зокрема, до злочинів агресії, на наш погляд, найбільш наближені склади, передбачені статтями 58–60 цього Кодексу.

Так, у статті 58 (розділ I "Про контр-революційні злочини" глави I "Державні злочини" Особливої частини) встановлювалася відповідальність за організацію в котр-революційних цілях збройних повстань або вторгнень на радянську територію збройних загонів чи банд, а так само участь у будь-якій спробі в тих же цілях захватити владу в центрі та на місцях чи насильно від'єднати від У.Р.С.Р. будь-яку частину її території, або розірвати укладені нею договори.

Так само кримінально-караним визнавались зносини з іноземними державами чи їх окремими представниками з метою схилення їх до збройного втручання у справи Республіки, оголошенню їй війни або організації воєнної експедиції, так само як сприяння іноземним державам вже після оголошення їм війни чи відправлення експедиції, у чому б це сприяння не виявилось, а також участь в організації, що діяла з метою вчинення злочинів, вказаних у статтях 58–59 (статті 59, 60 КК УРСР 1922 р.).

Про захист жертв війни у розглядуваному Кодексі взагалі не йшлося. Єдиний склад злочину, який певною мірою був спрямований на захист цивільного населення, це мародерство. Так, у ст. 214, що містилася у Главі VII "Військові злочини" Особливої частини КК УРСР 1922 р. встановлювалася відповідальність за

протизаконне відібрання при бойовій обстановці у цивільного населення належного йому майна з використанням погрози воєнною зброєю та під приводом необхідності такого відібрання для воєнних цілей [48].

Редакція КК УРСР 1926 р. дещо відрізнялася в цій частині від попередньої. Зокрема, у главі I "Контрреволюційні злочини" Особливої частини КК УРСР 1926 р. [49] містилися статті 54-1–54-14, більшість із яких можна віднести до злочинів агресії. Суттєвою відмінністю цієї глави від аналогічної КК УРСР 1922 р. було те, що як контрреволюційне мало кваліфікуватися діяння, спрямоване не тільки проти радянської влади, але й на будь-яку іншу державу трудящих, хоча й таку, що не входить до складу СРСР.

Таке "розширення" вказаної категорії злочинів за рахунок криміналізації пропаганди чи агітації до вчинення контрреволюційних злочинів (ст. 54-10), будь-якого роду організаційної діяльності, спрямованої на підготовку або вчинення таких злочинів (ст. 54-11) а також недонесення про достовірно відомі факти їх підготовки чи вчинення (ст. 54-12) призвело до того, що з 1921 р. по 1 лютого 1954 р. в СРСР по обвинуваченню у контрреволюційних злочинах було засуджено 3 777 380 людей, у тому числі до вищої міри покарання – 642 980, до ув'язнення в таборах і в'язницях – 2 369 220, до заслання – 765 180 людей [50].

У свою чергу, позитивним надбанням розглядуваного Кодексу можна відмітити встановлення кримінальної відповідальності за "незаконне використання встановленої Міжнародною Конвенцією 1906 року в Женеві емблемою та розпізнавальним знаком санітарної служби (Червоний Хрест та Червоний Півмісяць), а так само найменуванням "Червоного Хреста" та "Червоного півмісяця") (ст. 95). Нажаль, мотивом цього злочину визнавалось тільки його вчинення в комерційних цілях, як торгових знаків, або взагалі в цілях отримання від цього тих чи інших особистих вигод. До того ж, вказана стаття містилась у главі 2 "Злочини проти порядку управління" Особливої частини цього Кодексу.

Досить дивно на фоні суто тоталітарної моделі кримінального закону тих років, виглядають положення ст. 206-18 (глава IX "Злочини військові" Особливої частини КК УРСР 1926 р.), у якій передбачалась відповідальність за протизаконне

насильство цивільним населенням, вчинене військовослужбовцем у воєнний час чи при бойовій обстановці.

КК УРСР 1960 р. відмовився від контрреволюційних злочинів, натомість ним оголошувалися злочинами діяння у вигляді пропаганди війни (ст. 63), терористичного акту проти представника іноземної держави, вчиненого з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень (ст. 59), що містилися у Главі I "Державні злочини" Особливої частини цього Кодексу, а також насильства над населенням у районі воєнних дій, поганого поводження з військовополоненими та незаконного носіння знаків Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними (статті 261–263 глави XI "Військові злочини" Особливої частини) [51].

1.2. Поняття сучасного міжнародного гуманітарного права та його норм. Співвідношення міжнародного гуманітарного права і національного кримінального законодавства

1.2.1. Не зважаючи на таку тривалу історію становлення і розвитку МГП, в доктрині і до цього часу не вироблено єдиного підходу щодо його поняття, змісту та предмету правового регулювання.

Найбільш розповсюдженими термінами, які застосовуються до цієї галузі права, є "право війни", "міжнародне воєнне право", "закони і звичаї війни", "право збройних конфліктів" та "міжнародне гуманітарне право".

Право війни (*jus in bello*) – поняття майже таке ж давнє, як і саме міжнародне право. Так, російський учений-юрист Ф.Ф. Мартенс дійшов висновку, що "право війни" в об'єктивному значенні є сукупністю юридичних норм, законів і звичаїв, що визначають дії держав та їх збройних сил під час війни. У суб'єктивному значенні право війни визначає здатність воюючих держав для розв'язання війни і користування правами, визнаними за воюючою стороною [52, с. 513]. М. Таубе вважав, що право війни – це сукупність правил, що дотримуються воюючими, не дивлячись на те, що війна, як така, є в принципі система насильства [53, с. 153].

Е.А. Коровін пише, що право війни – це обмеження і регламентація воєнного насильства [54, с. 109].

Досить цікаву думку сформулював в свій час В. Лахтін, який стверджував, що право війни складає частину науки про ведення війни (на стику політики і стратегії [55, с. 13].

За словами Ф.І. Кожевнікова, право війни являє собою міжнародні правила, якими повинні керуватися держави у своїх взаємовідносинах під час війни [56, с. 198]. Однак у всіх наведених визначеннях "право війни" є одна спільна вада: всі ці визначення зводять право війни лише до сфери відносин, які виникають в процесі збройних конфліктів між державами, хоча останнім часом значного поширення набули національно-визвольні війни та інші воєнні конфлікти неміжнародного характеру, які ведуться всередині однієї держави.

Крім того, деякі автори, наприклад, М. Одема, вважають, що право війни вже в самій своїй термінологічній основі містить суперечність, тому що війна припускає застосування сили, а право її заперечує [57, с. 100].

Щодо такого терміну, як "міжнародне воєнне право", то його прихильником виступає вчений-юрист Е. Барт, який стверджує, що зміст цього терміну полягає в зведенні до мінімуму страждань військовополонених, поранених і цивільного населення [58, с. 155].

Поняття "закони і звичаї війни" досить широко використовується в юридичній літературі. Зазначене поняття включає в себе такі складові, як "закони" та "звичаї". Що стосується слова "закон", то до нього рідко звертаються в міжнародно-правовій термінології. І це зрозуміло, оскільки під законом, як правило, розуміють внутрішньодержавний акт найвищого органу влади, який є загальнообов'язковим для виконання на всій території конкретної держави. В той же час, в міждержавних відносинах діють норми, які створені незалежними суверенними державами. Їх дія розповсюджується на територію всіх держав-учасниць, які визнають вказані норми.

Але не дивлячись на це, термін "закон" може використовуватись в сфері регулювання збройних конфліктів, як такий, що використовується для визначення будь-якого загальновизнаного правила. У цьому контексті вказаний термін

ототожнюють з терміном "норма права", під яким розуміється "загальне правило, яке повинно виконуватись у всіх подібних випадках" [59, с. 76].

Слово "звичай" майже ні в кого не викликає сумнівів щодо можливості його застосування стосовно збройних конфліктів, оскільки ще до кодифікації норм МГП воюючі сторони керувались загальноновизнаними звичаями ведення війни. Тому, на наш погляд, якщо певні звичаї є загальноновизнаними, то вони повинні виконуватись всіма учасниками воєнних дій.

Щодо такого поняття, як "право збройних конфліктів", то І.М. Арцибасов зазначає, що право збройних конфліктів можна визначити як сукупність створюваних шляхом міжнародних договорів чи звичаю юридичних норм, які застосовуються під час війни, міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, які забороняють використання визначених засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують захист прав індивіда в ході цієї боротьби та встановлюють міжнародно-правову відповідальність держав і кримінальну відповідальність фізичних осіб за їх порушення [60, с. 19].

Останнім часом досить поширеним стало поняття "міжнародне гуманітарне право". Відносно вказаного поняття авторів, які займалися його вивченням, умовно можна поділити на три групи [60, с. 20].

Перша група (швейцарець Ж.Пікте, француз Г.Курсьє та інші) досліджують гуманітарне право в широкому його розумінні. Ж.Пікте під МГП розуміє сукупність діючих звичаєвих та конвенційних норм, які забезпечують повагу людської особистості та її розвиток. На його думку, воно охоплює дві підгалузі і "право війни" і "право людини". Він також вважає, що ці підгалузі, хоча і будучи тісно між собою пов'язаними, все ж таки є самостійними і незалежними одна від одної. Ж. Пікте детально не досліджує поняття "право людини", а зосереджує основну увагу на аналізі поняття "право війни".

Відмінність між поняттями "право війни" та "право людини" Ж. Пікте виводить із джерел, які лежать в основі становлення цих понять. Він вважає, що якщо у першоджерел поняття "право людини" знаходиться Загальна декларація прав людини 1948 р., то основні норми права війни почали формуватися вже з 1864 р.

Поряд з цим він проводить різницю між цими поняттями і за такою ознакою, як "інструмент забезпечення норми". Він вважає, що якщо норми "права війни" універсальні і є обов'язковими для всіх держав, то при реалізації норм "прав людини" система контролю за їх виконанням і санкцій за їх порушення є елементом другого порядку.

Ж. Пікте стверджує, що "право війни" і "право людини" – це дві самостійні правові системи в рамках МГП, котрі діють в різні періоди: "право війни" – під час збройних конфліктів, "права людини" – в мирний час" [13, с. 69].

Друга група зарубіжних юристів (А. Робертсон, Х. Фрик та інші) визначає МГП досить вузько, або вважаючи його частиною (галуззю) "прав людини", або ототожнюючи його з "правом Гааги" чи з "правом Женеви". Так, англійський юрист А. Робертсон вважає, що міжнародне гуманітарне право є лише галуззю "прав людини", а самі права людини складають основу гуманітарного права [61, с. 174].

Німецький юрист Х. Фрик розуміє під МГП сукупність юридичних норм, спрямованих на забезпечення мінімуму правового захисту пораненим, хворим, військовополоненим та цивільним особам, які вибули із строю чи які не беруть участь у воєнних діях [62, с. 179].

Щодо третьої групи юристів (А. Рандельцхофер [63, с. 28], О. Кіммінніх [64, с. 14], М. Вьоте [65, с. 4] та інші), то вони вважають, що МГП складається із двох частин – "право Гааги" та "право Женеви" – і діє воно тільки в період збройних конфліктів. Вони критикують Ж.Пікте, який стверджує, що МГП діє і в мирний час. Так, Рандельцхофер вважає, що у власному розумінні МГП – це сукупність норм, закріплених в Гаазьких (1907 р.), Женевських (1949 р.) конвенціях та Гаазькій конвенції 1954 р., тобто поділу на "право Гааги" і "право Женеви" не існує.

На наш погляд, з жодною із вищевказаних груп юристів не можна погодитися в повній мірі. Зокрема, права людини, на відміну від того, як вказує перша група, у першу чергу мають захищатися і діяти під час збройних конфліктів. Саме на захист цивільного населення спрямована більшість міжнародно-правових норм у сфері МГП.

У свою чергу, позиція другої групи, зовсім не бере до уваги приписи, так званого "права Гааги", яке закріплює обмеження щодо засобів та методів ведення війни.

Також досить спірним є бачення МГП юристами третьої групи щодо неможливості розповсюдження дії його норм у мирний час. Зазначене питання буде розглядатися далі.

Також в юридичній літературі досить жваво іде дискусія, чи є МГП самостійною галуззю міжнародного права.

Так, І.М. Арцибасов, критикуючи теорію Ж. Пікте, стверджує, що будь-яка спроба розширеного тлумачення поняття "міжнародне гуманітарне право" може породити складні методологічні проблеми, призведе до "втручання" в інші галузі міжнародного права і навіть (якоюсь мірою) в сферу внутрішньодержавного права. Якщо погодитися з таким розширеним тлумаченням та в поняття МГП включити (як самостійну підгалузь) "права людини" і якщо передбачити, що МГП регулює відповідні відносини і в мирний час, то висновок може бути тільки один: МГП не має своєї специфіки, тобто воно не може бути самостійною галуззю міжнародного права [60, с. 9]. В той же час він стверджує, що самостійною галуззю права є право міжнародних конфліктів, яке є вужчим від поняття "міжнародне гуманітарне право" і не розповсюджується на правовідносини, які виникають в мирний час.

І.П. Бліщенко під МГП розуміє сукупність міжнародно-правових норм, які визначають співпрацю держав в царині прав людини, режим виконання прав і свобод людини в мирний час, і сукупність міжнародно-правових норм, які визначають режим виконання елементарних прав і свобод людини під час збройного конфлікту [66, с. 76].

І.І. Лукашук визначає МГП як царину міжнародного права, яка покликана обмежити страждання людей під час війни шляхом визначення неприпустимих методів і засобів ведення військових дій та захисту жертв війни [67, с. 316].

На захист МГП як самостійної галузі права стає Ю.М. Колосов, який зазначає, що особливість міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що його норми визначають права та обов'язки держав не тільки в їхніх взаємних відносинах, й у

поводженні з людьми. Міжнародному співтовариству не байдуже, наскільки гуманними і справедливими є національні закони і практика їх застосування [68, с. 297].

Однак для того, щоб визначити, чи є МГП самостійною галуззю права, потрібно довести наявність в неї тих ознак, за допомогою яких її можна вважати самостійною галуззю права. Більшість юристів відносять до основних таких ознак предмет та метод правового регулювання. Деякі з них розширюють цей перелік. Наприклад, М.І. Лазарєв, крім предмета правового регулювання, називає наступні критерії, які притаманні самостійній галузі: специфічні норми регулювання цих відносин; досить велику суспільну значимість певного кола міждержавних відносин; досить великий обсяг нормативного матеріалу; зацікавленість суспільства у виділенні нової галузі права; спеціальні принципи права, що регулюють побудову нової галузі права [69, с. 21].

В.А. Василенко виділяє як головні критерії галузі міжнародного права: специфічність об'єктивно-предметної сфери дії норм, що складають галузь; подільність нормативного комплексу галузі на інститути і підгалузі; наявність у нормативному комплексі норм *ergo omnes* багатократної дії; наявність спеціальних галузевих норм – принципів.

Як додаткові критерії він виділяє: наявність одного або кількох кодифікованих актів та значний масив нормативного матеріалу [70, с. 222–223].

Є.Т. Усенко, висловлюючи свою точку зору щодо окресленого питання, зазначає, що основний галузетвірний принцип, як структуротвірний нормативний чинник у галузі – це один із проявів специфіки міжнародного права, для якого характерне піднесення принципу до ступеня правової норми. Встановлення цього критерію галузевої структури міжнародного права дозволяє не тільки з науковою достовірністю констатувати наявність відповідних галузей, про що вже йшлося, але й глибше розкрити гомогенну (однорідну) природу нормативних взаємозв'язків керування в цілісній системі міжнародного права. Він виділяє такі критерії самостійності галузі: наявність у галузі предметних інститутів, специфіка об'єкта

регулювання, великий обсяг нормативного матеріалу, зацікавленість міжнародного співтовариства в розвитку галузі [71, с. 264–268].

Класифікація галузей права тільки за предметом регулювання, власне кажучи, зводила б питання про систему права до питання про систему суспільних відносин. Тому необхідно, крім основного критерію (предмета правового регулювання), виділити і додатковий критерій – метод правового регулювання. Під ним розуміється сукупність прийомів, способів і засобів впливу права на суспільні відносини. Предмет є матеріальним критерієм розмежування норм права по галузях, а метод служить додатковим юридичним критерієм, тому що він є похідним від предмета. Саме предмет обумовлює необхідність виділення тієї чи іншої галузі, а коли виникає галузь, з'являється і відповідний метод регулювання, що значною мірою залежить від волі законодавця. Специфіка суспільних відносин, регульованих нормами конкретної галузі права, детермінує необхідність використання при цьому визначеного методу, який у кожній окремій галузі буде неоднаковим [69, с. 136].

Як правильно зазначає Л.І. Спірідінов, не можуть існувати галузі права з різними предметами і тотожними методами, так само як і за таких історичних умов той самий предмет не може регулюватися за допомогою різних юридичних методів. Галузі права, що входять до складу єдиної системи права, відрізняються одна від одної за єдністю предмета і методу правового регулювання [72, с. 169].

Дослідження позицій юристів відносно критеріїв виділення в окрему галузь МГП виходить за межі цього дослідження. Тому ми акцентуємо увагу на тих критеріях, які одержали загальне визнання в доктрині права. Це насамперед предмет і метод правового регулювання; наявність спеціальних принципів галузі та інститутів як підрозділів галузі.

Як предмет МГП можна визначити сукупність специфічних суспільних відносин, які виникають у зв'язку із захистом основних прав і свобод людини під час збройного конфлікту (або у зв'язку із ним), який може бути як міжнародного, так і неміжнародного характеру, а також у мирний час.

До вказаних суспільних відносин, що складають предмет МГП, можна віднести відносини, що виникають у зв'язку із захистом основних прав і свобод

людини з приводу: початку збройного конфлікту, як міжнародного, так і неміжнародного характеру; нейтралітету держав, що не беруть участі у збройному конфлікті; обмеження воюючих у виборі засобів війни; обмеження воюючих у методах ведення війни; захисту жертв збройних конфліктів (як цивільного населення так і учасників збройного конфлікту); захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту; режиму воєнної окупації; закінчення воєнних дій; міжнародно-правової відповідальності держав за порушення норм МГП; кримінальної відповідальності окремих осіб за порушення норм МГП; відновлення порушених прав людини після закінчення збройного конфлікту; заходів щодо запобігання виникненню збройних конфліктів у мирний час.

Саме за предметом правового регулювання і різняться між собою МГП та право збройних конфліктів, оскільки норми МГП регулюють міждержавні відносини щодо забезпечення певного статусу фізичних осіб, а право збройних конфліктів – міждержавні відносини щодо дій суб'єктів відносно один одного під час збройних конфліктів.

Серед методів правового регулювання МГП можна виділити, по-перше, метод примусу, тобто реалізація його норм забезпечується державним примусом, характер і межі якого визначаються як у міжнародних договорах, так і в національному законодавстві.

Крім того, цій галузі міжнародного права властивий імперативний метод – метод владних приписів, які містяться в основному в забороняючих нормах (наприклад ст. 34 Четвертої конвенції, яка прямо забороняє взяття заручників).

Однак, крім зазначених методів, можна виділити ще і диспозитивний метод, який дає можливість суб'єктам МГП можливість вибору поведінки в рамках закону (наприклад, у ст. 9 Третьої конвенції зазначено, що положення цієї Конвенції не є перешкодою для гуманітарних дій, які вчинять Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша неупереджена гуманітарна організація з метою захисту військовополонених та для надання їм допомоги, за згодою зацікавлених сторін, що знаходяться в конфлікті).

Властивим для МГП є також метод переконання (наприклад, переконання сторін у збройному конфлікті чи в мирний час - у зв'язку з недоцільністю застосування війни в якості інструмента вирішення спорів).

Щодо принципів МГП, то слід зазначити, що термін "принцип" походить від латинського "principium" і означає "начало", "основа".

Як зазначає І.П. Бліщенко, до них належать принцип рівності і недискримінації в усіх формах, принцип гуманізму, принцип захисту цивільного населення та інші [73, с. 31].

Однак, вказані принципи є більш загальними, які властиві і іншим галузям права. Тому, на нашу думку, виходячи із специфіки предмета регулювання МГП, в основу якого покладено захист прав і свобод людини як під час збройних конфліктів, так і у мирний час, можна виділити наступні принципи: принцип захисту мирного населення та цивільних об'єктів; принцип відмежування комбатантів та некомбатантів; принцип заборони заподіяння надмірних страждань комбатантам; принцип невикористання заборонених засобів і методів ведення війни; принцип гуманного поводження з військовополоненими; принцип встановлення міжнародно-правової відповідальності держав та кримінальної відповідальності окремих осіб за порушення норм МГП; принцип запобігання виникненню збройних конфліктів у мирний час.

У свою чергу, інститут права – це об'єктивно відокремлена усередині однієї галузі чи декількох галузей права сукупність взаємозалежних юридичних норм, що регулюють невелику групу видових родових відносин. Інститут – складова частина, ланка галузі. Їхня відмінність полягає в тім, що інститут регулює не всю родову сукупність суспільних відносин, а лише їхні окремі сторони й особливості [69, с. 136].

В доктрині міжнародного права вже досить давно існує поділ МГП на "право Женеви", яке регулює відносини щодо гуманного поводження з військовополоненими, передбачає захист цивільного населення під час воєнних дій, визначає статус поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії на кораблі, тощо), та

"право Гааги", тобто норм, які безпосередньо стосуються ведення військових операцій. Саме "право Гааги" можна назвати правом збройних конфліктів.

Виходячи з цього поділу, в системі МГП, на нашу думку, можна виділи відповідні інститути: інститут захисту прав людини та інститут обмеження засобів і методів війни.

Обидва вказані інститути мають спільну мету – покликані захищати права і свободи людини. Однак, при цьому, якщо не вдалося запобігти збройному конфлікту, і він уже має місце, потрібно якимось чином обмежити його жахливі наслідки та врегулювати сам процес його ведення. На це і спрямований інститут обмеження засобів і методів війни.

На підставі усього вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що МГП має свій власний предмет, методи, принципи правового регулювання, а також інститути, що свідчить про самостійність такої галузі.

Однак, вказана самостійність МГП дещо обмежується рамками міжнародного права. На наш погляд, було б несправедливо говорити про повну автономність та відірваність МГП від основоположної галузі, на якій воно базується та входить до її системи. Так, з одного боку, маючи свою специфіку, воно одночасно є частиною цілого – а саме частиною міжнародного права загалом.

Так, мабуть не можна не погодитися із тим, що міжнародне право є самостійною, комплексною, нормативною системою права, сукупністю юридичних норм, що створюються загальними зусиллями держав шляхом узгодження їх воль.

У свою чергу, міжнародне право, як і внутрішнє право будь-якої держави, поділяється на галузі, які регулюють крупні "блоки" міжнародних відносин відповідного виду і являють собою сукупність міжнародно-правових інститутів та норм, що регламентують більше чи менше відособлені відносини, які відрізняються якісною своєрідністю. В якості базової конструкції кожної галузі виступають основні принципи міжнародного права, однак кожна галузь має й свої, галузеві принципи [74, с. 10].

Так, наприклад на МГП розповсюджуються такі принципи міжнародного права, як принцип суверенної рівності держав, принцип незастосування сили,

принцип мирного вирішення міжнародних спорів тощо. Разом з тим, у преамбулі до Гаазької конвенції про відкриття воєнних дій 1907 р. зазначено, що для забезпечення мирних відносин важливо, щоб воєнні дії не починалися без попереднього попередження, а також, що не менш важливо, щоб стан війни був негайно оголошений нейтральним державам. Тобто, у вказаному міжнародному документі, на наш погляд, закріплено, ніщо інше, як специфіка реалізації вищевказаних принципів міжнародного права з боку його самостійної галузі – МГП.

З огляду на це, можна зробити висновок, що МГП, як самостійна галузь міжнародного права, покликана реалізовувати основоположні принципи міжнародного права, які є загальними для усіх її галузей (у тому числі, і для права міжнародної безпеки, міжнародного морського права, міжнародного космічного права та ін.) в рамках свого власного предмету правового регулювання.

1.2.2. Будь-яка самостійна галузь права, у тому числі й МГП, являє собою сукупність відповідних правових норм, які є обов'язковими до виконання її суб'єктами.

У цьому контексті вважаємо за необхідне дослідити такі питання: поняття правової норми; її співвідношення з галуззю права; види та обсяг норм, які властиві саме МГП; специфіка норм МГП.

Як справедливо зазначає П.М. Рабінович, норма права, поряд із інститутом та галуззю права, є одним із основних структурних елементів системи права. Не може існувати юридичної норми, яка б не входила до певного інституту і до певної галузі права.

У свою чергу, галузь права – це система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання [75, с. 119].

Тобто, норма права завжди є частиною відповідної галузі права. І оскільки, як вже було доведено вище, МГП є самостійною галуззю міжнародного права та має свої власні інститути, необхідно визначити, які норми належать саме цій галузі, виділивши їх серед великого різноманіття норм міжнародного права. Критерієм

такого поділу, звісно, необхідно обрати предмет та метод правового регулювання, про які зазначалося вище.

Перш за все, слід відзначити, що норми МГП існують у двох формах – у формі звичаєвих та конвенційних (договірних) норм. Це, зокрема, впливає із ситуації, що склалася історично у цій сфері. Так, правила, що з'явилися у стародавні часи та врегульовували взаємовідносини воюючих сторін, а також захищали мирне населення від надмірного заподіяння шкоди під час воєнних дій, тривалий час існували у вигляді звичаїв. І не дивлячись на те, що наразі МГП відноситься до однієї з найбільш кодифікованих галузей міжнародного права, звичай продовжує залишатися джерелом його норм. Зокрема, відповідно до ч. 4 загальних статей 63, 62, 142, 158 чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., денонсація жодним чином не буде впливати на зобов'язання воюючих сторін, які сторони будуть зобов'язані продовжувати виконувати в силу принципів міжнародного права, оскільки вони впливають зі звичаїв, що встановилися серед цивілізованих народів, законів людяності та великої суспільної совісті.

Як приклад загальноновизнаних звичаїв можна навести приписи ст. 3 загальної для усіх Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., яка передбачає мінімальний рівень захисту особистості у випадку не міжнародного конфлікту і з цією метою накладає заборону на вчинення ряду діянь (посягання на життя та фізичну недоторканість, зокрема, будь-які види вбивств, каліцтва, жорстоке поводження, катування тощо).

В міжнародному праві серед загальноновизнаних норм виділяють також імперативні норми загального міжнародного права (*jus cogens*). У юридичній літературі зустрічаються думки про те, що окремим нормам МГП характерні ознаки *jus cogens* [76, с. 33].

Як вказує Я. Броунлі, найменш спірними прикладами *jus cogens* є заборона агресивної війни, геноциду, расової дискримінації, работоргівлі, норми, що стосуються злочинів проти людяності [77, с. 189].

Щодо міжнародної судової практики, то вона дає непряму відповідь на питання про сутність норм МГП. Так, Міжнародний Суд ООН в п. 83

Консультативного висновку щодо законності загрози ядерною зброєю чи його застосування 1996 р. відмітив існування під час розгляду запиту твердження про те, що загальновизнані гуманітарні принципи є частиною *jus cogens*, як це визначено у ст. 53 Віденської конвенції Про право міжнародних договорів 1969 р. У той же час, він утримався від конкретизації цього питання, спираючись на те, що в запиті Генеральної Асамблеї ООН не йшлося нічого про характер гуманітарного права.

Разом з тим, Суд вказав, що основоположні принципи повинні виконуватися усіма державами, незалежно від того, ратифікували вони чи ні конвенції, що їх містять, оскільки ці норми становлять непорушні принципи міжнародного звичаєвого права [78].

Виходячи з того, що більшість норм, закріплених на рівні міжнародних конвенцій та договорів у сфері МГП на цей час набули статусу загальновизнаного звичаю, всі вони беззаперечно мають виконуватися державами усього міжнародного співтовариства, незалежно від їх ратифікації. Саме цим норми МГП суттєво відрізняються від норм інших галузей права, на виконання яких має бути обов'язкова згода держави.

Крім того, ще однією особливістю норм МГП є відсутність правового регулювання відносин його суб'єктів шляхом укладання двосторонніх угод. Відносини у цій сфері регламентуються в основному багатосторонніми міжнародними договорами. Єдиним регіональним договором у цій сфері можна визначити Угоду СНД про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24 вересня 1993 р. (ратифікована Україною в 2006 р.) [79]

Специфіку норм МГП обумовлює також предмет самої галузі. Тому вказані норми, в першу чергу, спрямовані на захист основних прав і свобод людини під час збройного конфлікту (та запобігання виникнення таких конфліктів у мирний час) шляхом встановлення відповідних обмежень у його засобах та методах, а вже потім – на врегулювання самого процесу ведення збройного конфлікту як такого.

Як справедливо зазначає відомий юрист-міжнародник Бірюков П.М., предмет регулювання "гуманітарного права в мирний час" і "гуманітарного права в період збройних конфліктів" в цілому єдиний – здійснення, забезпечення та захист прав

людини. Збройний конфлікт задіює, включає усю систему міжнародних норм про захист людської особистості. Ці норми встановлюють особливий режим регулювання суспільних відносин у період збройних конфліктів. Під час збройних конфліктів з'являються нові групи учасників правовідносин – комбатанти, цивільне населення, поранені, хворі та інші особи, права яких потребують особливого захисту. Таким чином, окремі категорії індивідів наділяються спеціальними правами та захистом, тобто фізичні особи здобувають спеціальні правові статуси. Тому можна говорити про те, що "право збройних конфліктів" складається головним чином з норм, що мають "головну прописку" в інших галузях міжнародного права [80, с. 422].

Виходячи із усього вищенаведеного, *міжнародне гуманітарне право* можна визначити як самостійну галузь міжнародного права, яка є сукупністю конвенційних та звичаєвих норм, що з метою захисту основних прав і свобод людини регулюють відносини між конфліктуєчими сторонами під час збройних конфліктів як міжнародного, так і не міжнародного характеру, обмежують їх право на вибір засобів і методів ведення війни, а також встановлюють заходи щодо запобігання виникненню будь-яких збройних конфліктів у мирний час.

1.2.3. Норма МГП в значній мірі є імперативною (*jus cogens*) і відповідно до ст. 53 Віденської конвенції "Про право міжнародних договорів" 1969 р. "приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий же характер". Більшість положень МГП вступає в силу негайно. Вони сформульовані точно і всебічно, і тому для їх виконання представниками влади і окремими особами не вимагається додаткових заходів на національному рівні [81, с. 29-52].

Однак має місце і ряд виключень. Деякі положення МГП потребують відповідних законодавчих заходів для свого виконання. Якщо подібні заходи ще не були вчинені, державам необхідно дбати про їх вчинення або перед тим, як прийняти рішення про ратифікацію відповідних договорів, або якомога швидше після такої ратифікації. В першу чергу це стосується зобов'язань щодо притягнення

винних до кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП, які вимагають встановлення конкретних кримінальних санкцій на національному рівні.

Деякі положення МГП явно потребують вжиття заходів по їх виконанню на національному рівні, що відповідає ст. 26 вищевказаної Конвенції, в якій зазначено, що будь-який договір, що набрав чинності, обов'язковий для його учасників і повинен чесно та добросовісно виконуватись ними. Ці положення також відповідають особливим вимогам гуманітарного захисту в умовах воєнного часу, коли навряд чи можна очікувати виконання відповідних правил без здійснення на національному та міжнародному рівнях чітко визначених засобів, які б сприяли виконанню таких положень.

1.2.4. Серйозні порушення МГП у багатьох міжнародних документах (таких, як Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Протоколу I, Римський статут МКС тощо) віднесені до найсерйозніших злочинів, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства. І тому досить важливим є визначення поняття цих злочинів та їх місця серед інших міжнародних злочинів.

При цьому необхідно відзначити, що не всі порушення МГП тягнуть за собою кримінальну відповідальність, а лише ті, котрі визнані такими у Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. та інших міжнародно-правових приписах.

До серйозних порушень норм МГП Конвенції про захист жертв війни 1949 р. відносять лише "найсерйозніші порушення", тобто, такі, за які національне законодавство має встановлювати кримінальні санкції [82].

Так, у ст. 49 Першої конвенції, ст. 50 Другої конвенції, ст. 129 Третьої конвенції, ст. 146 Четвертої конвенції міститься норма, загальна для цих міжнародних договорів, яка передбачає, що кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується розшукувати осіб, обвинувачуваних у тому, що вони вчинили чи наказали вчинити те чи інше зі згаданих серйозних порушень, і, яке б не було їх громадянство, віддавати їх своєму суду. Вона зможе також, якщо вона цього побажає, передати їх, відповідно до положень свого законодавства, для суду іншої зацікавленій Високій Договірній Стороні в тому випадку, якщо ця Договірна Сторона має докази, які дають підстави для обвинувачення цих осіб.

Подібні норми містяться і в інших міжнародних договорах, наприклад, у ст. 28 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р., у ст. 14 Протоколу II до Конвенції про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невибіркову дію 1980 р. [83, с. 290]

Як видно з наведених положень, ці зобов'язання щодо здійснення необхідних заходів для припинення порушень Конвенцій є складовою частиною більш загального зобов'язання, яке міститься в ст. 1 усіх Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. і вимагає від держав "дотримуватись" і "змушувати дотримуватись" положень цих договорів.

Відповідно до вказаних міжнародно-правових норм держави зобов'язані ввести в дію кримінальне законодавство, призначене для покарання осіб, винних у здійсненні серйозних порушень МГП. Вони зобов'язані також розшукувати осіб, які вчинили серйозні порушення, незалежно від їхнього громадянства і місця вчинення злочину. Цей принцип, іменований універсальною юрисдикцією, є ключовим для забезпечення ефективності припинення серйозних порушень. Разом з тим, варто враховувати, що, незважаючи на необхідність видачі осіб, обвинувачуваних у вчиненні серйозних порушень МГП, відповідно до принципу "aut dedere aut judicare", його не слід розглядати як альтернативне рішення, прийнятне для застосування у всіх випадках. Видача, зокрема, своїх громадян міжнародному суду, є винятковою подією, тому що не завжди може бути заявлене прохання про видачу і не завжди у держави є достатні докази, що дають підстави для обвинувачення цих осіб.

Крім того, слід зазначити, що відповідно до ч.2 ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі [84]. Так, у пункті 2.3.1 мотивувальної частини Висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту МКС (справа про Римський Статут) зазначено, що терміни "передача" і "видача" в загальноживаному розумінні часто розглядаються як

синоніми, але в міжнародно-правових документах та спеціальній літературі в них вкладається різний зміст, що робить їх юридичну природу неідентичною [85].

Міжнародно-правові документи та спеціальна література при цьому виходять з того, що доставляння особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставляння особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою заінтересованих держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном "видача", або "екстрадиція" (від лат. *ex* – з, *pоза* і *traditio* – передавання), то друге – терміном "передача".

Держави-учасниці у всіх випадках повинні застосовувати власне кримінальне законодавство, у якому повинна бути передбачена відповідальність за серйозні порушення МГП.

1.2.5. Виходячи з аналізу положень норм МГП, за допомогою логічного методу та дедуктивного способу пізнання можна виділити перелік серйозних порушень, які відповідно до зобов'язань держав повинні заборонятися національним законодавством і за здійснення яких повинно передбачатися покарання. МГП не містить конкретних положень про класифікацію серйозних порушень. У міжнародних нормах вказуються лише ті види злочинів чи правопорушень, які за своєю природою і жорстокістю не можуть залишитися безкарними з боку держав. Будь-яка подальша класифікація є справою самих держав, які, у свою чергу, мають вибір або запозичити у національне законодавство дослівне відтворення того чи іншого серйозного порушення, або видозмінити його, заливши при цьому незмінним його осиний зміст.

Вперше такі порушення були сформульовані в Положенні про закони і звичаї сухопутної війни, доданому до Гаазької конвенції 1907 р., відповідно до якого серйозними порушеннями норм МГП визнаються: застосування отруєної зброї чи інших видів зброї, здатних заподіювати зайві страждання; необґрунтоване руйнування міст і селищ чи їх розгарбування, якщо ці дії не були викликані військовою необхідністю; напад будь-яким способом на незахищені міста, селища, житла, будівлі чи їх бомбардування; розграбування приватного чи суспільного

майна; віроломство; наказ не залишати нікого в живих; вбивство чи заподіяння каліцтва ворогу, що, поклавши зброю, не маючи більше засобів захищатися, безумовно здався; незаконне використання парламентського чи національного прапора, військових знаків і форменого одягу ворога, так само як і відмітних знаків, встановлених Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. [86]

Події Другої світової війни і прагнення міжнародної спільноти запобігти повторенню катастрофи спонукали держави до формулювання норм, які забороняють подібні дії і передбачають відповідальність за їхнє вчинення.

Так, у ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу 1945 р. зазначено, що Трибунал має право судити та карати осіб, які, діючи в інтересах європейських країн осі індивідуально або як члени організації, вчинили кожен з наступних злочинів: злочини проти миру, зокрема: 1) планування, підготовка і ведення агресивної війни або війни на порушення міжнародних договорів, угод чи запевнень або участь у загальному плані чи змові, спрямованих на здійснення таких дій); 2) воєнні злочини, зокрема: порушення законів або звичаїв війни (вбивства, катування або взяття у рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території, вбивства чи катування військовополонених або осіб, які перебувають у морі, вбивства заручників, пограбування громадської чи приватної власності, безглузде руйнування міст і сіл, спустошення, не виправдане воєнною необхідністю); 3) злочини проти людяності (вбивства, знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинювані стосовно цивільного населення перед війною або під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції трибуналу незалежно від того, чи є це порушення внутрішнього права держави, де вони були вчинені) [87, с. 517].

Своє подальше розширення перелік серйозних порушень норм МГП отримав у Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколах до них та інших міжнародних договорах, що регулюють обмеження застосування засобів і методів ведення війни. Слід зазначити, що в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. і в Протоколі I перелічуються усі злочини, які знайшли

своє відображення в раніше прийнятих документах, зокрема тих, на підставі яких була укладена Лондонська угода від 8 серпня 1945 р. про судове переслідування і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі Міжнародним воєнним трибуналом .

Відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. визначаються наступні серйозні порушення норм МГП:

- умисне вбивство; катування і нелюдське ставлення; біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань; заподіяння серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю (ст. 50 Першої конвенції, ст. 51 Другої конвенції, ст. 130 Третьої конвенції, ст. 147 Четвертої конвенції);

- незаконне, довільне і проведене у великому масштабі руйнування і присвоєння майна, що не було викликане військовою необхідністю (ст. 50 Першої конвенції, ст. 51 Другої конвенції, ст. 147 Четвертої конвенції);

- примушування військовополоненого чи особи, яка перебуває під покровительством, служити в збройних силах ворожої держави; позбавлення військовополоненого чи особи, яка перебуває під покровительством, права на неупереджене та нормальне судочинство, передбачене Конвенціями (ст. 130 Третьої конвенції, ст. 147 Четвертої конвенції); незаконна депортація чи переміщення особи, яка перебуває під покровительством; незаконний арешт особи, яка перебуває під покровительством, захоплення заручників (ст. 147 Четвертої конвенції).

До серйозних порушень, обумовлених у Протоколі I, відноситься заподіяння шкоди фізичному та психічному стану здоров'я і недоторканності осіб, що перебувають під владою супротивної сторони, або інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи, не повинно завдаватися шкоди шляхом якоїсь невинуватеної дії або бездіяльності. Зокрема, забороняється піддавати вищевказаних осіб жодній медичній процедурі, яка не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи та не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить таку процедуру та які не позбавлені свободи у будь-якій формі (ст. 11).

Відповідно до п.3 ст. 85 вказаного Протоколу на доповнення до серйозних порушень, визначених у ст. 11, як серйозні порушення розглядаються дії, якщо вони вчиняються умисно на порушення відповідних положень цього Протоколу і є причиною смерті або серйозного тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю: перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу; вчинення нападу невибіркового характеру щодо цивільного населення або цивільних об'єктів, якщо відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; перетворення неукріплених місцевостей та нейтральних зон на об'єкт нападу; вчинення нападу на особу, якщо відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях; віроломне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визнаних Конвенціями і цим Протоколом.

Крім того, на доповнення до серйозних порушень, зазначених у попередніх пунктах цієї статті та в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р, розглядаються як серйозні порушення такі дії, якщо вони вчиняються умисно та на порушення Конвенцій або цього Протоколу: переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення ст. 49 Четвертої конвенції; невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; застосування практики апартеїду та інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи; перетворення явно розпізнаваних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, що є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у рамках компетентної організації, надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають значних

руйнувань, у випадку, якщо відсутні свідчення про порушення супротивною стороною п. "b" ст. 53, і коли такі історичні пам'ятки, твори мистецтва та місця відправлення культу не розміщені поблизу воєнних об'єктів; позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій або захистом, згаданим у п. 2 цієї статті, права на неупереджене та нормальне судочинство. Без шкоди для застосування Конвенцій і цього Протоколу серйозні порушення цих документів розглядаються як воєнні злочини (п. 4 ст. 85 Протоколу II).

Крім того, у положеннях Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. [30], Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї та токсинної зброї та про їх знищення 1972 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. [88], Конвенції про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невивіркову дію 1980 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. також визначається ряд серйозних порушень МГП.

Так, до таких порушень відносяться: розробка, накопичення, придбання, зберігання мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, незалежно від їх походження та методу виробництва, таких видів і в таких кількостях, які не мають призначення для профілактичних, захисних або інших мирних цілей, а також зброї, устаткування чи засобів доставки, призначених для використання таких агентів або токсинів у ворожих цілях або під час збройних конфліктів (ст. 1 Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї та токсинної зброї та про їх знищення 1972 р.; воєнне або будь-яке інше вороже використання засобів впливу на природне середовище, що має широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці (ст. 1 Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. тощо.

Суттєвою особливістю зазначених серйозних порушень, на наш погляд, є те, що більшість із них (за виключенням тих, що зазначені у Конвенції про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невивіркову дію 1980 р. визнаються протиправними не тільки під час збройного конфлікту, але й в мирний час. Наприклад, відповідно до пунктів "а" та "с" ч. 1 ст. VII Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. кожна держава-учасниця вживає необхідних заходів для виконання своїх зобов'язань, що випливають з цієї Конвенції. Зокрема, вона: забороняє фізичним та юридичним особам, які знаходяться будь-де на її території або в будь-якому іншому місці під її юрисдикцією, як це визнано міжнародним правом, проводити будь-яку діяльність, що забороняється державі-учасниці цією Конвенцією, в тому числі приймає кримінальне законодавство стосовно такої діяльності, а також поширює своє кримінальне законодавство на будь-яку діяльність, що забороняється державі-учасниці цією Конвенцією, яка провадиться будь-де фізичними особами, що мають її громадянство згідно з міжнародним правом.

Окрема класифікація серйозних порушень норм МГП міститься також і у статутах окремих міжнародних воєнних трибуналів, які були у свій час спеціально створенні для переслідування окремих осіб за вчинення тих чи інших серйозних порушень. Зокрема відповідно до Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р. до серйозних порушень норм МГП відносить:

1) серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р.:
а) умисне вбивство; б) катування та нелюдське ставлення, включаючи біологічні експерименти; в) умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва або завдання шкоди здоров'ю; г) незаконне, довільне та проведене у великому масштабі руйнування та присвоєння майна, що не викликане військовою необхідністю; д) примушування військовополоненого або цивільної особи служити в збройних силах ворожої держави; е) умисне позбавлення прав військовополоненого або цивільної особи на безстороннє та нормальне судочинство; ж) незаконна депортація,

переміщення або арешт цивільної особи; h) взяття цивільних осіб як заручників (ст. 2);

2) порушення законів або звичаїв війни (не є вичерпним): а) застосування отруйних речовин або інших видів зброї, призначених для заподіяння зайвих страждань; б) безглузде руйнування міст, селищ або сіл або руйнування, не виправдане військовою необхідністю; в) напад на незахищені міста, села, житла або будинки або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; г) захоплення, руйнування або навмисне ушкодження культових, благодійних, навчальних, художніх та наукових установ, історичних пам'яток, художніх та наукових здобутків; е) розгарбування суспільної або приватної власності (ст. 3);

3) геноцид (ст. 4);

4) злочини проти людяності; а) убивства; б) винищення; в) поневолення; г) депортація; е) тюремне ув'язнення; ф) катування; г) зґвалтування; h) переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами; і) інші нелюдські акти (ст. 5) [89, с. 533].

У свою чергу, в Статуті Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р., крім вищезазначених порушень, до категорії "серйозних" відносить також порушення ст. 3, загальних для Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Протоколу II, зокрема: а) посягання на життя, здоров'я та фізичне або психічне благополуччя осіб, зокрема вбивство, а також жорстоке поводження, як, наприклад, катування, каліцтва або будь-які форми тілесного покарання; б) колективні покарання; в) взяття заручників; г) акти тероризму; е) посягання на людське достоїнство, зокрема образливе та принизливе поводження, зґвалтування, примусова проституція та будь-які форми непристойного нападу; ф) мародерство; г) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином заснованим судом, при наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями; h) погрози вчинення кожного з перерахованих вище діянь [90, с. 536].

Досить вдалу класифікацію серйозних порушень норм МГП, на наш погляд, закріпив Римський статут МКС 1998 р. Зокрема, у ст. 5 вказаного Статуту зазначено,

що юрисдикція Суду обмежується найбільш серйозними злочинами, що викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію відносно наступних злочинів: а) злочин геноциду; б) злочину проти людяності; с) військові злочину; d) злочин агресії [91] (Детальніше див. Розділ III).

Від категорії "злочини проти миру" автори Статуту відмовилися, оскільки лише єдине із вказаних діянь – агресія – було визнано міжнародним злочином (і, відповідно, віднесено до юрисдикції МКС) [92, с. 504].

Під час визначення обсягу серйозних порушень норм МГП потрібно також враховувати, що окремі з них можуть тягти за собою кримінальну відповідальність навіть не будучи закріпленими відповідними міжнародними договорами у цій сфері. Про це свідчить вирок Нюрнберзького трибуналу про те, що відсутність у міжнародному договорі вказівки на необхідність або доцільність кримінального переслідування порушення, так само як і санкцій за вчинення цього діяння не виключає кримінальної відповідальності індивідів.

Однак вказаний принцип може бути застосований тільки в тому випадку, якщо за відсутності відповідних договірних норм, криміналізація цих діянь стала звичаєвою нормою міжнародного права [93, с. 57].

У цьому випадку доцільно навести позицію Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, що була висловлена у 1995 р. під час розгляду справи по обвинуваченню серба Душко Тадича у низці міжнародних злочинів на території Боснії. Зокрема, вказаний Трибунал встановив, що порушення міжнародного гуманітарного права можна вважати криміналізованим у міжнародному праві, якщо це діяння відповідає наступним вимогам: 1) діяння є порушенням норми міжнародного гуманітарного права; 2) це правило за своїм характером є звичаєво-правовим або якщо воно відноситься до договірного права, то усі необхідні умови виконані; 3) порушення є "серйозним", що означає, що воно є порушенням правила, що захищає важливі цінності і порушення такого правила тягне значні наслідки для жертви; 4) порушення такого правила повинно потягти за собою відповідно до

звичаєвого чи договірною права, індивідуальну кримінальну відповідальність особи, яка вчинила таке порушення [94].

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що значну частину норм МГП складає перелік порушень, які визнаються серйозними та підлягають встановлення кримінальної відповідальності за їх вчинення на національному рівні кожної конкретної держави.

Окреслення саме такого переліку, не дивлячись на складність класифікації серйозних порушень норм МГП (детальніше див. Розділ III), дає змогу здійснити порівняльно-правовий аналіз відповідності кримінального законодавства як України, так і окремих зарубіжних держав зазначеним нормам.

1.2.6. Питання про місце та роль норм МГП у кримінальному законодавстві України впливає із загальнотеоретичного питання про співвідношення міжнародного і національного права. У детальному аналізі проблеми такого співвідношення немає необхідності, оскільки мета дослідження полягає не в цьому. Зупинимось на основних теоретичних положеннях щодо взаємодії міжнародного і національного права.

Кожна держава-учасниця міжнародних договорів, які регулюють захист жертв війни й обмеження засобів і методів ведення збройної боротьби, відповідно до принципу *pacta sunt servanda* зобов'язана сумлінно виконувати взяті на себе зобов'язання по цих угодах. Вказаний принцип, який спочатку сформувався в звичаєвому праві, пізніше був закріплений у ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [95]

У першу чергу, на наш погляд, окреслене питання слід розглянути, виходячи із співвідношення міжнародного та національного права в цілому, оскільки МГП є частиною міжнародного права, а кримінальне законодавство України входить до єдиної системи законодавства нашої держави.

Західна наука міжнародного права в питанні щодо співвідношення міжнародного і національного права виробила два основних напрямки: дуалістичний і моністичний.

Представники дуалістичного напрямку (німецький юрист Г. Трипель [96, с. 32], італійський юрист Д. Анцилотті [97, с. 52], англійський юрист Л. Оппенгейм [98, с. 31–33]) розглядали міжнародне і національне право як самостійні системи права, які відносяться до різних правопорядків та не знаходяться між собою в підпорядкуванні. Спочатку дуалістична концепція підкреслювала не стільки зв'язок між цими системами, скільки їхню відмінність і незалежність. І хоча на практиці перетинання сфер регулювання все-таки спостерігається, відповідно до доктрини дуалізму зазначені системи права не можуть перетинатися і вступати в конфлікт. Відповідно до цієї концепції, спостерігається конфлікт зобов'язань, тобто нездатність держави вчиняти у своєму внутрішньому праві так, як того вимагає від неї міжнародне право.

Підхід радянської і пострадянської доктрини міжнародного права був, власне кажучи, дуалістичним, тому що міжнародне і внутрішньодержавне право розглядалися як самостійні системи права.

Радянська концепція міжнародного права обґрунтовувала можливість і необхідність погодженості обох систем права, підкреслювала їх взаємодію. Результати досліджень радянських юристів-міжнародників одержали своє узагальнення в монографії І.П. Бліщенка. Радянські юристи-міжнародники, так само як і вчені інших соціалістичних, а також багатьох західних держав, відзначали, що дуалістична теорія містить у собі ряд позитивних моментів, оскільки виходить з визнання суверенітету держав і відбиває загальнодемократичний характер міжнародних відносин [99, с. 22].

Суть моністичної концепції полягає у визнанні єдності цих правових систем. Міжнародне і внутрішньодержавне право розглядаються як частини єдиної правової системи. Прихильники моністичного напрямку не відрізнялися єдністю поглядів. Одні виходили з примата внутрішньодержавного права, інші – з верховенства міжнародного права.

Прихильники теорії примата внутрішньодержавного права перебувають головним чином під впливом Г. Гегеля, який вважав, що держава – це абсолютна

влада на землі і ця влада вправі змінювати за власним бажанням не тільки внутрішньодержавне, а й міжнародне право [100, с. 349].

Представники цього напрямку (А. Цорн [101], В. Кауфман [102] та ін.) розглядали міжнародне право як сукупність зовнішньодержавних прав різних держав.

Сьогодні ця теорія не отримала широкої підтримки. Наразі переважна більшість прихильників теорії монізму дотримується позиції щодо верховенства міжнародного права над внутрішньодержавним. Причому прихильники радикального монізму (німецький учений Г. Кельзен) виходять з існування однієї системи права з "вищим правопорядком" (міжнародне право) і "підлеглими" національними правопорядками [103, с. 131]. Зокрема, Г. Кельзен вважав, що норми цієї єдиної системи права знаходяться в ієрархічній залежності. Нижні сходинки цієї ієрархічної градації – рішення суду й адміністративних органів – залежать від усіх вищестоящих норм права, верхні сходинки – міжнародно-правові норми – не залежать від жодної юридичної норми. Будь-яка норма національного права, що суперечить міжнародному праву, є незначною в міжнародно-правовому плані, взагалі не існуючою.

При цьому Г. Кельзен заперечував існування державного суверенітету, оскільки вважав, що держава може бути суверенною тільки в абсолютному змісті цього слова, тобто в тому випадку, якщо ми приймемо концепцію примата національного права [104, с. 55].

Як прихильники примату внутрішньодержавного права над міжнародним, так і прихильники верховенства міжнародного права над національним (радикальні моністи) протиставляють міжнародне право такій об'єктивній реальності, як державний суверенітет: чи міжнародне право, чи державний суверенітет. Якщо в прихильників примату внутрішньодержавного права таке протиставлення веде до заперечення міжнародного права, то в радикальних моністів воно веде до заперечення суверенітету.

Прихильники обох розглянутих моністичних концепцій допускають існування державного суверенітету лише в його абсолютному розумінні, тобто як незалежність держав не тільки одна від одної, а й від норм міжнародного права [103, С. 14-15].

Насправді ж суверенітет не заперечує взаємозв'язку між державами, він означає непідпорядкованість однієї держави іншій, а аж ніяк не міжнародному праву. У цьому зв'язку необхідно визнати помилковою думку про те, що визнання примата норм міжнародного права і включення їх у правову систему держави тягне за собою обмеження суверенітету останньої [105, с. 20].

В свою чергу, Дж. Старк зазначає, що теза про абсолютний примат державного права розвінчується у двох основних випадках: а) якби міжнародне право набувало законності лише з Конституції держави, воно обов'язково втрачало б силу, як тільки Конституція зникла б. Але немає нічого певнішого, як очевидна дія міжнародного права незалежно від зміни чи скасування Конституції, чи від революції. Так було заявлено до Лондонської конференції 1831 р., котра вирішила, що Бельгія повинна бути незалежною і нейтральною державою. Конференція підтримала основний принцип – договори не втрачають своєї сили, незважаючи на внутрішні конституційні зміни; б) вступ нових держав у міжнародне співтовариство. Встановлено, що міжнародне право поширюється на нову державу без її згоди, і така згода, якщо і виражається, є тільки декларативною [106, с. 61].

У сучасних міжнародних відносинах (починаючи з кінця Другої світової війни) визнання деякими вченими верховенства міжнародного права над внутрішньодержавним пов'язано з висуненням ними ідеї повної відмови від державного суверенітету і створення світової держави та світового права.

Так, американський вчений М. Макдугал і М. Райзман вказують на те, що в результаті науково-технічного прогресу людство рухається до більш тісних та інтенсивних зв'язків. Держави все ще залишаються на світовій арені, але росте роль і вплив урядових і неурядових організацій. При цьому головними діючими особами на міжнародній арені стають фізичні особи. В цих умовах, на думку американських вчених, необхідно створити світову державу, яка буде переслідувати подвійну мету:

утворення загального правопорядку з метою забезпечення прав людини і припинення намагань створити світову тоталітарну державу [107, с. 6].

Ці та деякі інші вчені в цілому вірно помітили тенденції розвитку світового співтовариства. Однак створення світового права і держави абсолютно нереально в сучасних міжнародних відносинах внаслідок політичних, економічних й інших причин.

Прихильники іншого напрямку в моністичній теорії – помірному монізму – також віддають пріоритет нормам міжнародного права. Але вони не вважають, що норма національного права, котра суперечить міжнародному праву, є незначною.

Роль держави вони вбачають у тому, щоб сприяти трансформації норм міжнародного права в національне право. Помірні моністи більш наближені до практичних дій. На їхню думку, визнання пріоритету міжнародного права означає для держави як підпорядкування міжнародному праву і його принципам, так і приведення національного права у відповідність до міжнародного.

З помірним монізмом тісно межує так званий "реалістичний дуалізм". На думку автора цього терміну, болгарського вченого П. Райдонова, одна з найбільш істотних відмінностей від ортодоксального дуалізму (Анцилотті) полягає в тому, що він визнає тісний зв'язок між національним і міжнародним правом, а також можливість конфліктів між ними [103, С. 20].

Ті вчені, що підтримують таку дуалістичну концепцію, відзначають, що хоча міжнародне і внутрішньодержавне право являють собою дві самостійні правові системи, вони тісно зв'язані між собою і безпосередньо впливають одна на одну [108].

Сучасні представники дуалізму допускають можливість регулювання відносин в одній сфері нормами як міжнародного, так і внутрішньодержавного права і можливість колізій між цими нормами, але вважають, що суперечності і конфлікти між державами, які виникли на цьому ґрунті, можуть бути вирішені за допомогою дипломатичних переговорів й інших засобів мирного врегулювання чи за допомогою інституту міжнародної відповідальності.

Заслуговує на увагу також точка зору деяких російських вчених, які і зараз є прихильниками дуалістичної концепції. Так, Є.Т. Усенко пише, що заперечення проти самостійності двох правових систем науково необґрунтовані. Вони будуються на наступних аргументах: не можна відривати одну правову систему від іншої, зводити між ними "китайську стіну", не помічати процесу їхньої інтеграції, стирання граней між ними тощо. Крім того, він доводить, що "відношення" як наукова категорія з необхідністю припускає наявність самостійних об'єктів. Якщо ставиться питання про співвідношення міжнародного і національного права, то це іманентно означає визнання їхньої самостійності. Де немає самостійності об'єктів, там немає і відносин між ними, а є лише стан синкретизму, злитості, нерозчленованості.

На його думку, аргумент "китайської стіни" ґрунтується на поєднанні понять "самостійність" і "незалежність". Саме незалежності обох правових систем одна від одної дійсно немає і бути не може. "Відношення" завжди припускає "зв'язок". Але який характер цього зв'язку? На це питання радянська, як і російська, доктрина міжнародного права відповідає виразно: зв'язок між обома правовими системами не має характеру панування і підпорядкування [109, с. 16].

Науку міжнародного права України можна віднести до такої, що побудована на моністичній концепції, яка говорить про поєднання міжнародного та національного права в одну правову систему, однак з визнанням примату міжнародного права. У ст. 9 Конституції України прямо зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України "Про міжнародні договори України" [110], якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Так, ми визначилися, що Україна визнає примат міжнародного права. Однак кожна норма міжнародного права повинна бути реалізована, тобто Україна повинна виконати взяті на себе міжнародні зобов'язання. Як правильно зазначив А.С. Гавердовський: будь-яка система юридичних норм, як би блискуче вона не була розроблена, не має права на існування, якщо вона реально не впливає на суспільне життя [111, с. 47].

Інакше кажучи, без здійснення права, без наповнення його норм живим практичним змістом не може бути правового регулювання суспільних відносин, що є функцією права.

При розгляді питання про місце міжнародного права у внутрішньодержавній правовій ієрархії слід зазначити, що, оскільки ряд держав не визнають міжнародний договір як джерело права, що має силу у внутрішньодержавному плані, то питання про місце міжнародного договору в національно-правовій ієрархії в таких державах взагалі не виникає.

В конституціях більшості держав містяться норми, які визначають статус міжнародного права. Однак, ці норми в конституціях різних держав сформульовані законодавцем по-різному. Так, деякі з них визнають, що: міжнародні договори, укладені відповідно до встановлених вимог, стають після їх публікації в Іспанії, складовою частиною її внутрішнього законодавства (ст. 96 Конституції Іспанії) [112], загальновизнані принципи та норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації складовою частиною правової системи (ст. 15 Конституції Російської Федерації) [113, с. 52], ратифікований міжнародний договір після його публікації в "Жураналі Законів Польської Республіки" є частиною правопорядку держави (ст. 91 Конституції Республіки Польща) [114], чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України).

Отже, як ми бачимо, різні держави визначають по-різному як статус міжнародного права (це міжнародне право в цілому чи лише міжнародне законодавство, у вигляді належним чином ратифікованих міжнародних договорів), так і його місця та ролі у національному праві конкретної держави.

При цьому досить принциповим є розкриття таких термінів, як-от: "правова система", "правопорядок" та "національне законодавство" оскільки за своїм змістом вони суттєво відрізняються один від одного.

Щодо терміну "правова система", то, на нашу думку, він є ширшим від поняття "національне законодавство" і більш прийнятним для такої складової, як "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України", оскільки він охоплює більш широке коло правових явищ, включаючи, крім нормативних, організаційні, соціально-культурні аспекти, тобто всі сторони такого феномену, як право.

Як вірно зазначив С.С. Алексєєв, правову систему держави неможливо уявляти собі як просту сукупність діючих на цей час законів та юридичних документів. Це саме "система", складний багатоланковий, "об'ємний" організм, який поряд із законами включає ряд інших компонентів (пануючу правову ідеологію, юридичну практику, в тому числі юридичні традиції, що склалися) [5, с. 214].

Правова система кожної держави відображає закономірності розвитку суспільства, його історичні, національні, культурні особливості. Кожна держава має свою правову систему, яка має як загальні риси з правовими системами інших держав, так і відмінні від них, тобто свої специфічні особливості.

Стосовно такого поняття, як "загальновизнані принципи і норми міжнародного права", то в конституційному праві та судовій практиці різних держав під ним розуміються принципи і норми загального міжнародного права, тобто звичаєві норми, які визнані більшістю держав, включаючи і ту, в якій вони підлягають виконанню [115, с. 134-135].

Звичаєві норми можуть формуватись в міжнародних договорах і навіть в актах, які не мають обов'язкової юридичної сили, наприклад, в резолюціях міжнародних організацій (Загальна декларація прав людини 1948 р.) [116]. Статусу загальновизнаних вони набувають в результаті наступного їх визнання такими.

Але, не дивлячись на те, що принципи права теж виступають засобом врегулювання суспільних відносин, вони, однак, проявляють себе через норми

права, потребують конкретизації, не виходять прямо на гіпотези і санкції, без чого важко говорити про визначеність правового регулювання [69, с. 120].

Поняття "правопорядок" (про який йдеться у Конституції Республіки Польща) широко використовується в чинному законодавстві. Незважаючи на це у вітчизняній науці і на сьогоднішній день не вироблено єдиного визначення цього феномену. Найбільшого поширення одержав погляд на правопорядок як на реалізовану законність, однак це не зовсім вірно, оскільки законність є лише умовою правопорядку, в той час, коли його основою виступає право.

На нашу думку, найбільш точно визначення правопорядку дав учений В.М. Сирих, розуміючи під цим поняттям систему правовідносин, які забезпечують підготовку і прийняття норм права, що відповідають конституції держави, її законам, та які виключають підміну норм права державним свавіллям, а також систему правовідносин, яка виникає і розвивається в суворій відповідності з нормами права та забезпечує реалізацію цілей правового регулювання [117, с. 310].

Поняття *"національне законодавство"* означає сукупність нормативно-правових актів України: починаючи від законів, прийнятих Верховною Радою України (перш за все Конституції) і до нормативних актів місцевих органів влади та управління, а також актів нормативного характеру локального значення (установ, організацій), які були видані в межах наданих їм повноважень.

Відповідно до ч. другої ст. 8 Конституції України Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

У юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо місця міжнародно-правових актів (у тому числі й міжнародних звичаїв) у внутрішньодержавному праві України. Зокрема, Л. Луць вказує на те, що на сучасному етапі в зв'язку з урізноманітненням зовнішніх форм (джерел) права таке забезпечення зв'язків виконує не лише система законодавства, а й система джерел права України в цілому, до якої входять також і нормативно-правові договори (серед яких дедалі більше зростає значення міжнародно-правових) та правові звичаї та узвичаєння [118, с. 121].

І.І. Лукашук також вважає вживання терміна "правова система" виправданим, оскільки термін "правова система" (у Конституції Росії) використовується для того, щоб уникнути прирівнювання всіх міжнародних норм до законодавства. На відміну від законодавства в правовій системі країни міжнародні норми можуть займати різне положення [119, с. 33].

Натомість, на думку В. Шаповала більш конкретними виглядають положення, за якими складовою (невід'ємною) частиною національного права визначаються міжнародні договори. Крім того, він вважає, що важливим є і те, що існує тенденція до встановлення фактичного пріоритету саме міжнародних договорів, які унормовують процеси європейської інтеграції, відносно окремих положень основних законів держав-учасників таких процесів [120].

На нашу думку, для цілей визначення того місця, що законодавець відводив міжнародному праву в Україні, право не може зводитися виключно до законодавства, оскільки в будь-якій державі діють не тільки норми, викладені законодавцем у законах та інших підзаконних актах. Крім цих норм, діють також й звичаєві норми, наприклад загальновизнані закони та звичаї війни. Тому норми міжнародного права впливають саме на правову систему держави в цілому. Право та законодавство становлять частину правової системи, а міжнародне право виступає регулятором процесу їх застосування.

На підставі викладеного, уявляється доцільним ч. 1 ст. 9 Конституції України пропонуємо викласти у наступній редакції: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загальновизнані принципи та норми міжнародного права є складовою частиною правової системи України".

1.2.7. Визначивши місце норм міжнародного права у системі національного законодавства, спробуємо проаналізувати, наскільки МГП, як самостійна галузь міжнародного права співвідноситься із кримінальним законодавством України та яку відіграє роль у його системі. Щодо такого співвідношення видатний вчений М.І. Бажанов зазначив, що зв'язок міжнародного та кримінального права визначається тим, що деякі їх інститути регулюються і міжнародним, і

кримінальним правом. Так, питання чинності кримінального закону в просторі, його поширення на іноземців і осіб без громадянства, питання про відповідальність осіб, що користуються дипломатичною недоторканністю, видача злочинців регулюються нормами як кримінального, так і міжнародного права. Цей зв'язок проявляється і в тому, що деякі норми кримінального права введені у кримінальне законодавство на підставі міжнародних угод, до яких приєдналася Україна [121, с. 17–18].

Тому, мабуть, у юридичній літературі не знайти жодних заперечень проти того, що на нормативне наповнення кримінального законодавства України також впливали і продовжують впливати норми МГП. Зокрема, відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань у новий КК України 2001 р. [122] були включені норми, що встановлюють відповідальність за застосування зброї масового знищення (ст. 439), геноцид (ст. 442) тощо.

У цьому контексті вважаємо доцільним з'ясувати, що слід розуміти під поняттям "кримінальне законодавство України", в якому співвідношенні воно перебуває з таким поняттям як "законодавство України про кримінальну відповідальність", а також з КК України в цілому.

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 3 КК України законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Тобто, нові закони, що передбачають кримінальну відповідальність, підлягають включенню в цей Кодекс.

Кожний із таких кримінальних законів містить певне положення кримінального права, викладене у вигляді норми. Тобто, кримінальний закон є свого роду продукт законодавчої діяльності, в якому за допомогою законодавчого веління відображені об'єктивні закономірності розвитку кримінального права [120, с. 37].

Слід зазначити, що питання визначення поняття кримінального закону значною мірою стало заручником термінологічної неузгодженості у вітчизняній кримінально-правовій доктрині [123, с. 497].

Зокрема, П.Л. Фріс поняття кримінального закону розглядає у широкому та вузькому змісті. У першому, на його думку, це поняття охоплює все коло

національних нормативних актів, які містять у собі норми кримінального права. У другому – це КК України або інший законодавчий акт Верховної Ради України, який містить у собі одну або декілька кримінально-правових норм. Крім того, він не розмежовує між собою поняття "кримінальний закон" та "кримінальне законодавство" [124, с. 16–17].

У свою чергу, В.І. Борисов вважає, що саме кримінальні закони утворюють КК України. Вони системно розміщені в межах цього Кодексу і діють з набрання ним чинності. Кожен із кримінальних законів містить певні правові приписи, викладені у вигляді кримінально-правової норми. Одночасно, він ототожнює між собою вже поняття "кримінальний закон" та "закон про кримінальну відповідальність", при цьому вказуючи, що оскільки останнє поняття закріплене в КК України, то саме ним потрібно користуватися для характеристики чинного кримінального законодавства України [121, с. 37].

О.М. Миколенко взагалі не оперує терміном "кримінальний закон", а говорить про "законодавство України про кримінальну відповідальність" та "кримінальне законодавство", не розділяючи їх між собою [125, с. 17].

На думку О.П. Шем'якова, усі вищевикладені поняття охоплюються терміном "кримінальний закон", який варто розглядати у чотирьох аспектах: як КК України; як окрема стаття цього Кодексу або її частина, що передбачає відповідальність за злочин певного виду; як окремий законодавчий акт, що містить лише одну правову норму, яка стосується загальних положень кримінального права або регулює відповідальність за злочин певного виду; як відповідні положення міжнародних договорів, що імплементовані у кримінальне законодавство України на загальнодержавному рівні [126, с. 25–26].

На наш погляд, вірною є вказівка на те, що поняття "кримінальне законодавство України" та "законодавство України про кримінальну відповідальність" є тотожними, оскільки, по-перше, "crimen" у перекладі означає "злочин", то відповідно, і назву "Кримінальний кодекс" можна перефразувати як "кодекс про злочини" [127, с. 9]. По-друге, підставою кримінальної відповідальності, виходячи з положень ст. 2 КК України, є вчинення особою суспільно небезпечного

діяння, яке містить склад злочину, передбаченого виключно цим Кодексом. Отже, як би ми не назвали КК України – "кримінальне законодавство України" чи "законодавство України про кримінальну відповідальність", він все рівно залишається єдиним кодифікованим законом, що визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Будь-які інші нормативно-правові акти (у тому числі Рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України та інші), які тим чи іншим чином впливають на кримінальне законодавство України, на наш погляд, є лише "обов'язковим орієнтиром" для національного законодавця щодо внесення відповідних змін до КК України.

Із зазначеного положення випливає висновок про те, що КК України є єдиним джерелом кримінального законодавства України. Норми МГП не можуть здійснювати безпосередній регулюючий вплив на виникнення прав та обов'язків у громадян України в сфері відносин, що охороняються кримінальним законодавством. Тому національний суд не може притягувати до кримінальної відповідальності суб'єктів злочину за вчинення злочинного діяння, що було визначено в міжнародному договорі та не було імплементовано в кримінальний закон. Наприклад, якщо Україна ратифікує Римський статут МКС 1998 р., необхідно буде у КК України ввести значну кількість нових складів злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, а також внести зміни в діючі склади злочинів (зокрема, обсяг поняття геноциду за Римським статутом не відповідає обсягу цього поняття, сформульованого в ст. 442 КК України).

У цьому контексті, мабуть, слід дещо погодитися з думкою І.І. Лукашука про те, що Міжнародний кримінальний суд може притягувати до відповідальності за злочини (передбачені лише у його Статуті) по міжнародному праву та карати за них незалежно від того, чи є вони караними відповідно до внутрішнього права. Що ж стосується держав, то вони вживають необхідних заходів, необхідних для встановлення своєї юрисдикції, перш за все, шляхом видання відповідних законів та притягнення до кримінальної відповідальності на підставі цих законів. Очевидно, у

будь-якому випадку поки зберігає свою силу римське правило "nullum crimen nulla poena sine lege (без закону нема ні злочину, ні покарання) [128, с. 81].

Аналогічної думки притримується також й С.П. Кучевська, яка вказує, що не дивлячись на те, що з одного боку, норми Статуту МКС містять ознаки само виконуваних міжнародних норм, однак основною умовою набуття Статутом чинності щодо конкретної держави є приєднання до нього, та, для забезпечення ефективного виконання покладених МКС функцій, приведення національного законодавства у відповідність до Статуту [129, с. 23].

У той же час, КК України містить низку норм, які безпосередньо відсилають до міжнародних договорів, належним чином визнаних Україною. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 439 КК України кримінальній відповідальності підлягає особа за застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У свою чергу ст. 436 цього Кодексу відсилає до "інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України". Тобто, є загальне правило, згідно з яким єдиним джерелом кримінального законодавства України є КК України. Однак, в окремих випадках, встановлених самим законом, положення міжнародного договору безпосередньо впливають на зміст кваліфікуючих ознак злочину.

З таким підходом законодавця (щодо вказаних бланкетних норм КК України) не погоджується С.Я. Лихова. На її думку, таке положення є явно недостатнім для того, щоб вважати норми міжнародного права повністю імплементованими в українське законодавство, тим більше, що такі норми вже не обмежують відповідальність осіб, які вчинили злочини тільки під час війни. Крім того, вона вважає, що у цих випадках виникає колізія між нормами відповідних конвенцій та нормою, яка міститься в ч. 1 ст. 2 КК України, де зазначається, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України [130, с. 5].

На наш погляд, з такою позицією навряд чи можна погодитися, адже у такому разі виходить, що усі бланкетні норми, передбачені чинним КК України, суперечать вищевказаним положенням.

Однією із загальних цілей як кримінального законодавства України, так і МГП можна визначити забезпечення миру та безпеки людства. Зокрема, це дістало своє відображення у ст. 1 КК України. Коментуючи положення зазначеної статті, П.С. Матишевський зазначив, що мир і безпека людства – це такий стан міжнародного співтовариства, який відповідає принципам Статуту ООН і міжнародному праву [131, с. 5].

У свою чергу, значна кількість конвенційних джерел МГП (Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них, Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 р. та інші, що стосуються захисту жертв збройних конфліктів) вказує на обов'язковість введення в дію законодавства, яке необхідне для забезпечення ефективних кримінальних санкцій для осіб, які вчинили відповідні порушення норм МГП. Наскільки України виконала свої міжнародні зобов'язання у зазначеній сфері та які кроки у цьому напрямку ще необхідно вчинити, автор аналізує у наступних розділах цього дослідження.

1.3. Поняття і значення імплементації норм міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне законодавство

1.3.1. На сьогодні в Україні не вироблено сталого підходу до найменування процесу узгодження національного і міжнародного права. Він називається гармонізацією, імплементацією, адаптацією, уніфікацією, апроксимацією тощо [132, с. 9].

Зокрема, на думку Хавронюка М.І., найбільш точним є поняття гармонізації законодавства як комплексної системи діяльності правознавців [133, с. 21], яка включає: виявлення наявності правової бази кожної держави; проведення

порівняльного аналізу, виявлення відмінностей, суперечностей і пробілів; оцінку актуальності і переваг законодавства кожної із сторін; вироблення прогнозу стосовно реалізації конкретних форм створення гармонізованого законодавства [134, с. 91].

Однак, на наш погляд, поняття "гармонізація" більш притаманна для використання (запозичення) позитивного досвіду однієї держави іншою у тій чи іншій галузі права, а не для приведення внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародно-правових вимог.

Фахівець у сфері порівняльного правознавства О.М. Гладенко, аналізуючи вищезазначені поняття, навпаки вказує, що правова інтеграція виступає як всеосяжний процес, що проходить "під егідою" зближення правових систем. Найбільш загальним поняттям у розглянутій категоріальній системі є "зближення" (апроксимація), що відбувається шляхом гармонізації й уніфікації. Способами ж гармонізації й уніфікації виступають адаптація (трансформація), відсилання й інкорпорація.

У свою чергу, імплементацію він розглядає як комплекс заходів, спрямованих на визнання юридичної чинності та організаційне забезпечення здійснення міжнародних норм усередині держави [135].

На наш погляд, термін "імплементація" має більш ширший характер, і не зводиться лише до комплексу вищевказаних заходів, він містить у собі весь різноманітний процес реалізації міжнародних норм: від вираження згоди держави на обов'язковість для нього міжнародно-правових приписів (у формі ратифікації, затвердження тощо) і до безпосереднього застосування таких норм в рамках як міжнародного, так і внутрішньодержавного права.

Спробуємо дослідити вказане поняття, спираючись діалектичний метод пізнання із врахуванням його постійного розвитку та загального взаємозв'язку із іншими явищами, "дотичними" до цього процесу.

Загалом, термін "імплементація" походить від латинського слова *implere* – наповнювати, досягати, виконувати (здійснювати) і означає організаційно-правову

діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань [136, с. 667].

Зазначений термін можна зустріти в численних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та її органів, рішеннях інших міжнародних організацій, які були прийняті у зв'язку з обговоренням питань про хід реалізації міжнародних договорів у гуманітарній сфері. Рівність держав, їхня незалежність у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики обумовили ту обставину, що вони, будучи творцями міжнародно-правових норм, виступають у той же час основними суб'єктами їхньої імплементації.

А.С. Гавердовский розуміє під імплементацією цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, яка провадиться індивідуально чи колективно в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань [111, с. 62].

Отже, імплементація є підготовчою стадією реалізації, яка необхідна для забезпечення своєчасної, всебічної і повної реалізації норм, тобто вона, власне кажучи, ототожнюється з забезпеченням реалізації.

На думку А.І. Дмитрієва, імплементація – це "здійснення міжнародно-правових норм, спрямоване, насамперед, на виконання міжнародно-правових норм, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для цього" [137, с. 122].

В.Я. Суворова стверджує, що термін "імплементація" має право на існування як синонім терміну "реалізація", тобто втілення норм міжнародного права в практичній діяльності держав та інших суб'єктів. Це практичне здійснення нормативних приписів [138, с. 116].

В свою чергу, Н.І. Цись під імплементацією розуміє впровадження у національній правоустрій міжнародно-правових норм [139, с. 488], а В.М. Боровенко зазначає, що імплементація – це запровадження міжнародно-правових норм, визнаних більшістю суб'єктів світового товариства чи певного регіону, до національного законодавства, якщо вони ратифіковані і визнані у встановленому порядку певною державою [140, с. 462].

На нашу думку, цей термін може бути використаний для позначення впливу норм міжнародного права на внутрішньодержавні відносини через внутрішньодержавне право. Тлумачення цього терміна може бути більш вузьким порівняно з терміном "здійснення" (термін "реалізація" може бути тотожний останньому, але неприпустиме його розширене тлумачення).

Вищезгадане визначення імплементації допускає С.В. Черниченко, однак він відразу ж вказує на небажаність такого його використання, тому що у деяких випадках цей термін можна ототожнити з терміном "застосування" і створити, тим самим, помилкове враження, що норми міжнародного права можуть безпосередньо застосовуватися у внутрішньодержавній сфері [141, с. 61]. Очевидно, що на цей час вказана точка зору не відповідає реальності.

У міжнародно-правовій літературі зустрічається також термін "національно-правова імплементація норм міжнародного права". Ці терміни не є синонімами.

Зокрема, на думку Р.А. Мюллерсона, імплементація (виконання, здійснення) – поняття більш широке, ніж національно-правова імплементація норм міжнародного права. Прийняття норм національного права, необхідних для виконання норм міжнародного права, ще не означає фактичного виконання міжнародно-правових зобов'язань. Міжнародна практика показує, що іноді держава створює необхідні для імплементації міжнародного договору норми національного права, проте не тільки не виконує своїх зобов'язань за договором, а й порушує норми свого національного права, прийняті для імплементації такого договору [142, с. 131].

Погоджуючись із наведеним, вважаємо, що імплементація норм міжнародного права полягає не лише в правотворчій діяльності держави-учасниці того чи іншого міжнародного договору, яка пов'язана з відтворенням норм міжнародного права внутрішнім законодавством. Вона припускає проведення широкого комплексу заходів організаційного характеру, спрямованих на безпосередню реалізацію міжнародно-правових норм.

Отже, про імплементацію міжнародно-правових норм можна говорити тільки у тому випадку, якщо держава не тільки видає відповідні законодавчі акти (змінює чи скасовує вже існуючі) для виконання норм міжнародного права, а й проводить у

життя ці акти. Тому національно-правова імплементація норм міжнародного права – це тільки етап у процесі їхньої імплементації (здійснення), вона створює лише юридичні передумови для їх виконання.

1.3.2. В теорії міжнародного права виділяють чотири форми імплементації норм міжнародного права: додержання, виконання, використання та застосування. І.І. Лукашук в основі такого поділу вбачає характер реалізації норм [143, с. 57], а С.В. Черниченко – діяльність учасників міждержавних відносин по перетворенню цих норм в життя [144, с. 45].

Розглянемо їх детальніше.

Додержання норм права полягає в утриманні суб'єкта права від вчинення заборонених дій. У такій формі в міжнародному праві реалізуються, як правило, норми-заборони. Суб'єкти міжнародного права утримуються від вчинення дій, які заборонені нормами міжнародного права [145, с. 45].

Так реалізуються, наприклад, норми Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. У ст. 1 цього Договору зазначено, що кожна з держав-учасниць Договору, яка володіє ядерною зброєю, зобов'язується не передавати нікому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контроль над такою зброєю або вибуховими пристроями ні прямо, ні побічно, так само як і жодним способом не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу, яка не володіє ядерною зброєю, до виробництва або до придбання яким-небудь іншим чином ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю або вибуховими пристроями.

Особливість *виконання норм права* полягає в тому, що суб'єкти, незалежно від власного бажання, повинні вчиняти активні дії, передбачені міжнародними нормами. Якщо дотримання було пасивною формою реалізації права, то виконання потребує від суб'єкта вчиняти активні дії на виконання покладеного на нього юридичного обов'язку [146, с. 29]. Таким чином сформована ст. 36 Протоколу I, в якій зазначено: "При вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під

заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони".

При такій формі імплементації, як *використання*, відбувається реалізація так званих уповноважуючих норм. На відміну від перших двох форм імплементації, в цьому випадку немає жорсткого припису конкретної поведінки (дії або бездіяльності) [147]. Вони містяться, наприклад, в ст. 6 Другої конвенції, відповідно до якої, крім угод, спеціально передбачених ст.ст. 10, 18, 31, 38 і 43, Сторони зможуть укладати інші спеціальні угоди щодо будь-якого питання, яке б вони вважали за доцільне врегулювати окремо.

Особливою формою імплементації міжнародного права є його *застосування*. При застосуванні суб'єкти міжнародного права, з одного боку, організують виконання приписів міжнародно-правових норм за допомогою прийняття їхніми органами індивідуальних актів, а з іншого боку – забезпечують охорону та захист міжнародного права від порушення [148].

Прикладом застосування МГП може служити діяльність Міжнародного трибуналу по колишній Югославії при розгляді справ щодо осіб, які вчинили серйозні порушення норм МГП.

Саме остання форма імплементації й цікавить нас з точки зору дослідження стану виконання приписів норм МГП у кримінальному законодавстві України. А саме – які діяння у цій сфері вже криміналізовані вітчизняним законодавцем та які зміни ще потрібно запровадити до КК України з метою якомога повнішого виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань.

1.3.3. Крім форм, імплементація норм міжнародного права має ще свої способи і засоби здійснення. Так, на думку Л.Х. Мінгазова, процес імплементації може здійснюватися за допомогою наступних засобів: *відсилкою*, тобто згадуванням у внутрішньодержавному акті про якусь міжнародно-правову норму як про правило, яке враховується при встановленні змісту внутрішньої норми; *рецепцією*, тобто запозиченням внутрішньодержавним правом норми міжнародного права без зміни її змісту, та *трансформацією*, тобто сукупністю форм і методів перетворення норм міжнародного права в норми внутрішньодержавного права шляхом видання

спеціального державного нормативного акта, який містив би в собі перероблені норми міжнародного права відповідно до принципів національного права [148, с. 188].

Відсилку з відомих причин можна вважати найбільш простою формою реалізації норм міжнародного права на території держави, оскільки вона не передбачає будь-якої переробки норм, на які йде посилення, а просто відсилає до них, як до норми, що врегульовує ті чи інші відносини у внутрішньодержавному праві [149].

При рецепції законодавець запозичує в міжнародному праві модель поведінки і надає їй юридичну обов'язковість для суб'єктів внутрішньодержавного права у своїх внутрішніх відносинах [147, с. 189].

Тобто, можна стверджувати, що при відсилці, як і при рецепції, узгодженість норм обох систем права досягає найбільшої повноти.

На нашу думку, в залежності від різних факторів може бути доцільним будь-який із зазначених способів реалізації норм міжнародного права у національне законодавство та що держави повинні мати в своєму розпорядженні всі ці способи і користуватися ними відповідно до потреб своєї практики.

Щодо трансформації, то юристи-міжнародники трактують вказане поняття по-різному. Так, Є.Т. Усенко трактує поняття трансформації в широкому розумінні і пише про неї як про об'єктивне явище, що виражається в різних способах виконання міжнародних зобов'язань держави за допомогою видання нею національно-правових актів. Причому рецепцію і відсилку зазначений автор розглядає як різновиди трансформації. Але в цілому всі різновиди трансформації він підрозділяє на два види: генеральну і спеціальну.

Генеральна трансформація, на його думку, полягає у встановленні державою у своєму внутрішньому праві загальної норми, яка надає міжнародно-правовим нормам силу внутрішньодержавної дії. Спеціальна трансформація полягає в наданні державою конкретним нормам міжнародного права сили внутрішньодержавної дії шляхом відтворення їх у законі текстуально або у вигляді положень, адаптованих до

національного права, чи шляхом законодавчого вираження згоди на їхнє застосування іншим способом [71, с. 16].

Також у широкому значенні розуміє трансформацію С.В. Черниченко. Він визначає це поняття як шлях застосування норм міжнародного права, які зобов'язують державу в сфері її внутрішньої юрисдикції. При цьому він розрізняє дві форми трансформації – фактичну і юридичну, і виділяє п'ять видів юридичної трансформації: автоматична інкорпорація, відсилка, індивідуальна інкорпорація, адаптація і легітимація [144, с. 48–52].

У юридичній літературі вже висловлювалися докази, які обґрунтовують вразливість як широкого розуміння трансформації, так і оцінки трансформації як способу імплементації міжнародного права. Не вступаючи в дискусію щодо цього питання, варто визнати умовність і неточність вказаного поняття для опису юридичної природи відносин, що виникають у процесі імплементації міжнародного права на внутрішньодержавному рівні, насамперед тому, що наведені точки зору не враховують усього розмаїття правореалізаційного процесу. Наведені погляди не враховують, з одного боку, таку важливу обставину, як те, що імплементація не завершується правовими засобами держави, а припускає проведення цілого ряду дій правозастосовчого характеру на всіх рівнях внутрішньодержавної ієрархії. З іншого боку, широке розуміння трансформації не пояснює відсутність елементів перетворення, які властиві трансформації як об'єктивному явищу.

Так, А.Г. Хачатурян правильно зазначає, що сам термін "трансформація" абсолютно не адекватний процесам, що відбуваються при цьому. Норми двох систем права не можуть перетворюватися одна в іншу через їх абсолютно різну природу та призначення. У будь-якому випадку вони залишаються нормами тієї самої системи права, в котрій виникли [150, с. 29].

У зв'язку з цим більш точною уявляється точка зору А.С. Гавердовського про можливість використання поняття "рецепція" для опису процесу підключення національного права з метою вирішення задачі по втіленню на внутрішньодержавному рівні міжнародно-правових приписів і розуміння термінів

"інкорпорація", "трансформація" і "відсилка" як способів сприйняття національним законодавством норм міжнародного права.

У своїй фундаментальній роботі "Імплементация норм міжнародного права" А.С. Гавердовский звертає увагу на те, що безпосередня імплементація норм міжнародного права на національному рівні не може бути досягнута тільки зусиллями держави. Це забезпечується за рахунок сукупної, організованої владними актами відповідних органів держави, діяльності суб'єктів внутрішнього права. Як основний інструмент функціональної регламентації діяльності підвладних йому органів по імплементації розпоряджень норм міжнародного права держава використовує своє національне право.

Сукупність правових засобів держави по прийняттю нормативно-правових актів з метою виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань і являє собою, на думку автора, відомий в історії права процес сприйняття (рецепції) національним правом правил міжнародних договорів.

Рецепція містить у собі два істотних моменти: по-перше, сприйняття національним правом міжнародних приписів через механізм ратифікації чи схвалення (затвердження) міжнародних договорів і, по-друге, передачу (трансмісію) прав і обов'язків, покладених договором на державу, компетентним державним органам з метою безпосередньої їхньої реалізації. При цьому, вважає А.С. Гавердовский, сама норма міжнародного права, як форма існування приписів міжнародного права, як регулятор міждержавних відносин, залишається непохитною і обов'язковою для суб'єктів, що її створили. Нові норми, які формуються в результаті правової імплементації міжнародних договорів, є типовими нормами внутрішнього права, і по своїй сутності не відрізняються від норм національної системи права. Вони функціонують як елементи цієї системи, підкоряються її принципам і процесуальним формам.

Зміст і форма національно-правової норми, яка була створена в результаті рецепції, можуть не збігатися зі змістом і формою приписів міжнародного права. Однак, сприймаючи національним правом правила міжнародно-правових норм, держава не може змінювати сутності норм міжнародного права, тому що це

означало б порушення міжнародного права з наслідками, що звідси впливають, у вигляді відповідальності чи санкцій [111, с. 70–91].

1.3.4. Значного поширення у міжнародно-правовій літературі набули також терміни "механізм імплементації" та "імплементаційні статті". При цьому під механізмом імплементації розуміють передбачену міжнародним договором систему заходів контролю за його здійсненням або певні органи, створені з цією метою міжнародним договором, і процедура їх роботи. Поняття "імплементаційні статті" означає ті статті договору, які передбачають систему заходів для реалізації договору.

Механізм імплементації норм міжнародного права умовно можна поділити на два види: національний та міжнародний. Однак при цьому виникає питання: а чи правомірно взагалі поєднувати в єдиний механізм міжнародні і національно-правові засоби імплементації? Термін "механізм" в прямому значенні цього слова означає систему, устрій, який визначає порядок будь-якого виду діяльності.

Крім того, імплементація норм міжнародного права – це прерогатива суверенних держав, які використовують з цією метою свій внутрішній організаційно-правовий механізм. Тобто, якщо виходити тільки з поверхових ознак цього терміну, то можна говорити, що національний і міжнародний механізм імплементації – це дві самостійні сфери діяльності.

Щоб підтвердити чи спростувати вказане припущення, розглянемо детальніше вказані механізми імплементації.

1.3.5. Національний механізм імплементації норм МГП кожної конкретної держави має властиві тільки йому риси, які залежать від особливостей внутрішньої правової системи. Однак ряд ознак, що насамперед характеризують його структуру, є загальними для будь-якої держави.

Зокрема, структуру національного механізму імплементації можна визначити як сукупність таких елементів: 1) закріплені в національному правопорядку правові засоби забезпечення виконання міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні; 2) система державних органів, уповноважених на реалізацію міжнародних зобов'язань; 3) національна правозастосовча практика; 4) організаційні засоби, які

застосовуються на внутрішньодержавному рівні з метою забезпечення імплементації МГП [111, с. 85].

Імплементация норм МГП на національному рівні – це безпосередній процес, який об'єктивно вимагає тісної співпраці різних міністерств, відомств і неурядових організацій. З цією метою в деяких державах створені національні комітети й робочі групи з імплементації МГП, які складаються з представників органів державної виконавчої влади, неурядових організацій, національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Роль і склад цих комітетів у різних державах різні. Часто вони займаються як МГП, так і правом прав людини [151, с. 298–299].

З метою реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що впливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань МГП, постановою Кабінету Міністрів України "Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права" від 21 липня 2000 р. № 1157 було утворено Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права.

Основними завданнями Комісії відповідно до пункту 3 Положення, затвердженого зазначеною Постановою, є: вивчення і аналіз законодавства України та підготовка пропозицій щодо приведення його у відповідність з положеннями міжнародних договорів з питань гуманітарного права, учасником яких є Україна; координація діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, заінтересованих громадських організацій з питань імплементації в Україні МГП; інформаційно-методичне забезпечення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також заінтересованих установ і організацій, пов'язаної з імплементацією МГП, сприяння пропаганді та роз'ясненню його норм [152].

Щодо правових засобів механізму імплементації норм МГП в національне законодавство, у тому числі й кримінальне, слід зазначити, що перш ніж міжнародне зобов'язання буде виконане і шляхом правотворчості відображене у внутрішньому праві, потрібно ретельно проаналізувати вид вказаного зобов'язання, чи не

суперечить воно нашій системі права, і який засіб імплементації може бути обраний (відсилка, рецепція, трансформація).

Аналіз положень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Протоколу I відносно їх виконання та санкцій за їх порушення показує, що деякі засоби можуть бути застосовані лише деякими державами, в той час, коли інші є доступними для всіх держав-учасниць цих угод. Наприклад, процедура врегулювання розбіжностей (ст. 11 Першої, Другої та Третьої конвенції, ст. 12 Четвертої конвенції) може бути застосована за ініціативи однієї із сторін у конфлікті чи за ініціативи Держави-покровительки. Що стосується процедури розслідування, то вона може бути почата тільки за ініціативи однієї із сторін у конфлікті (ст. 52 Першої конвенції, ст. 53 Другої конвенції, ст. 132 Третьої конвенції та ст. 149 Четвертої конвенції).

Саме засоби імплементації, які є у розпорядженні всіх держав-учасниць Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Протоколу I, найбільш чітко демонструють той факт, що положення Конвенцій та Протоколу I стосуються всіх сторін. Серед таких засобів, зокрема, є і такі, що лежать в основі системи санкцій, – індивідуальне кримінальне переслідування злочинців, що порушили норми МГП Конвенції (тобто відповідні положення чотирьох Конвенцій, викладені відповідно в ст. ст. 49, 50, 129 та 146) передбачають право та обов'язок кожної сторони передавати своєму суду обвинувачених у воєнних злочинах, незалежно від громадянства. В цій сфері кожна держава може виконувати своє зобов'язання в індивідуальному порядку.

Однак, ні Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р., ні Додаткові протоколи не виключають можливості, що ця функція буде покладена на міжнародний кримінальний суд. Однак, хоча Україна підписала Римський статут МКС, але не виносила на ратифікацію, оскільки на підставі висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 він був визнаний таким, що певною мірою не відповідає Конституції України).

1.3.6. У свою чергу, імплементація норм міжнародного права на національному рівні – основний, але не єдиний шлях їхньої реалізації. У нормах

МГП закріплені додаткові міжнародно-правові й організаційні засоби забезпечення імплементації на міжнародному рівні, що у своїй сукупності складають міжнародний механізм імплементації норм МГП. У радянській науці міжнародного права теоретичні аспекти змісту міжнародного механізму імплементації були досліджені недостатньо. Особливості міжнародного механізму імплементації норм МГП практично не розглядалися взагалі.

А.С. Гавердовський дав загальне визначення цьому поняттю. Під міжнародним механізмом імплементації він розуміє сукупність засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, створюваних зусиллями держав [111, с. 54].

Однак, наведене визначення не охоплює всього спектра правовідносин, що виникають при імплементації норм МГП на міжнародному рівні. Це стосується насамперед ролі держави як суб'єкта міжнародного права в цьому процесі. Дійсно, основними засобами реалізації норм міжнародного права на міжнародному рівні є засоби, створені спільними зусиллями держав, основною метою яких є забезпечення виконання прийнятих на себе міжнародних зобов'язань. До таких засобів можна віднести насамперед засоби, закріплені Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р., Протоколом I, а також ряд інших засобів, покликаних забезпечити виконання норм МГП. Проте, варто враховувати одну істотну особливість конвенцій про захист жертв війни, а саме те, що зобов'язання, прийняті державами, носять односторонній, а не взаємний характер. Цей найважливіший принцип, зафіксований у ст. 1, загальній для всіх Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., і п. 1 ст. 1 Протоколу I, відповідно до положень яких Сторони зобов'язуються додержувати цього Протоколу та забезпечувати його додержання за будь-яких обставин.

У коментарях до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. і Додаткових протоколів виділяється цей однобічний аспект зобов'язання держав: "Відразу беручи на себе це зобов'язання, договірні сторони підкреслюють, що Конвенція – це не контракт, заснований на взаємності, що зв'язує одну державу з іншою чи іншими договірними сторонами тільки тією мірою, якою вони самі дотримуються своїх зобов'язань, а скоріше ряд односторонніх обов'язків, урочисто

прийнятих перед обличчям світового співтовариства, наданих іншими договірними сторонами. Кожна держава бере зобов'язання відносно як себе, так й інших держав" [153, с. 17–18].

Тобто, обов'язок тієї чи іншої держави дотримуватися положень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Протоколу I не залежить від їх дотримання іншими учасниками договору і кожна держава-учасниця Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. і Протоколу вправі індивідуально зажадати пояснень щодо порушення положень цих договорів і притягти порушника до відповідальності.

Таким чином, під міжнародним механізмом імплементації норм МГП можна визначити систему правових і організаційних засобів, які створюються як спільними зусиллями держав, так і використовуються державою індивідуально з метою всебічної, своєчасної і повної реалізації прийнятих на себе відповідно до МГП зобов'язань.

Отже, наведене свідчить про те, що сферою міжнародно-правового регулювання досить часто охоплюються ті питання, вирішення яких не може бути забезпечено системою національних засобів, а реалізується колективними зусиллями держав в рамках міжнародного механізму, який ними спеціально створюється.

Крім того, наприклад, норми міжнародного права, що вимагають від держав встановлення кримінальних санкцій за вчинення відповідних діянь, не можуть безпосередньо діяти в національних правопорядках держав-учасниць міжнародного співтовариства так само, як і норми національного права не можуть діяти в міжнародно-правовій сфері. І, як правильно вказує В.М. Корецький, міжнародне і внутрішнє право (кожне з них) має свої особливі задачі, свої різні сфери застосування. Межу між ними досить легко окреслити, якщо виходити з принципів суверенітету і незалежності держав [154, с. 225].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що національний і міжнародний механізм імплементації норм міжнародного права, в тому числі і гуманітарного, це єдине, нерозривне та органічно поєднане поняття.

1.3.7. Говорячи про імплементацію норм міжнародного права саме до кримінального законодавства України, необхідно відмітити деяку специфіку вказаного процесу.

Як уже зазначалося вище, ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності визнає вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

Крім того, в частинах 1 та 5 ст. 3 КК України зазначено, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загально визнаних принципах і нормах міжнародного права; закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Тобто, визнання певних діянь особи злочинними можливе лише на підставі внутрішнього правового акта, а не положень міжнародних договорів. І в тому разі, якщо міжнародно-правові норми, врегульовуючи певне правовідношення, потребують визначення кримінальної санкції конкретною державою, то такі норми не є нормами прямої дії. Вони повинні бути імplementовані в кримінальне законодавство України шляхом прийняття Верховною Радою України відповідного закону, яким би певне діяння визнавалось злочином та встановлювалось відповідне покарання за його вчинення. В основному імплементації потребують норми тих міжнародних договорів, які передбачають зобов'язання держав-учасниць встановити кримінальну відповідальність за певні види злочинів.

Окреслена ситуація повинна вирішуватися відповідно до приписів Закону України "Про міжнародні договори", у пункті "е" ч. 2 ст. 9 якого вказано, що ті міжнародні договори України, виконання яких зумовлює зміну законів, або прийняття нових законів підлягають обов'язковій ратифікації. У свою чергу, сам акт ратифікації є новим законом, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору (ч. 1 ст. 9 зазначеного Закону).

При цьому не повинна переслідватися мета дослівного відтворення формулювань того чи іншого міжнародно-правового припису. Перш за все,

необхідно виходити зі змісту і призначення тієї міжнародно-правової норми, яка підлягає імплементації, і не допускати її викривлення.

Положення угод встановлюють лише мінімальні стандарти, яких держави повинні дотримуватися з інтересів узгодженості. Держави-учасниці можуть перевищувати ці стандарти, оскільки кожна держава зберігає за собою право не обмежуватися ними [155].

На підставі викладеного, під *імплементацією норм міжнародного гуманітарного права в кримінальне законодавство України*, на нашу думку, треба розуміти запровадження норм МГП до правової системи України відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань у сфері кримінально-правових відносин, що здійснюється як без внесення змін до національного законодавства, так і, за необхідності, із внесенням таких змін. Зазначена імплементація завжди супроводжується проведенням відповідних організаційних дій, спрямованих на безпосередню реалізацію міжнародно-правових норм.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши генезис МГП, його поняття, співвідношення з національним кримінальним законодавством, а також поняття і значення імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України, можна зробити наступні висновки.

1. Не дивлячись на тривалу історію становлення МГП, лише у XVI–XVII століттях (в умовах Реформації) почав розвиватися напрямок щодо гуманізації наслідків збройних конфліктів, а захист прав людини в умовах збройних конфліктів набув пріоритетного значення. Як галузь права МГП з'явилося лише у XIX столітті. Його появу пов'язують із прийняттям у 1864 р. Женевської Конвенції про поліпшення участі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни.

2. Розвиток МГП здійснив свій вплив також і на розвиток кримінального законодавства України в частині встановлення відповідальності за серйозні порушення норм МГП. До часу входження України до складу Радянського Союзу її кримінальне законодавство містило окремі такі кримінально-правові заборони. З прийняттям КК УРСР 1922 р. і до проголошення України незалежною державою у 1991 р. кримінальне законодавство України не містило жодної норми, спрямованої на обмеження засобів та методів ведення війни, і лише декілька – на захист прав людини під час збройного конфлікту.

3. МГП має свій власний предмет, методи, принципи правового регулювання, а також інститути. Зазначене свідчить про самостійність цієї галузі.

Предметом МГП є сукупність специфічних суспільних відносин, які виникають у зв'язку із захистом основних прав і свобод людини під час збройного конфлікту (або у зв'язку із ним), який може бути як міжнародного, так і неміжнародного характеру, а в окремих випадках можуть виникати і у мирний час.

Серед методів правового регулювання МГП можна виділити: 1) метод примусу (реалізація його норм забезпечується державним примусом, характер і межі якого визначаються як у міжнародних договорах, так і в національному законодавстві); 2) імперативний метод – метод владних приписів, які містяться, як правило, в забороняючих нормах; 3) диспозитивний метод, який дає можливість

суб'єктам МГП можливість вибору поведінки в рамках закону; 4) метод переконання.

До принципів МГП можна віднести: 1) принцип захисту мирного населення та цивільних об'єктів; 2) принцип відмежування комбатантів та некомбатантів; 3) принцип заборони заподіяння надмірних страждань комбатантам; 4) принцип невикористання заборонених засобів і методів ведення війни; 5) принцип гуманного поводження з військовополоненими; 6) принцип встановлення міжнародно-правової відповідальності держав та кримінальної відповідальності окремих осіб за порушення норм МГП; 7) принцип запобігання виникненню збройних конфліктів у мирний час.

Виходячи з цього поділу, в системі МГП, на нашу думку, можна виділи відповідні інститути: інститут захисту прав людини та інститут обмеження засобів і методів війни.

4. МГП – це самостійна галузь міжнародного права, яка є сукупністю конвенційних та звичаєвих норм, що з метою захисту основних прав і свобод людини регулюють відносини між конфліктуючими сторонами під час збройних конфліктів як міжнародного, так і не міжнародного характеру, обмежують їх право на вибір засобів і методів ведення війни, а також встановлюють заходи щодо запобігання виникненню будь-яких збройних конфліктів у мирний час.

5. Значну частину норм МГП складає перелік порушень, які визнаються серйозними та встановлюється кримінальна відповідальність за їх вчинення на національному рівні кожної конкретної держави.

Досить вдалу класифікацію серйозних порушень норм МГП, на наш погляд, закріпив Римський статут МКС 1998 р. Зокрема, згідно зі ст. 5 вказаного Статуту Суд має юрисдикцію відносно наступних злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії. Саме зазначена класифікація дає змогу найбільш повно у подальшому здійснити порівняльно-правовий аналіз відповідності нормам МГП кримінального законодавства як України, так і окремих зарубіжних держав.

6. На процес імплементації норм МГП у чинне кримінальне законодавство значний вплив здійснює місце та роль міжнародно-правових норм у національній правовій системі. Зокрема, у науці міжнародного права виділяється два підходи щодо взаємодії міжнародного та національного права – дуалістичний та моністичний.

Сучасний дуалістичний підхід полягає у тому, що національне та міжнародне право розглядаються як самостійні системи права, що відносяться до різних правопорядків та не знаходяться між собою в підпорядкуванні. Однак, регулювання відносин в одній сфері можливе за допомогою норм як міжнародного, так і внутрішньодержавного права (допускається навіть можливість колізій між цими нормами), але суперечності і конфлікти між державами, які виникли на цьому ґрунті, можуть бути вирішені шляхом дипломатичних переговорів й інших засобів мирного врегулювання чи із застосуванням інституту міжнародної відповідальності.

У свою чергу, суть моністичної концепції полягає у визнанні єдності цих правових систем. Зокрема, міжнародне та внутрішньодержавне право розглядаються як частини єдиної правової системи із визнанням примату однієї з них.

Науку міжнародного права України можна віднести до такої, що побудована на моністичній концепції, яка підтримує поєднання міжнародного та національного права в одну правову систему, з визнанням при цьому примату міжнародного права.

7. Для цілей визначення того місця, що законодавець відводив міжнародному праву в Україні, право не може зводитися виключно до законодавства, оскільки на її території діють також звичаєві норми, наприклад так звані загальновизнані закони та звичаї війни. У зв'язку з цим, норми міжнародного права впливають саме на правову систему держави в цілому. Право та законодавство становлять частину правової системи, а міжнародне право виступає регулятором процесу їх застосування.

На підставі викладеного, ч. 1 ст. 9 Конституції України пропонуємо викласти у наступній редакції: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загальновизнані принципи та норми міжнародного права є складовою частиною правової системи України".

8. КК України є єдиним джерелом кримінального законодавства України. Норми МГП не можуть на її території безпосередньо впливати на виникнення прав та обов'язків людини і громадянина в сфері відносин, що охороняються кримінальним законодавством. У зв'язку з цим, національний суд не повноважний притягувати до кримінальної відповідальності суб'єктів злочину за вчинення злочинного діяння, яке визначено як таке в міжнародному договорі, але не імplementовано у законодавство України про кримінальну відповідальність.

9. Імплементация норм МГП в кримінальне законодавство України, на нашу думку, – це запровадження норм МГП до правової системи України відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань у сфері кримінально-правових відносин, що здійснюється без внесення змін до національного законодавства, так і, за необхідності, із внесенням таких змін. Зазначена імплементація завжди супроводжується проведенням відповідних організаційних дій, спрямованих на безпосередню реалізацію міжнародно-правових норм.

РОЗДІЛ 2

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

2.1. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Західної та Центральної Європи

2.1.1. Відповідно до вимог міжнародних договорів, а також загальновизнаних норм та принципів МГП майже усі держави у національному кримінальному законодавстві зобов'язані встановити відповідальність за серйозні порушення законів та звичаїв війни. Різні держави зайняли різні, неоднозначні позиції щодо шляхів імплементации норм МГП у внутрішнє законодавство, в тому числі кримінальне.

Дослідження зазначених шляхів дозволить не тільки виявити законодавчі прогалини кримінального закону, але й на підставі зарубіжного досвіду виробити практичні рекомендації щодо їх усунення. У свою чергу, якщо юрист, який не знає або не бажає знати нічого, крім правової системи своєї країни, навряд чи може зрозуміти істину права, його історію і спрогнозувати його розвиток [132, с. 16].

Крім того, в умовах сьогодення стає все очевиднішим той факт, що без вивчення і використання позитивного іноземного досвіду неможливо здійснювати розвиток власного законодавства, вирішувати інші правові проблеми, забезпечувати обмін правової інформації та наукових ідей, розбудовувати національну правову систему та зближувати її з правовими системами розвинених держав світу [156, с. 36].

Серед українських вчених-криміналістів, що внесли вагомий внесок у розвиток порівняльного кримінального права, на наш погляд, варто відзначити В.С. Лукомського [157], І.В. Красницького [158], Д.І. Крупка [159], М.І. Хавронюка [160], С.С. Яценка [161], А.В. Савченка [156], Я.Г. Лизогуба [162], М.П. Куцевича [163] та ін.

Як уже зазначалося вище (детальніше див. розділ I), в залежності від місця міжнародно-правових норм у системі національного законодавства, в науці міжнародного права виділяється дуалістичний та моністичний напрямки співвідношення міжнародного на внутрішньодержавного права. На наш погляд, прослідковується явна залежність повноти імплементації норм МГП у національне кримінальне законодавство від того, який напрямок такого співвідношення обрала конкретна держава.

На основі аналізу відповідних кримінальних кодексів та користуючись таким методом пізнання, як метод порівняльного правознавства, розглянемо, яким шляхом пішли окремі держави Європи, а також деякі інші держави міжнародного співтовариства у процесі імплементації у своє кримінальне законодавство положення МГП щодо встановлення відповідальності за порушення його норм¹.

2.1.2. Прикладом підтримки дуалістичної теорії співвідношення міжнародного і національного права може слугувати законодавство *Австрії*. Так, Основний Закон цієї держави у ч. 1 ст. 9 закріплює положення про те, що загальновизнані норми міжнародного права діють як складова частина федерального права [164].

В 1964 р. в Конституцію Австрії було введено так звані "імплементаційні застереження". З тих пір Національна рада при затвердженні міжнародного договору має право визначати, що відповідний договір буде виконуватися через прийняття національних законодавчих актів. Аналогічним чином, Федеральний президент одержав право застосовувати цей метод реалізації при укладенні договорів, не потребуючи затвердження Національної ради (ч.2 ст. 66.2) [165].

Крім того, конституційний законодавець наділив Конституційний суд повноваженнями по перевірці законності міжнародних договорів. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 140а Конституції Австрії якщо Конституційний суд установить протизаконність або протиконституційність державного договору, що підлягає виконанню на підставі прийняття закону та постанов, то ухвалене рішення або припис про виконання державного договору на підставі постанови втрачає чинність.

¹ Тут і в подальшому автор розміщує КК окремих держав у алфавітному порядку та використовує їх скорочені назви

Тобто, про жодний пріоритет норм міжнародного права в Конституції Австрії не йдеться. У випадку порушення цих норм, уповноваженим органом розглядати такі справи є Конституційний Суд Австрії, який здійснює вказаний розгляд на підставі спеціального федерального закону (ст. 145 Конституції Австрії).

Щодо криміналізації серйозних порушень норм МГП, то КК Австрії 1974 р. [166] встановлює кримінальну відповідальність лише за злочин геноцид (§ 321) (детальніше див. Додаток "Б"). Усі інші серйозні порушення залишилися поза увагою кримінального законодавства Австрії.

2.1.3. Відповідно до ст. 5 Конституції *Албанії* 1998 р. міжнародне право є обов'язковою частиною її правової системи. Крім того, Основний Закон Албанії в частині сьомій містить окрему главу, що має назву "Міжнародні угоди", якою досить об'ємно та точно визначено статус міжнародного договору в державі.

Так, кожна ратифікована міжнародна угода становить частину внутрішньої юридичної системи після того, як вона опублікована в "Офіційній газеті" Албанії. Зміна, доповнення й скасування законів, схвалених більшістю всіх членів Кувенда на виконання ратифікації міжнародних угод, вирішується простою більшістю. Будь-яка міжнародна угода, ратифікована відповідно до закону, має верховенство над суперечними їм законами країни (ст. 122) [167].

Виходячи з наведеного, можна сміливо стверджувати, що Албанія пішла шляхом підтримки теорії монізму з верховенством міжнародного права над національним.

Вказана позиція чітко прослідковується також на рівні КК Албанії 1948 р., який в своїй Особливій частині містить розділ I "Злочини проти людяності", що, в свою чергу, включає геноцид (ст. 73), злочини проти людяності (ст. 74) та воєнні злочини (ст. 75) [168]. Нажаль, у цьому розділі відсутні склади, які відповідно до міжнародно-правових актів у сфері МГП, є злочинами агресії. Нормами цього Кодексу, які можна віднести до такої категорії злочинів, на наш погляд, є ст.ст. 211 та 212 КК Албанії, що передбачають відповідальність відповідно за провокацію війни та за угоду з іноземною державою про збройну інтервенцію,

але й вони містяться в розділі V "Правопорушення проти незалежності та конституційного порядку".

2.1.4. Конституція Бельгії прямо не визначає статус міжнародних договорів в системі національного законодавства, однак зміст її статей 167–169 (розділ IV "Про міжнародні відносини), свідчить про пріоритет міжнародних договорів над національним правом в цілому, у тому числі й над Конституцією [169].

У КК *Бельгії* питання відповідальності за порушення норм МГП взагалі не регламентуються. Однак Закон Бельгії "Про боротьбу з тяжкими порушеннями міжнародного гуманітарного права" від 16 липня 1993 р. [170] в главі першій "Про тяжкі правопорушення" встановлює відповідальність за вказані діяння.

Відповідно до вказаного Закону міжнародно-правовий злочин утворюють і караються відповідно до положень цього закону: 1) злочин геноцид; 2) злочин проти людяності, 3) тяжкі правопорушення, що захищаються Конвенцією, підписаною в Женеві 12 серпня 1949 р. та схваленої Законом від 3 вересня 1952 р. і протоколами I та II, що додаються до Конвенції, схваленими в Женеві 8 червня 1977 р. та затвердженими Законом від 16 квітня 1986 р.

При цьому не виключається застосування кримінально-правових положень, що застосовуються до інших порушень Конвенцій, згаданих вказаним законом, і незалежно від кримінально-правових положень, що застосовуються до правопорушень, вчинених з необережності

Як видно з наведеного, Бельгія пішла зовсім іншим шляхом, ніж Австрія при виборі засобів та шляхів імплементації норм МГП. Вищевказаний Закон майже дослівно відтворює положення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них. Однак, при цьому законодавець чомусь оминає невід'ємну частину норм МГП, що встановлюють відповідальність за застосування заборонених засобів та методів ведення війни (право Гааги), таких як заборона розв'язування та ведення агресивних війн, заборона використання окремих видів зброї тощо. На наш погляд, таким суттєвим обмеженням діянь, що мають бути кримінально-караними, певною мірою нівелюється позитивний підхід щодо імплементації порушень норм МГП.

2.1.5. Ще одним прикладом дуалістичного підходу щодо місця міжнародно-правових норм у національному законодавстві держави можуть слугувати положення Конституції Голландії 1983 р. Зокрема, відповідно її до ст. 91 Королівство не укладає та не денонсує міжнародні договори без попередньої згоди Генеральних штатів. Випадки, при яких зазначена згода не потрібно, визначаються Актом парламенту.

Будь-яке положення міжнародного договору, що вступає в протиріччя з Конституцією, підлягає схваленню більшістю не менш ніж у дві третини голосів депутатів Генеральних штатів.

Крім того, положення міжнародних договорів та актів міжнародних організацій, що є загальнонормативними та обов'язковими до виконання всіма особами, підлягають застосуванню тільки після їх опублікування. У випадку суперечності норм національних законів таким договорам чи актам національні закони не застосовуються (статті 92, 93 Конституції Голландії) [171].

Тобто, як ми бачимо, в Голландії визнається пріоритет виключно загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права, і тільки над законами. Щодо Конституції такі норми та принципи автоматично не визнаються привілейованими, для цього необхідна згода парламенту відповідною кількістю голосів.

Що стосується КК Голландії, який було прийнято ще в 1886 р., то його положення повною мірою підтверджують вищевказану дуалістичну позицію держави. Зокрема, у ньому взагалі не згадується про порушення "права Женеви" щодо захисту жертв збройних конфліктів. Лише окремі положення розділу I "Злочини проти безпеки держави" є дещо "дотичними" до порушень "права Гааги", зокрема, які криміналізують вступ особи у зв'язок з іноземною державою з метою спонукати її розпочати воєнні дії або вести війну проти держави або підтримати її в намірах зробити це (ст.ст. 97–97а) та надання особою відповідної матеріальної підтримки іноземній державі або іноземцю з метою створення революційної ситуації (ст. 97b) [172, с. 241–243] (детальніше див. Додаток "Б").

Оскільки норми МГП у своїй більшості є загальновизнаними, а отже і загальнообов'язковими для застосування вважаємо, що можна констатувати факт порушення зазначених норм у частині їх криміналізації на національному рівні Голландії.²

2.1.6. Досить неординарно до питання імплементації норм МГП в національне кримінальне законодавство підійшла *Іспанія*.

На наш погляд, це певною мірою обумовлено положенням статей 95, 96 Конституції Іспанії 1978 р., які свідчать про моністичний підхід щодо міжнародно-правових актів. Зокрема, відповідно до вказаних статей міжнародні договори, укладені відповідно до встановлених вимог, стають, після їхньої публікації в Іспанії, складовою частиною внутрішнього законодавства. Їх положення можуть бути скасовані, змінені або припинені тільки в порядку, встановленому в самих договорах або відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права. Укладення міжнародного договору, що містить положення, які суперечать Конституції, вимагає попереднього перегляду Конституції [112].

У КК Іспанії 1995 р. [173] (зі змінами станом на 4 жовтня 2004 р.) міститься два розділи, що визначають кримінальну відповідальність за деякі міжнародні злочини.

Розділ XXIII "Про зраду і злочини проти миру чи незалежності держави, та злочини, пов'язані з національною безпекою" передбачає два склади злочинів, що, на нашу думку, можна віднести до злочинів агресії. Зокрема, в ст. 581 Глави I "Про зраду" зазначено, що кримінальній відповідальності підлягає іспанець, який підбурить іноземну державу оголосити війну Іспанії або домовиться з нею з тією ж метою.

Ст. 590 глави II "Злочини проти миру та незалежності держави" встановлює відповідальність особи, яка незаконними актами або за відсутності належним чином оформлених владних повноважень спровокує чи дасть привід для оголошення війни Іспанії з іноземною державою або поставить іспанців в небезпеку пригноблення та

² До держав Європи, які взявши на себе зобов'язання імплементувати відповідні норми МГП у національне кримінальне законодавство, майже його не виконали, на наш погляд, можна віднести також Данію та Швейцарію

репресій проти особи чи майна. Якщо війна не буде оголошена, а пригноблення та репресії не будуть реалізовані, покарання призначається на ступінь нижче.

В наступному розділі XXIV, що має назву "Злочини проти міжнародного співтовариства", КК Іспанії вміщено чотири глави: глава I "Злочини проти міжнародного права" (ст.ст. 605 – 606), глава II "Про геноцид" (ст. 607), глава III "Про злочини проти осіб та майна, що користуються захистом у випадку збройних конфліктів" (ст.ст. 608 – 614) та глава IV " Загальні положення".

Злочинами проти міжнародного права цей Кодекс, по суті, визнає вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень та будь-який інший злочин проти Глави іноземної держави, що знаходиться на території Іспанії та будь-якої іншої особи, що має міжнародний захист по Договору, та проти їх майна (ст.ст. 605 – 606).

Відповідальність за злочин геноцид в КК Іспанії встановлено також специфічно. Ч. 1 ст. 607 поділяється на пункти, кожен з яких регламентує певну дію, вчинену з метою знищити повністю чи частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Кожен із вказаних пунктів має свою власну санкцію, залежно від тяжкості вчиненого діяння. В ч. 2 ст. 607 встановлено кримінальну відповідальність за розповсюдження будь-яким способом ідей та положень, які заперечують чи виправдовують вчинення злочинів, передбачених в попередній частині, або мають на меті відтворити режим та інститути, які захищають засоби геноциду.

Характерною ознакою глави III КК Іспанії, яка встановлює відповідальність за злочини проти осіб та майна, що користуються захистом у випадку збройних конфліктів, є безпосереднє посилання на Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них та інші міжнародні акти в сфері МГП.

Відповідно до ст. 608 у цій главі особами, що користуються захистом, визнаються: 1) поранені, хворі та потерпілі, а також медичний і релігійний персонал, що мають захист відповідно до I та II Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. та I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 2) військовополонені, що мають захист відповідно до III Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 3) цивільне населення та цивільні особи, що мають захист відповідно до IV Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I

Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 4) особи, виведені із ладу, та особи, що належать до миротворчих сил, або ті, хто виконує їх обов'язки, що мають захист відповідно до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 5) парламентарі та особи, що їх супроводжують, що мають захист відповідно до II Гаазької конвенції від 29 липня 1899 р.; 6) інші особи, що мають захист відповідно до II Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р. чи інших міжнародних договорів, які підписала Іспанія.

В наступних статтях вказаної глави (609–614) законодавець перераховує конкретні дії, що порушують норми МГП та є кримінально-караними. Зокрема, кримінальному покаранню підлягає той, хто під час збройного конфлікту нанесе образу діями чи поставить в тяжку небезпеку життя, здоров'я чи фізичну цілісність будь-якої особи, що користується захистом, піддасть її катуванню чи нелюдському ставленню, включаючи біологічні експерименти; той, хто під час збройного конфлікту застосує заборонені методи та засоби бою, або заподіє надмірні страждання та біль тощо (детальніше див. Додаток "Б").

Хоча іспанський законодавець не виділяє окремо злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії, однак перелік діянь, що порушують норми МГП, є досить об'ємним і включає всі ці види злочинів, ґрунтуючись як на Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколах до них, так і на інших міжнародних договорах в сфері МГП.

2.1.7. У *Німеччині* останнім часом одним із основних завдань в сфері імплементації норм МГП стала ратифікація Додаткових протоколів до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Така ратифікація відбулась 11 грудня 1990 р. [174, с. 256]

Завдяки ратифікації відповідних договорів міжнародне договірне право стало складовою частиною внутрішнього законодавства Німеччини (ст. 59, пункт 2, Основного Закону Німеччини) [150]. Крім того, основні норми міжнародного права застосовуються безпосередньо всередині держави і мають перевагу відносно іншого законодавства (ст. 25 Основного Закону). Тобто, положення чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них – у тій

частині, в якій вони вважаються загально визнаними нормами міжнародного права відносно вказаного конституційного положення, – на практиці є частиною Конституції Німеччини [175, с. 258]. Те саме можна сказати і про загально визнані норми та принципи "права Гааги" про заборону використання окремих засобів та методів ведення війни.

КК Німеччини 1871 р., у редакції 1998 р. [176], який протягом понад ста років зазнав багатьох змін, передбачає кримінальну відповідальність за деякі серйозні порушення норм МГП. Окремого розділу, який би регламентував відповідальність за міжнародні злочини, в КК Німеччини немає.

Так, параграфи 80 та 80а глави першої "Зрада миру" розділу першого "Зрада миру, державна зрада та створення загрози демократичній правовій державі" визнає кримінально-карною підготовку агресивної війни та за підбурювання до агресивної війни (§ 80).

Натомість відповідальність за злочин геноцид передбачена в розділі шістнадцятому, який має назву "Злочинні діяння проти життя" у § 220а, зміст якої повною мірою відповідає положенням Конвенції про запобігання злочину геноцид і покарання за нього 1948 р. (детальніше див. Додаток "Б").

Однак, враховуючи вищенаведені конституційні приписи, кримінальне законодавство Німеччини, на наш погляд, не потребує окремої імплементації серйозних порушень норм МГП, окрім встановлення санкцій за їх вчинення.

Така модель "сприйняття" загально визнаних норм та принципів міжнародного права видається найбільш зручною з точки зору національного механізму імплементації МГП. Адже держава в такому випадку прикладаючи мінімум зусиль, в повному обсязі виконує свої міжнародні зобов'язання. Однак, при цьому, більш зручнішим та правильним, на наш погляд, було б розміщення відповідних бланкетних кримінально-правових норм в одному розділі.

2.1.8. З 1 березня 1994 р. у *Франції* діє новий КК [177], який був прийнятий в 1992 р. Він замінив "класичний" кодекс Наполеона 1810 р., що проіснував у Франції більше ніж 180 років [178, с. 188].

Концептуально новою ідеєю вказаного Кодексу стала реалізація принципу примата міжнародного права над внутрішньодержавним [179, с. 15].

Не дивлячись на відсутність в КК Франції прямої вказівки на переваги міжнародної норми над нормою національного права, цей принцип послідовно реалізується в Особливій частині Кодексу.

Так, Книга друга КК Франції (станом на 1 січня 2002 р.), яка має назву "Про злочини та проступки проти людини" відповідно до положень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., містить розділ I, в якому встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти людяності.

У ст. 211-1 вказаного Кодексу передбачено кримінальну відповідальність за злочин геноцид. Зазначене визначення геноциду прямо впливає із ст. 2 Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. [180] Однак, ці дії самі по собі не являють специфічності, яка б відрізняла їх від загальнокримінальних злочинів. Для того, щоб вчинити геноцид відповідно до абзацу першого ст. 211-1, цей злочин повинен бути вчиненим на виконання узгодженого плану, що має на меті повне чи часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи або групи, визначеної на підставі будь-якого іншого довільного критерію. Тут вказана норма досить суттєво відрізняється від міжнародної норми.

Дійсно, ст. 2 зазначеної Конвенції характеризує геноцид наміром знищити певну людську групу. В цьому суб'єктивному критерії Парламент віддає перевагу тому, щоб замінити більш цільовий критерій на існування узгодженого плану. Поняття узгодженого плану дійсно являє собою перевагу щодо виявлення добре спланованого і систематичного характеру злочинного діяння. Крім того, воно фігурує в ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу і вже було випробувано юриспруденцією.

Також Парламент розповсюдив визначення людської групи, що може бути об'єктом геноциду. До національної, етнічної, расової чи релігійної групи, про які йдеться в Конвенції 1948 р., була додана група, "визначена на підставі будь-якого іншого довільного критерію" [181, с. 71-72].

Ст. 212-1 встановлює відповідальність за інші злочини проти людяності, зокрема за: депортацію, оборнення в рабство чи масове та систематичне здійснення страти без суду, викрадення людей, наслідком якого є зникнення, тортури чи нелюдські дії, вчинених з політичних, філософських, расових чи релігійних мотивів, організовані на виконання узгодженого плану проти групи цивільного населення (детальніше див. Додаток "Б").

Позитивним, на наш погляд, у зазначених кримінально-правових нормах є те, що КК Франції, так само, як і Римський статут МКС 1998 р. виділяє злочин геноцид окремо від інших злочинів проти людяності, підкреслюючи тим самим надзвичайно високий рівень суспільної небезпечності знищення значної кількості людей за відповідними расовими, релігійними чи іншими ознаками.

Разом з тим, КК Франції поряд з такими державами як Бельгія та Голландія, імплементувавши в себе частину основних положень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, взагалі не згадує про відповідальність, встановлення якої потребують значна кількість міжнародних договорів так званого "права Гааги".

Підтримуючи повністю позицію щодо необхідності у першу чергу захищати права людини, як того вимагає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., потрібно також створювати якомога більше чинників для заборони тих чи інших засобів та методів воєнних дій, які в подальшому й порушують права людини. Тим більше, що Конституція Франції 1958 р. у ст. 55 визнає примат міжнародного права над національним, однак з обов'язковим процесом ратифікації чи визнання окремих міжнародно-правових угод, передбачених у ст. 53 [182].

2.1.9. Однією із перших держав, які на рівні національного кримінального законодавства передбачили відповідальність за порушення норм МГП, стала *Швеція*. Це має місце в КК Швеції, прийнятому в 1962 р., та який набрав чинності в 1965 р. [183]

Окрема глава 22 Особливої частини КК Швеції, хоча і має назву "Про зраду", регламентує не тільки злочини проти держави, а й міжнародні злочини у сфері МГП.

У ст. 6 вказаної глави передбачено, що особа, винна в серйозному порушенні договору чи угоди з іноземною державою або у порушенні загальновизнаного принципу чи догми, що відноситься до міжнародного гуманітарного права про збройні конфлікти з наведенням розширеного переліку таких порушень. Кваліфікованим видом цього злочину є ті самі дії, визнані тяжким злочином. При визначенні, чи є злочин тяжким, повинно бути спеціально встановлено, чи включав він більшу кількість окремих дій, або чи було вбито велику кількість людей, або чи заподіяні тілесні ушкодження великій кількості людей, або чи призвів злочин до значної втрати майна.

Якщо злочин проти міжнародного права було вчинено військовослужбовцем, то його законний вищестоящий керівник повинен бути також засуджений, якщо він міг передбачити злочин, але не зміг виконати свої обов'язки так, щоб попередити його вчинення (другий та третій параграфи ст. 6 глави 22 КК Швеції).

Відповідно до цього Кодексу кримінально-караними також є незаконне поводження із хімічною зброєю, мінами та незаконне проведення ядерних вибухів (ст.ст. 6a, 6b, 6c). Однак, виклад складів вказаних злочинів досить оригінальний. В перших параграфах вказаних статей міститься перелік діянь, що утворюють відповідний злочин, але із застереженням, що особа буде покарана за вказаний злочин лише, якщо вказані діяння не відносяться до злочинів проти міжнародного права. В наступних параграфах статей 6a, 6b та 6c виділяються кваліфіковані склади вказаних злочинів, які законодавець називає тяжкими. Із їх змісту можна зробити висновок про те, що саме їх кваліфіковані види відносяться до міжнародних злочинів.

Окремою ст. (6b) шведський законодавець виділяє такий злочин, як незаконне поводження з мінами. Відповідно до вказаної статті, винною в цьому злочині є особа, яка використовує, розробляє, виробляє, придбаває, володіє чи передає протипіхотні міни, якщо діяння не повинно розглядатись як злочин проти міжнародного права.

Перший параграф застосовується тільки щодо мін, вказаних в Конвенції від 18 вересня 1997 р. про заборону використання, зберігання, виробництва та

транспортування протипіхотних мін та про їх знищення (детальніше див. Додаток "Б").

Як видно із наведених статей КК Швеції, ще однією особливістю процесу імплементації норм МГП є безпосереднє відсилання до конкретних міжнародних договорів, що відрізняє його від підходів кримінальних законів більшості інших європейських держав.

Крім того, ще однією специфікою КК Швеції є те, що його Особлива частина, крім конкретних складів злочинів, містить ще деякі положення Загальної частини.

Так, у ст. 8 цієї глави вказуються обставини призначення більш м'якого покарання за вищевказані злочини. Якщо під час війни злочин було вчинено особою, яка мала причину вважати, що діяння було дозволеним відповідно до звичаїв війни, то винесений вирок може бути менш суворим, ніж той, який передбачено за злочин. Якщо обставини були особливо пом'якшуючими, то покарання не повинно бути призначено взагалі.

Як видно із наведеного аналізу кримінального законодавства окремих держав Західної та Центральної Європи та їх конституційних приписів, більшість із них пішли шляхом обрання моністичного підходу щодо імплементації норм МГП, що значно вплинуло на її засоби та способи. До таких держав можна віднести такі як-от: Бельгія, Іспанія, Німеччина, Франція та Швеція. Зазначені держави, тією чи іншою мірою визнаючи примат міжнародного права над національним, тим самим більш повно імплемтували у своє кримінальне законодавство норми щодо відповідальності за серйозні порушення МГП. У свою чергу, держави, що пішли шляхом підтримку дуалістичного підходу в цій сфері (Австрія та Голландія) майже не виконали міжнародні зобов'язання стосовно криміналізації вищевказаних діянь.

2.2. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Східної Європи

2.2.1. Держави Східної Європи у своїй більшості також пішли шляхом підтримки моністичного підходу стосовно місця та ролі норм міжнародного права у своєму внутрішньому законодавстві.

Зокрема: в Азербайджані міжнародні договори є невід'ємною частиною системи законодавства, а при виникненні суперечностей між нормативно-правовими актами, що входять до системи законодавства Азербайджанської Республіки (крім Конституції Азербайджанської Республіки та актів, прийнятих шляхом референдуму), і міждержавними договорами, стороною яких є Азербайджанська Республіка, застосовуються міжнародні договори (ч. II ст. 148, ст. 151 Конституції Азербайджану) [184]; Білорусь визнає пріоритет загально визнаних принципів міжнародного права й забезпечує відповідність їм законодавства (ч. 1 ст. 8 Конституції Білорусі) [185]; міжнародні договори, ратифіковані в конституційному порядку, оприлюднені та чинні для Болгарії, є частиною внутрішнього права держави. Вони мають пріоритет перед тими нормами внутрішнього законодавства, які їм суперечать (ч. 4 ст. 5 Конституції Болгарії) тощо [186].

2.2.2. КК *Азербайджану* 1999 р. [187] на перше місце в Особливій частині ставить злочини проти миру та безпеки людства (розділ VII), які в свою чергу, поділяє на безпосередньо злочини проти миру та безпеки людства (глава шістнадцята) і воєнні злочини (глава сімнадцята).

До злочинів проти миру та безпеки людства КК Азербайджану, як і КК України, відносить такі: планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни (ст. 100); публічні заклики до розв'язування агресивної війни (ст. 101); геноцид (ст. 103). Однак, на відміну, від КК України, КК Азербайджану містить ряд злочинів, які відповідно до МГП визнаються серйозними його порушеннями: підбурювання до вчинення геноциду (ст. 104); знищення населення (ст. 105); рабство (ст. 106); депортацію бо примусове переселення населення (ст. 107); статеве насильство (ст. 108); переслідування (ст. 109); насильницьке утримування людини (ст. 110); расова дискримінація (апартеїд) (ст. 111); позбавлення волі в порушення норм міжнародного права (ст. 112); застосування тортур (ст. 113).

Воєнними злочинами відповідно до КК Азербайджану є порушення законів і звичаїв війни (ст. 115), порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів (ст. 116), бездіяльність або віддання злочинних наказів під час

збройного конфлікту (ст. 117) та зловживання знаками, що перебувають під охороною (ст. 118).

Обрана класифікація злочинів проти миру та безпеки людства та безпосередньо злочини проти миру та безпеки людства та на воєнні злочини, на наш погляд, є не зовсім зрозумілою. По-перше, в такому випадку глави шістнадцята та сімнадцята виходить за межі назви розділу, в якій взагалі не йдеться про воєнні злочини. По-друге, порушення норм міжнародного гуманітарного права (виходячи з їх переліку, наведеному в окремих міжнародних актах), можуть включати в себе, як злочини проти миру та безпеки людства (геноцид, апартеїд тощо), так і воєнні злочини, в тому числі планування, підготовку, розв'язування або ведення агресивної війни, публічні заклики до її розв'язування, про які йдеться у главі шістнадцятій.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує такий злочин як рабство.

Відповідно до ст. 106 КК Азербайджану рабство – це повне або часткове здійснення щодо людини правомочностей, що притаманні праву власності (106.1). Кваліфікованими видами такого злочину є ті ж самі діяння, вчинені відносно неповнолітнього або з метою переміщення осіб в іноземну державу (106.2), та работоргівля, під якою розуміється утримання особи з метою перетворення у невольника, або використання як невольника, його продаж або обмін, розпорядження ним, а також будь-яке діяння, пов'язане із работоргівлею чи перевезенням невольників, а також рабство на сексуальному ґрунті або посягання на статеву свободу на підставі рабства.

Дійсно, відповідно до ст. 4 Протоколу II до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. рабство та работоргівля в усіх їх формах є забороненими у будь-який час та у будь-якому місці. Крім того у п. "с" ст. 7 Римського статуту МКС "поневолення" кваліфікується як злочин проти людяності та підпадає під юрисдикцію вказаного Суду. Однак, работоргівля у всіх його проявах, так само як і терористичні акти, взяття заручників тощо, самі по собі перш за все є злочинами міжнародного характеру, які не зачіпають основоположні інтереси усього міжнародного товариства (детальніше про співвідношення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру див. Розділ 3). Тому вважаємо, що для того, щоб

вони набули "статусу" порушень норм МГП у кримінальному законодавстві окремої держави, їх необхідно визнати відповідними формами того чи іншого порушення МГП. Азербайджан у цьому випадку пішов не шляхом встановлення рабства однією з форм порушення норм МГП, а встановив його на рівні окремого складу злочину (так само як інші злочини розглядуваного розділу). На наш погляд, така законодавча конструкція не є доцільною, оскільки змушує повторювати однакові склади злочинів у різних розділах кримінального закону з поміткою на специфіку об'єкту посягання.

2.2.3. Не дивлячись на велику кількість змін, що були внесені до КК *Білорусі* 1999 р. [188] (в основному вони стосувалися санкцій), імплементація норм МГП у внутрішнє кримінальне законодавство була досить вдалою.

Перше місце в Особливій частині КК Білорусі займає розділ VI "Злочини проти миру, безпеки людства та воєнні злочини", який містить дві глави – 17 "Злочини проти миру та безпеки людства" (ст.ст. 122-131) і 18 "Воєнні злочини та інші порушення законів і звичаїв ведення війни" (статті 132-138), в яких встановлено кримінальну відповідальність як за серйозні порушення норм МГП, так і за злочини міжнародного характеру.

На виконання положень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів у сфері МГП, кримінально караними в Республіці Білорусь визнаються: підготовка або ведення агресивної війни (ст. 122), пропаганда війни (ст. 123), геноцид (ст. 127), злочини проти безпеки людства (ст. 128), виробництво, накопичення або розповсюдження заборонених засобів ведення війни (ст. 129), екоцид (ст. 131), застосування зброї масового знищення (ст. 134), порушення законів та звичаїв війни (ст. 135), злочинні порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту (ст. 136), незаконне користування знаками, що охороняються міжнародними договорами (ст. 138) (детальніше див. Додаток "Б").

Наведений перелік свідчить про те, що КК Білорусі окремо від усіх інших складів злочинів, що містяться в розділу VI, виділяє порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту. Тобто, такі злочини, як ведення

агресивної війни (ст. 122), пропаганда війни (ст. 123) та інші вищевказані склади злочинів не охоплюються білоруським законодавцем таким поняттям як "порушення норм МГП". У свою чергу, аналіз зазначених злочинів дозволяє прийти до висновку, що у білоруському кримінальному законодавстві більшість складів злочинів глави 18 "Воєнні злочини та інші порушення законів і звичаїв ведення війни" становлять собою діяння, що за своїм змістом є серйозними порушеннями Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, а також Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. від 26 березня 1999 р., які є одними з основних джерел МГП.

Характерною особливістю конструкцій диспозицій статей глави 18 КК Білорусь є їх бланкетний характер. Причому, в одних випадках міститься відсилка до міжнародних договорів, що регулюють ті чи інші відносини (наприклад, ст. 134), а в інших зміст диспозиції статті або будь-якого елемента складу злочину можна встановити через усвідомлення змісту відповідно міжнародно-правової норми [189, с. 68].

Однак, не дивлячись на деяку термінологічну невідповідність КК Білорусі міжнародно-правовим нормам, великим його досягненням є те, що він встановлює кримінальну відповідальність за більшість порушень норм МГП, як того і вимагають міжнародні зобов'язання держави у цій сфері.

2.2.3. У КК *Болгарії* порушенням норм МГП присвячено главу чотирнадцяту "Злочини проти миру та людства", в якому міститься три розділи: "Злочини проти миру" (Розділ I), "Злочини проти законів та звичаїв війни" (розділ II) та "Знищення груп населення (геноцид) і апартеїд" [190] (детальніше див. Додаток "Б").

До злочинів проти миру КК Болгарії відносить пропаганду війни (ст. 407) та підбурювання до війни (ст. 408).

У вказаному Кодексі відповідальність за порушення законів і звичаїв війни передбачена шістьма окремими статтями (410–415). Перші три статті (410 – 12) побудовано залежно від особи потерпілого.

В ст. 410 потерпілим визнаються поранені, хворі, ті, хто потерпів аварію на кораблі та санітарний персонал. Кримінально-караними щодо вказаних осіб є такі діяння, як вчинення вбивства, катування, нелюдське ставлення, включаючи біологічні експерименти, заподіяння тяжких страждань та іншої шкоди здоров'ю.

Ст. 411 захищає військовополонених, визнаючи злочином щодо них вбивство, нелюдське ставлення, включаючи біологічні експерименти, заподіяння тяжких страждань та іншої шкоди здоров'ю, примушування служити в збройних силах держави-противника тощо.

В свою чергу, в ст. 412 законодавець визнає як потерпілих цивільне населення, проти якого вчиняються вбивства, нелюдське ставлення, захоплення заручників, незаконна депортація, переслідування чи затримання тощо.

У ст. 413 КК Болгарії встановлено кримінальну відповідальність щодо осіб, які без належного їм на те права носять знаки Червоного Хреста чи Червоного Півмісяця чи хто зловживає використанням прапору чи знаками Червоного Хреста чи Червоного Півмісяця, або кольору на санітарних транспортних засобах.

Цей Кодекс передбачає відповідальність також за знищення, пошкодження чи приведення в непридатний стан культурних чи історичних пам'яток та предметів, творів мистецтва, споруд культурного, наукового чи іншого гуманітарного призначення (ст. 414) та за використання ядерної чи хімічної зброї чи заборонених засобів чи методів війни (ст. 415).

Дві наступні статті Кодексу (416 та 417) визначають, які діяння відносяться відповідно до злочину геноциду та апартеїду, а в окрему, останню статтю глави чотирнадцятої (418) включено інші злочинні дії щодо членів відповідних расових груп. Узагальнюючи підхід болгарського законодавця щодо імплементації норм МГП у національне кримінальне законодавство, слід зазначити наступне. КК Республіки Болгарія серед злочинів проти миру кримінально-караними визначив лише попередню злочинну діяльність (пропаганда війни та підбурювання до війни), залишивши поза увагою найсерйозніші злочини у цій сфері – розв'язування та ведення війни.

Крім того, серед злочинів проти законів і звичаїв війни мова іде лише про використання ядерної чи хімічної зброї, в той час, коли, мабуть, більш доцільно було б говорити про зброю масового знищення, яка включає в собі хімічну, ядерну, бактеріологічну тощо. Тобто, на нашу думку, болгарський законодавець дещо вузько підійшов щодо встановлення відповідальності за порушення норм МГП.

2.2.5. 1 червня 2000 р. набрав чинності КК *Грузії* [191]. Суттєвою ознакою нового кримінального закону Грузії є те, що він наслідує європейську континентальну систему кримінально-правового регулювання та "увібрав" у себе ряд положень Модельного кримінального кодексу для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав [191, с. 10].

Відповідальність за серйозні порушення норм МГП передбачена в останній, XLVII главі КК Грузії, яка має назву "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права".

Крім складів злочинів, які передбачені в кримінальному законодавстві майже всіх держав – республік колишнього Радянського Союзу (підготовка чи ведення агресивної війни, заклики до розв'язування агресивної війни, виготовлення, придбання чи збут зброї масового знищення, геноцид та екоцид), КК Грузії більш повно імплементував норми МГП.

Так, в ст. 408 КК Грузії встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти людяності – будь-які діяння, вчинені в межах широкомасштабних чи систематичних нападів на цивільне населення чи цивільних осіб, що виразилися у вбивстві, масовому знищенні, депортації людей та інших антигуманних діяннях, що заподіюють серйозну шкоду фізичному чи психічному стану людини.

Далі, в ст. 411 законодавець перераховує діяння, що становлять умисне порушення норм МГП під час збройного конфлікту, як міждержавного, так і внутрішньодержавного. Зазначене положення є досить вдалим кроком щодо імплементатії саме Протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., оскільки саме в ньому регламентується положення щодо збройного конфлікту неміжнародного характеру. Цей Протокол розвиває і доповнює ст. 3, загальну для Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., не змінюючи

існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію ст. 1 Протоколу I, і відбуваються на території будь-якої Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол (Протоколу II).

Грузинський законодавець у ст. 412 окремо виділяє таке порушення норм МГП, яке поєднане із створенням загрози здоров'ю чи фізичним каліцтвом. До таких порушень він відносить проведення відносно затриманої чи іншим способом обмеженої у свободі особи, яка користується захистом влади противника, медичних процедур, котрих не потребує стан її здоров'я та котрі не відповідають загальноновизнаним медичним нормам, навіть за згодою цієї особи, зокрема: а) дії, що призвели до фізичного каліцтва; б) проведення медичних чи наукових експериментів; в) вилучення органів, частин тіла чи тканин людини для проведення операції по пересадці.

До інших порушень норм МГП за кримінальним законодавством Грузії відносяться діяння, що не містять ознак злочинів, передбачених ст. ст. 411 та 412 цього Кодексу, зокрема: а) мародерство, тобто заволодіння речами убитого чи пораненого під час воєнних дій, а так само заволодіння майном осіб, залишеного в зоні воєнних дій; б) використання громадян для захисту військ чи об'єктів під час воєнних операцій; в) застосування під час воєнної операції чи збройного конфлікту засобів, матеріалів чи зброї масового знищення, заборонених міжнародним договором; г) інші воєнні злочини, передбачені міжнародними договорами Грузії і такі, що не караються за ст. 411 чи ст. 412 вказаного Кодексу (ст. 413 КК Грузії).

2.2.6. Досить вдало, на наш погляд, свої міжнародні зобов'язання в сфері МГП виконала також Естонія. В 2002 році на заміну старому КК, в Естонії було прийнято новий кримінально-правовий закон, що отримав назву Пенітенціарний кодекс [192].

На початку Особливої частини КК Естонії передбачено відповідальність за винні діяння (так іменуються у цьому КК кримінальні правопорушення) проти людяності та міжнародної безпеки (глава 8). Зазначена глава поділяється, в свою

чергу, на п'ять розділів. Розділ 1 "Загальні положення" встановлює загальні засади покарання за винні діяння, передбачені у цій главі.

Відповідно до ст. 88 Кодексу за винне діяння, передбачене цією главою, крім особи, яка безпосередньо його вчинила, караються також представник державної влади чи воєнний начальник, який віддав розпорядження про вчинення винного діяння чи за згоди якого вчинено винне діяння, або який не перешкоджав вчиненню діяння, хоча це було в його владі.

Вчинення передбаченого вказаною главою винного діяння за розпорядженням представника державної влади чи воєнного начальника не виключає покарання особи, що вчинила винне діяння.

В наступних чотирьох розділах глави 8 законодавець розподіляє діяння проти людяності та міжнародної безпеки на: злочини проти людяності (розділ 2); злочини проти миру (розділ 3); воєнні винні діяння (розділ 4) та винні діяння проти міжнародної безпеки (розділ 5).

В розділі 2, крім злочину геноциду (ст. 90) передбачено кримінальну відповідальність за інші злочини проти людяності, під якими розуміється систематичне та масове порушення прав і свобод людини, обмеження названих прав і свобод, а також вбивство, мордування чи згвалтування осіб із числа цивільного населення, заподіяння шкоди їх здоров'ю, їх насильницька депортація, заслання, примушування до зайняття проституцією, безпідставне позбавлення волі або інше неналежне поводження з ними, вчинені при підбурюванні або під керівництвом держави, організації чи групи осіб (ст. 91).

До злочинів проти миру естонський законодавець відносить такі: агресію (ст. 91); пропаганду війни (ст. 92); виготовлення та розповсюдження забороненої зброї, до якої відноситься хімічна, біологічна чи бактеріологічна зброя або інша зброя масового знищення чи інша зброя, заборонена нормами міжнародного права, або істотні компоненти такої зброї (ст. 93).

Щодо воєнних винних діянь, то в ст. 94 передбачено, що вчинення у воєнний час діяння, яке не передбачено цим розділом, карається відповідно до інших положень Особливої частини цього Кодексу. Особа, що вчинила передбачене

вказаним розділом винне діяння, карається тільки за вчинення воєнного винного діяння, навіть якщо винне діяння відповідає складам інших винних діянь, передбачених Особливою частиною цього Кодексу.

До воєнних винних діянь Пенітенціарний кодекс Естонії відносить, зокрема, воєнні дії, спрямовані проти цивільного населення (ст. 95). Крім того, воєнні винні діяння становлять також: незаконне застосування засобів ведення війни проти цивільного населення (ст. 96), посягання на життя і фізичну недоторканність осіб із числа цивільного населення (ст. 97); протиправне поводження з військовополоненими та інтернованими особами із числа цивільного населення (ст. 98); посягання на життя та фізичну недоторканність військовополонених та інтернованих осіб із числа цивільного населення (ст. 99); залишення без допомоги хворого, пораненого чи потерпілого від аварії на кораблі (ст. 100); посягання на життя та фізичну недоторканність небоєздатного бійця (ст. 101); посягання на життя та фізичну недоторканність особи, що користується захистом (ст. 102); застосування забороненої зброї (ст. 103); заподіяння шкоди навколишньому середовищу як методу ведення війни (ст. 104); неправильне використання міжнародних захисних емблем та знаків (ст. 105); напад на об'єкт, не пов'язаний із воєнними діями (ст. 106); посягання на культурні цінності (ст. 107); знищення та присвоєння майна в районі воєнних дій та на окупованій території (ст. 108) та мародерство (ст. 109) (детальніше див. Додаток "Б").

Як ми бачимо, естонський законодавець, так само як і деякі інші держави (Грузія, Литва, тощо) до воєнних злочинів відносить мародерство. Так, викрадення речей загиблих або поранених на полі бою забороняється (за виключенням випадків, коли воно є необхідним) багатьма міжнародними документами, у тому числі й Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. Однак, відповідно до ст. 50 Першої конвенції для визнання мародерства серйозним порушенням крім того, щоб воно було незаконним та довільним, необхідно, щоб воно ще здійснювалося широкомаштабно. У свою чергу, у ст. 109 Пенітенціарного кодексу Естонії для закінченого складу злочину достатньо викрадення навіть одного предмета.

Загалом, вважаємо, що за ступенем суспільної небезпечності мародерство вчинене, наприклад одним комбатантом із присвоєнням при цьому декількох речей, навряд чи доцільно визнавати порушенням норм МГП. У даному випадку правильним шляхом пішла України, яка у своєму КК віднесла мародерство до злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів).

2.2.7. На відміну від Естонії, латвійський законодавець пішов шляхом конструювання кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за серйозні правопорушення норм МГП, згрупувавши їх частково за певними видами, а частково – виділивши окремими складами злочинів.

Так, у КК *Латвії* 1998 р. [193] (Глава IX Особливої частини "Злочини проти людяності, миру, воєнні злочини та геноцид") згруповано тільки злочини проти миру (ст. 72) та воєнні злочини (ст. 74). Разом з тим, таке діяння, як заклик до агресивної війни, чомусь не відноситься до злочинів проти миру (на відміну від планування, підготовка збройної агресії, її розв'язання та участь у ній), а передбачено окремим складом злочину у ст. 77 цього Кодексу.

Окремою статтею також передбачено відповідальність за геноцид (ст. 71), виробництво, накопичення, застосування та поширення зброї масового знищення (ст. 73) та насильство над цивільним населенням у районі воєнних дій (ст. 75)

Незрозумілим, на наш погляд, є позиція латвійського законодавця щодо включення до Глава IX КК Латвії таких злочинів, як мародерство (ст. 76), порушення національної та расової рівноправності, обмеження прав людини (ст. 78) та знищення культурної та національної спадщини (ст. 79) (детальніше див. Додаток "Б").

Вказані злочини, на наш погляд, мають не тільки інший об'єкт посягання, але й не відповідають основним вимогам Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., Римського статуту МКС 1998 р. та інших міжнародних документів у сфері МГП для того щоб визнаватися відповідно злочинами проти людяності, миру, воєнними злочини чи злочином геноцид. Зокрема, їх об'єктивна сторона не передбачає таких обов'язкових ознак як широкомасштабність, систематичність

нападу на будь-яких цивільних осіб або вчинення в рамках державного плану чи політики.

Також незрозуміло, які з вищеназваних діянь відносяться до злочинів проти людяності, про які йдеться в назві розглядуваної глави.

2.2.8. Досить об'ємно, на наш погляд, норми МГП було імплементовано в КК *Литви* 2000 р. [194]

Спеціальна частина КК Литви починається з глави XV "Злочини проти людяності та воєнні злочини". Зазначена глава включає в себе наступні злочини проти людяності та воєнні злочини: геноцид (ст. 99); ставлення до людей, заборонене міжнародним правом (ст. 100); вбивство осіб, що користуються захистом міжнародного гуманітарного права (ст. 101); відправлення в заслання цивільних осіб окупованої території (ст. 102); заподіяння шкоди здоров'ю, мордування або інше нелюдське ставлення до людей, що користуються захистом міжнародного гуманітарного права (ст. 103); порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо цивільних осіб та збереження їх майна (ст. 104); насильницьке залучення цивільних осіб або військовополонених у збройні сили противника (ст. 105); знищення охоронюваних об'єктів або розкрадання національних цінностей (ст. 106); затримка при репатріації військовополонених (ст. 107); затримка при звільненні інтернованих цивільних осіб або учинення перешкод репатріації інших цивільних осіб (ст. 108); незаконне використання емблеми (знаку) Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Організації Об'єднаних Націй (ст. 109); агресія (ст. 110); заборонена воєнна атака (ст. 111); використання заборонених воєнних засобів (ст. 112). У зазначену главу включений також такий злочин, як мародерство (ст. 113) (детальніше див. Додаток "Б").

2.2.9. Також досить цікавим є підхід нового КК *Молдови* 2002 р. [195] Глава I Особливої частини зазначеного Кодексу, що має назву "Злочини проти миру та безпеки людства, воєнні злочини" передбачає кримінальну відповідальність за такі злочини, які можна віднести до порушень норм МГП: геноцид (ст. 135), екоцид (ст. 136), нелюдське поводження (ст. 137), порушення міжнародного гуманітарного права (ст. 138), планування, підготовка, розв'язування чи ведення війни (ст. 139),

пропаганду війни (ст. 140), використання, розробка, виробництво, придбання іншим способом, обробка, накопичення або збереження, передача, пряма чи непряма, зберігання, перевезення зброї масового знищення (ст. 140-1), застосування заборонених засобів і методів війни (ст. 143).

Ст. 137 КК Молдови закріплює вичерпний перелік дій, що становлять нелюдське ставлення. У свою чергу, в ст. 138 передбачено кримінальну відповідальність за: виконання протизаконного наказу, що тягне за собою вчинення злочину, передбаченого ст. 137 (ч. 1); віддання під час збройного конфлікту чи воєнних дій начальником підлеглому явно протизаконного наказу, спрямованого на вчинення злочину, передбаченого ст. 137, за відсутності ознак більш тяжкого злочину (ч. 2); невиконання чи неналежне виконання начальником обов'язків щодо запобігання вчиненню злочинів, передбачених ст. 137.

Тобто законодавець ототожнює порушення МГП тільки із відданням і виконанням явно незаконного наказу та невиконанням чи неналежним виконанням законного наказу, що призвело до такого злочину, як нелюдське ставлення. З такою позицією досить важко погодитись, оскільки нелюдське ставлення, відповідальність за яке передбачена ст. 137 КК Республіки Молдова, відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, відноситься також до серйозних порушень МГП.

2.2.10. Співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, в тому числі кримінального, у *Польщі* закріплено на конституційному рівні. Конституція Республіки Польща передбачає, що будь-який міжнародно-правовий акт, в тому числі про боротьбу з правопорушеннями, входить до системи внутрішньодержавного законодавства, застосовується безпосередньо та пріоритетно під час ратифікації відповідного міжнародного договору, після його опублікування у "Віснику Законів Республіки Польща" та якщо його застосування не поставлено в залежність від прийняття закону (імплементация) (ст. 91) [114].

1 січня 1998 р. набрав чинності КК Польщі [196]. Досить глибока інтеграція Польщі в міжнародне співтовариство вплинула на те, що в Кодексі з'явилася і

обґрунтовано була поставлена на перше місце в системі Особливої частини нова глава XVI "Злочини проти миру, людяності та воєнні злочини".

У ст. 117 КК Польщі встановлено кримінальну відповідальність за розв'язування, ведення (або готування до вказаних злочинів), а також публічні заклики до розв'язування агресивної війни.

У ст. 118 цього Кодексу міститься склад злочину, який відповідно до норм міжнародного права визнається злочином геноциду, хоча польський законодавець не використовує вказаного терміну в своєму національному кримінальному законодавстві. Так, відповідно до ст. 118 вказаного Кодексу кримінальному покаранню підлягає той, хто з метою знищення повністю чи частково національної, етнічної, расової, політичної, релігійної групи чи групи з певним світоглядом вчиняє вбивство або заподіює тяжку шкоду здоров'ю особі, що належить до такої групи (§ 1); той, хто із вказаною метою створює для осіб, що належать до такої групи, умов життя, що загрожують їй біологічним знищенням, застосовує засоби, що можуть слугувати обмеженню народжуваності в межах групи, або примусово відбирають дітей у осіб, що належать до цієї групи (§ 2). Окремим § 3 передбачається відповідальність за готування до злочинів, передбачених в §§ 1 та 2.

Злочин, передбачений в § 1, є злочином з матеріальним складом і вважається закінченим в момент настання тієї шкоди здоров'ю, про яку іде мова у зазначеному параграфі.

Злочин, окреслений в § 2, буде формальним в частині створення для осіб, вказаних у § 1, умов життя, що загрожують їй біологічним знищенням, застосування засобів, що можуть слугувати обмеженню народжуваності в межах групи; якщо злочин полягає у примусовому відібранні дітей у осіб, про які йде мова в § 1, злочин буде матеріальним і закінченим в момент такого відібрання дітей [197, с. 20].

У цьому контексті, мабуть, слід погодитися з думкою деяких вчених про те, що під час імплементації норм Конвенції про геноцид в КК Польщі польський законодавець серйозно відійшов від міжнародно-правового поняття геноциду, що є неприпустимим. Крім чотирьох груп, проти яких спрямований геноцид, до них

включені політичні групи та групи з відповідним світоглядом. Ці поняття, по суті, не є правовими і допускають будь-яке довільне тлумачення [198, с. 383].

Крім того, кримінально-караними міжнародними злочинами за КК Польщі визнаються наступні діяння: застосування насильства щодо групи осіб чи окремої особи у зв'язку з її належністю до національної, етнічної, расової, політичної, релігійної групи чи у зв'язку з неналежністю до релігійної групи та політичні заклики до вказаних дій (ст. 119); застосування засобів масового знищення, заборонених міжнародним правом (ст. 120); виготовлення, збирання, придбання, збут, зберігання, перевезення чи пересилання засобів масового знищення чи засобів ведення війни, або проведення дослідів, що мають на меті виготовлення чи застосування таких засобів, порушуючи заборони міжнародного права чи положень закону (ст. 121) тощо (детальніше див. Додаток "Б").

Тобто, польський законодавець в системі Особливої частини свого КК на перше місце поставив норми, що передбачають відповідальність за серйозні порушення МГП, розподіливши їх на злочини проти миру, людяності та воєнні злочини. Крім того, на відміну від українського законодавця, він оперує таким терміном, як "злочини проти людяності", та відсилаючи до міжнародних норм, не обмежується лише договорами у цій сфері, а говорить про "норми міжнародного права".

2.2.11. У *Росії* на конституційному рівні було проголошено, що загальноновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори визнаються складовою частиною її правової системи. Якщо міжнародним договором Російської Федерації встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 4 ст. 15 Конституції Росії 1993 р.) [113].

Аналіз чинного КК Росії дає підстави зробити висновок про те, що законодавець корінним чином змінив пріоритети кримінально-правового захисту: на перше місце в Особливій частині КК Росії поставив захист прав та свобод людини і громадянина, а потім інші групи суспільних відносин (власність, громадський порядок та громадську безпеку тощо) [199].

Позитивним є те, що в структуру КК Росії 1996 р. вперше, так само як і в КК України 2001 р., включено самостійний розділ XII "Злочини проти миру та безпеки людства". В главі 34 із тотожною назвою законодавець передбачив низку статей, що встановлюють відповідальність за міжнародні злочини: планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни (ст. 353); публічні заклики до розв'язування агресивної війни (ст. 354); розробка, виготовлення, накопичення, придбання чи збут зброї масового знищення (ст. 355); застосування заборонених засобів і методів війни (ст. 356); геноцид (ст. 357) та екоцид (ст. 358).

Тобто, глава 34 КК Росії подібна до розділу XX КК України. Однак російський законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за використання заборонених засобів і методів ведення війни, говорить лише про ті, що заборонені міжнародним договором Росії. КК України, на нашу думку, більш вдало використовує термін "заборонених міжнародним правом", оскільки значна частина міжнародних договорів у цій сфері стали міжнародним звичаєм, загальнообов'язковим для виконання всіма державами, незалежно від того, чи визнали вони в офіційному порядку вказані норми.

Відповідно до ч. 1 ст. 46 Конституції Росії кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Виходячи з цього, а також із положень ч. 4 ст. 15, ч. 1 ст. 17, ст. 18 Конституції Росії, а також її міжнародних договорів, права та свободи людини відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права є такими, що безпосередньо діють в межах юрисдикції Росії. Вони визначають сенс, зміст та застосування законів, діяльність законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоуправління та забезпечуються правосуддям. В ч. 1 ст. 1 КК Росії закріплено положення про те, що "Кодекс ґрунтується на Конституції Російської Федерації та загальноновизнаних нормах міжнародного права".

Отже, в Росії не заперечується загальнообов'язковість міжнародного звичаю, однак в главі 34 КК Росії законодавець оперує лише терміном "міжнародний договір", що, на нашу думку, звужує застосування норм МГП.

Крім того, на відміну від КК України, у якому відповідальність за застосування зброї масового знищення передбачена окремою ст. 439, КК Росії

відносить таке діяння до заборонених засобів і методів ведення війни, що, на наш погляд, є цілком логічним.

При цьому, у КК Росії чомусь відсутня норма, яка б встановлювала відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева й Сонця та так званої "емблеми Третього Протоколу", яка була затверджена Протоколом III до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. [200]. До речі, Україна пішла дещо далі ніж Росія, ратифікувавши вказаний Протокол [201] та внівши відповідні зміни до статей 434 та 445 КК України.

2.3. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство держав Азії

2.3.1. У контексті нашого дослідження доцільно також згадати про кримінальне законодавство таких держав, як Казахстан, Киргизстан, Узбекистан та Таджикистан, які у свій час входили до складу СРСР, а також держави тихоокеанського регіону: Японія, Китай, Корея.

Щодо місця та ролі у вказаних державах норм міжнародного права, в тому числі й гуманітарного, то: в Казахстані норми міжнародних договірних та інших зобов'язань Республіки відносяться до діючого права, а міжнародні договори, ратифіковані Республікою, мають пріоритет перед її законами та застосовуються безпосередньо, крім випадків, коли з міжнародного договору випливає, що для його застосування потрібне прийняття закону (ст. 4 Конституції Казахстану) [202]; міжнародні договори та угоди, учасником яких є Киргизстан, що набрали у встановленому законом порядку чинності, а також загальновизнані принципи та норми міжнародного права є складовою частиною правової системи Республіки (ч. 3 ст. 12 Конституції Киргизстану) [203]; міжнародно-правові акти, визнані Таджикистаном, є складовою частиною правової системи республіки. У випадку невідповідності законів республіки визнаним міжнародно-правовим актам

застосовуються норми міжнародно-правових актів (ст. 10 Конституції Таджикистану) [204]; народ Узбекистану визнає пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права (преамбула Конституції Узбекистану) [205]; міжнародні угоди, укладені належним чином та уведені в дію відповідно до Конституції та загальновизнаних норм міжнародного права, мають таку ж дію, як і внутрішні закони Кореї (ст. 6 Конституції Кореї) [206].

В Основному Закону Китаю взагалі не йдеться про статус міжнародних договорів на національному рівні [207], а Конституція Японії вказує лише на те, що укладені Японією договори та встановлені норми міжнародного права повинні сумлінно дотримуватися (ч. 2 ст. 98) [208].

Розглянемо наскільки зазначені конституційні норми вплинули на механізм імплементації норм МГП до кримінального законодавства цих держав.

2.3.2. Щодо таких держав, як Казахстан, Киргизстану та Узбекистан, то їхнє кримінальне законодавство хоча і містить перелік злочинів проти миру та безпеки людства, однак в них досить мало діянь, що визнаються відповідно до МГП серйозними порушеннями, є кримінально-караними.

Так, глава 4 КК *Казахстану* 1997 р. передбачає кримінальну відповідальність за планування, підготовку, розв'язування чи ведення агресивної війни (ст. 156), пропаганду та публічні заклики до розв'язування агресивної війни (ст. 157), виробництво чи розповсюдження зброї масового знищення (ст. 158), застосування заборонених засобів і методів війни (ст. 159), геноцид (ст. 160) та екоцид (ст. 161) [209].

Глава 34 КК *Киргизстану* 1997 р. містить лише два склади міжнародних злочинів, а саме геноцид (ст. 373) та екоцид (ст. 374) [210].

КК *Узбекистану* в главі VIII встановлює кримінальну відповідальність за пропаганду війни (ст. 150), агресію (ст. 151), порушення законів та звичаїв війни (ст. 152) та геноцид (ст. 153) [211].

Досить цікаве нововведення міститься у новому КК *Таджикистану* [212].

Так, ст. 399 вказаного Кодексу, яка міститься у главі 34 "Злочини проти миру та безпеки людства" розділу XV із тотожною главі назвою, передбачає

відповідальність за біоцид. Під біоцидом розуміється застосування ядерної, нейтронної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), кліматичної чи іншої зброї масового знищення з метою знищення людей та навколишнього природного середовища.

Слід зазначити, що таджицький законодавець під біоцидом, по суті, розуміє використання зброї масового знищення, а виготовлення чи розповсюдження цієї зброї визнаються ним кримінально караними діями у окремій ст. 397 КК Таджикистану. Однак, використання такої зброї має мету – лише знищення людей та навколишнього природного середовища.

Якщо порівнювати вказані норми КК Таджикистану і КК України, то КК України, у ст. 439 "Застосування зброї масового знищення", застосування такої зброї не обмежує метою знищення людей та довкілля. Ч. 1 ст. 439 КК України містить формальний склад злочину, тобто кримінально караним буде саме застосування зброї масового знищення незалежно від наслідків.

У зв'язку з цим український законодавець, на нашу думку, вірно підійшов до проблеми караності використання зброї масового знищення, оскільки саме її використання, незалежно від наслідків, становить велику загрозу для людства.

Однак, якщо порівнювати ст. 440 КК України "Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення" та ст. 397 КК Таджикистану "Виготовлення чи розповсюдження зброї масового знищення", то слід зазначити, що остання більш повно розкриває поняття зброї масового знищення і говорить не лише про зброю масового знищення, як готовий продукт, а й про певні компоненти, з яких цю зброю можна виготовити. Так, відповідно до ст. 397 КК Таджикистану кримінальній відповідальності підлягає незаконне створення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання або збут ядерної, нейтронної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), кліматичної, а також іншого виду зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором, а також прирівняно передачу будь-якій державі, що не володіє ядерною зброєю, вихідного чи спеціально розщеплюючого матеріалу, технологій, які завідомо можуть бути використані для створення зброї масового знищення, або надання будь-кому інших

видів зброї масового знищення або необхідних для її виробництва, компонентів, заборонених міжнародним договором.

Крім того, КК Таджикистану окремими статтями передбачає кримінальну відповідальність за порушення норм МГП.

Так, ст. 403 вказаного Кодексу встановлює відповідальність за умисні порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені під час збройного конфлікту; ст. 404 – за умисні порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені під час міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту із загрозою здоров'ю або такі, що потягли фізичні каліцтва; ст. 405 – інші порушення норм міжнародного гуманітарного права (мається на увазі мародерство, якщо воно не підпадає під дію статей 403 та 404 вказаного Кодексу).

По суті, у вказаних статтях досить повно відображені діяння, що відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них визнаються серйозними порушеннями норм МГП.

Розвиток та активний процес міжнародного співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (особливо з Китаєм, Японією, Кореєю та ін.) привертає увагу і викликає великий інтерес політологів, економістів, юристів та інших фахівців. І це закономірно, адже ХХІ століття – це століття країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. В силу різних причин (у тому числі мовних) вітчизняних наукових розробок щодо вивчення проблем правознавства в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону наразі явно недостатньо. Разом з тим, інформація про законотворчість і правозастосування, про особливості злочинності та ефективності засобів боротьби з нею, про кримінальну політику та кримінальне законодавство в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону представляє серйозний науковий та практичний інтерес, у тому числі в сфері порівняльного правознавства [213, с. 64].

Наукову цікавість у сфері встановлення відповідальності за серйозні порушення норм МГП викликає перш за все кримінальна політика Японії – держави із самим низьким рівнем злочинності серед розвинених держав міжнародного співтовариства.

Наразі у Японії діє КК, прийнятий Законом від 24 квітня 1907 р. (у редакції Закону від 12 травня 1995 р) [214].

Нарівні з КК у Японії діють й інші, спеціальні кримінальні закони, які доповнюють КК, а також кримінально-правові норми, що містяться в інших галузях права (конституційне, цивільне, адміністративне тощо), які в свою чергу при застосуванні КК серйозно ускладнюють роботу органів правосуддя, створюють значні труднощі при сприйнятті кримінального законодавства населенням Японії [215].

Так, Конституція Японії, яка набрала чинності 3 травня 1947 р., містить Главу II, що має назву "Відмова від війни". У ст. 9 цієї Глави вказано: "Відверто прагнучи до міжнародного миру, заснованого на справедливості та порядку, японський народ на вічні часи відмовляється від війни як суверенного права нації, а також від загрози чи застосування збройної сили як засобу вирішення міжнародних спорів. Для досягнення мети, вказаної у попередньому абзаці, ніколи у подальшому не будуть створюватися сухопутні, морські та воєнно-повітряні сили, так само як й інші засоби війни. Право на ведення державою війни не визнається".

Однак, не дивлячись на конституційну відмову від розв'язування та ведення будь-яких війн, КК Японії містить лише дві статті (93 та 94), які передбачають відповідальність за готування чи змову з метою ведення "приватної війни" та порушення наказу про нейтралітет. У свою чергу, поза кримінально-правовим захистом повністю лишаються жертви збройного конфлікту, у випадку, якщо такий конфлікт все таки буде розв'язаний.

Що ж японський законодавець розуміє під терміном "приватна війна"? У ст. 93 КК Японії зазначено, що кримінальному покаранню підлягає підготовка або вступ у змову з метою у приватному порядку вести війну проти іноземної держави. Тобто, пряма асоціація слова "приватна" з внутрішнім збройним конфліктом відпадає. У цьому контексті, мабуть, потрібно виходити із загального правила відповідальності держави, як суб'єкта міжнародного права. Зокрема, як вказує Л. Оппенгейм, держава несе основну відповідальність за свої власні дії, тобто за дії її уряду, та за такі дії її агентів або приватних осіб, які були вчинені за наказом

уряду або з його дозволу. Але держави повинні нести й іншу відповідальність, крім зазначеної. Тому що держави, відповідно до міжнародного права відповідальні також за деякі дії, крім їх власних, зокрема, за відповідні заборонені дії їхніх агентів або їхніх громадян і навіть іноземців, що тимчасово проживають в межах їхньої території, які заподіють шкоду. Така відповідальність є похідною відповідальністю держави [98, с. 321].

У зв'язку з цим, на наш погляд, приватна війна – це війна, що буде вестися будь-якими силами не від імені держави, бо держава за Конституцією Японії відмовилася навіки від ведення війни.

Виходячи з цього, на наш погляд, на відміну від ст. 437 КК України, диспозиція якої передбачає "втягнення" держави у "агресивну війну" чи "воєнний конфлікт", КК Японії обмежується відповідальністю лише за дії конкретної особи проти іноземної держави, за які Японія, як суб'єкт міжнародного права, несе лише так звану похідну відповідальність.

Схожий підхід щодо імплементації норм МГП у національне кримінальне законодавство обрала і *Корея*. Зокрема, ст. 111 КК Кореї [216] встановлює відповідальність особи, яка веде приватну війну проти іноземної держави або вчиняє замах на вказані дії. Кримінально-карним відповідно до цього Кодексу визнається також порушення нейтралітету у війні між іноземними державами (ст. 112).

КК Кореї частково врахував положення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., встановивши відповідальність особи за заподіяння шкоди здоров'ю іншій особі або знищення майна, або порушення громадського спокою шляхом використання вибухових речовин, якщо вказані дії були вчинені під час війни, в період лиха або воєнного інциденту (ч. 2 ст. 119).

КК Китаю, прийнятий 14 березня 1997 р., на відміну від КК Японії, взагалі не містить норм, які б встановлювали відповідальність за розв'язування та ведення будь-яких збройних конфліктів та використання заборонених міжнародним правом засобів та методів їх ведення. У той же час, вказаний Кодекс у главі 10 "Злочини військовослужбовців проти військового обов'язку" встановлює відповідальність за

заподіяння шкоди невинним жителям або захоплення цінностей невинних жителів у воєнний час в районі бойових дій, а також за жорстоке поводження з полоненими за злісних обставин (ст.ст. 446, 448 КК Китаю). Відповідно до положень ст. 451 зазначеного Кодексу під воєнним часом у цій главі розуміється період, на який у державі вводиться воєнний стан, війська отримали наказ виконувати бойові задачі, або держава була піддана раптовому нападу з боку противника. Період, під час якого війська виконують задачі, пов'язані з комендантською годиною, або раптово виникли факти насильства, розглядається як воєнний час.

Суб'єктами вказаних злочинів, як вказано у ст. 450 КК Китаю, можуть бути офіцери, що знаходяться на діючій службі в Народно-визвольній армії Китаю; цивільні кадри армії, рядовий склад та курсанти воєнних учбових закладів; офіцери, що знаходяться на діючій службі у збройній поліції Китаю; цивільні кадри збройної поліції, рядовий склад та курсанти відповідних учбових закладів; резервісти, що виконують воєнні задачі; інші особи [217].

Висновки до розділу 2

На основі аналізу кримінального законодавства окремих (усього 27) зарубіжних держав можна зробити наступні висновки.

1. Всі держави, законодавство яких нами проаналізовано, тією чи іншою мірою у національному кримінальному законодавстві передбачили відповідальність за серйозні порушення норм МГП. Повнота імплементації залежить як від факту ратифікації Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних угод у зазначеній сфері, так і від внутрішньодержавних систем законодавства та правових звичаїв.

Крім того, на процес імплементації норм МГП у кримінальне законодавство окремих держав досить вагомий вплив чинить місце міжнародно-правових норм у системі національного законодавства. Йдеться про те, що наука міжнародного права виділяє два підходи щодо взаємодії міжнародного та національного права – дуалістичний та моністичний.

Наразі більшість держав, у тому числі Україна, визнають примат саме міжнародного права (цей підхід, на наш погляд, є найбільш прийнятним). Лише окремі з розглядуваних держав, такі як Австрія та Голландія, підтримують дуалістичний підхід щодо співвідношення національного та міжнародного права у чистому вигляді.

2. Проведений нами порівняльно-правовий аналіз дає змогу прослідкувати наступну залежність шляхів та способів імплементації норм МГП у кримінальне законодавство окремих держав від обраного ними підходу (моністичного чи дуалістичного).

Так, КК держав, що пішли шляхом підтримки дуалістичного підходу (Австрія, Голландія) містять лише деякі склади злочинів, які визнаються міжнародним співтовариством серйозними порушеннями норм МГП (в основному, це злочин геноцид, розв'язування чи ведення агресивної війни та/або окремі порушення законів чи звичаїв війни).

Таку "мінімізацію" кримінально-правових заборон у сфері МГП на національному рівні цих держав, на наш погляд, можна пояснити тією самостійністю внутрішньодержавного та міжнародного права, коли кожна з них, будучи рівноправною, покликана врегульовувати лише свою частину правовідносин (національне право – відносини, що виникають всередині держави, а міжнародне – відносини, що зачіпають інтереси усього міжнародного співтовариства). Тобто, по суті, таку позицію можна віднести до позиції "невтручання".

3. Дуалістичний та моністичний підходи щодо співвідношення внутрішнього законодавства окремих держав та міжнародного права (у контексті встановлення відповідальності за серйозні порушення норм МГП) мають свої як позитивні, так і негативні моменти.

Так, моністичний підхід, закріплений у конституціях більшості держав, дозволяє безпосередньо застосовувати норми міжнародного права. Це, у свою чергу, звільняє їх від обов'язку приймати відповідні внутрішні нормативно-правові акти, які імплементували б окремі його положення. Крім того, такий підхід сприяє більш повному та точному виконанню міжнародних зобов'язань, оскільки процес імплементатії тим чи іншим чином видозмінює міжнародно-правову норму, враховуючи особливості національної правової системи.

Однак, специфікою кримінального законодавства є те, що безпосередньо застосовуватися можуть лише окремі міжнародні приписи, які не вимагають криміналізації окремого діяння та встановлення санкції за його вчинення. Тобто, норми, які зобов'язують держави переслідувати та карати осіб, винних у вчиненні серйозних порушень МГП, у будь-якому випадку повинні бути імплементовані у національне кримінальне законодавство.

На відміну від теорії монізму, позитивність теорії дуалізму проявляється в тому, що держави, які її підтримують, можуть самостійно визначати, яким чином вони будуть реалізовувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. Вони можуть не виконувати окремі з цих зобов'язань, якщо через внутрішню процедуру буде встановлено невідповідність міжнародної норми конституції держави (наприклад, в

Австрії уповноваженим органом на визначення способів виконання міжнародних зобов'язань держави є Конституційний Суд).

Схожа процедура закріплена також і Конституцією України (ст. 151). Однак, на відміну від Австрії, якщо окремі міжнародно-правові норми суперечать Конституції України, то перегляду підлягають не вони, а Конституція, оскільки Україна визнає пріоритет міжнародного права над національним.

З іншої сторони, повна самостійність внутрішньодержавного права іноді призводить до того, що держава може встановлювати пріоритет національного права над міжнародним, у тому числі над загально визнаними принципами та нормами, навіть за відсутності суперечності між ними. При цьому, за такі діяння держава несе виключно міжнародну відповідальність, яка жодним чином не впливає на внутрішню систему законодавства (ніхто не може змусити ту чи іншу державу, в конституції якої відсутнє положення про пріоритет норм міжнародного права, закріпити на законодавчому рівні окремий міжнародний припис).

На наш погляд, саме таке позиціонування свого внутрішньодержавного права у порівнянні з міжнародним і є однією з причин відсутності в кримінальному законі таких держав, як Австрія та Голландія, значної кількості складів злочинів, які міжнародне співтовариство визнає серйозними порушеннями норм МГП.

4. Слід відмітити неоднозначність підходу держав, які підтримують теорію монізму, щодо викладу диспозицій окремих складів міжнародних злочинів. Зокрема, деякі кримінальні кодекси використовують бланкетні диспозиції, відсилаючи до міжнародних договорів, належним чином визнаних державою (КК Росії, КК Казахстану, КК Узбекистану). КК більшості держав, хоча і використовують відсилання до міжнародних договорів чи міжнародного права, однак містять досить об'ємний перелік діянь, що визнаються міжнародними злочинами (КК Болгарії, Швеції, Польщі, Іспанії та ін.).

5. Не дивлячись на те, що наразі більшість із розглядуваних держав визнає моністичний підхід з пріоритетом міжнародного права над національним, не всі вони повною мірою імплементували у своє кримінальне законодавство основоположні приписи МГП. Зокрема, до держав, які майже не виконали своїх

міжнародних зобов'язань у сфері криміналізації серйозних порушень МГП, можна віднести Францію (КК передбачає відповідальність лише за злочини проти людяності), Швейцарію (кримінально-карним визнається тільки геноцид) та Киргизстан (встановлюється відповідальність виключно за геноцид та екоцид).

Трохи краща ситуація прослідковується у кримінальному законодавстві таких держав, як Латвія, Росія, Казахстан та Узбекистан (Україну також можна віднести до цієї групи). Однак, при цьому:

- у КК Латвії, не дивлячись на те, що глава IX КК у своїй назві згадує про злочини проти людяності, по суті не міститься відповідних складів злочинів;

- КК Молдови як порушення МГП визнає виключно виконання незаконного наказу, що тягне за собою вчинення нелюдського поводження, про яке йдеться у ст. 137 цього Кодексу. Усі інші злочини, які явно відносяться до серйозних порушень МГП (застосування заборонених засобів і методів ведення війни, планування, підготовка, розв'язання або ведення війни, нелюдське поводження тощо) не відносяться до таких порушень;

- у КК Росії, КК Узбекистану та КК Казахстану відсутня відповідальність за злочини проти людяності та за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та так званої "емблеми Третього Протоколу".

Інші держави умовно можна поділити на дві групи: 1) ті, які пішли шляхом поділу серйозних порушень МГП на певні види без їх детальної класифікації (Албанія, Німеччина); 2) ті, які більшою мірою запозичили з Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та інших міжнародних документів у сфері МГП детальний перелік таких порушень (Бельгія, Іспанія, Швеція, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Грузія, Естонія, Литва, Таджикистан). Між тим, кримінальне законодавство вказаних держав також має деякі прогалини та потребує додаткової імплементації норм МГП:

- в КК Албанії не передбачено відповідальність за злочини агресії (розв'язування та ведення агресивної війни);

- в КК Польщі та КК Швеції, навпаки, не визнаються кримінально караними злочини проти людяності;

– кримінальне законодавство Бельгії не містить чіткого поділу серйозних порушень МГП та складів злочинів, які передбачали б відповідальність за застосування незаконних засобів та способів ведення війни;

– не дивлячись на те, що Іспанія, на наш погляд, найбільш добросовісно підійшла до процесу імплементації норм МГП у національне кримінальне законодавство, в її КК відсутнє чітке розмежування тих чи інших серйозних порушень;

– КК Азербайджану, КК Білорусі та КК Грузії одним із воєнних злочинів визнають порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, частина яких за своїм змістом є злочинами проти людяності;

– в КК Болгарії поза увагою лишились заборонені міжнародним правом методи ведення війни (віддання наказу не залишати нікого живим, віроломство) тощо.

6. Значною мірою вищевказані прогалини обумовлені, на наш погляд, тим, що термінологія міжнародно-правових актів у сфері МГП досить складна і потребує уніфікованого тлумачення. У зв'язку з цим, спірні питання, які виникають у більшості держав під час імплементації норм МГП, повинні тлумачитися відповідними міжнародними органами.

7. Позитивним для кримінального законодавства України, на наш погляд, може стати досвід таких держав, як:

– Бельгія, Франція, Грузія, Естонія та Латвія – в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочин геноцид окремо від інших злочинів проти людяності;

– Білорусь та Естонія, кримінальні закони яких встановлюють відповідальність за незаконне користування знаками, що охороняються міжнародними договорами, оскільки у КК України наразі йдеться лише про незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала, а також зловживання ними (статті 435 та 445 КК України, що містяться у двох різних розділах);

– Молдова, яка у своєму КК встановлює кримінальну відповідальність за застосування заборонених засобів і методів ведення війни, до яких відноситься й застосування зброї масового знищення;

– Грузія, яка на відміну від України, дотримується позиції, згідно з якою забороненими є порушення норм МГП, вчинені під час як міжнародного, так і внутрішньодержавного конфлікту. На наш погляд, такий підхід доцільно було використати у статтях 436 – 438 КК України.

РОЗДІЛ 3

ВІДПОВІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ НОРМАМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

3.1. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права в частині права прав людини

3.1.1. З прийняттям Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового КК в Україні вперше (на рівні окремого розділу) передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які регламентуються розділом XX цього Кодексу. Це злочини, які світове товариство визнає особливо небезпечними для всього людства, оскільки вони підривають основи міжнародної безпеки, загрожують міждержавним (міжнаціональним) відносинам і здатні знищити людство (ведення агресивної війни, застосування зброї масового знищення, геноцид та ін.) [218, с. 117].

Необхідність такого кроку була викликана тяжким досвідом людства, яке зіштовхнулося з такими міжнародними злочинами, як великомасштабні агресивні війни, геноцид тощо, та які ставили під загрозу саме його існування чи, принаймні, існування націй (народів). Нагадуванням про це став Статут Нюрнберзького трибуналу, який визначив поняття злочинів проти людяності та їх окремих видів.

Цей Статут, так само як і Статут Токійського трибуналу [219], документи ООН, які були прийняті наприкінці другої світової війни та у перші післявоєнні роки за активної участі СРСР, дали поштовх до створення розгалуженої системи міжнародно-правових договорів, покликаних протидіяти новим агресивним війнам, знищенню населення та природи, іншим міжнародним злочинам. Включення зазначеного розділу в КК впливає з тих міжнародних зобов'язань, які Україна взяла на себе перед міжнародним співтовариством.

Це, звичайно, не означає необхідність дослівного їх дублювання, але зміст повинен бути відтворений у внутрішньому законодавстві, з урахуванням

вітчизняних традицій законодавчої техніки. Внутрішнє законодавство також самостійно визначає і санкції за міжнародні злочини.

Виділивши в Особливій частині розділ "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку", законодавець сформулював в ньому частину складів злочинів з урахуванням зобов'язань, які прийняла на себе Україна перед світовим співтовариством, та які отримали назву "міжнародні злочини". Зазначені злочини слід відрізнити від злочинів міжнародного характеру, оскільки вони суттєво різняться між собою.

3.1.2. Поняття міжнародного злочину виникло як реакція на діяння, що стали можливими у зв'язку з агресивними, загарбницькими війнами, що супроводжувалися знищенням матеріальної культури народів, жахливими методами ведення війни, знущаннями та фізичним знищенням населення.

У ст. 19 підготовлюваного Комісією міжнародного права Проекту статей про відповідальність держав було зроблено спробу дати загальне визначення цього поняття. Комісія вказала, що міжнародно-правове діяння, що виникає в результаті порушення державою міжнародного зобов'язання, настільки основоположного для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, що його порушення розглядається міжнародним співтовариством як злочин в цілому, є міжнародним злочином [220, с. 134–135].

Комісія віднесла до числа міжнародних злочинів агресію, серйозне порушення зобов'язань, що забезпечують право народів на самовизначення і на ліквідацію колоніалізму, дії, що заперечують заборону рабства, геноцид, апартеїд, а також серйозне порушення зобов'язань щодо охорони навколишнього середовища.

Однак, серед міжнародних злочинів Комісія не назвала воєнні злочини як такі, і в тому числі вчинювані із застосуванням зброї масового знищення. В той же час до міжнародних злочинів вона віднесла серйозні порушення міжнародних зобов'язань, що мають велике значення щодо охорони навколишнього середовища.

Слід також зазначити (і це визнала сама Комісія), що перелік міжнародних злочинів, наведений у ст. 19 Проекту статей про відповідальність держав, не є

вичерпним. На нашу думку, він міг би бути розширений за рахунок включення в нього воєнних злочинів і злочинів проти людяності (геноцид, апартеїд тощо).

В теорії пропонуються різні визначення міжнародних злочинів. М.І. Лазарев відносить міжнародні злочини до злочинів, що посягають на незалежність кожного народу і мирні відносини між народами [221, с. 12]. Л.А. Маджорян розглядає ці злочини як зазіхання на саме існування держави і нації [222, с. 24].

На думку В.М. Панова, під міжнародними злочинами слід розуміти особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основне значення для забезпечення миру, захисту особистості і життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства в цілому [223, с. 68].

Д.Б. Левін розглядає міжнародні злочини як посягання на свободу народів світу чи на інтереси всього прогресивного людства, на корінні основи міжнародного спілкування, на права ті інтереси всіх держав [224, с. 143].

Крім того, слід зазначити, що міжнародні злочини не обмежуються виникненням двостороннього зв'язку між жертвою злочину і тим, хто цей злочин вчинив. В такому випадку виникають правові відносини між особою, яка вчинила злочин, і всіма державами, що належать до міжнародного співтовариства, які розглядаються як потерпілі держави.

На наш погляд, варто погодитися з С.С. Яценко, який під міжнародними злочинами розуміє суспільно небезпечні умисні посягання на життєво важливі інтереси міжнародного співтовариства, основи існування держав і народів – мир і безпеку людства. Такі посягання є порушенням державою міжнародно-правових норм, що мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру і безпеки, захисту людської гідності чи навколишнього природного середовища [225, с. 928].

Скориставшись формально-догматичним методом пізнання, до вказаних злочинів в КК України можна віднести пропаганду війни (ст. 436), планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439),

розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440), екоцид (ст. 441) та геноцид (ст. 442).

3.1.3. Щодо визначення злочинів міжнародного характеру, то С.С. Яценко зазначає, що злочини міжнародного характеру (міжнародні кримінальні злочини) – це суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на міжнародний правопорядок, завдають шкоди мирному співробітництву держав [225, с. 928].

У свою чергу, на думку І.І. Карпець злочини міжнародного характеру в загальній формі – це злочинні діяння, передбачені міжнародними угодами, не відносяться до злочинів проти людства, але які посягають на нормальні відносини між державами та заподіюють шкоду мирній співпраці в різних сферах відносин (економічних, соціально-культурних, майнових тощо). Покарання за ці злочини в основному передбачаються в національному законодавстві. Ці злочини неоднозначні за своїм характером, деякі з них знаходяться ніби на межі міжнародних і просто кримінально караних злочинів [226, с. 103].

В різних правових джерелах злочини міжнародного характеру називаються по-різному: "міжнародні кримінальні злочини", "кримінальні злочини міжнародного характеру", "міжнародні злочини кримінального характеру", "конвенційні злочини", "транснаціональні злочини" тощо. Однак ці розбіжності між вказаними поняттями носять термінологічний характер.

Злочини міжнародного характеру частіше за все посягають на внутрішній правопорядок, одночасно зачіпаючи інтереси інших держав чи міжнародного співтовариства. За своєю юридичною природою вони в основному можуть бути віднесені до загальнокримінальних злочинів, ускладнених "іноземним елементом". В залежності від того, яка ознака злочину зачіпається, "іноземні елементи" можна умовно поділити на 3 групи. Перша відноситься до суб'єктів злочину, який буде носити міжнародний характер, якщо його виконавці є громадянами декількох держав.

Друга група "іноземних елементів" може бути віднесена до об'єкту злочинного посягання, який не завжди знаходиться там, де вчиняється злочин.

Класичним прикладом є незаконне виготовлення американських доларів в Італії, їх збут іноземним туристам у Франції, Іспанії та в інших державах. При цьому економічна шкода заподіюється грошовому обігу США.

І остання, третя група об'єднує "іноземні елементи", пов'язані з об'єктивною стороною злочину, та яка насамперед юридично закріплена в міжнародних договорах в силу їх міжнародної небезпеки та особливих міжнародних зобов'язань держав щодо боротьби з ними. І більше нічого "іноземного" у цих злочинах немає. Наприклад, відповідальність за катування, які не мають інших "іноземних елементів", крім того, що держава зобов'язана застосовувати репресивні заходи, будучи учасником відповідного міжнародного договору. За цією ознакою зазначені діяння називають ще конвенційними [223, с. 68–69].

В.М. Панов виділяє ряд особливостей, які є характерними для злочинів міжнародного характеру, зокрема: на відміну від міжнародних злочинів відповідальність за злочини міжнародного характеру несуть не держави, а фізичні особи, оскільки міжнародна небезпека зазначених діянь значно нижча, ніж міжнародних; об'єктом злочинного посягання у цьому випадку виступають не міжнародний мир і безпека людства, а лише нормальні відносини, міждержавне співробітництво, права людини та інші загальнолюдські цінності, що охороняються міжнародним правом; кримінальна відповідальність за ці злочини настає на підставі міжнародних договорів, але за національними нормами кримінального законодавства [223, с. 69].

З останньою особливістю важко погодитись, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 3 КК України законодавство про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Тобто, стосовно українського кримінального законодавства, мабуть, коректно було б говорити про те, що кримінальна відповідальність за вчинення злочинів міжнародного характеру настає на підставі КК України, який ґрунтується на відповідних принципах і нормах міжнародного права (маються на увазі як міжнародні договори, так і загальноновизнані принципи і норми міжнародного права) і не суперечить їм.

Залежно від рівня міжнародної небезпеки, об'єкту злочинного посягання та інших ознак злочину міжнародного характеру умовно можна поділити на такі основні групи: 1) злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, розкрадання ядерного матеріалу, найманство та ін.); 2) злочини, які заподіюють шкоду економічному, соціальному та культурному розвитку держави (підроблення грошових знаків, легалізація незаконних доходів, незаконний обіг наркотиків, контрабанда, розкрадання культурних цінностей та ін.); 3) злочинні посягання на особисті права людини (рабство, работоргівля, торгівля жінками та дітьми, експлуатація проституції третіми особами, розповсюдження порнографії, катування, систематичні та масові порушення прав людини та ін.); 4) злочини, що вчиняються у відкритому морі (піратство, розірвання чи пошкодження підводного кабелю або трубопроводу, несанкціоноване віщання з відкритого моря, зіткнення морських суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами та ін.) тощо [227, с. 89].

Наведена класифікація є досить умовною, оскільки при постійному зростанні рівня злочинності та невтішних прогнозах у цій сфері їх перелік не може бути вичерпним. Зокрема, кількість таких злочинів значно зростає в умовах нестабільності міжнародних відносин, збройних конфліктів та інших катаклізмів.

У чинному КК України злочини міжнародного характеру розміщені в різних розділах, в залежності від об'єкта посягання. До них можна віднести такі злочини, як катування (ст. 127), захоплення заручників (ст. 147), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209) тощо. Щодо XX розділу КК України, то в ньому можна виділити наступні злочини міжнародного характеру: посягання на представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445)³, піратство (ст. 446) найманство (ст. 447) тощо.

³ У зв'язку з ратифікацією Україною Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), Законом України від 22 жовтня 2009 р. під кримінально-правову охорону потрапила ще одна розпізнавальна емблема – Червоний Кристал.

Крім того, останнім часом зі складу злочинів міжнародного характеру виділяють так звані транснаціональні злочини. Це злочини, що насамперед вчинюються організованими групами та порушують інтереси двох або більше держав, а з суб'єктивної сторони характеризуються лише прямим умислом (тероризм; незаконний обіг наркотичних засобів, зброї та військової техніки; викрадення радіоактивних матеріалів; підробка грошових знаків; "відмивання" грошей; работоргівля; викрадення автотранспорту; контрабанда людськими органами та тканинами; захоплення та угон повітряних та морських суден; торгівля жінками та дітьми та ін.). Тоді як злочини міжнародного характеру можуть бути вчинені як групою осіб, так і окремою особою, як з умислом (прямим чи непрямим), так і без такого [228].

3.1.3. КК України передбачає, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа (ст. 18). При цьому державні органи та держава в цілому однозначно не визнаються суб'єктами злочину.

Набагато складніше вирішується питання щодо суб'єкта злочину з позицій міжнародного кримінального права. На початку ХХ століття панувала думка, що вчинення будь-якого злочину, в тому числі і міжнародного, можливе лише фізичною особою. В період між Першою та Другою світовими війнами, коли дискутувалося питання щодо агресії та її караності, суб'єктом міжнародного злочину стали називати не фізичних осіб, а виключно держави. Після Нюрнберзького процесу над воєнними злочинцями Другої світової війни деякі вчені, посиляючись на рішення Нюрнберзького трибуналу, вважали за можливе розглядати суб'єктами міжнародних злочинів як державу, так і фізичних осіб.

На цей час загальновизнаною є норма вироку вказаного трибуналу про те, що злочини проти міжнародного права вчинюються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчинили вказані злочини, може бути дотримане встановлення міжнародного права. Принцип міжнародного права, який за певних обставин захищає представника держави, не може бути застосовано щодо дій, які засуджуються як злочинні за міжнародним правом [229, с. 106].

Це правильне і справедливе положення. Однак окремими особами вчинюються не тільки дії, які визнаються злочинними за міжнародним правом. Держава як усередині, так і зовні завжди діє через свої органи і посадових осіб. Будь-яке міжнародне правопорушення держави, а не тільки міжнародний злочин, складається з дій (чи бездіяльності) конкретних фізичних осіб. Тому і виникає питання: чому принцип міжнародного права, який за звичайних обставин захищає представника держави, не може бути застосований до дій, що засуджуються як злочинні відповідно до міжнародного права?

Таке виключення із правил існує тому, що індивіди, з дій яких складається міжнародний злочин держави, несуть міжнародну кримінальну відповідальність, оскільки це закріплено в нормах міжнародного права (Статут і Вирок Нюрнберзького трибуналу; конвенції про геноцид і апартеїд; Статут Міжнародного трибуналу по колишній Югославії; Римський статут МКС; проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, прийнятий на сорок шостій сесії Комісії міжнародного права ООН у 1994 р.)

Відповідальності держави за міжнародні злочини, то слід зазначити, що з огляду на суспільну небезпечність міжнародних злочинів, їхню тенденцію розвитку, яка може привести до всесвітньої катастрофи, відповідальність держави-правопорушниці виражається в різних формах і ступенях обмеження її суверенітету. Одна з форм такого обмеження – відповідальність винних фізичних осіб відповідно до міжнародного права, часто всупереч національному праву держави-правопорушниці. Ю.М. Рибаків вказує, що саме вилучення фізичних осіб, які вчинили злочини проти миру, з юрисдикції держави-агресора, безсумнівно являє собою форму обмеження її суверенітету, а отже, є одним із видів її політичної відповідальності за агресію [229, с. 107].

3.1.4. Питання дотримання та виконання норм МГП, на наш погляд, повинні розглядатися з врахуванням трьох основних проблем.

По-перше, в мирний час нікому не хочеться думати про ситуацію, коли потрібно буде застосовувати на практиці таке законодавство. Крім того, досить нелегко привернути увагу людей до законів, із застосуванням яких їм ніколи не

доводилось зустрічатись. Але якщо в мирний час не зробити певні кроки в цьому напрямку, неможливо очікувати, що такі закони будуть прийматися і виконуватись під час кризових ситуацій та збройних конфліктів.

Другою проблемою є документально підтверджена практика грубого порушення норм МГП під час збройних конфліктів. Згідно з думкою, яка склалася, не існує ефективних засобів запобігання подібним порушенням, а отже, гуманітарний захист, як такий, не витримує випробування дійсністю [230, с. 7].

Третя проблема тісно пов'язана з першою. Оскільки розвиток МГП можна очікувати тільки в той час, коли збройні конфлікти закінчились, тобто в період довготривалого миру, багато хто вважає, що прогресу у цій сфері можна досягти лише тоді, коли найменш гостро стоїть питання про застосування норм МГП [231, с. 66].

У зв'язку з цим, в цьому розділі ми ставимо три практичні питання: які є вимоги існуючого міжнародного права щодо кримінальної відповідальності за порушення його норм; які положення МГП в зазначеній сфері вже виконуються Україною; які заходи ще необхідно здійснити на національному рівні щодо виконання норм МГП.

Спробуємо проаналізувати наскільки повно Україна виконала взяті на себе міжнародні зобов'язання в галузі встановлення кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП, виходячи з вимог усіх перелічених в попередніх розділах міжнародно-правових актів у цій сфері стосовно криміналізації таких діянь. З цією метою умовно поділимо міжнародні злочини на дві категорії: серйозні порушення норм МГП в частині права прав людини (злочин геноциду та злочини проти людяності) і серйозні порушення норм МГП в частині права збройних конфліктів (воєнні злочини та злочини агресії).

3.1.5. Геноцид вважається одним із самих небезпечних злочинів, які може вчинити людина. Невдовзі після закінчення Другої світової війни міжнародне співтовариство виокремило такий самостійний міжнародний злочин проти людяності, як геноцид. Хоча в Статуті та вироку Нюрнберзького трибуналу термін "геноцид" не використовувався. Однак, як справедливо вказує А. М. Трайнін: "у

розумінні Нюрнберзького трибуналу геноцид – це система злочинних дій, спрямованих на фізичне знищення групи населення" [232, с. 409].

У зв'язку з цим, у Конвенції про запобігання злочину геноцид і покарання за нього 1948 р. встановлено, що геноцид незалежно від того, вчиняється він у мирний чи у воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права і проти якого договірні сторони зобов'язані застосовувати заходи та карати за його вчинення (ст. I).

Ст. V цієї Конвенції до геноциду відносить дії, вчинені з метою знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, в тому числі вбивство членів такої групи, заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень чи розумового розладу, навмисне створення життєвих умов, розрахованих на її повне чи часткове фізичне знищення, насильницьку передачу дітей з однієї людської групи в іншу, заходів для запобігання дітонародженню всередині такої групи.

Як видно з викладеного тексту, йдеться як про родові поняття геноциду, так і про розкриття способів вчинення злочину. І якщо вбивства "традиційні" як спосіб вказаних злочинних дій, то особливе значення має те, що законодавець називає злочином умисне створення нестерпних умов життя.

Відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності, і що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом.

Суспільна небезпечність геноциду полягає у тому, що в результаті вчинення цього злочину повністю або частково припиняє чи може припинити існування відповідна національність, етнічна, расова чи релігійна група людей, яка характеризується самобутністю традицій, способом життя та культури або іншими особливості своєї життєдіяльності.

Людській історії відомі випадки, які можна назвати геноцидом. Як правило, такі діяння відбувалися на релігійному ґрунті або з расистських спонукань, поєднаних з політичними мотивами. Такі, наприклад, як різанина вірменів турками в Константинополі, Варфоломійська ніч у Франції. Ще раніше геноцид здійснювала іудаїстична секта маніхійців [233].

Як приклад, також можна привести геноцид вірменської нації, який вчинявся протягом майже півстоліття з 1872 по 1922 р. До Першої світової війни руйнування вірменської національної групи здійснювалося у формі системи вбивств та пауперизації у поєднанні з періодичною масовою різаниною вірмен в окремих районах, де вони склали абсолютну більшість. Тільки за 1894–1896 р. р. було вбито близько 300 тис., а в 1909 р. – близько 30 тис. вірмен [234, с. 31].

З 1878 р. забезпечення безпеки вірменського народу в межах Османської імперії стало питанням міжнародної політики та міжнародного права: спочатку в Сан-Стефанському мирному договорі, а пізніше в трактаті, прийнятому в цьому ж році на Берлінському конгресі. Однак, не рахуючись з міжнародними зобов'язаннями, Туреччина продовжувала методично знищувати вірменську націю. Скориставшись умовами Першої світової війни, які виключали можливість протидії міжнародного співтовариства, уряд Туреччини в 1915 р. приступив до реалізації ретельно підготованого плану повного і повсюдного знищення вірменського народу на його історичній батьківщині. За цей період було вбито близько 1, 52 млн. вірмен. Геноциду вірмен була надана належна політична та правова оцінка вже тоді, коли вчинявся зазначений злочин. Великобританія, Франція та Росія як головні союзні держави в спеціальній Декларації від 24 травня 1915 р. кваліфікували дії турецької держави як "злочин проти людяності" та оголосили про кримінальну відповідальність членів її уряду [234, с. 32].

У цьому контексті не можна не згадати про голодомор 1932–1933 р. р., який також став жахливим прикладом злочину геноциду щодо українського народу. Сьогодні вже доведено, що Голодомор 1932–33 рр. був штучно організованою акцією проти українців, які не бажали бути слухняним елементом тоталітарної радянської машини.

Згідно з Висновком судової науково-демографічної експертизи Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії наук України від 30 листопада 2009 р. внаслідок вчиненого геноциду в Україні загинуло 3 млн. 941 тис. осіб, з них: протягом лютого – грудня 1932 р. – 205 тис. осіб, у 1933 р. – 3 598 тис. осіб, у першій половині 1934 р. 138 тис. осіб [235, с. 11].

Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності, сягали в 1932–1934 р. р. 5 млн. чоловік. Крім того, не менше мільйона людей також загинуло на Кубані [236].

При нацизмі геноцид став також одним із основних напрямків державної політики. Зокрема, під час Другої світової війни саме за допомогою геноциду гітлерівці винищили 12 мільйонів українців, росіян, поляків, євреїв, чехів, словаків, а саме – цивільне населення [2, с. 164–165]. Після розгрому нацизму у світі залишилися режими і держави, для яких геноцид — політична практика. Усі фашистські, напівфашистські, диктаторські режими після Другої світової війни вчиняли геноцид. Так було в Чилі, Південній Африці, СРСР та інших державах [229, с. 68].

Об'єктивна сторона такого злочину, як геноцид, характеризувалася вченими по-різному. Зокрема, А.М. Трайнін тлумачив це поняття досить широко. Він писав, що варто розрізняти три форми геноциду: фізичний, коли відбувається безпосереднє фізичне знищення людей; біологічний, коли мова йде про запобігання появи людини на світ (наприклад, кастрація і стерилізація) та національно-культурний, коли мова йде про знищення національної культури [237, с. 123]. Такої ж думки притримувалися такі відомі вчені, як С.В. Бородін та В.Г. Ляхов [238, с. 40].

Геноцид може полягати не тільки в повному, а й в "частковому знищенні" вищевказаних груп, що є оціночним поняттям. Міжнародна практика показує, що саме суд, покладаючись на власний розсуд, може кваліфікувати той чи інший акт (чи політику) як геноцид [239, с. 339].

Так, у 1998 р. Судовою палатою Міжнародного трибуналу по Руанді було винесено вирок по справі Акаеші [240, с. 61], у якому вказувалось, що якщо розглядати згвалтування як метод знищення групи людей шляхом заподіяння їм

тяжкого фізичної чи душевної шкоди, то його можна віднести до геноциду. Крім того, у вироку пояснювалося, що згвалтування може розглядатися як дії, які перешкоджають народжуваності всередині групи. Наприклад, в суспільствах, де етнічна належність визначається національністю батька, згвалтування жертви та її подальша вагітність можуть слугувати причиною небажання матері дати дитині життя, і тим самим, стати перешкодою народження всередині групи [241, с. 81].

Караність геноциду передбачена також у ст. 6 Статуту Токійського трибуналу 1946 р. [219, с. 525], статтях 4–5 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р., статтях 2–3 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р., статтях 5–6 Римського статуту МКС 1998 р.

Визначення геноциду, що дається в ч. 1 ст. 442 КК України, майже повністю ідентичне визначенню, наведеному в Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. та інших наведених міжнародних актах. Однак в міжнародно-правових нормах, які дають визначення такому поняттю, як "геноцид", окремою ознакою об'єктивної сторони поруч із заподіянням серйозних тілесних ушкоджень виділено таку альтернативну ознаку, як "розумовий розлад".

Відповідно до ч. 1 ст. 121 КК України під умисним тяжким тілесним ушкодженням розуміється тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. Тобто, психічна хвороба є різновидом тілесного ушкодження. В свою чергу в п. 2.1.5 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6, під душевною хворобою належить розуміти психічне захворювання (психічну хворобу). До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози) [242].

Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня

виліковності. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я.

Отже, поняття "розумовий розлад" більш широке ніж "психічна хвороба", під яким може розумітися не тільки психічне захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності, але й реактивні стани (психози, неврози), які в свою чергу в Україні не відносяться до тяжких тілесних ушкоджень.

Тому, на підставі викладеного, пропонуємо доповнити ч.1 ст. 442 КК України після слів "тілесних ушкоджень" словами "або вчинення дій, які призвели до розумового розладу" з метою якомога повнішого виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо боротьби зі злочином геноциду.

До того ж, виходячи з аналізу сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак розглядуваного складу злочину, не можливо заперечувати, що його суб'єктивна сторона включає, у тому числі, умисне ставлення не тільки до самого діяння, але й до наслідків у вигляді шкоди здоров'ю людини [243, с. 17–23].

3.1.6. Злочини проти людяності є одними із найсерйозніших видів злочинів. І хоча на нормативному рівні вони були закріплені лише в 1945 році у Статуті Нюрнберзького трибуналу 1945 р., їх нормативне закріплення має свою тривалу історію.

КК України в розділі XX використовує термін "безпека людства", хоча більшість міжнародних документів говорить про "людяність" як об'єкт посягання та виділяє серед міжнародних злочинів злочини проти людяності.

Так, поняття "злочини проти людяності" можна зустріти у Статутах Нюрнберзького трибуналу 1945 р., Токійського трибуналу 1946 р. [219], Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р., Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р. та в Римському статуті МКС 1998 р.

Щодо терміну "злочини проти людства", то його використовує Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. [244] та Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 25 січня 1974 р. [245]. Під поняттям "людство" мається на увазі людське населення всієї планети незалежно від того,

громадянином якої держави є людина. Тобто мається на увазі, що вчинення вказаних злочинів ставить в небезпеку існування людства взагалі.

На нашу думку, поняття "людяність" є більш широким ніж "людство", оскільки охоплює не лише кількісний склад людей, але і їх власну гідність, честь, право на повагу та людське ставлення.

Слід зазначити, що ще в 1868 р. в Санкт-Петербурзькій декларації було обмежено застосування під час війни певних вибухових чи запалювальних снарядів [28, с. 90]. У Преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. було зазначено, що "надалі, коли буде можливість видати більш повний збір законів війни... населення і воюючі залишаються під охороною і дією начал міжнародного права, оскільки вони впливають із звичаїв, що встановилися між освіченими народами, та із законів людяності і вимог суспільної свідомості" [246].

В 1915 р. уряди Росії, Франції та Великобританії з метою засудження вбивств вірмен у Туреччині підписали Декларацію, в якій зазначені дії були визначені як "злочин проти людяності і цивілізації, відповідальність за який буде покладена на членів Уряду Туреччини і причетних до різанини діячів" [247, с. 181].

Щодо визначення злочинів проти людяності, то воно міститься в ст. 5 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р. Відповідно до вказаної статті Міжнародний трибунал уповноважений здійснювати судове переслідування осіб, відповідальних за наступні злочини, якщо вони вчинюються під час збройного конфлікту, як міжнародного, так і внутрішнього характеру, і які спрямовані проти будь-якого цивільного населення: а) вбивства; б) винищення; с) поневолення; d) депортація; е) поміщення у тюрму; f) катування; g) згвалтування; h) переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами; і) інші нелюдські акти. Аналогічний перелік видів злочинів проти людяності міститься в ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р.

У ст. 7 Римського статуту МКС 1998 р. визначено, що "злочин проти людяності" означає будь-яке із діянь, які здійснюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчинюється свідомо: а) вбивство; б) знищення; с) поневолення; d)

депортація чи насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи на порушення основоположних норм міжнародного права; f) тортури; g) зґвалтування, оборнення у сексуальне рабство, примушення до проституції, вимушена вагітність, вимушена стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насилля схожої тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи чи спільноти за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними чи іншими мотивами, які повсюдно визнані недопустимими згідно з міжнародним правом, за зв'язок з будь-якими діями, зазначеними у цьому пункті, чи будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; і) насильницьке зникнення людей; j) злочини апартеїду; k) інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні великих страждань чи серйозних тяжких ушкоджень чи серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Аналізуючи КК України на відповідність вказаним міжнародним нормам, слід зазначити, що в ньому, зокрема, відсутня норма про відповідальність за депортацію чи насильницьке переміщення населення.

Відповідно до п/п. d п. 2 ст. 7 Римського статуту МКС 1998 р. "депортація чи насильницьке переміщення населення" означає насильницьке переміщення осіб, які стали об'єктом виселення чи інших примусових дій, із району, в якому вони законно проживають, без будь-яких підстав, що допускаються міжнародним правом.

Одним із злочинів проти людяності відповідно до норм міжнародного права є примусова вагітність. Так, відповідно до п/п. f п. 2 ст. 7 Римського статуту МКС 1998 р. зазначений термін означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення чи вчинення інших серйозних порушень міжнародного права.

За чинним КК України зазначені дії частково відображені в ст. 146 "Незаконне позбавлення волі або викрадення людини" та ст. 152 "Зґвалтування". Однак у такому випадку юридичні склади зазначених злочинів не охоплюють мету вчинення цього злочину, а саме – зміну етнічного складу будь-якого населення чи вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Крім того, об'єктивною

стороною такого злочину як примусова вагітність, є активні примусові дії, спрямовані на вагітність жінки (насильницькі статеві неодноразові акти), в той час, коли для складу злочину, передбаченого ст. 152 КК України, вагітність може бути лише наслідком.

Тобто, говорити про наявність в КК України такого злочину, як примусова вагітність, ми не можемо. Хоча зазначений злочин відповідно до вищевказаних міжнародних актів – є міжнародним злочином, і відповідальність за нього має бути встановлена у внутрішньому кримінальному законодавстві держав, в тому числі і України.

Одним із тяжких злочинів проти людяності міжнародним співтовариством визнано апартеїд. Його сутність як злочинної політики і злочинного діяння полягає в територіальному, соціальному, політичному чи економічному поділі фізичних осіб за ознакою раси, національності чи релігії, в узаконеному безправ'ї останніх.

З метою боротьби із вказаним злочином 30 листопада 1973 р. Генеральною Асамблеєю ООН на XXVIII сесії було прийнято Конвенцію про припинення злочину апартеїду та покарання за нього [248, с. 128–134]. Ця Конвенція вступила в силу 18 липня 1976 р. (ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 15 жовтня 1975 р.). На підставі Закону України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р. [24] дія зазначеної Конвенції розповсюджується і на Україну, як правонаступницю УРСР, що входила до складу Радянського Союзу.

Вказана Конвенція, по суті, розвиває і конкретизує стосовно апартеїду основні положення, що містяться в Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього, а також Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ст. 3 якої зобов'язує держави заборонити та викоренити апартеїд і расову сегрегацію на територіях, що знаходяться під їх юрисдикцією.

Хоча Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього була спрямована проти апартеїду в Південній Африці, за своїм змістом вона має більш загальний характер, оскільки головні її положення є діючими нормами міжнародного права.

Так, в ст. II Конвенції зазначено, що апартеїд означає наступні нелюдські акти, вчинені з метою встановлення і підтримки панування однієї расової групи людей над будь-якою іншою расовою групою людей та її систематичне пригноблення, зокрема, позбавлення члена чи членів расової групи або груп права на життя та свободу особистості; шляхом вбивства членів расової групи чи груп тощо.

Зазначені діяння, які входять до складу злочину апартеїду, дуже схожі з діяннями, які характеризують злочин геноциду та передбачені в Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Суттєвою ознакою, що дозволяє відмежувати вказані злочини один від одного, є мета. Для апартеїду головною метою є встановлення і підтримка панування однієї расової групи людей над іншою, а для геноциду – повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Особи, які несуть відповідальність за політику апартеїду, своїм нелюдським ставленням примушують цивільне населення до повстання чи навіть до громадянської війни, наслідки якої можуть бути небезпечними для міжнародного правопорядку. Так, Т.Ф. Таїров, маючи на увазі апартеїд, зазначає, що "порушення прав людини в окремій державі є злочином проти справедливості і загрозою не тільки для внутрішнього миру окремих держав, але і в кінцевому випадку загрозою також і для мирних відносин між окремими народами" [249, с. 103].

В ст. I зазначеної вище Конвенції йде мова про те, що апартеїд є злочином проти людяності і що нелюдські акти, які є наслідком політики і практики апартеїду і схожої з ним політики та практики расової сегрегації і дискримінації, які визначені в ст. II цієї Конвенції, є злочинами, які порушують принципи міжнародного права, зокрема цілі та принципи Статуту ООН, і які складають серйозну загрозу для міжнародного миру та безпеки. Держави-учасниці цієї Конвенції оголошують злочинними організації, установи та окремих осіб, які вчинили злочин апартеїду.

І як правильно зазначив Ю.А. Решетов, з правової точки зору в цій статті досить важливою є констатація того, що злочин апартеїду виявляється у відповідній політиці та практиці. Таким чином, необхідна умова для виявлення актів апартеїду полягає в тому, щоб встановити не тільки такі акти, як вбивства, застосування

примусової праці тощо, які безпосередньо ведуть до систематичного придушення та пригноблення за расовою ознакою, але будь-які заходи, і, зокрема заходи законодавчого характеру, які утворюють систему політики апартеїду. Останні є доказом винного умислу, який є необхідною ознакою складу злочину апартеїду. [250, с. 106].

Відповідно до п. в ст. IV Конвенції Держави-учасниці зобов'язані вживати законодавчих, судових та адміністративних заходів для переслідування, притягнення до суду відповідно до їх юрисдикції осіб, які несуть відповідальність чи звинувачуються у вчиненні актів, визначених в ст. II цієї Конвенції, незалежно від того, знаходяться такі особи на території тієї держави, де вчинюються такі акти, чи є громадянами цієї чи будь-якої іншої держави чи особами без громадянства.

У вищевказаній Конвенції був підтверджений та розвинений принцип індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів, у зазначеному випадку – апартеїду.

Однак, представники Франції та Нової Зеландії виразили занепокоєння відносно того, що визнання особливого режиму відповідальності за вчинення міжнародних злочинів може призвести до відродження доктрини кримінальної відповідальності держав [250, с. 68].

Але встановлення особливої міжнародно-правової відповідальності держав за міжнародні злочини зовсім не означає покладення на них кримінальної відповідальності. Злочинний намір встановити і підтримувати расове панування і систематично експлуатувати людей за расовою ознакою є невід'ємною частиною актів апартеїду. Здійснення такого масового і грубого порушення прав людини, яким є злочин апартеїду, неможливо без винного умислу державних органів, і тому вже саме вчинення актів апартеїду створює безпосередню підставу для встановлення відповідальності відповідної держави. Однак до кримінальної відповідальності будуть притягуватись фізичні особи – представники державних органів, в той час коли держава буде притягуватись до міжнародно-правової відповідальності.

Відповідальність держав виникає в момент здійснення порушення прав людини. І неможливо встановити будь-який ефективний внутрішній механізм захисту проти такого порушення. Сама державна структура, політична доктрина і практика державних органів виключає його функціонування. І як результат, виникає необхідність в міжнародному механізмі захисту від злочину апартеїду.

Для актів апартеїду, які вчинюються органами державної влади будь-якої держави, характерно, що співучасниками цього злочину можуть бути офіційні органи іншої держави. Комісія міжнародного права в ст. 27 Проекту Статей про відповідальність держав встановила, що допомога чи сприяння однієї держави іншій для вчинення міжнародно-протиправного діяння іншою державою також є міжнародно-протиправним діянням [220, с. 235].

Заборона актів апартеїду є загально визнаною нормою міжнародного права. І незалежно від того, чи беруть держави участь у цій Конвенції, вони зобов'язані карати осіб, які вчинили вказаний злочин, а відповідальність самих держав за вчинення таких актів виникає незалежно від їх участі у зазначеній Конвенції. Однак у КК України не передбачено кримінальну відповідальність за вказаний злочин.

Крім того, у ньому не передбачено відповідальності за такі злочини проти людяності, як винищення (тобто умисне позбавлення життя великої кількості людей), взяття в рабство, насильницьке зникнення дітей тощо.

У зв'язку із зазначеним, можна зробити висновок, що значна кількість діянь, які відповідно до норм МГП визнаються злочинами проти людяності, не імplementовані до КК України (примусова вагітність, апартеїд, депортація тощо).

До того ж, чинний КК України, на нашу думку повинен враховувати також, що злочини проти людяності повинні мати такі ознаки об'єктивної сторони як широкомасштабність та систематичність, як того вимагає, зокрема, Римський Статут МКС.

Як зазначає М.І. Костенко, систематичність полягає в діях, вчинених відповідно до заздалегідь продуманого плану, що припускає кількаразове або постійне здійснення нелюдських діянь [251, с. 139].

Злочин вчинюється в широких масштабах, коли він спрямований проти великої кількості жертв, як в результаті серії нападів, так і в результаті одного масового нападу з великою кількістю жертв [251, с. 119].

У свою чергу, законодавство про кримінальну відповідальність в Україні становить КК України. І він повинен ґрунтуватися на загальновизнаних нормах та принципах міжнародного права, а також на нормах тих міжнародних актів, які в законному порядку були визнані державою, і ні в якому разі не суперечити їм. І якщо держава бере на себе певні міжнародні зобов'язання, то вона має їх виконати. І у випадку, коли кримінальне законодавство не відповідає взятим міжнародним зобов'язанням, то його треба привести у відповідність з ними, і аж ніяк не ігнорувати.

Оскільки перелік злочинів проти людяності міститься в багатьох міжнародних актах та є досить великим, на нашу думку, було б доцільно у КК України передбачити бланкетну норму, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, відсилаючи як до норм звичаєвого міжнародного права, так і до міжнародних договорів, що поширюються на територію України.

3.2. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права в частині права збройних конфліктів

3.2.1. Перші обмеження дій під час збройного конфлікту беруть свій початок ще від китайського воєначальника Сунь Цзи (VI століття до н.е.). Стародавні греки одними з перших стали розглядати такі заборони як закони. Більш виразне поняття воєнного злочину фігурує в індійському Кодексі Ману (близько 200 року до н.е.). Поступово таке розуміння проклало собі шлях у римському і європейському праві. Першим судовим процесом у справі про вчинення воєнного злочину вважається суд над Петером фон Гагенбахом, який був засуджений до страти в Австрії в 1474 році за звірства, допущені під час війни [76, с. 40].

Під час Першої світової війни держави визнали, що визначені порушення законів війни, багато з яких були кодифіковані в Гаазьких Конвенціях 1899 і 1907 рр., є воєнними злочинами.

Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу воєнні злочини віднесені до міжнародних злочинів і становлять особливу небезпеку для міжнародного співтовариства.

Крім зазначеного Статуту, поняття "воєнний злочин" розкривається ще в багатьох міжнародних актах, зокрема у: Статуті Токійського трибуналу (ст. 58) [219]; Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. (ст. 50 Першої Конвенції; ст. 57 Другої Конвенції; ст. 130 Третьої Конвенції; ст. 147 Четвертої Конвенції); Гаазькій конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (ст. 28); Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. (ст. IV); Протоколу I (ст. ст. 11, 85); Статуті Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р. (ст. ст. 2, 3); Статуті Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р. (ст. 4); Римському статуті МКС 1998 р. (ст. 8).

В Преамбулі Римського Статуту МКС зазначається, що найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися безкарними і їх дієве переслідування повинно бути забезпечене як заходами, що вживаються на національному рівні, так і активізацією міжнародного співробітництва.

В 2002 році після набрання чинності цим Статутом, під визначення воєнних злочинів підпадають не тільки злочини, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту, але й конфлікту неміжнародного характеру.

Щодо окресленого питання слід зазначити, що після Другої світової війни у сфері МГП сталося дві видатні події. По-перше, це судові процеси в Нюрнберзі та Токіо над головними воєнними злочинцями, коли було вперше заявлено про існування особистої кримінальної відповідальності за відповідні діяння, що суперечать нормам міжнародного права, які застосовується під час збройного

конфлікту, та було встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Однак відповідальність за вчинення вказаних злочинів розповсюджувалася лише на збройні конфлікти міжнародного характеру, за виключенням злочинів проти людяності.

Але на сьогоднішній день більшість збройних конфліктів носить неміжнародний характер і тому досить важливим є визнання універсальної юрисдикції щодо серйозних порушень МГП, що застосовується в неміжнародних конфліктах.

Однак, перш ніж говорити про визнання в міжнародному праві компетенції держав щодо переслідування осіб, які вчинили порушення норм МГП під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, потрібно визначити, що саме розуміється під останнім.

3.2.2. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Протоколу II, цей Протокол застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію ст. 1 Протоколу I, і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол.

В II Додатковому протоколі поняття неміжнародних збройних конфліктів обмежено конфліктами відповідної інтенсивності. В силу цього воно не охоплює ситуації, що знаходяться нижче цієї межі, а саме внутрішні безпорядки та напруженість.

Внутрішні безпорядки – це ситуація, коли при відсутності збройного конфлікту держава застосовує силу придушення для підтримання правопорядку. Термін "внутрішня напруженість" відноситься до ситуації, коли за відсутності внутрішніх безпорядків держава застосовує превентивні заходи з тією ж метою. Збройного конфлікту, як такого, немає, але ситуація є досить серйозною та тривалою, щоб змусити державу до застосування сили [252, с. 181].

Відомий юрист-міжнародник Бірюков П.Н. виділяє наступні ознаки неміжнародного збройного конфлікту: застосування зброї і участь в конфлікті збройних сил, включаючи поліцейські підрозділи; колективний характер виступів; певна ступінь організованості повстанців і наявність органів, відповідальних за їх дії; продовжуваність і безперервність конфлікту; здійснення повстанцями контролю над частиною території держави [80, с. 236].

Положення договірної права, що застосовується під час збройних конфліктів неміжнародного характеру, не містять в собі ніяких посилень на можливість інкримінування серйозних порушень тих норм, про які в них говориться. Дійсно, в загальній для всіх Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., ст. 3 про це нічого не сказано, у Протоколу II також не передбачено ніякого режиму санкцій за серйозні порушення норм МГП.

Чи можна говорити на підставі наведеного про неможливість міжнародної кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП під час збройного конфлікту неміжнародного характеру? Ще зовсім недавно відповідь на це питання була б скоріш за все позитивною. Так, в заключній доповіді комісії ООН, яка була уповноважена розглянути і проаналізувати інформацію, що відноситься до серйозних порушень МГП в колишній Югославії, щодо права, яке застосовується під час неміжнародних конфліктів, стверджувалось, що єдиними злочинами, які вчинені в період внутрішнього конфлікту, на які розповсюджується універсальна юрисдикція, є "злочини проти людяності", а також геноцид [253, с. 13].

Однак, в той же час, у ст. 1 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р. та ст. 1 Статуту Міжнародного Трибуналу по колишній Югославії 1993 р. передбачено, що вказані трибунали уповноважені здійснювати судове переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення МГП, вчинені на території цих держав.

Стосовно Римського статуту МКС 1998 р. слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст.5 цього Статуту юрисдикція Суду обмежується найсерйознішими злочинами, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства (злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин геноциду та злочин агресії) і передбачено, що

Суд може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасниці і, по спеціальній домовленості, на території будь-якої іншої держави (ч. 2 ст. 4 Статуту).

Щодо законодавства України, то слід зазначити, що у КК України прямо не передбачено, що дія статей, в яких передбачена кримінальна відповідальність за злочини, які відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. визнані серйозними порушеннями норм МГП, розповсюджується на збройні конфлікти неміжнародного характеру.

Однак аналіз вказаних норм дає можливість стверджувати, що, наприклад, така стаття, як ст. 438 "Порушення законів та звичаїв війни" має застосовуватись під час збройного конфлікту як міжнародного, так і неміжнародного характеру, що не можна сказати про ст. 436 "Пропаганда війни" та ст. 437 "Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни", оскільки згідно з положенням ст. 1 Резолюції "Визначення агресії", прийнятої ХХІХ сесією Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1974 р., агресія – це застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН [254, с. 3].

Тобто, для того, щоб війна визнавалася агресивною, потрібна наявність застосування збройної сили саме щодо іншої держави, виключаючи тим самим можливість розповсюдження вказаних складів злочинів на внутрішньодержавні збройні конфлікти.

Відповідно до п. 3 ст. 2 Статуту ООН всі члени ООН зобов'язані вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир та безпеку [255]. Згодом зазначене правило отримало закріплення в нормах Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (1970) [256] та Заключного акту Ради по безпеці та співробітництву в Європі (1975) [257].

Головний зміст принципу мирного вирішення міжнародних спорів складає обов'язок держав використовувати переговори, консультації, процедури

примирення, міжнародний арбітраж, застосовувати судові розгляди у випадку виникнення спорів чи конфліктних ситуацій.

Але заборона агресивних війн не усуває причин, які породжують збройні конфлікти. На жаль, держави продовжують звертатися до збройної сили для вирішення спорів, які виникають між ними. Це, в свою чергу, викликає необхідність правового регулювання великого кола суспільних відносин, які виникають під час воєнних дій. Основною метою такого регулювання є їх максимальна гуманізація.

3.2.3. Із аналізу вищевказаних міжнародно-правових норм випливає, що воєнні злочини є одним із видів серйозних порушень норм МГП, які вчинюються під час війни або інших збройних конфліктів, як міжнародного, так і не міжнародного характеру. Одним із видів вказаних злочинів можна визначити порушення законів і звичаїв війни.

Частина із них знайшла своє нормативне закріплення в численних міжнародно-правових актах, а інша частина хоча і залишилась неврегульованою, але отримала статус загальнообов'язкового для виконання державами всього міжнародного співтовариства звичаю.

Основними міжнародними актами, які визначають перелік порушень законів і звичаїв війни, є Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та два Додаткових протоколи до них.

Крім того, ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р. визначає перелік порушень законів та звичаїв війни, який не є вичерпним. Так, відповідно до цієї статті порушеннями законів та звичаїв війни визнаються: а) застосування отруйних речовин чи інших видів зброї, призначених для заподіяння надмірних страждань; б) безглузде руйнування міст, селищ чи сіл чи розорення, не виправдане воєнною необхідністю; в) напад на незахищені міста, села, житло чи будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; г) захоплення, руйнування чи умисне пошкодження культових, благодійних, учбових, художніх та наукових закладів, історичних пам'яток та художніх і наукових творів; д) розграбування громадської чи приватної власності.

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них не розділяють серйозні порушення норм МГП на види і називають їх усі "воєнними злочинами".

В доктрині як міжнародного, так і кримінального права немає єдиного підходу щодо визначення кола злочинів, які можна віднести до категорії воєнних.

Ю.А. Решетов до воєнних злочинів відносить 4 категорії правопорушень: 1) порушення встановлених норм ведення воєнних дій самими військовослужбовцями; 2) незаконні акти під час війни, що вчинюються особами, які не входять до складу збройних сил; 3) шпигунство та зрада; 4) мародерство [250, с. 109].

Базов В.П. до воєнних злочинів відносить мародерство (ст. 432 КК України), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433) та погане поводження з військовополоненими (ст. 434) [258, с. 55].

Деякі автори ототожнюють поняття "воєнні" та "військові" злочини і відносять до них тільки порушення законів та звичаїв війни [259, с. 60].

На нашу думку, поняття "воєнний злочин" означає порушення законів і звичаїв війни та використання заборонених міжнародним правом засобів і методів її ведення, а не вчинення будь-якого злочину під час збройного конфлікту.

По-перше, воєнні злочини відносяться до категорії міжнародних, тобто мають надзвичайно високий ступінь суспільної небезпечності, оскільки посягають на мир та безпеку всього людства. В той же час, основним об'єктом такого злочину, наприклад, як мародерство, виступає бойова слава збройних сил та честь військовослужбовця окремої держави. При викраденні на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, не зачіпаються основоположні інтереси міжнародного співтовариства, і тому цей злочин можна віднести до злочинів міжнародного характеру, а не до міжнародних. Крім того, суб'єктом такого злочину може бути тільки військовослужбовець. Цивільні особи за викрадення речей поранених або вбитих на полі бою несуть кримінальну відповідальність за відповідний злочин проти власності [225, с. 905].

Щодо такого злочину, як погане поводження з військовополоненими та цивільним населенням, то, на думку В.О. Миронової, встановлення кримінальної

відповідальності за насильство над військовополоненими та цивільним населенням одночасно у трьох статтях КК України (статті 433, 434, 438) невинуватиме і створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. У зв'язку з цим, вона пропонує виключити статті 433 та 434 із КК України, що дасть змогу кваліфікувати всі ці дії виключно за ст. 438 цього Кодексу, яка відповідно до міжнародних норм передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни [260, с. 20].

Аналогічної думки дотримується С.П. Кучевська, яка вказує, що наявність цих статей може створювати суттєві проблеми при притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародного злочину. Зокрема, у випадку вчинення порушень законів та звичаїв війни спеціальним суб'єктом останній нести відповідальність за "привілейованими" статтями, санкція яких є значно менш суворою, ніж у ст. 438, на відміну від цивільних осіб, які можуть бути суб'єктами воєнних злочинів [129, с. 315].

На наш погляд, зазначена пропозиція заслуговує на увагу. До того ж, наразі злочини, передбачені статтями 433 та 434 КК України, не можуть бути визнані міжнародними, оскільки їх наслідки не зачіпають інтереси усього міжнародного співтовариства. У ст. 438 "Порушення законів та звичаїв війни" КК України терміну "погане поводження" протиставляється поняття "жорстоке поводження" і саме цей злочин є воєнним, а не діяння, передбачене ст. 434 КК.

По-друге, для того, щоб воєнні злочини можна було кваліфікувати як такі, що посягають на мир та безпеку людства, і відмежувати від загальнокримінальних злочинів, що вчинюються під час збройних конфліктів, зазначені діяння мають носити систематичний характер чи вчинюватися в широких масштабах.

На підставі аналізу міжнародних актів до порушень законів і звичаїв війни можна віднести вбивства; тортури чи взяття в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства чи тортури військовополонених чи осіб, які знаходяться в морі; вбивства заручників; розграбування громадської чи приватної власності; безглузде руйнування міст чи

сіл; розорення, не виправдане воєнною необхідністю; примушування військовополоненого чи інші особи, яка перебуває під охороною, права на справедливе та нормальне судочинство; умисний напад на цивільне населення як таке, чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є воєнними цілями тощо.

3.2.4. До воєнних злочинів можна віднести також використання воюючими сторонами заборонених засобів і методів ведення воєнних дій.

Зброя і методи її використання нерозривно пов'язані із розвитком людської цивілізації. Найпростішою зброєю первісних людей були підручні засоби: каміння та палики, які згодом були обернені у камінні сокири та бойові палиці. Людству знадобились тисячоліття для того, щоб були винайдені луки та стріли, які в багато разів перевищували силу людини та її бойові можливості для знищення собі подібних.

Винайдення вогнепальної зброї призвело до революції у воєнній справі, але вінцем стало створення ядерної і термоядерної зброї та їх різних носіїв, аж до міжконтинентальних балістичних ракет, які поруч з космічними засобами ведення війни звели нанівець захисну роль не тільки прибережних морів, але й океанів, які розділяють материки. В свою чергу, поява нового виду зброї вела до появи нового методу її використання.

Наразі до числа договірних джерел, які регулюють засоби і методи ведення війни, відносяться: Паризька декларація про морську війну 1856 р. [261], Санкт-Петербурзька декларація про скасування використання вибухових і запальних куль 1868 р. [28, с. 3]; Гаазька декларація про заборону використання куль, які легко розвертаються або сплющуються в людському тілі 1899 р. [262]; ряд Гаазьких конвенцій 1907 р.: про мирне вирішення міжнародних сутичок [263]; про відкриття воєнних дій [264], про закони і звичаї сухопутної війни тощо); Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 р. [265], Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 р.; Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

1954 р., Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р. [266] тощо.

Засоби ведення війни – зброя, снаряди, речовини, вживані озброєними силами воюючих сторін для нанесення шкоди та поразки супротивнику. Методи ведення війни – це порядок використання зазначених засобів ведення війни [267, с. 11].

Засоби і методи ведення воєнних дій поділяються на заборонені (або частково заборонені) та незаборонені.

Відповідно до ст. 35 Протоколу I право сторін, які перебувають у конфлікті, обирати методи і засоби ведення війни не є необмеженим. Так, забороняється застосовувати зброю, снаряди, речовини і методи воєнних дій, які здатні заподіяти невинуваті пошкодження чи невинуваті страждання або такі, що роблять смерть воюючих неминучою, а також такі, що призводять до масового руйнування та невинуватого знищення матеріальних цінностей.

Ця стаття Протоколу I підтвердила існування в міжнародному праві принципу обмеження воюючих сторін у виборі засобів та методів ведення збройної боротьби, який був сформульований в Санкт-Петербурзькій декларації 1868 р. та IV Гаазькій конвенції 1907 р.

Сучасне міжнародне право забороняє застосування під час збройних конфліктів таких видів зброї масового знищення, як хімічну та бактеріологічну. Вперше питання про міжнародно-правове закріплення заборони використання хімічної і бактеріологічної зброї було поставлене на Гаазькій конференції 1899 р.

В спеціально прийнятій декларації вказувалось, що держави, які домовляються, зобов'язані не використовувати снаряди, які мають єдиним призначенням розповсюджувати задушливі та шкідливі гази [262]. Відповідно до Конвенції про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайних озброєнь, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження чи мають невибіркову дію 1980 р. та чотирьом протоколам до неї (Протокол про осколки, які неможливо виявити 1980 р. [268, с. 283–284]; Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін–пасток та інших пристроїв 1996 р.; Протокол про заборону чи обмеження застосування запальної зброї 1980 р. [269, с. 305–307];

Протокол про засліплюючі лазерну зброю 1995 р. [270, с. 307–308]) забороняється використання будь-якої зброї, основна дія якої полягає у нанесенні ушкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів. Протиправним також вважається застосування на суші мін, мін-пасток та інших пристроїв, які по зовнішньому вигляду нагадують дитячі іграшки, предмети медичної допомоги, тощо.

Відповідно до ст. 36 Протоколу I забороняється застосовувати зброю, снаряди, речовини та методи ведення воєнних дій, які здатні заподіяти невинуваті пошкодження чи страждання, а також велику, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу.

Щодо методів ведення війни, то міжнародним правом забороняються такі дії, як віддання наказу "не залишати нікого живим", незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, Організації Об'єднаних Націй, а також прапорів, емблем, форменого одягу нейтральних держав чи держав, які не беруть участі у конфлікті.

Одним із заборонених методів ведення війни також є віроломство. Відповідно до ч. 1 ст. 37 Протоколу I віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри. Прикладами такого віроломства є: а) симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції; б) симулювання виходу із ладу внаслідок поранення або хвороби; в) симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта; г) симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу Організації Об'єднаних Націй, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті.

Разом з тим, в ч. 2 згаданої статті вказується, що під час воєнних дій дозволяється використання воєнних хитрощів. Такими хитрощами є дії, спрямовані на те, щоб змусити противника помилитися чи спонукати його діяти необачно, але які не порушують будь-яких норм міжнародного права, застосовуваних у період

збройних конфліктів, і які не є віроломними, оскільки вони не обманюють довіри супротивної сторони щодо захисту, який надається цим правом. Прикладами хитрощів є такі дії: використання маскуванню, пасток, обманні операції та дезінформація.

3.2.5. В КК України до воєнних злочинів можна віднести злочини, передбачені: ст. 435 "Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними" (Розділ XIX "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)") та ст. 438 "Порушення законів та звичаїв війни", ст. 439 "Застосування зброї масового знищення", ст. 440 "Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення" (Розділ XX "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку"). Тобто, як ми бачимо, воєнні злочини передбачені двома різними розділами КК України.

Відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала, як уже зазначалося вище, в чинному Кримінальному кодексі України передбачена двома статтями. Так, ст. 435, яка міститься в розділі XIX "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)" передбачає кримінальну відповідальність за носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам.

У свою чергу, інша стаття (445) міститься в розділі XX "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку" КК України та встановлює відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом (тобто, крім випадків, передбачених ст. 435 КК України).

Закон України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні" від 8 липня 1999 р. передбачає використання емблем

Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала як захисного та розпізнавального знаку [271]. Саме ст. 445 КК і встановлює відповідальність за незаконне використання зазначених емблем як захисних та розпізнавальних знаків.

У той же час, у частинах 2 та 3 ст. 15 вказаного Закону вказується на те, що забороняється використання зазначених емблем або слів на вивісках, плакатах, оголошеннях, листівках, або розміщення їх на товарах чи упаковках, або продаж цих товарів чи спроба продажу; спроба введення в обіг товарів, помічених таким чином; використання зазначених емблем або слів як елемента знака для інших емблем або найменувань, з порушенням положень цього Закону і Правил по використанню емблем Червоного Хреста або Червоного Півмісяця національними Товариствами, ухвалених ХХ Віденською Міжнародною конференцією Червоного Хреста 1965 року та переглянутих Радою делегатів у Будапешті у 1991 році.

Забороняється використання слів "Червоний Хрест", "Червоний Півмісяць" та "Червоний Кристал" у найменуваннях підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; зображення емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала на знаках для товарів і послуг, промислових зразках; використання цих слів або зображень як елемента знака для товарів і послуг, промислових зразків чи найменувань згідно з чинним законодавством України.

Тобто, на нашу думку, ст. 445 КК можна тлумачити і як таку, що встановлює відповідальність за використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала як товарного знаку. І тому правильно зазначає В.Л. Чубарев при співставленні зазначених статей, що "запроваджено зовсім інший розподіл порушень норм міжнародного гуманітарного права щодо охорони символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, ніж той, що відомий Женевським конвенціям. В той час, як за останніми передбачається віроломне використання емблеми як захисного засобу у якості серйозного порушення зазначених Конвенцій (тобто – як воєнного злочину), та всі інші порушення правил, що регламентують захист такої символіки, Кримінальний кодекс України запроваджує відповідальність за порушення, що утворюють склад військового злочину, та всі інші, зовсім не

передбачаючи відповідальності за віроломне використання зазначеної символіки" [272, с. 85].

До того ж, окрім символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, міжнародним правом охороняється низка інших розпізнавальних знаків. Наприклад, під час воєнних дій заходи щодо захисту та виживанню цивільного населення здійснює система цивільної оборони. У якості розпізнавального знаку, що забезпечує захист об'єктам, персоналу, установам, транспортним засобам цивільної оборони, використовують синій рівносторонній трикутник на жовтогарячій тлі (ст. 16 Протоколу I).

Свій розпізнавальний знак мають також культурні цінності. Зокрема, відповідно до ст. 16 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. розпізнавальний знак Конвенції являє собою щит, загострений знизу, розділений на чотири частини синього та білого кольору (щит складається із квадрата синього кольору, один з кутів якого вписаний у загострену частину щита, і синього трикутника над квадратом; квадрат і трикутник розмежовуються по обидва боки трикутниками білого кольору).

Це не вичерпний перелік прикладів використання розпізнавальних знаків, які закріплюються міжнародно-правовими нормами, і за порушення яких на національному рівні має бути встановлена кримінальна відповідальність.

У зв'язку з цим, а також з метою усунення окреслених вище прогалин, ст. 435 КК України пропонуємо виключити, а ст. 445 цього Кодексу викласти в іншій редакції.

Тобто щодо переліку засобів ведення війни, то він не обмежується лише нормами тих міжнародних договорів, які стали частиною національного законодавства відповідно до ст. 9 Конституції України. Адже під терміном "міжнародне право" розуміється не тільки норми міжнародних договорів, а й норми міжнародного звичаєвого права та рішення міжнародних організацій.

Так, наприклад, проф. Н.Т. Блатова зазначає, що міжнародне право – це сукупність юридичних норм, договірних і звичаєвих, які були вироблені у результаті

угоди між державами, врегульовуючи відносини між учасниками міжнародного спілкування [273, с. 5].

М.О. Баймуратов під міжнародним правом розуміє сукупність норм, що виникають у результаті угоди між суб'єктами державного права, що досягається в результаті взаємних поступок і компромісів, із метою підтримки міжнародного правопорядку й організації усіх форм спілкування між державами, реалізація яких забезпечена заходами примусового характеру [274, с. 580].

До застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, можна віднести застосування під час збройних конфліктів зброї масового знищення.

В то й же час в ст. ст. 439 та 440 КК України йде мова про караність застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України .

І тому постає питання, чому в ст. 438 КК України, яка є загальною щодо статей 439 та 440 КК України, підхід щодо переліку засобів ведення війни є значно ширшим і не обмежується лише договірним правом?

Оскільки зброя з часом все більш удосконалюється, згодом може виникнути ситуація, за якої договірне право не встигне урегулювати зазначене питання і воно залишиться неврегульованим.

ООН, передбачаючи постійне вдосконалення і виникнення нових видів зброї масового знищення, під останньою розуміє таку "яка діє шляхом вибуху або з допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносна хімічна і бактеріологічна зброя і будь-яка інша зброя, яка буде розроблена в майбутньому, наділена властивістю атомної бомби або іншої згаданої вище зброї" [275, с. 47].

Тому, на нашу думку, ч. 1 ст. 439 та ст. 440 КК України після слів "масового знищення, забороненої" слід доповнити словами "загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права та". В такому разі відповідальність за застосування та інші дії із зброєю масового знищення буде наступати не лише у випадках, коли певний вид зброї буде віднесений до зброї масового знищення на підставі конкретного міжнародного договору, а й норм міжнародного права.

3.2.6. Уявлення щодо протиправності агресивної війни людство мало ще з давніх часів, намагаючись відповідним чином не допустити її розв'язання, а у разі неможливості це зробити – обмежити настання її жахливих наслідків. Зокрема, професор університету міста Сала-манка Ф. де Вітторія ще у XVI столітті говорив про те, що війни можуть вестися тільки для виправлення "неправого діла". Крім того, він вказував, що у випадках, коли підданий впевнений в несправедливості війни, він може не брати в ній участь, не дивлячись на наказ суверена [276, с. 116].

У той же час, американський юрист і публіцист В. Біч Лоренс дотримувався протилежної точки зору, зауважуючи при цьому, що чим більше нещастя приносить війна і чим більше страждають народи, тим краще. На його думку, народи страждають більше не від самої війни, а від її наслідків, і саме тому війна має бути жахливою, оскільки саме тоді вона буде викликати страх як у народів, та і у їх правителів [277].

Як відомо, до XX століття міжнародне право було переважним чином правом війни, і відповідно до так званого права на війну (*jus ad bellum*) будь-яка держава (сторона в конфлікті) могла відмовитися від мирного його врегулювання і вирішити суперечку озброєним шляхом. При цьому міжнародне право не робило жодних відмінностей між державою –агресором і державою – жертвою агресії. Дії обох сторін вважалися однаково правомірними. Ставилася лише одна умова – щоб обидві сторони не порушували законів і звичаїв війни. Правові наслідки війни визначалися її фактичними результатами.

На межі XIX–XX століть злочинність агресії було нарешті закріплено на міжнародному рівні. Зокрема, під впливом прибічників доктрини злочинності агресивної війни в Гаазьких конвенціях та положеннях (1899 та 1907 рр.) було зазначено, що договірні сторони будуть шукати найбільш ефективні засоби забезпечення народам стабільного миру, а в Конвенції про мирне розв'язання міжнародних сутичок 1907 р. закріплено принцип застосування усіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити мирне вирішення міжнародних непорозумінь. Не дивлячись на це, у міжнародному праві того часу прямої вказівки на заборону розв'язування та ведення агресивної війни так і не було вироблено.

Прийняття у 1920 р. Статуту Ліги Націй стало важливим кроком на шляху до заборони агресивних війн. Однак, відповідно до цього Статуту війна, як засіб вирішення міжнародних суперечок, не була повністю заборонена, вона ставилася лише у відповідні рамки, зокрема, ст. 10 Статуту містила поняття "зовнішній напад", однак без розкриття його змісту [250, с. 70].

У 1924 році Асамблея Ліги націй розробила і схвалила Женевський протокол про мирне розв'язання міжнародних спорів, у якому було закріплено визначення агресивної війни як міжнародного злочину [278, с. 81].

В рамках системи Ліги Націй мали місце намагання виробити відповідні критерії визначення агресії. Зокрема, в 1927 році у прийнятій Декларації Ліги Націй про агресивні війни було авторитетно підтверджено існування звичаєвої норми міжнародного права, що забороняє агресію. Зазначений документ містив два основних положення: 1) будь-яка агресивна війна оголошувалася забороненою; 2) для вирішення спору між державами останні зобов'язані застосовувати мирні засоби [279, с. 213].

Особливе місце у боротьбі із розв'язуванням та веденням агресивної війни займає Паризький пакт про відмову від війни як засобу національної політики 1928 р. (у літературі вказаний документ називають пактом "Бріана–Келлога", відповідно до прізвищ тогочасних міністра закордонних справ Франції та державного секретаря США).

Відповідно до ст. 1 зазначеного Пакту сторони, що домовляються, засуджують звернення до війни для врегулювання міжнародних розбіжностей і відмовляються від неї у своїх взаємних відносинах як знаряддя національної політики. У свою чергу, ст. 2 цього документу встановлювала обов'язок врегулювання міжнародних спорів та конфліктів виключно мирними засобами [280]. Однак, він не містив жодних положень щодо можливості відмови від нього чи про строк його дії та щодо нормативного визначення поняття "війни як знаряддя національної політики".

На Всесвітній конференції по роззброєнню 1932–1933 рр. СРСР вніс проект декларації "Визначення нападаючої сторони", в якому передбачалась необхідність конвенційного закріплення визначення поняття агресії та нападаючої сторони.

Ініціатива розробки поняття та визначення агресії належало Радянському Союзу. Зокрема, 6 лютого 1933 р. на Конференції по роззброєнню від імені Радянського уряду був внесений проект декларації, у якому було сформульовано визначення поняття нападаючої сторони, причому були зазначені не тільки акти, що вважаються агресією, а й перераховані добре відомі в практиці міжнародних відносин приводи, які часто використовувалися для виправдання агресії.

Визначення агресії, внесені радянською делегацією, було схвалено Комітетом з питань безпеки при Лізі Націй у травні 1933 р. Міжнародно-правове закріплення таке визначення знайшло у Лондонській конвенції про визначення агресії від 3–5 червня 1933 р., яка була укладена Радянським Союзом із цілим рядом держав. Так, згідно ст. 2 вказаної Конвенції буде визнано нападаючою в міжнародному конфлікті без шкоди для угод, діючих між сторонами, що беруть участь у конфлікті, держава, яка першою вчинить одну з наступних дій: 1) оголошення війни іншій державі; 2) вторгнення власних збройних сил, хоча б без оголошення війни, на територію іншої держави; 3) напад власними сухопутними, морськими або повітряними силами, хоча б без оголошення війни, на територію, на судна або на повітряні судна іншої держави; 4) морську блокаду берегів або портів іншої держави; 5) підтримку, здійснену озброєним бандам, які, будучи утвореними на його території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмова, незважаючи на вимоги держави, яка була піддана вторгненню, прийняти на своїй власній території всі заходи, що від неї залежали, для позбавлення названих банд будь-якої допомоги або заступництва [281].

Досить серйозним кроком у розвитку концепції злочинності агресивної війни стало створення у 1945 році Нюрнберзького трибуналу. У його Статуті були сформульовані норми, які містили склади найтяжчих міжнародних злочинів – проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Відповідно до ст. 6 зазначеного Статуту злочинами проти миру були визнанні планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни, а також участь у загальному плані чи змові, спрямованих на реалізацію вищевказаних дій. Крім того, у цьому документі

вперше на міжнародному рівні було встановлено принцип індивідуальної відповідальності за вчинення будь-якого акту агресивної війни.

При розробці Статуту ООН західні держави були проти визначення в ньому поняття агресії, і тому в даному документі згадується лише термін "акт агресії" без розкриття його змісту. Однак не дивлячись на те, що до нього не було включено розгорнутого визначення агресії, можна сказати, що в ньому був узагальнений історичний досвід боротьби за формулювання принципу заборони агресії, і що прийняття самого Статуту стало завершальним етапом процесу заборони агресії як міжнародного злочину [229, с. 85].

Як уже зазначалося вище, 14 грудня 1974 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Резолюцію 3314 XXIX про визначення агресії. Відповідно до ст. 1 вказаної Резолюції агресією визнається застосування державою збройної сили проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або якимось іншим способом, несумісним із Статутом ООН.

У ст. 3 Резолюції міститься перелік дій, які незалежно від оголошення війни повинні кваліфікуватися як акти агресії. Зокрема, до таких дій відносяться: а) вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, яка є результатом такого вторгнення чи нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; с) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави; д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, у порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їхнього перебування на такій території по припиненню дії угоди; ф) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; г) засилання державою чи від імені держави озброєних банд, груп і

регулярних сил чи найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це є рівнозначним щодо перерахованих вище актів, чи її значна участь у них. Зазначений перелік дій не є вичерпним і Рада Безпеки ООН може визнати агресією та інші акти, не передбачені в ст. 3 Резолюції.

Основним критерієм протиправності застосування збройної сили слід вважати принцип першості чи врахування хронологічної послідовності подій (принцип Литвинова-Політіса). Так, у ст. 2 вищезгаданої Резолюції зазначено, що застосування державою збройної сили першою всупереч Статуту є *prima facie* (свідомством акту агресії).

Характер відповідальності за агресію є складним, виходячи із специфіки цього злочину. Зокрема, Ю.М. Рибаків зазначає, що у випадку агресії не діють звичайно існуючі обмеження права вживати відповідних заходів проти держави-правопорушниці і режим відповідальності за агресію більш суворий.

По-перше, підкреслюється право держави – жертви агресії вживати заходів, що заподіюють шкоду правам держави-агресора, не підкоряючись загальному зобов'язанню намагатися попередньо домогтися відшкодування заподіяної шкоди.

По-друге, визнається право жертви агресії в порядку самооборони негайно переходити до застосування збройної сили, що забороняється в інших випадках як реакція на міжнародно-правові діяння іншої сторони навіть у випадку відмови відшкодувати заподіяну шкоду.

По-третє, визнається, що у випадку агресії на відміну від інших можливих міжнародно-протиправних діянь третя держава може надати жертві агресії допомогу із застосуванням збройної сили.

Нарешті, по-четверте, звертається увага на можливість застосування відносно держави-агресора комплексу обмежуючих та інших засобів після того, як агресія вже закінчена [229, с. 110].

Відповідальність за агресію (її підготовку, розв'язування та ведення) включає воєнні та політичні обмеження, які мають характер тимчасового обмеження

суверенітету, повне чи часткове роззброєння, демілітаризацію, ліквідацію воєнного потенціалу.

У ст. 2 Римського статуту МКС 1998 р. зазначається, що суд буде здійснювати юрисдикцію відносно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 та 123 положення, яке міститиме визначення даного злочину, та умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно даного злочину. Таке положення узгоджується із відповідними положеннями Статуту ООН.

Тобто на даний час Міжнародний кримінальний суд не може здійснювати свою юрисдикцію відносно злочину агресії. Це буде можливо лише після того як до його Статуту будуть внесені поправки, які міститимуть визначення даного злочину.

Враховуючи міжнародний та зарубіжний досвід у зазначеній сфері, КК України в Розділі XX "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку" передбачив відповідальність за пропаганду війни (ст. 436) і за планування, підготовку, розв'язування та ведення війни (ст. 437), тим самим певною мірою виконавши міжнародні зобов'язання України щодо караності актів агресії.

У зазначених статтях КК України, закріплюючи злочинність актів агресії, законодавець використовує термін "агресивна війна". Однак немає жодних сумнівів у тому, що терміни "агресія" та "агресивна війна" є тотожними, що прямо впливає з норм міжнародного права [282, с. 133].

У статтях 436 та 437 КК України на рівні із вказаним терміном використовується також термін "воєнний конфлікт". Будучи забороненим міжнародним правом способом вирішення суперечностей між державами із застосуванням збройної сили, агресивний воєнний конфлікт відрізняється від агресивної війни лише обмеженістю політичних цілей та масштабами воєнних дій [225, с. 933]. І тому, на нашу думку, обидва вказаних поняття є актами агресії, але в різних масштабах її прояву.

Однак у вказаних статтях, на наш погляд, дещо порушена термінологічна єдність, що може ускладнити їх практичне застосування. Зокрема, у назві ст. 436 КК України законодавець говорить про "пропаганду війни", розкриваючи це поняття у диспозиції, під яким розуміє публічні заклики до агресивної війни або до

розв'язування воєнного конфлікту. Тобто, поняття "війна" включає в себе такі складові, як "агресивна війна" та "воєнний конфлікт". У той же час, у назві ст. 437 цього Кодексу використовується термін "агресивна війна", складовою якого є воєнний конфлікт. Тобто, із буквального тлумачення вказаних норм виходить, що терміни "війна" та "агресивна війна" є синонімами, що суперечить міжнародно-правовим приписам, у тому числі вищевказаній Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про визначення агресії.

Крім того, міжнародно-правові акти у цій сфері (Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту 1954 р. тощо) оперують терміном "збройний конфлікт".

На наш погляд, поняття "збройний конфлікт" охоплює більш широкий спектр ситуацій, ніж "війна", а тим більше, ніж "воєнний конфлікт".

Як відомо, війна – це соціально-політичне явище, особливий стан суспільства, пов'язаний з різкою зміною відносин між державами, народами, соціальними групами, а також з організованим застосуванням засобів збройного насильства для досягнення політичних цілей. У свою чергу, з точки зору воєнної тактики війну визначають як "конфронтацію між двома та більше автономними групами держав, яка викликає санкціоновані, організовані, розтягнуті в часі воєнні дії, у які залучена вся група або, у більшості випадків, її частина з метою поліпшення свого матеріального, соціального, політичного або психологічного стану, або в цілому реалізуючи шанси на виживання" [283, с. 56].

Якщо визначити війну як зіткнення збройних сил двох чи декількох держав або збройних сил організованих груп на території однієї держави, спрацьовує інтуїтивна тенденція бачити в ній виключно таку собі всеохоплюючу соціальну пожежу, "загальний прорив", що потребує "об'єднання зусиль" усіх членів суспільства. У такому випадку ігноруються ситуації, які не досягають планки стану війни, – дії "shot of war", так би мовити, "на межі війни", такі як пограничні інциденти, рейди озброєних банд тощо. Таким чином, війною є боротьба, яка має відповідний проміжок у часі, яка ведеться за допомогою збройних сил та досягає

відповідної інтенсивності, між угрупованнями відповідного розміру, що складаються із індивідумів, які носять зброю, мають відмежувальні знаки, підпорядковані воєнній дисципліні та знаходяться під відповідальним командуванням [284, с. 88].

Таким чином, збройний конфлікт не містить основних ознак, властивих війні, як особливому стану суспільства, а також необхідних правових критеріїв, що визначають його як війну. Тому поняття "збройний конфлікт" не є тотожним поняттю "війна" і навпаки. Із цього випливає відомий принцип: будь-яка війна – це збройний конфлікт, але не будь-який збройний конфлікт є війною [285].

Що стосується поняття "воєнний конфлікт", то виходячи з його буквального тлумачення, його основною ознакою є використання воєнної сили для досягнення відповідних політичних цілей. Тобто, до воєнних конфліктів можна віднести будь-яке зіткнення, протиборство між державами, народами, соціальними групами із застосуванням воєнної сили.

На думку деяких вчених, воєнний конфлікт – це форма міждержавного конфлікту, що характеризується таким зіткненням інтересів протиборчих сторін, які для досягнення своїх цілей використовують із різним ступенем обмеження воєнні засоби [286, с. 434].

Деякі інші автори під воєнним конфліктом розуміють протиріччя між суб'єктами воєнно-стратегічних відносин, підкреслюючи при цьому ступінь загострення цих протиріч та форму їх вирішення (з використанням в обмежених масштабах збройних сил) [287, с. 11–12].

У свою чергу, на думку С.В. Смульського, воєнний конфлікт можна визначити як гостру фазу розвитку протиріч між державами (коаліціями держав), а також воєнізованими суспільно-політичними формуваннями, причому фазу, що характеризується відносно керованим зіткненням інтересів конфронтуючих сторін, у якому останні для досягнення своїх регіонально-ситуативних або приватних цілей використовують воєнні засоби із різним ступенем обмеженості, за відсутності між ними загального стану війни [288].

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що поняття "війна", так само як і "воєнний конфлікт" сміливо можна об'єднати одним – "збройний конфлікт", адже усі вони незалежно від суб'єктів, територій, масштабів, причин та цілей, вирішуються виключно за допомогою використання зброї.

Спробуємо проаналізувати основні ознаки зазначеного поняття та дати йому визначення.

Перш за все, будь-які конфлікти в суспільстві є соціальними. Під соціальним конфліктом розуміється вищий щабель розвитку діалектичних протиріч у суспільстві, який характеризується посиленням протилежних тенденцій та інтересів у відносинах між соціальними групами та індивідами. Виходячи з визначення, ознаками соціального конфлікту є: а) наявність суб'єктів конфлікту; б) високий рівень розвитку протиріч у відносинах між суб'єктами; в) використання силових засобів вирішення протиріч [289].

Суб'єктами збройного конфлікту, в силу загальних статей 2 та 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, статті 1 обох Додаткових протоколів до них, можуть бути як держави (міжнародний збройний конфлікт), так і збройні сили або інші організовані збройні групи однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії (неміжнародний збройний конфлікт).

Однак, в силу зазначених міжнародних документів до суб'єктів збройних конфліктів не відносяться учасники порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості (безпорядки, окремі та спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру).

У свою чергу, суб'єктний склад збройного конфлікту обумовлює саме високий рівень протиріч такого конфлікту (наприклад, національно-визвольна війна з метою отримання незалежності, збройний конфлікт між правлячим режимом та регулярними збройними силами, які ведуть боротьбу з антиурядовими угрупованнями).

Використання зброї є обов'язковою ознакою такого конфлікту. Міжнародно-правові акти у сфері МГП не містять переліку зброї, що може використовуватися під час ведення збройних конфліктів. Натомість, як зазначалося вище, міжнародним співтовариством встановлюються норми-заборони щодо використання тих чи інших видів зброї (заборонено використання усіх видів ядерної, біологічної, токсичної зброї, мін-пасток, розривних куль тощо).

На підставі викладеного вважаємо, що *збройний конфлікт* – це один із видів соціальних конфліктів, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами чи іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.

З огляду на це, уявляється більш доцільним використання на рівні назв статей 436 та 437 КК України такого терміну, як "збройний конфлікт", розкривши при цьому його зміст у примітці до статті 436 вказаного Кодексу. Таким чином, кримінально-караними визнавалися б пропаганда, планування, підготовка, розв'язування та ведення не тільки міжнародних, а й внутрішніх збройних конфліктів, як того вимагає Протокол II.

Однак слід також зазначити, що правові механізми, призначені для забезпечення дотримання норм МГП, не можуть бути панацеєю від їх порушень, оскільки не існує ідеальної системи забезпечення виконання норм МГП чи будь-яких інших галузей міжнародного права.

Висновки до розділу 3

1. Досить важливим фактором, який впливає на процес імплементації норм МГП, є те, що усі серйозні порушення його норм є міжнародними злочинами.

До вказаних злочинів в КК України, на наш погляд, можна віднести пропаганду війни (ст. 436), планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440), екоцид (ст. 441) та геноцид (ст. 442).

Крім того, до міжнародних злочинів можна віднести незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435, яка міститься в розділі XIX КК України "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)").

У свою чергу, міжнародні злочини слід відрізняти від злочинів міжнародного характеру, які за рівнем суспільної небезпечності є менш тяжкими і такими, що в основному посягають на внутрішній правопорядок, одночасно зачіпаючи інтереси інших держав чи міжнародного співтовариства. Зокрема, у чинному КК України злочини міжнародного характеру розміщені в різних розділах, залежно від об'єкта посягання. До них можна віднести такі злочини, як катування (ст. 127), захоплення заручників (ст. 147), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209) тощо. Щодо розділу XX КК України, то в ньому можна виділити наступні злочини міжнародного характеру: посягання на представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444), піратство (ст. 446) найманство (ст. 447).

2. Із введенням в дію нового КК України 2001 р. Україна виконала певну частину взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо встановлення кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм МГП, передбачивши в ньому розділ XX "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку".

Виходячи з класифікації, наведеної Римським статутом МКС 1998 р., у чинному КК України можна виділити такі серйозні порушення норм МГП:

1) злочин геноциду, як один із найнебезпечніших злочинів проти людяності (ст. 442);

2) воєнні злочини: незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440);

3) злочини агресії: пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437).

Однак в розділі XX КК України не встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, хоча цього вимагає значна кількість міжнародних актів, таких як Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 р., Статут Токійського трибуналу 1946 р., Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та два Додаткових протоколи до них, Статут Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1993 р., Статут Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р., Римський статут МКС 1998 р. тощо.

До таких порушень слід віднести тортури та нелюдське ставлення, умисне заподіяння тяжких страждань, оборнення в рабство, незаконна депортація, переміщення та арешт цивільного населення, застосування практики апартеїду та інших негуманних чи принижуючих дій, які ображають гідність особи, заснованих на расовій дискримінації, тощо.

Тобто, на цей час значна частина порушень, які визнані серйозними відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, не враховані в кримінальному законодавстві України.

3. Визначення геноциду, яким оперує ч. 1 ст. 442 КК України, майже повністю відповідає вимогам Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. та іншим міжнародних документах, що спрямовані на боротьбу із вказаним злочином. Проте, у цих міжнародних документах окремою

ознакою об'єктивної сторони поруч із заподіянням серйозних тілесних ушкоджень виділено таку альтернативну ознаку, як "розумовий розлад".

На підставі проведеного аналізу доведено, що поняття "розумовий розлад" більш широке ніж "психічна хвороба", і під ним може розумітися не тільки психічне захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності, а й реактивні стани (психози, неврози), які в Україні не відносяться до тяжких тілесних ушкоджень.

У зв'язку з наведеним, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 442 КК України після слів "тілесних ушкоджень" словами "або вчинення дій, які призвели до розумового розладу", з метою якомога повнішого виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо боротьби зі злочином геноциду.

3. Аналізуючи КК України на відповідність міжнародним нормам, що визначають, які саме серйозні порушення норм МГП відносяться до злочинів проти людяності, слід зазначити, що в ньому відсутні норми про відповідальність за: депортацію чи насильницьке переміщення населення, примусову вагітність, апартеїд тощо.

Крім того, виходячи з вимог Римського Статуту МКС, чинний КК України, на нашу думку, також повинен враховувати, що злочини проти людяності повинні мати такі ознаки об'єктивної сторони як широкомасштабність та систематичність.

У зв'язку з тим, що перелік злочинів проти людяності, що міститься у різних міжнародно-правових актах та не врахований в чинному кримінальному законодавстві України, є досить об'ємним, пропонуємо доповнити КК України бланкетною нормою такого змісту:

"Стаття 442-1. Злочини проти людяності

1. Вчинення широкомасштабних та систематичних умисних дій, які відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загально визнаних принципів та норм міжнародного права визнані злочинами проти людяності, -

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі".

4. На підставі аналізу міжнародно-правових норм у сфері МГП можна дійти висновку, що воєнні злочини є одним із видів серйозних порушень норм МГП, які вчинюються під час війни або інших збройних конфліктів, як міжнародного, так і не міжнародного характеру. Умовно пропонуємо поділити їх на порушення законів і звичаїв війни та на використання заборонених міжнародним правом засобів і методів її ведення.

Враховуючи те, що кримінальна відповідальність за насильство над військовополоненими та цивільним населенням передбачена одночасно у трьох статтях КК України (статті 433, 434, 438), якими передбачені різні санкції в залежності від суб'єкту, що їх вчинив (військовослужбовці нестимуть покарання менш суворе, ніж загальні суб'єкти злочину), статті 433 "Насильство над населенням у районі воєнних дій" та 434 "Погане поводження з військовополоненими" КК України виключити.

Одним із заборонених методів ведення війни є незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, як того вимагають Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. Відповідальність за вказані діяння у КК України передбачена двома статтями – 435 та 445, що містяться у різних розділах вказаного Кодексу. Аналіз змісту вказаних статей дозволяє прийти до висновку, що воєнним є злочин, передбачений ст. 435, який законодавець помістив у розділ XIX КК України "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)".

Між тим, ст. 445 КК України, на наш погляд, можна тлумачити як таку, що встановлює відповідальність за використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала як товарного знаку, що не є злочином проти миру, безпеки людства чи міжнародного правопорядку. Тому ст. 435 КК України пропонуємо виключити, а ст. 445 цього Кодексу викласти у такій редакції:

"Стаття 445. Незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними

1. Незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або інших захисних емблем та знаків, що охороняються міжнародним правом, або зловживання ними, –

караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк до трьох років".

5. Враховуючи те, що у ст. 438 КК України "Порушення законів і звичаїв війни", яка є загальною щодо ст.ст. 439 та 440 КК України, у яких йдеться про караність застосування зброї масового знищення, перелік засобів ведення війни є значно ширшим і не обмежується лише договірним правом, пропонуємо ч. 1 ст. 439 та ст. 440 КК України після слів "масового знищення, забороненої" доповнити словами "загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та".

6. Поняття "збройний конфлікт" є набагато ширшим, ніж "війна", а тим більше, ніж "воєнний конфлікт". Вважаємо, що збройний конфлікт – це один із видів соціальних конфліктів, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами або іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.

Виходячи з цього, статті 436 та 437 КК України пропонуємо викласти у наступній редакції:

"Стаття 436. Пропаганда збройного конфлікту

Публічні заклики до збройного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення збройного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Примітка. У статтях 436, 437 цього Кодексу збройним конфліктом визнається соціальний конфлікт, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами чи іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.

Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення збройного конфлікту

1. Планування, підготовка або розв'язування збройного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Ведення збройного конфлікту –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років".

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження є першим в Україні комплексним науковим дослідженням проблем імплементації норм МГП (у формі його застосування) у національне кримінальне законодавство України на підставі міжнародного досвіду та кримінального законодавства окремих держав світу.

Актуальність теми, що сформульована у вступі, повністю підтверджується в основному змісті дисертаційного дослідження. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що ті проблемні питання, які піднімаються у роботі, є новими для науки кримінального права та маловивченими. У свою чергу, існуючі наукові праці з окресленої тематики або підготовлені за напрямком спеціалізації "міжнародне право", або торкаються лише окремих її аспектів.

2. Вивчена під час підготовки дисертаційного дослідження література дозволяє констатувати, що, з одного боку, наявна значна кількість наукових публікацій, а з іншого – дискусійність цілого ряду питань, що піднімаються у цій роботі, розвиває вже існуючі дослідження або впливає на виникнення кардинально нового рішення.

Так, автором уточнено понятійний апарат, без якого неможливо обійтися в процесі виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері МГП. Зокрема, обґрунтовано, що у вказаному процесі варто використовувати такі поняття, як "імплементація" (а не "гармонізація", "апроксимація", "адаптація", "уніфікація"), "міжнародне гуманітарне право" (а не "право збройних конфліктів", "міжнародне воєнне право", "право війни"), "збройний конфлікт" (а не "війна", "агресивна війна", "воєнний конфлікт").

3. Дисертаційне дослідження дає підстави для висновків, що місце та роль міжнародного права у національній правовій системі держави (у тому числі України) суттєво вплинуло на повноту імплементації норм МГП у внутрішньодержавне кримінальне законодавство. Про це свідчить аналіз конституцій та кримінальних законів двадцяти семи держав світу. В основу такого

аналізу автором покладено два основних напрямки співвідношення міжнародного і національного права: дуалістичний та моністичний.

4. Крім того, на підставі досвіду окремих зарубіжних держав сформульовані конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального законодавства України.

Аналіз практики застосування норм КК України, які наразі можна віднести до серйозних порушень МГП, свідчить про те, що вона далека від основоположних ідей МГП. Багато в чому це пояснюється тим, що більшість зазначених норм КК України вкрай рідко зустрічаються у правозастосовчій діяльності. До того ж, у мирний час проблеми можливого виникнення у майбутньому збройних конфліктів, а тим більше притягнення винних до відповідальності за серйозні порушення норм МГП, відходять на другий план.

У свою чергу, проведені дослідження дозволяють вказати на помилковість такого підходу. Дія норм МГП у мирний час, у першу чергу, зводиться саме до того, щоб уникнути вирішення соціального конфлікту за допомогою збройної сили, а також для створення такого кримінального законодавства, щоб жодна особа, винна у серйозному порушенні МГП, не лишилася без належного та справедливого покарання.

На підставі аналізу відповідності положень КК України основним міжнародно-правовим актам у сфері МГП можна констатувати, що кримінальне законодавство України не повною мірою враховує положення МГП щодо криміналізації серйозних порушень його норм, у зв'язку з чим існує необхідність у внесенні відповідних змін до КК України, запропонованих автором. Окреслені пропозиції лягли в основу розробленого автором проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" (щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права) із відповідним аргументуванням у пояснювальній записці до нього (детальніше див. Додатки "В", "Г", "Д").

5. Не претендуючи на вичерпність проведених досліджень стосовно усіх проблемних питань імплементації норм МГП у чинне кримінальне законодавство

України, слід зазначити, що деякі з цих питань виходять за межі поставлених автором завдань та потребують самостійного монографічного дослідження. Зокрема, такі дослідження можуть бути проведені: в напрямку вироблення рекомендацій щодо інших форм імплементації норм МГП у КК України, таких як додержання, виконання та використання, а також необхідних шляхів їх проведення; у з'ясуванні наскільки повно в національному кримінальному законодавстві імplementовані норми МГП щодо криміналізації інших порушень його норм, окрім серйозних. Крім того, наукові доробки цього дослідження можуть бути корисними для розповсюдження знань про МГП серед військовослужбовців, а також слідчих, прокурорів та суддів, як того вимагають Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.

На підставі викладеного, вважаємо, що теми, присвячені імплементації норм МГП у кримінальне законодавство України, є перспективними для подальшого вивчення.

6. За результатами проведеного дослідження, з метою приведення чинного кримінального законодавства України у відповідність до окремих міжнародно-правових актів у сфері МГП, пропонуються наступні зміни та доповнення до КК України.

1) Статті 433–435 виключити.

2) Статті 436 та 437 викласти у такій редакції:

"Стаття 436. Пропаганда збройного конфлікту

Публічні заклики до збройного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення збройного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Примітка. У статтях 436, 437 цього Кодексу збройним конфліктом визнається соціальний конфлікт, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами або іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним

командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.

Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення збройного конфлікту

1. Планування, підготовка або розв'язування збройного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Ведення збройного конфлікту –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років";

3) Частину першу статті 439 та статтю 440 після слів "масового знищення, забороненої" доповнити словами "загально визнаними принципами і нормами міжнародного права та";

4) Частину першу статті 442 КК України після слів "тілесних ушкоджень" доповнити словами "або вчинення дій, які призвели до розумового розладу";

5) Доповнити Кодекс статтею 442-1 такого змісту:

"Стаття 442-1. Злочини проти людяності

1. Вчинення широкомасштабних та систематичних умисних дій, які відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загально визнаних принципів та норм міжнародного права визнані злочинами проти людяності, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі".

6) Статтю 445 викласти у такій редакції:

"Стаття 445. Незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними

1. Незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або інших захисних емблем та знаків, що охороняються міжнародним правом, або зловживання ними, –

караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк до трьох років".

Таблиця відомостей про ратифікацію Україною окремих міжнародно-правових актів у сфері МГП

| п/н | Назва міжнародно-правового акту | Дата його прийняття | Надання Україною згоди на обов'язковість для неї міжнародно-правового акту |
|-----|--|----------------------|--|
| 1. | Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього | 9 грудня 1948 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 березня 1954 р. |
| 2. | Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях | 12 серпня 1949 р. | Ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 липня 1954 р. |
| 3. | Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які потерпіли аварію на кораблі, із складу збройних сил на морі | 12 серпня 1949 р. | Ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 липня 1954 р. |
| 4. | Женевська конвенція про поводження з військовополоненими | 12 серпня 1949 р. | Ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 липня 1954 р. |
| 5. | Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни | 12 серпня 1949 р. | Ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 липня 1954 р. |
| 6. | Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту | 14 травня 1954 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради СРСР 12 грудня 1956 р. |
| 7. | Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства | 26 листопада 1968 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради СРСР 25 березня 1969 р. |
| 8. | Договір про нерозповсюдження ядерної зброї | 1 липня 1968 р. | Україна приєдналася до Договору із застереженнями |

| | | | |
|-----|---|----------------------|---|
| | | | відповідно до Закону України від 16 листопада 1994 р. № 248/94-ВР |
| 9. | Віденська конвенція про право міжнародних договорів | 23 травня 1969 р. | Україна приєдналася до Конвенції із застереженнями та заявою відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 14 квітня 1986 р. № 2077-ХІ |
| 10. | Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення | 11 лютого 1971 р. | Ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР 17 серпня 1971 р., (набрав чинності 18 травня 1972 р.) |
| 11. | Конвенція про заборону розроблення, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинів та їхнього знищення | 10 квітня 1972 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 березня 1975 р. |
| 12. | Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього | 30 листопада 1973 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 15 жовтня 1975 р. |
| 13. | Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів | 25 січня 1974 р. | Ратифікована Законом України від 6 березня 2008 р. № 130-VI |
| 14. | I Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів | 8 червня 1977 р. | Ратифікований із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-ХІ від 18 серпня 1989 р. |
| 15. | II Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру | 10 червня 1977 р. | Ратифікований із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-ХІ від 18 серпня 1989 р. |
| 16. | Конвенція про заборону військового або будь-якого | 10 грудня 1977 р. | Конвенція підписана від імені СРСР 18 |

| | | | |
|-----|--|--|--|
| | іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище | | травня 1977г. і ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 16 травня 1978 р. |
| 17. | Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невивіркову дію | 10 жовтня 1980 р. | Ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 квітня 1983 р. Законом України від 15 червня 2004 р. № 1775-IV було прийнято поправку до ст. 1 цієї Конвенції |
| 18. | Протокол про осколки, які неможливо виявити, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію (Протокол I) | 10 жовтня 1980 р. | Ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 квітня 1983 р. |
| 19. | Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію (II Протокол) | 10 жовтня 1980 р. (у редакції від) | Протокол прийнято із заявою відповідно до Закону України 21 вересня 1999 р. № 1084-XIV |
| 20. | Протокол про заборону чи обмеження застосування запальної зброї, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію (III Протокол) | 10 жовтня 1980 р. | Ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 квітня 1983 р. |
| 21. | Конвенція про заборону | 13 січня 1993 р. | Ратифікована Законом |

| | | | |
|-----|--|-------------------|--|
| | розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення | | України від 16 жовтня 1998 р. № 187-XIV |
| 22. | Протокол про засліплюючу лазерну зброю що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію (IV Протокол) | 13 жовтня 1995 р. | Ратифікована Законом України від 17 січня 2002 р. № 2998-III |
| 23. | Римський статут Міжнародного кримінального суду | 17 липня 1998 р. | Статут підписаний Україною 20 січня 2000 р. Наразі не ратифікований на підставі Висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 |
| 24. | III Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової емблеми | 8 грудня 2005 р. | Ратифікований Законом України № 1674-VI від 22 жовтня 2009 р. |

**Порівняльна таблиця положень конституцій окремих держав
та їх кримінальних законів в частині встановлення відповідальності
за серйозні порушення норм МГП**

| Окремі держави Європи | Конституційні норми, якими визначається місце та роль міжнародного права у національній правовій системі | Норми, якими встановлюється кримінальна відповідальність за серйозні порушення норм МГП |
|--------------------------------|--|---|
| <i>Держави Західної Європи</i> | | |
| Австрія | <p>Федеральний конституційний закон Австрії від 10 листопада 20 р. Стаття 9. (у ред. ФКЗ від 1 липня 1981 р. № 350)</p> <p>1. Загальновизнані норми міжнародного права діють як складова частина федерального права.</p> <p>2. На підставі закону або державного договору, схвалюваного згідно зі статтею 50, абзацу 1, окремі суверенні права Федерації можуть бути передані міждержавним установам та їх органам, а діяльність органів іноземних держав усередині держави, так само, як і діяльність австрійських органів за кордоном, може бути врегульована в рамках міжнародного права.</p> <p>Стаття 66.</p> <p>1. Федеральний президент може передавати повноважним членам Федерального уряду належне йому право призначення федеральних чиновників певних категорій та уповноважувати їх у свою чергу передавати далі це право відносно окремих федеральних чиновників органам нижчого підпорядкування.</p> <p>2. Федеральний президент може вповноважити Федеральний уряд або повноважних членів Федерального уряду на укладення певних видів державних договорів, що не підпадають ні під дію статті 16, абзацу 1, ні під дію статті 50; таке повноваження поширюється</p> | <p>КК Австрії 1974 р.</p> <p>Особлива частина Двадцять п'ятий розділ. Геноцид § 321. Геноцид (1) Усякий, хто з наміром повністю або частково знищити певну групу людей як таку у зв'язку з її належністю до відповідної церкви або релігійного суспільства, до відповідної раси, народу, народностям або до певної держави, убиває представників цієї групи, заподіює їм тяжкі тілесні ушкодження (§ 84, абз. 1) або шкоду душевному стану, піддає таку групу таким життєвим умовам, які можуть призвести до смерті всіх представників цієї групи або її частини, вживає заходів, що спрямовані на зменшення народжуваності усередині цієї групи, або переправляє дітей цієї групи, застосовуючи силу або за допомогою погрози застосування сили в іншу групу, підлягає покаранню у вигляді довічного позбавлення волі. (2) Усякий, хто домовляється з іншою особою спільно вчинити один зі злочинних діянь, зазначених в абз. 1, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від одного року до десяти років.</p> |

| | | |
|--|--|--|
| | <p>також на право прийняття розпорядження про те, щоб ці державні договори виконувалися на підставі видання постанов.</p> <p>3. Федеральний президент може вповноважити за пропозицією уряду землі та за підписом губернатора землі уряд землі на укладення державних договорів згідно зі статтею 16, абзацу 1, які не вносять ні змін, ні доповнень до законів; таке повноваження поширюється також на право прийняття розпорядження про те, щоб ці державні договори виконувалися на підставі видання постанов.</p> <p>Стаття 140а.</p> <p>1. Конституційний суд розглядає справи про протиправність державних договорів. Причому відносно державних договорів, укладених за згодою Національної ради у відповідності зі статтею 50, що змінюють або доповнюють закони державних договорів у відповідності зі статтею 16, абзацом 1, підлягає застосуванню статтею 140, у відношенні всіх інших державних договорів - статтею 139 з обліком того, що державні договори, протизаконність або не Конституційним судом, від дня опублікування його рішення не повинні застосовуватися органами, уповноваженими здійснювати їх виконання, якщо Конституційний суд сам не визначить строк, протягом якого такий договір підлягає застосуванню надалі. Цей строк не може перевищувати двох років відносно державних договорів, зазначених у статті 50 і договорів, що доповнюють та змінюють закони і, державних договорів відповідно до статті 16, абзацу 1, та одного року відносно всіх інших державних договорів.</p> <p>2. Якщо Конституційний суд установить протизаконність або неконституційність державного</p> | |
|--|--|--|

| | | |
|---------|---|---|
| | <p>договору, який підлягає виконанню на підставі прийняття закону та постанов, то ухвалене рішення або припис про виконання державного договору на підставі постанови втрачає силу.</p> <p>Стаття 145. Конституційний суд розглядає на підставі положень спеціального федерального закону справи про порушення норм міжнародного права.</p> | |
| Бельгія | <p>Конституція Бельгії від 7 лютого 1831 р. Частина IV. Про міжнародні відносини</p> <p>Ст. 167 § 1. Король керує міжнародними відносинами, незалежно від компетенції співтовариств і регіонів у регулюванні міжнародного співробітництва, включаючи укладення договорів з питань, які входять до їх компетенції відповідно до Конституції або в силу останньої.</p> <p>Король командує збройними силами та уводить воєнний стан, а також припиняє воєнні дії. Він інформує про це палати, як тільки інтереси та безпека держави йому це дозволяють, роблячи при цьому необхідні повідомлення. Ніяка поступка, ніякий обмін, ніяке приєднання території не можуть мати місця інакше як у силу закону.</p> <p>§ 2. Король заключає договори, за винятком договорів з питань, зазначених у параграфі 3. Ці договори вступають у дію тільки після одержання згоди палат.</p> <p>§ 3. Уряди співтовариства та регіону, зазначені в статті 121, заключають у межах своїх повноважень договори з питань, що входять до компетенції їх рад. Ці договори вступають у дію тільки</p> | <p>Закон Бельгії "Про боротьбу з тяжкими порушеннями міжнародного гуманітарного права" від 16 липня 1993 р.</p> <p>Глава перша "Про тяжкі правопорушення"</p> <p>1. § 1. Міжнародно-правовий злочин утворюють і караються відповідно до положень цього закону злочин геноциду, як він визначений нижче, незалежно від того, чи вчинений він у воєнний чи мирний час. Відповідно до Конвенції про попередження злочину геноцид та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. та з врахуванням кримінально-правових норм про злочини, вчинені з необережності, злочин геноциду слід розуміти як одне із перерахованих нижче діянь, вчинених з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. убивство членів групи; 2. тяжке посягання на фізичну чи розумову недоторканність членів групи; 3. умисні дії, що мають на меті поставлення групи в умови існування, які повинні призвести до повного чи часткового зникнення групи; 4. заходи, спрямовані на ускладнення народжуваності всередині групи; примусова передача дітей із однієї групи в іншу. <p>§ 2. Міжнародно-правовий злочин утворюють і караються відповідно до положень цього закону злочин проти</p> |

| | | |
|--|---|--|
| | <p>після одержання згоди ради.</p> <p>§ 4. Закон, прийнятий більшістю, передбаченою останнім абзацом статті 4, визначає порядок укладання договорів, зазначених у параграфі 3 і договорів, з питань, що не входять у виняткову компетенцію співтовариств або регіонів у силу або на підставі Конституції.</p> <p>§ 5. Король може денонсувати договори, укладені до 18 травня 1993 року, з питань, зазначених у параграфі 3, за згодою відповідних урядів співтовариств і регіонів. Король денонсує ці договори, якщо уряди відповідних співтовариств і регіонів на цьому наполягають. Закон, прийнятий більшістю, передбаченою останнім абзацом статті 4, регулює процедурні питання у випадку незгоди між відповідними урядами співтовариств і регіонів.</p> <p>Ст.168 Палати інформуються про початок переговорів з метою перегляду договорів про заснування Європейських співтовариств і договорів та актів, що їх змінюють або доповнюють. Вони знайомляться із проектом договору перед його підписанням.</p> <p>Ст. 169 Щоб гарантувати дотримання міжнародних або наднаціональних зобов'язань, органи, зазначені в статтях 36 і 37, можуть тимчасово замінятися, на умовах, установлених законом, органами, зазначеними в статтях 115 і 121. Цей закон повинен бути прийнятий більшістю, передбаченою останнім абзацом статті 4.</p> | <p>людяності, як він визначений нижче, незалежно від того, чи він був вчинений у мирний чи воєнний час. Відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду злочин проти людяності слід розуміти як одне із нижчевказаних діянь, вчинених в порядку загального чи систематично відновлюваного нападу на цивільне населення при інформованості про такий напад:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. убивство; 2. винищення; 3. перетворення у рабство; 4. депортація чи примусове переміщення населення; 5. поміщення в тюремні установи або інша форма тяжкого позбавлення фізичної свободи в порушення основних положень міжнародного права; 6. катування; 7. зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства аналогічного ступеня тяжкості; 8. переслідування всієї групи або будь-якого подібного колективу, що відрізняється за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними чи сексуальними мотивами, а також в залежності від інших критеріїв, повсякчасно визнаних неприпустимими у міжнародному праві, у співвідношенні з будь-якими іншими діями, вказаними у цій статті; <p>§ 3. Міжнародно-правовий злочин утворюють і караються відповідно до положень цього закону тяжкі правопорушення, перераховані нижче, що посягають шляхом дії чи бездіяльності відносно осіб чи майна, що захищаються Конвенцією, підписаною в Женеві 12 серпня 1949 р. та схваленої Законом від 3 вересня 1952 р. і протоколами I та II, що додаються до Конвенції, схваленими в</p> |
|--|---|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>Женеві 8 червня 1977 р. та затвердженими Законом від 16 квітня 1986 р., не виключаючи застосування кримінально-правових положень, що застосовуються до інших порушень Конвенцій, згаданих вказаним законом, і незалежно від кримінально-правових положень, що застосовуються до правопорушень, вчинених з необережності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. умисне вбивство; 2. катування та інше нелюдське ставлення, включаючи біологічні експерименти; 3. умисне заподіяння тяжких страждань або нанесення тяжкої шкоди фізичній недоторканності, здоров'ю; 4. примушування служити у збройних силах неприязельської держави або протиборчої сторони військовополоненого, фізичної особи, що захищається Конвенцією про захист цивільних осіб у воєнний час, або особи, що захищається у тому ж відношенні Протоколами I і II, що додаються до Міжнародних конвенцій, підписаних у Женеві 12 серпня 1949 р.; 5. позбавлення військовополоненого, а також цивільної особи, яка захищається Конвенцією про захист цивільного населення у воєнний час, або особи, яка захищається у тому ж відношенні Протоколами I і II, що додаються до Міжнародних конвенцій, підписаних у Женеві 12 серпня 1949 р.; права бути судимим по закону та справедливості відповідно до цих приписів; 6. незаконна депортація, передача або переміщення, незаконне утримання цивільної особи, яка захищається у тому ж відношенні Протоколами I і II, що додаються до Міжнародних конвенцій, підписаних у Женеві 12 серпня 1949 р.; 7. взяття заручників; 8. знищення або присвоєння майна, невинуватиме потребами, що допускаються міжнародним правом, і здійсненими довільно і незаконно у великих розмірах; 9. Заборонені законом дії та |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>бездіяльність, що здатні нанести шкоду здоров'ю та фізичній і психічній недоторканності осіб, які захищаються Конвенцією про захист поранених, хворих та знедолених, зокрема, будь-яке медичне діяння, не обумовлене станом здоров'я цих осіб або таке, що не відповідає загально визнаним правилам медичного ремесла;</p> <p>10. за винятком випадків, коли вони виправдані, обумовленими в п. 9, дії, що полягають у проведенні на людях, вказаних в п. 9, навіть за їх згодою, фізичного каліцтва, медичних або наукових експериментів або взяття тканин чи органів для пересадки, за винятком взяття крові з метою переливання або взяття шкіри для пересадки, вчинених на добровільній підставі, за згодою особи, яка піддається цій процедурі та в терапевтичних цілях;</p> <p>11. дії, що піддають нападу цивільне населення та цивільних осіб;</p> <p>12. здійснення нападу, не рахуючись з наявністю цивільного населення або майна, що має цивільний характер, завідомо знаючи, що напад призведе до загибелі людей, поранення цивільних осіб та потягне шкоду майну, що має цивільний характер, тобто наслідки, надмірні відносно очікуваних конкретним прямим воєнним перевагам, з врахуванням також злочинного характеру нападу, шкідливі результати якого, навіть беручи до уваги очікувану воєнну доцільність, не сумісні з принципами міжнародного права, що впливають з міжнародної практики, принципів людяності та вимог суспільної свідомості;</p> <p>13. напад на споруди та установки, що містять шкідливі речовини, знаючи, що такий напад призведе до загибелі людей, поранення цивільних осіб та заподіяння шкоди майну, що має цивільний характер, тобто наслідкам, надмірним у порівнянні із очікуваною конкретною і прямою воєнною перевагою, з врахуванням також злочинного характеру нападу, шкідливі результати якого, навіть беручи до</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>уваги очікувану воєнну доцільність, несумісні з принципами міжнародного права, що впливають із прийнятої міжнародної практики, принципів людяності та вимог суспільної свідомості;</p> <p>14. дії, що піддають нападу незахищені місцевості та демілітаризовані зони; 15. дії, що піддають нападу людину, яка завідомо не бере участі у бойових операціях;</p> <p>16. віроломне використання розрізнявальних знаків Червоного Хреста та Червоного Півмісяця або інших захисних знаків, визнаних Конвенціями та Протоколами I і II, що додаються до Конвенцій;</p> <p>17. переміщення на окуповану територію частини цивільного населення окупованої держави у випадку збройного міжнародного конфлікту або окупаючої влади у випадку збройного конфлікту неміжнародного характеру;</p> <p>18. необґрунтована затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;</p> <p>19. здійснення практики апартеїду або інших нелюдських чи образливих методів, заснованих на расовій дискримінації та такій, що веде до образи людської гідності;</p> <p>20. керування нападами на історичні пам'ятки, твори мистецтва або чітко видимі культурні місця, що складають культурне чи духовне надбання населення, яке знаходиться під особливою охороною в силу спеціальної угоди, за умови, що не існує ніяких доказів порушення супротивною стороною заборони використання вказаних об'єктів для підтримання воєнних зусиль і якщо вони не розташовані у безпосередній близькості від воєнних цілей.</p> <p>Дії, передбачені в п.п. 11, 12, 13, 14, 15 та 16, розглядаються як тяжкі правопорушення у змісті цієї статті за умови, якщо вони призвели до смерті або тяжкого посягання на фізичну недоторканність або здоров'я однієї чи декількох осіб.</p> |
|--|--|--|

| | | |
|-----------|--|---|
| | | <p><...></p> <p>5. § 1. Жодний інтерес, жодна необхідність політичного, воєнного або державного характеру не може виправдати, навіть як репресалії, вчинення правопорушень, передбачених ст. ст. 1, 3 та 4, із врахуванням винятків, вказаних в пунктах 9, 12 та 13 параграфа 3 першої статті.</p> <p>§ 2. Той факт, що обвинувачений діяв за наказом свого уряду або вищестоящого начальника, не виключає його кримінальної відповідальності, якщо в існуючих конкретних умовах виконання наказу могло з очевидністю потягти вчинення геноциду або злочин проти людяності, як вони визначені у вказаному Законі, тяжкого порушення Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 р. та I Протоколу до них від 8 червня 1977 р.</p> <p>§ 3. Імунітет, яким наділена офіційна особа, не перешкоджає застосуванню вказаного Закону. За умови виконання ст. ст. 4 та 8 цього Закону всі норми Книги першої Кримінального кодексу, за виключенням ст. 70, підлягають застосуванню до правопорушень, передбачених цим Законом.</p> |
| Голландія | <p>Конституція Голландії від 17 лютого 1983 р.</p> <p>Розділ 2. Інші положення</p> <p>Стаття 91</p> <p>1. Королівство не заключає і не денонсує міжнародні договори без попередньої згоди Генеральних штатів. Випадки, при яких зазначена згода не потрібна, визначаються Актом парламенту.</p> <p>2. Процедура одержання згоди Генеральних штатів по зазначеним питаннях установлюється Актом парламенту, який може передбачити можливість вірогідної згоди Генеральних штатів на висновок міжнародних договорів.</p> <p>3. Будь-яке положення міжнародного договору, що вступає в протиріччя з Конституцією, підлягає схваленню більшістю не менш чому у дві третини голосів</p> | <p>КК Голландії 1886 р.</p> <p>Книга 2. Злочини</p> <p>Розділ I. Злочини проти безпеки держави</p> <p>Стаття 97</p> <p>1. Особа, яка вступає у зв'язок з іноземною державою з метою спонукати її розпочати воєнні дії або вести війну проти держави, підтримати її в намірах зробити це, сприяти цій меті або допомогти в підготовці цього, карається довічним тюремним ув'язненням або тюремним ув'язненням на строк не більше двадцяти років або штрафом п'ятої категорії.</p> <p>2. Підготовка до вчинення злочину, передбаченого в попередній частині, карається тюремним ув'язненням на строк не більше десяти років або штрафом п'ятої категорії.</p> <p>Стаття 97а</p> |

| | | |
|-------|--|---|
| | <p>депутатів Генеральних штатів. Стаття 93 Положення міжнародних договорів та актів міжнародних організацій, що є загальнонормативними та обов'язковими до виконання всіма особами, підлягають застосуванню тільки після їх опублікування. Стаття 94 Діючі положення законів не застосовуються, якщо їх застосування суперечить загальнонормативним положенням міжнародних договорів та актів міжнародних організацій.</p> | <p>Особа, яка вступає у зв'язок з особою або органом іноземної держави з метою надати допомогу такій особі або органу, щоб підготувати, сприяти або викликати революцію, або надає підтримку такій особі або органу в намірі зробити це, або бере на себе зобов'язання надати допомогу й сприяння в цьому, або підготувати, сприяти або створити революційну ситуацію, карається довічним тюремним ув'язненням або тюремним ув'язненням на строк не більше двадцяти років або штрафом п'ятої категорії. Стаття 97b Особа, яка: (1) імпортує будь-який предмет, придатний для надання матеріальної підтримки для підготовки, сприяння або створення революційної ситуації, якщо воно знає або має серйозні підстави підозрювати, що цей предмет призначений для такої мети; (2) має у своєму розпорядженні або робить предметом договору будь-який предмет, придатний для надання матеріальної підтримки для підготовки, сприяння або створення революційної ситуації, якщо вона знає або має серйозні підстави підозрювати, що цей предмет призначений для такої мети й що цей предмет або будь-який інший предмет, який він замінив, був або завезений для цієї мети або призначений для цієї мети особою або органом, заснованим в іноземній державі, або від їхнього імені; підлягає тюремному ув'язненню на строк не більше десяти років або штрафу п'ятої категорії.</p> |
| Данія | Конституція Данії від 5 червня 1953 р. взагалі не містить норм, що визначають статус міжнародного права в середині держави | <p>КК Данії 1930 р. Окремі злочини Глава 12. Злочини проти незалежності та безпеки держави §99. (1) Будь-яка особа, що вчиняє діяння, спрямоване на залучення Датської Держави або будь-якої союзницької держави у війну, ворожу окупацію або інші воєнні дії, такі, як блокада, або будь-які інші примусові</p> |

| | | |
|-----------|---|--|
| | | <p>дії, або яка іншим способом намагається з іноземною допомогою порушити незалежність Данської Держави, підлягає тюремному ув'язненню на будь-який строк, аж до довічного тюремного ув'язнення.</p> <p>(2) В цілях цієї статті та інших статей Глави 12 і 13 цього Закону під ворожою окупацією варто розуміти іноземну окупацію будь-якої території Данської Держави, якщо це нав'язується державі з використанням сили або з погрозою її застосування.</p> |
| Німеччина | <p>Основний Закон Німеччини від 23 травня 1949 р.</p> <p>Розділ II. Федерація та Землі</p> <p>Стаття 25. Загальновизнані норми міжнародного права є складовою частиною федерального права. Вони мають перевагу перед законами та породжують права й обов'язку безпосередньо для осіб, що проживають на території Федерації.</p> <p>Розділ V. Федеральний Президент Стаття 59. 1. Федеральний президент представляє Федерацію в міжнародно-правових зносинах. Він укладає від імені Федерації договори з іноземними державами. Він акредитує та приймає послів.</p> <p>2. Договори, що регулюють політичні відносини Федерації або дотичні питання федерального законодавства, вимагають схвалення або сприяння органів, компетентних у сфері федерального законодавства; договори оформляються федеральним законом. До угод адміністративного характеру застосовуються відповідно приписи про федеральну адміністрацію.</p> | <p>КК Німеччини 1871 р., у редакції 1998 р.</p> <p>Розділ перший. Зрада миру, державна зрада та створення загрози демократичній правовій державі Глава перша. Зрада миру § 80 Підготовка агресивної війни Особа, яка веде підготовку агресивної війни (ст. 26, абз. 1 Конституції), в якій повинна буде брати участь Німеччина, і тим самим створює небезпеку війни для Федеративної Республіки Німеччина, карається довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк не менше десяти років.</p> <p>§ 80а Підбурювання до агресивної війни Той, хто публічно, на зборах чи шляхом розповсюдження письмових матеріалів в просторових межах дії цього закону, підбурювання до агресивної війни (§ 80) карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років.</p> <p>Розділ шістнадцятий. Злочинні діяння проти життя § 220а Геноцид (1) Той, хто з метою повного чи часткового знищення національної, расової, релігійної чи такої, що відрізняється своїми традиціями, спільноти: 1. вбиває представників цієї спільноти; 2. заподіює членам цієї спільноти тяжку фізичну чи моральну шкоду,</p> |

| | | |
|---------|--|--|
| | | <p>зокрема, передбаченого в § 226 виду (тяжке тілесне ушкодження);</p> <p>3. ставить цю спільноту людей в такі життєві умови, які можуть викликати фізичне знищення цієї спільноти повністю чи частково;</p> <p>4. застосовує заходи, спрямовані на те, щоб попередити народжуваність у цій спільноті;</p> <p>5. шляхом насильства переміщує дітей цієї спільноти в інші, карається довічним позбавленням волі.</p> <p>(2) У менш тяжких випадках, передбачених абзацами 1, 2-5 покаранням є позбавлення волі на строк не менше п'яти років.</p> |
| Франція | <p>Конституція Франції від 4 жовтня 1958 р.</p> <p>Розділ VI. Про міжнародні договори та угоди</p> <p>Стаття 52 Президент Республіки веде переговори про укладення договорів і ратифікує їх. Його інформують про всі переговори щодо укладення будь-якої міжнародної угоди, що не підлягає ратифікації.</p> <p>Стаття 53 Мирні договори, торговельні договори, договори або угоди, що відносяться до міжнародної організації, договори, що накладають зобов'язання на фінанси держави, що змінюють законоположення, що стосуються статусу особистості, уступці, обміну або приєднанню території, можуть бути ратифіковані або схвалені тільки на підставі закону.</p> <p>Вони набувають чинності тільки після ратифікації або схвалення.</p> <p>Будь-яка уступка, обмін, приєднання території - недійсні без згоди зацікавленого населення.</p> <p>Стаття 53-1</p> | <p>КК Франції 1994 р.</p> <p>Книга друга. Про злочини та проступки проти людини</p> <p>Розділ I. Про злочини проти людяності</p> <p>Глава I. Про геноцид</p> <p>ст. 211-1. – Геноцид складає діяння, організовані на виконання узгодженого плану, що має на меті повне чи часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи або групи, визначеної на підставі будь-якого іншого довільного критерію щодо вчинення чи примушування до вчинення відносно членів такої групи однієї із наступних дій: умисне посягання на життя; тяжке посягання на фізичну чи психічну недоторканність; створення таких умов існування, які здатні потягти повне чи часткове знищення групи; заходи, спрямовані на створення перепон для народжуваності; насильницьке переміщення дітей.</p> <p>Геноцид карається довічним кримінальним ув'язненням.</p> <p>Два перші абзаци статті 132-23, що відносяться до періоду надійності, застосовуються до злочину, передбаченому цією статтею.</p> <p>Глава II. Про інші злочини проти людяності</p> |

| | | |
|-----------|--|--|
| | <p>(Конституційний закон № 92-1256 від 25 листопада 1992 р.)</p> <p>Республіка може укласти угоди з європейськими державами, які дотримуються однакових з нею зобов'язань в області надання притулку та захисту Прав Людини та основних свобод, у рамках яких буде встановлена компетенція кожної зі сторін для розгляду поданих заяв про надання притулку.</p> <p>Однак, навіть тоді, коли в рамках цих угод подана заява не входить у сферу компетенції республіканських влад, вони зберігають за собою право надати притулок будь-якому іноземцеві, переслідуваному за свої виступи на захист волі або, що клопоче про захист з інших мотивів.</p> <p>Стаття 54 (Конституційний закон № 92-554 від 25 червня 1992 р., ст. 2)</p> <p>Якщо Конституційна Рада, запитаний Президентом Республіки, Прем'єр-міністром, Головою кожної з палат або шістдесятьма депутатами або шістдесятьма сенаторами заявляє, що міжнародне зобов'язання містить положення, що суперечить Конституції, то дозвіл на його ратифікацію або схвалення прийнятого міжнародного зобов'язання може бути наданий тільки після перегляду Конституції.</p> <p>Стаття 55 Договори або угоди, належним чином схвалені або ратифіковані, з моменту з публікації мають силу, що перевищує силу внутрішніх законів, за умови застосування такого договору або угоди іншою стороною.</p> | <p>ст. 212-1. – Депортація, оборнення в рабство чи масове та систематичне здійснення страти без суду, викрадення людей, наслідком якого є зникнення, тортур чи нелюдських дій, вчинених з політичних, філософських, расових чи релігійних мотивів, організовані на виконання узгодженого плану проти групи цивільного населення, карається довічним кримінальним ув'язненням.</p> <p>Два перші абзаци статті 132-23, що відносяться до періоду надійності, застосовуються до злочину, передбаченому цією статтею.</p> <p>ст. 212-2. – Дії, вказані в ст. 212-1, вчинені у воєнний час на виконання узгодженого плану проти тих, хто бореться з ідеологічною системою, заради якої вчинені злочини проти людяності, визнаються злочинними відповідно до ст. 212-2 КК Франції, караються довічним кримінальним ув'язненням.</p> <p>Два перші абзаци статті 132-23, що відносяться до періоду надійності, застосовуються до злочину, передбаченому цією статтею.</p> <p>ст. 212-3. – Участь в угрупованні чи змові, спрямованих на підготовку до будь-яких із злочинів, вказаних у статтях 211-1, 212-1 та 212-2, якщо ця підготовка характеризується однією чи декількома об'єктивними діями, карається довічним кримінальним ув'язненням.</p> |
| Швейцарія | Конституція Швейцарії від 18 квітня 1999 р. не містить чіткого визначення місця міжнародного права у національній правовій системі. | КК Швейцарії 1937 р. Розділ дванадцятий bis. Злочинні діяння проти інтересів світового співтовариства |

| | | |
|--------|--|---|
| | <p>Лише у ст. 191 вказано, що союзні закони та міжнародне право підлягають застосуванню Союзним Судом та іншими правозастосовчими органами.</p> | <p>Стаття 264. Геноцид За злочин геноциду карається той, хто з метою частково чи повністю знищити групу населення, що характеризується належністю до певної державності, раси, релігії чи етнічної спільноти:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. вбиває членів цієї групи чи наносить тяжку шкоду їх фізичній чи психічній недоторканості; b. ставить членів цієї групи в такі життєві умови, які можуть призвести до знищення цієї групи повністю чи частково; c. призначає чи здійснює заходи, спрямовані на попередження народжуваності у цій групі; d. примусово вивозить дітей із цієї групи в іншу групу або допускає це. <p>Підлягає покаранню також і той, хто вчинив цей злочин за кордоном, але був затриманий в Швейцарії і не може бути виданий.</p> |
| Швеція | <p>Конституція Швеції від 27 лютого 1974 р.</p> <p>Глава 10. Відносини з іншими державами</p> <p>1. Угоди з іншими державами або з міжнародними організаціями укладаються Урядом.</p> <p>2. Уряд не може заключити міжнародну угоду, що накладає на державу зобов'язання, без її ратифікації Риксдагом, якщо угода передбачає зміну або скасування закону або видання нового закону або якщо вона в інших випадках торкається питання, рішення по яким повинен ухвалювати Риксдаг.</p> <p>Коли у випадку, зазначеному в частині першій, пропонується особливий порядок для прийняття Риксдагом передбачуваного рішення, той самий порядок повинен дотримуватися при ратифікації угоди.</p> <p>Уряд не може й в інших випадках, крім зазначеного в частині першої, укладати міжнародну угоду, що накладає на державу зобов'язання, без ратифікації її Риксдагом, якщо</p> | <p>КК Швеції 1962 р.</p> <p>Особлива частина Глава 22. Про зраду Стаття 6.</p> <p>Особа, винна в серйозному порушенні договору чи угоди з іноземною державою або у порушенні загально визнаного принципу чи догми, що відноситься до міжнародного гуманітарного права про збройні конфлікти. Серйозні порушення слід розуміти як такі, що включають:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. використання будь-якої зброї, що заборонена міжнародним правом; 2. зловживання розпізнавальними знаками Організації Об'єднаних Націй чи знаками, що вказані в Акті про захист окремих міжнародних медичних розпізнавальних знаків, парламентарними прапорами чи іншими міжнародно визнаними розпізнавальними знаками; чи вбивство або нанесення тілесного ушкодження противнику за допомогою деяких інших форм зрадницької поведінки; 3. напад на цивільне населення або на осіб, що отримали тілесні ушкодження, чи скалічених осіб; |

| | | |
|--|--|---|
| | <p>ця угода має важливе значення. Однак, Уряд має право не запитувати Риксдаг про ратифікацію угоди, коли цього вимагають інтереси держави. У такому випадку Уряд повинен замість зазначеної вище процедури провести до укладення угоди обговорення із Зовнішньополітичним комітетом. <...></p> <p>5. Якщо в законі запропоновано, що міжнародні договори повинні діяти як національне шведське право, Риксдаг може в порядку, установленому в частині другий, ухвалити рішення щодо того, що держава на майбутнє зв'язує себе змінами договору, обов'язковими для держави. Але таке рішення може мати на увазі наступні зміни лише в обмеженому обсязі. <...></p> <p>9. Уряд може ввести в дію сили оборони або їх частину для відбиття збройного нападу на державу. В інших випадках шведські збройні сили можуть бути введені в дію або спрямовані в іншу країну, якщо тільки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) це дозволить Риксдаг; 2) це дозволено законом, у якому вказуються попередні умови для вживання таких заходів; 3) обов'язок ухвалювати ці заходи впливає з міжнародного договору або зобов'язання, ратифікованих Риксдагом. <p>Держава не може без дозволу Риксдагу бути оголошена таким, що перебуває у стані війни, за винятком випадку збройного нападу на неї.</p> <p>Уряд може вповноважити сили оборони застосувати силу згідно з міжнародним правом і звичаєм, щоб не допустити порушення територіальної недоторканності держави в мирний час або під час війни між іноземними державами.</p> | <ol style="list-style-type: none"> 4. ініціювання недискримінованого нападу, знаючи, що такий напад викличе виключно тяжкі втрати чи шкоду для цивільного населення або для цивільної власності; 5. ініціювання нападу на установи чи споруди, які користуються спеціальним захистом за міжнародним правом; 6. заподіяння тяжких страждань особам, що користуються спеціальним захистом за міжнародним правом; примушування військовополонених чи цивільне населення служити у збройних силах їх противника або позбавлення цивільного населення свободи, порушуючи міжнародне право та 7. довільне та надмірне пошкодження чи вилучення власності, яка користується спеціальним захистом за міжнародним правом у інших випадках, ніж ті, що передбачені вище у пунктах 1-6. <p>Ті самі дії, визнані тяжким злочином. При визначенні, чи є злочин тяжким, повинно бути спеціально встановлено, чи включав він більшу кількість окремих дій, або чи було вбито велику кількість людей, або чи заподіяні тілесні ушкодження великій кількості людей, або чи призвів злочин до значної втрати майна.</p> <p>Якщо злочин проти міжнародного права було вчинено військовослужбовцем, то його законний вищестоящий керівник повинен бути також засуджений, якщо він міг передбачити злочин, але не зміг виконати свої обов'язки так, щоб попередити його вчинення.</p> <p>Стаття 6а. Винною у вчиненні незаконного поводження із хімічною зброєю є особа, яка:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. розробляє, виробляє або іншим шляхом придбаває, зберігає чи утримує хімічну зброю, або прямо чи опосередковано передає хімічну зброю іншій особі; 2. використовує хімічну зброю; |
|--|--|---|

| | |
|--|--|
| | <p>3. бере участь у війсьній підготовці до використання хімічної зброї, або</p> <p>4. використовує матеріали, що контролюють порушення громадського порядку як засобу ведення війни.</p> <p>Під хімічною зброєю в першому параграфі, пунктах 1-3, розуміється така зброя, яка вказана в Конвенції ООН про розробку, виробництво, володіння та використання хімічної зброї та її знищення.</p> <p>Тяжким цей злочин є у випадку, коли встановлено, що діяння могло суттєво сприяти розвитку, виробництву чи розповсюдженню хімічної зброї чи використання його проти людей.</p> <p>Стаття 6b. Винною у незаконному поводженні з мінами є особа, яка використовує, розробляє, виробляє, придбаває, володіє чи передає протипіхотні міни, якщо діяння не повинно розглядатись як злочин проти міжнародного права.</p> <p>Перший параграф застосовується тільки щодо мін, вказаних в Конвенції від 18 вересня 1997 р. про заборону використання, зберігання, виробництва та транспортування протипіхотних мін та про їх знищення.</p> <p>Вказаний злочин є тяжким у випадку, коли діяння суттєво сприяло використанню мін таким чином, що це було небезпечним для життя чи здоров'я багатьох осіб.</p> <p>Стаття 6c. Особа, яка в порушення договору ООН про повну заборону ядерних вибухів бере участь чи іншим чином співробітничав в проведенні досліджень ядерної зброї чи інших формах здійснення ядерних вибухів, повинна бути засуджена за незаконне проведення ядерних вибухів, якщо діяння не розглядається як таке, що спрямоване проти міжнародного права.</p> <p>Цей злочин є тяжким, якщо це діяння</p> |
|--|--|

| | | |
|---|--|--|
| | | мало велике значення для здійснення ядерного вибуху або було небезпечним для багатьох людей чи для майна особливої важливості. |
| <i>Держави Центральної Європи</i> | | |
| Албанія | <p>Конституція Албанії від 21 жовтня 1998 р.</p> <p>Частина перша. Основні принципи</p> <p>Стаття 5 Республіка Албанія дотримується міжнародного права, яке є обов'язковою частиною її правової системи.</p> <p>Частина сьома. Нормативні акти й міжнародні угоди</p> <p>Глава II. Міжнародні угоди</p> <p>Стаття 122 1. Кожна ратифікована міжнародна угода становить частину внутрішньої юридичної системи після того, як вона опублікована в "Офіційній газеті" Республіки Албанія. Угода набуває чинності негайно, за винятком тих випадків, коли вона не є самовиконуваною і її виконання вимагає видання закону. Зміна, доповнення та скасування законів, схвалених більшістю всіх членів Кувенда на виконання ратифікації міжнародних угод, вирішується простою більшістю.</p> <p>2. Будь-яка міжнародна угода, ратифікована згідно із законом, має верховенство над законами країни, що їм суперечать.</p> <p>3. Норми, використовувані міжнародними організаціями, мають верховенство у випадку конфлікту над правом держави, якщо в угоді, ратифікованій Республікою Албанія для її участі в цій організації, передбачається чітко та негайне виконання норм, що</p> | <p>КК Албанії 1995 р.</p> <p>Особлива частина Розділ I. Злочини проти людяності Стаття 73. Геноцид Виконання умисного плану щодо повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи, спрямованого проти його членів, поєднане з такими діями, як: умисне вбивство членів такої групи, заподіяння серйозної фізичною та психологічної шкоди, поставлення в скрутні життєві умови, що спричинили їх фізичне знищення, перешкоджання народжуваності, так само як і примусове переміщення дітей від однієї групи до іншої, карається ув'язненням не менше, ніж на десять років або довічним ув'язненням або смертною карою.</p> <p>Стаття 74. Злочини проти людяності Вбивство, різанина, рабство, вигнання та заслання, так само як і кожен акт тортур або іншого нелюдяного насильства, вчиненого з політичних, ідеологічних, расових, етнічних та релігійних причин, карається ув'язненням не менше, ніж п'ятнадцяти років або довічним ув'язненням або смертною карою.</p> <p>Стаття 75. Воєнні злочини Дії, вчинені будь-якими особами під час війни, такі як вбивство, погане поводження або вислання як робочої сили, обернення в рабство, так само як і будь-яка інша нелюдяна експлуатація, заподіяння шкоди цивільному населенню на окупованій території, вбивство або погане поводження з військовополоненими, вбивство заручників, руйнуванні особистого або суспільного майна, руйнуванні міст,</p> |

| | | |
|---------|--|--|
| | використовуються цією організацією. | громад або сіл, які не зумовлені воєнною необхідністю, карається ув'язненням не менше, ніж на п'ятнадцять років або довічним ув'язненням або смертною карою. |
| Іспанія | <p>Конституція Іспанії від 27 грудня 1978 р.</p> <p>Частина сьома. Нормативні акти та міжнародні угоди</p> <p>Глава третя. Про міжнародні договори</p> <p>Стаття 95</p> <p>1. Укладення міжнародного договору, що містить положення, які суперечать Конституції, вимагає попереднього перегляду Конституції.</p> <p>2. Уряд або кожна з Палат можуть звернутися до Конституційного Суду для того, щоб одержати від нього висновок про те, чи є така суперечність чи ні.</p> <p>Стаття 96</p> <p>1. Міжнародні договори, укладені відповідно до встановлених вимог, стають після їхньої публікації в Іспанії, складовою частиною внутрішнього законодавства. Їх положення можуть бути скасовані, змінені або припинені тільки в порядку, установленому в самих договорах або відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права.</p> <p>2. Для денонсації міжнародних договорів та угод застосовується той же порядок, передбачений у статті 94 для їх укладення.</p> | <p>КК Іспанії 1995 р.</p> <p>Розділ XXIII. Про зраду та злочини проти миру чи незалежності держави, та злочини, пов'язані з національною безпекою</p> <p>Глава I. Про зраду</p> <p>Стаття 581. Кримінальний відповідальності підлягає іспанець, який підбурить іноземну державу оголосити війну Іспанії або домовиться з нею з тією ж метою.</p> <p>Глава II. Злочини проти миру та незалежності держави</p> <p>Стаття 590. Винним буде той, хто незаконними актами або без наявності належним чином оформлених владних повноважень спровокує чи дасть привід для оголошення війни Іспанії з іноземною державою або поставить іспанців в небезпеку пригноблення та репресій проти особи чи майна. Якщо війна не буде оголошена, а пригноблення та репресії не будуть реалізовані, покарання призначається на ступінь нижче.</p> <p>Розділ XXIV. Злочини проти міжнародного співтовариства</p> <p>Глава I. Злочини проти міжнародного права</p> <p>Стаття 605.</p> <p>1. Той, хто вб'є главу іноземної держави, що перебуває в Іспанії, або іншу особу, яка має міжнародний захист за договором, карається тюремним ув'язненням на строк від двадцяти до двадцяти п'яти років. Якщо в діянні буде сукупність двох та більше обтяжуючих обставин, винний карається тюремним ув'язненням на строк від двадцяти п'яти до тридцяти років.</p> <p>2. Той, хто заподіє тілесні ушкодження, передбачені статтею 149,</p> |

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>особам, зазначеним у пункті першому, карається тюремним ув'язненням на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років. Якщо будуть заподіяні тілесні ушкодження, передбачені в статті 150, така особа карається тюремним ув'язненням на строк від восьми до п'ятнадцяти років, якщо будуть заподіяні інші ушкодження - на строк від чотирьох до восьми років.</p> <p>3. Будь-який інший злочин, вчинений проти осіб, згаданих у попередніх пунктах, або проти місць приватної резиденції або транспортних засобів зазначених осіб, карається за відповідними статтями цього Кодексу, причому покарання призначається ближче до верхньої межі санкції.</p> <p>Стаття 606.</p> <p>1. Той, хто порушить особисту недоторканність глави іноземної держави або іншої особи, що має міжнародний захист за договором, карається тюремним ув'язненням на строк від шести місячних заробітних плат до трьох років.</p> <p>2. Якщо злочини, передбачені цією статтею та статтею 605, не підлягають взаємному покаранню за законами держави, до якої належать потерпілі, винній особі призначається покарання за цим кодексом, як ніби потерпілий не був офіційною особою.</p> <p>Глава II . Про геноцид</p> <p>Стаття 607.</p> <p>1. Той, хто з метою знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу, вчинить наступні дії, карається:</p> <p>2) Тюремним ув'язненням на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо буде вчинено вбивство члена цієї групи.</p> <p>Якщо в діянні будуть дві та більше обтяжуючих обставини, покарання призначається на один щабель вище.</p> <p>2) Тюремним ув'язненням на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо буде вчинено сексуальний напад</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>на членів цієї групи або будуть нанесені тілесні ушкодження, передбачені статтею 149 цього Кодексу.</p> <p>3) Тюремним ув'язненням на строк від восьми до п'ятнадцяти років, якщо ця група або окремі її члени, будуть поставлені в умови, небезпечні для життя або серйозно такі, що погіршують здоров'я, або якщо, будуть заподіяні тілесні ушкодження, передбачені статтею 150 цього Кодексу.</p> <p>4) Тюремним ув'язненням на строк від восьми до п'ятнадцяти років, якщо діяння винних призведуть до вимушеного переселення цієї групи або її членів, зміні способу життя або насильницькому переміщенню їх в іншу групу.</p> <p>5) Тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до восьми років, якщо буде заподіяно будь-яке інше тілесне ушкодження, не згадане в пунктах 2 і 3 цієї частини.</p> <p>2. Поширення будь-яким способом ідей і положень, які заперечують або виправдують здійснення злочинів, передбачених у попередній частині, або мають на меті встановити режим та інститути, що захищають способи геноциду, карається тюремним ув'язненням на строк від, одного року до двох років.</p> <p>Глава III. Про злочини проти осіб та майна, що користуються захистом у випадку збройних конфліктів Стаття 608. У цій главі особами, що користуються захистом, визнаються:</p> <p>1) поранені, хворі та потерпілі, а також медичний і релігійний персонал, що мають захист відповідно до I та II Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. та I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.;</p> <p>2) військовополонені, що мають захист відповідно до III Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.;</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>3) цивільне населення та цивільні особи, що мають захист відповідно до IV Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.;</p> <p>4) особи, виведені із ладу, та особи, що належать до миротворчих сил, або ті, хто виконує їх обов'язки, що мають захист відповідно до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.;</p> <p>5) парламентарі та особи, що їх супроводжують, що мають захист відповідно до II Гаазької конвенції від 29 липня 1899 р.;</p> <p>6) інші особи, що мають захист відповідно до II Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р. чи інших міжнародних договорів, які підписала Іспанія.</p> <p>Стаття 609. Той, хто під час збройного конфлікту образить дією або поставить у тяжку небезпеку життя, здоров'я або фізичну цілісність будь-якої особи, що має захист, піддасть катуванням або нелюдському ставленню, включаючи біологічні експерименти, заподіє тяжкі страждання або зробить медичну операцію, що не рекомендована за станом здоров'я, не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, які б заподіяв винний в аналогічних медичних обставинах до своїх співвітчизників, не позбавлених волі, карається тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до восьми років, незалежно від покарання, що може бути призначене за шкоду, що заподіяна.</p> <p>Стаття 610. Той, хто під час збройного конфлікту застосує або накаже застосувати заборонені методи та засоби бою, або такі, що призначені заподіювати надмірні страждання чи біль, також як і такі, що застосовані з умислом нанесення або відносно яких можна було передбачати небезпеку її</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>благополуччю чи виживанню, карається тюремним ув'язненням на строк від десяти до п'ятнадцяти років, незалежно від покарання за заподіяну шкоду.</p> <p>Стаття 611. Карається тюремним ув'язненням на строк від десяти до п'ятнадцяти років, незалежно від покарання за заподіяну шкоду, той, хто під час збройного конфлікту:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Вчинить або накаже вчинити марний або непотрібний напад, або з метою залякування мирного населення вчинить на нього напад, застосує до нього заходи придушення, насильство або вчинить погрозу насильством.2) Зруйнує або ушкодить, порушуючи норми міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів, мирне морське судно або повітряний корабель супротивної або нейтральної держави, невинувато й не давши часу для вживання заходів, необхідних для забезпечення безпеки людей та збереження документів, що перебувають на борті.3) Примусить військовополоненого або цивільну особу в будь-якій формі служити в Збройних Силах супротивної сторони або позбавить їх права бути підданим суду за правилами та неупереджено.4) Вишле, насильно перемістить, візьме в заручники або незаконно затримає особу, що перебуває під захистом.5) Перемістить на окуповану територію населення ворожої сторони для постійного проживання там.6) Здійснить або накаже здійснити або підтримає здійснення відносно осіб, що перебувають під захистом, расову сегрегацію та інші негуманні й принизливі заходи, засновані на розходженнях несприятливого характеру, які тяжко ображають достоїнство особистості.7) Буде незаконно перешкоджати або затримувати звільнення або |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>репатріацію військовополонених та цивільних осіб.</p> <p>Стаття 612.</p> <p>Карається тюремним ув'язненням на строк від трьох до семи років незалежно від покарання за заподіяну шкоду той, хто під час збройного конфлікту:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Навмисне порушить захист медичних установ і санітарних транспортних засобів, таборів для військовополонених, медичних приміщень і зон безпеки, нейтральної зони, місць для інтернованих цивільних осіб, незахищених місць і демілітаризованих зон, позначених відповідними розпізнавальними знаками.2) Здійснить насильство проти медичного або релігійного персоналу або проти члена медичної місії або швидкої допомоги.3) Важко образить, позбавить або не доставить необхідну їжу або необхідну медичну допомогу особі, що перебуває під захистом, або буде принизливо з ним поводитися, змусить займатися примусовою проституцією або іншою діяльністю, що принижує цнотливість, позбавить усякої інформації про ситуацію, уведе колективні покарання за індивідуальні дії, або порушить правила розселення жінок і родин, або порушить правила про особливий захист жінок і дітей, установлені міжнародними договорами, які підписала Іспанія.4) Необґрунтовано або підступним способом використовує охоронні або розпізнавальні знаки, емблеми або сигнали, установлені й визнані міжнародними договорами, підписаними Іспанією, особливо це стосується знака Червоного Хреста й Червоного Півмісяця.5) Необґрунтовано або підступним способом використовує прапори, уніформу, знаки розходження та розпізнавальні емблеми будь-якої нейтральної держави, ООН та інших держав, які не беруть участь у |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>конфлікті, або ворожих сторін під час бою або для приховання, підтримки, захисту або перешкоджання воєнним операціям, за винятком тих випадків, які передбачені міжнародними договорами, підписані Іспанією,</p> <p>б) Необґрунтовано або підступним способом використовує прапор парламентаря або прапор капітуляції, порушить особисту недоторканність або затримає парламентаря чи осіб, які його супроводжують, члена особового складу Миротворчих Сил або особа, що виконує його обов'язки, члена Міжнародної комісії з розслідування.</p> <p>7) Викраде речі, що перебувають при вбитих, поранених, хворих, потерпілих, військовополонених або інтернованих особах цивільного населення.</p> <p>Стаття 613.</p> <p>1. Карається тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до шести років той, хто під час збройного конфлікту:</p> <p>а) Вчинить напад або зробить об'єктом помсти або збройного нападу на визнані культурні цінності або місця поклоніння, які становлять культурне або духовне надбання народів та які перебувають під захистом в силу спеціальних угод, завдавши при цьому великої шкоди, якщо ці цінності не знаходяться в безпосередній близькості до військових об'єктів або не будуть служити захистом ворогові.</p> <p>б) Вчинить напад або зробить об'єктом помсти або збройного нападу на цивільне майно супротивної сторони, знищивши його, якщо тільки це не надасть вирішальної воєнної перемоги або якщо це майно не входило належним чином у воєнну акцію ворога.</p> <p>в) Атакує, зруйнує, викраде або знищить майно, необхідне для виживання цивільного населення, за виключенням тих випадків, коли ворожа сторона використовує це майно для прямої підтримки воєнних дій або виключно як засоби для існування службовців</p> |
|--|--|--|

| | | |
|-------------------------------|---|--|
| | | <p>Збройних Сил.</p> <p>г) Атакує або зробить об'єктом репресій чи помсти спорудження або установки, що містять небезпечні речовини, якщо такий напад може спричинити звільнення цих речовин і, відповідно, потягти жертви цивільного населення, за виключенням тих випадків, коли такі спорудження або установки використовуються для регулярної, істотної та прямої підтримки воєнних дій і напад є єдиним афективним засобом зупинити цю підтримку.</p> <p>д) Зруйнує, завдасть шкоди або заволодіє без необхідності з точки зору воєнних цілей майном, що йому не належить, змусить іншого передати йому або вчинить інші грабіжницькі дії.</p> <p>2. У випадку, якщо йдеться про культурні цінності, що перебувають під особливим захистом, або під час вчинення особливо тяжких злочинів, покарання призначається на один щабель вище.</p> <p>Стаття 614.</p> <p>Той, хто під час збройного конфлікту вчинить або накаже вчинити будь-яке інше порушення або дію, що суперечить положенням міжнародних договорів, що підписала Іспанія, та які стосуються ведення бойових дій, захисту поранених, хворих і потерпілих, поводження з військовополоненими, захисту цивільного населення та охорони культурних цінностей під час збройного конфлікту, карається тюремним ув'язненням на строк від шести місячних заробітних плат до двох років.</p> |
| <i>Держави Східної Європи</i> | | |
| Азербайджан | <p>Конституція Азербайджану від 12 листопада 1995 р.</p> <p>Розділ п'ятий. Право та закон Глава X. Система законодавства</p> <p>Стаття 148.</p> | <p>КК Азербайджану 1999 р.</p> <p>Особлива частина Розділ VII. Злочини проти миру та безпеки людства Глава шістнадцята. Злочини проти миру та безпеки людства</p> |

| | | |
|--|---|---|
| | <p>II. Міжнародні договори, стороною яких є Азербайджанська Республіка, – невід’ємна складова частина системи законодавства Азербайджанської Республіки.</p> <p>Стаття 151. Юридична чинність міжнародних актів При виникненні протиріч між нормативно-правовими актами, що входять до системи законодавства Азербайджанської Республіки (крім Конституції Азербайджанської Республіки та актів, прийнятих шляхом референдуму), і міждержавними договорами, стороною яких є Азербайджанська Республіка, застосовуються міжнародні договори.</p> | <p>Стаття 100. Планування, підготовка, розв’язання або ведення агресивної війни</p> <p>100.1. Планування, підготовка або розв’язання агресивної війни, — караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років.</p> <p>100.2. Ведення агресивної війни, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 101. Публічні заклики до розв’язання агресивної війни</p> <p>101.1. Публічні заклики до розв’язання агресивної війни, — караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той же строк.</p> <p>101.2. Ті ж діяння, вчинені з використанням засобів масової інформації або посадовою особою, — караються позбавленням волі на строк від двох до п’яти років з позбавленням права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>Стаття 102. Напад на осіб або установи, які користуються міжнародним захистом Напад на представника іноземної держави або співробітника міжнародної організації, що користується міжнародним захистом, а так само на службові або житлові приміщення або транспортний засіб цих осіб, якщо це діяння вчинене з метою провокації війни або ускладнення міжнародних відносин, — карається позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.</p> <p>Стаття 103. Геноцид</p> <p>Дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи шляхом убивства членів цієї групи, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров’ю або</p> |
|--|---|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>серйозної шкоди їх розумовим здібностям, створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення членів цієї групи, здійснення заходів, спрямованих на запобігання народжуваності усередині групи, примусової передачі дітей, що належать одній групі, в іншу, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Примітка: Злочинами проти безпеки людства визнаються навмисні діяння, передбачені статтями 103-113 цієї глави, що є складовою частиною широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення як у мирний, так і воєнний час.</p> <p>Стаття 104. Підбурювання до здійснення геноциду Безпосереднє і явне підбурювання до здійснення будь-яких діянь, передбачених статтею 103 цього Кодексу, — карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>Стаття 105. Знищення населення Повне або часткове знищення населення за відсутності ознак геноциду, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 106. Рабство</p> <p>106.1. Рабство, тобто повне або часткове здійснення щодо людини правомочностей, що притаманні праву власності, — карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>106.2. Ті ж самі діяння, вчинені відносно неповнолітнього або з метою переміщення осіб в іноземну державу, —</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.</p> <p>106.3. Работоргівля, під якою розуміється утримання особи з метою перетворення у невільника, або використання як невільника, його продаж або обмін, розпорядження ним, а також будь-яке діяння, пов'язане із работоргівлею чи перевезенням невільників, а також рабство на сексуальному ґрунті або посягання на статеvu свободу на підставі рабства, — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>Стаття 107. Депортація або примусове переселення населення</p> <p>Видворення населення із законних місць поселення в іншу державу або вигнання іншими примусовими діями, без підстав, установлених нормами міжнародного права і законами Азербайджану, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 108. Статеве насильство</p> <p>Зґвалтування, примушування до проституції, примусова стерилізацію, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 109. Переслідування</p> <p>Переслідування будь-якої групи або організації за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними мотивами, мотивами статевої належності або іншими забороненими нормами міжнародного права мотивами, тобто грубе порушення основних прав людей з причини їх належності до вказаних груп чи організацій, якщо це діяння пов'язане із іншими злочинами проти безпеки людства, —</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>Стаття 110. Насильницьке утримання людини</p> <p>Затримання, арешт або викрадення особи з метою позбавлення законного захисту на тривалий строк за завданням, підтримкою або згодою держави або політичної організації і наступне заперечення факту позбавлення волі особи чи відмова від повідомлення свідчень про її участь або місцезнаходження, —</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 111. Расова дискримінація (апартеїд)</p> <p>111.0. Діяння, вчинені з метою організації та забезпечення переваги однієї расової групи для пригноблення іншої расової групи:</p> <p>111.0.1. заперечення права членів расової групи або груп на життя і свободу, тобто вбивство членів расової групи чи груп, заподіяння тяжкої шкоди їх здоров'ю або серйозної шкоди розумовим здібностям, застосування до них катувань або жорстокого, нелюдського чи принижуючого гідність поведіння та покарання, або довільний арешт чи незаконне позбавлення волі;</p> <p>111.0.2. умисне створення для расової групи або груп житлових умов, розрахованих на їх повне чи часткове фізичне знищення;</p> <p>111.0.3. здійснення будь-яких законодавчих чи інших заходів з метою перешкоджання участі расової групи або груп у політичному, соціальному, економічному та культурному житті держави, а також повному розвитку такої групи чи груп шляхом</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>заперечення належних членам цієї групи чи груп основних прав і свобод людини, включаючи право на працю, на створення профспілок, на освіту, право залишати свою державу та повертатися до неї, право на громадянство, на свободу пересування та вибір місця проживання, на свободу поглядів і слова, на свободу мирних зборів та асоціацій;</p> <p>111.0.4. здійснення будь-яких заходів, в тому числі законодавчих, з метою розподілу населення на расові групи за допомогою створення ізольованих резервацій та гетто, заборони змішаних шлюбів між членами різних расових груп, експропріація земельних ділянок, що належать расовій групі чи групам, або їх членам;</p> <p>111.0.5. експлуатація праці членів расової групи або груп;</p> <p>111.0.6. переслідування організацій і осіб, що виступають проти апартеїду, за допомогою позбавлення їхніх основних прав і свобод, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 112. Позбавлення волі в порушення норм міжнародного права Арешт або інше позбавлення волі осіб, у порушення норм міжнародного права, — карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.</p> <p>Стаття 113. Застосування катувань Заподіяння фізичного болю або психічних страждань особам, що піддані затриманню або іншому обмеженню волі, — карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.</p> <p>Глава сімнадцята. Воєнні злочини</p> <p>Стаття 115. Порушення законів і</p> |
|--|--|---|

| | |
|--|--|
| | <p>звичаїв війни</p> <p>115.1. Примушування військовополонених і інших осіб, що перебувають під охороною міжнародного гуманітарного права служити в збройних силах сторони, що взяла їх у полон, а також примушування громадян супротивної держави брати участь у воєнних операціях, спрямованих проти своєї держави, — караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.</p> <p>115.2. Жорстоке або нелюдське поводження з особами, зазначеними в статті 115.1 цього Кодексу, застосування до них катувань, проведення медичних, біологічних та інших досліджень, у тому числі вилучення органів для трансплантації, а також використання їх як заслін для захисту своїх військ або об'єктів, або втримування як заручників, а так само залучення цивільного населення до примусових робіт або примусового переміщення з місць законного поселення для інших цілей — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>115.3. Діяння, передбачені статтями 115.1 і 115.2 цього Кодексу, що потягли смерть або заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> <p>115.4. Умисне вбивство осіб, зазначених у статті 115.1 цього Кодексу, — карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 116. Порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів</p> <p>116.0. Порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, тобто:</p> |
|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>116.0.1. використання способів ведення війни, здатних заподіяти більші руйнування;</p> <p>116.0.2. навмисне заподіяння широкомасштабної, тривалої та серйозної шкоди навколишньому середовищу;</p> <p>116.0.3. напад на особовий склад, залучений до здійснення миротворчих заходів або наданню гуманітарної допомоги, у тому числі на склади, будови, спорудження, транспортні засоби, що мають відмітні емблеми Червоного Хреста або Червоного Півмісяця;</p> <p>116.0.4. використання голоду, що виник серед цивільного населення, як спосіб ведення воєнних операцій;</p> <p>116.0.5. залучення неповнолітніх у збройні сили;</p> <p>116.0.6. здійснення широкомасштабних руйнувань, не викликаних воєнною необхідністю;</p> <p>116.0.7. напад на неохоронювані території, населені пункти та зони роззброювання;</p> <p>116.0.8. напад без воєнної необхідності на об'єкти, що не є воєнною ціллю, явно видимі та розрізняються, у тому числі особливо охоронювані історичні, релігійні, навчальні об'єкти, об'єкти мистецтва, наукові, благодійні, медичні об'єкти або місця розташування хворих і поранених;</p> <p>116.0.9. порушення угоди про тимчасове перемир'я, а так само угоди про припинення бойових операцій, укладеною з метою вивозу померлих і поранених із зони бою, їх обміну або перевезення;</p> <p>116.0.10. напад на цивільне населення або на окремих цивільних осіб, що не беруть участі в боях;</p> <p>116.0.11. насильство, розбій, знищення майна, а також незаконне вилучення майна під приводом воєнної необхідності, здійснювані відносно населення в зонах воєнних операцій;</p> <p>116.0.12. напад на спорудження, руйнування яких може привести до більших втрат серед цивільного населення або завдати значної шкоди</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>цивільним об'єктам;</p> <p>116.0.13. напад на особу, яка явно для винного припинила безпосередню участь у воєнних операціях, а також неозброєна особа або особа, що здалася, склавши зброю, або особа, яка не спроможна чинити опір внаслідок поранення або з іншої причини;</p> <p>116.0.14. розміщення частини свого цивільного населення на окупованих територіях;</p> <p>116.0.15. необґрунтоване перешкоджання поверненню військовополонених і цивільних осіб до своєї держави;</p> <p>116.0.16. застосування в збройних конфліктах зброї, засобів і способів ведення війни, заборонених міждержавними угодами Азербайджанської Республіки;</p> <p>116.0.17. здійснення інших дій, пов'язаних зі зґвалтуванням, рабством на сексуальній основі, примусовою проституцією, примусовою стерилізацією, а також статевим насильством;</p> <p>116.0.18. арешт або позбавлення волі в інших формах, а також позбавлення процесуальних прав осіб, зазначених у статті 115.1 цього Кодексу, у порушення норм міжнародного права, —</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 117. Бездіяльність або віддання злочинних наказів під час збройного конфлікту</p> <p>117.1. Навмисне не використання начальником або посадовою особою всіх можливостей у межах своїх повноважень відносно підлеглих для запобігання вчинення під час збройного конфлікту злочинів, передбачених статтями 115-116 цього Кодексу, —</p> <p>карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>117.2. Оголошення в бойових зонах</p> |
|--|--|---|

| | | |
|----------|--|--|
| | | <p>про намір нікого не залишати в живих або віддання своїм підлеглим свідомо злочинних наказів або розпоряджень, спрямованих на це, або спрямованих на вчинення злочинів, передбачених статтями 115-116 справжнього Кодексу, —</p> <p>караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 119. Зловживання знаками, що перебувають під охороною</p> <p>119.1. Носіння в районі воєнних операцій знаків Червоного Хреста або Червоного Півмісяця особами, що не мають права їх носити, а також зловживання під час війни прапорами або знаками Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або кольором санітарно-евакуаційних транспортних засобів —</p> <p>караються позбавленням волі на строк до двох років.</p> <p>119.2. Зловживання білим прапором, а також прапором, знаками або обмундируванням Організації Об'єднаних Націй, у тому числі відмітними знаками, охоронюваними Женевськими конвенціями 1949 року, якщо ці діяння спричинили смерть потерпілого або заподіяння тяжкої шкоди його здоров'ю, —</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> |
| Білорусь | <p>Конституція Білорусі від 24 листопада 1996 р.</p> <p>Розділ I. Основи конституційного ладу</p> <p>Стаття 8.</p> <p>Республіка Білорусь визнає пріоритет загально визнаних принципів міжнародного права та забезпечує відповідність їм законодавства. Республіка Білорусь відповідно до норм міжнародного права може на добровільній основі входити до міждержавних утворень</p> | <p>КК Білорусі 1999 р.</p> <p>Особлива частина</p> <p>Розділ VI. Злочину проти миру, безпеки людства та військові злочину</p> <p>Глава 17. Злочини проти миру та безпеки людства</p> <p>Стаття 122. Підготовка або ведення агресивної війни</p> <p>1. Планування або підготовка агресивної війни -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.</p> <p>2. Розв'язання або ведення агресивної війни -</p> <p>караються позбавленням волі на строк</p> |

| | | |
|--|--|---|
| | <p>та виходити з них. Не допускається укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції.</p> | <p>від семи до двадцяти п'яти років, або довічним висновком, або стратою з конфіскацією майна або без конфіскації.</p> <p>Стаття 123. Пропаганда війни</p> <p>1. Поширення в будь-якій формі поглядів, ідей або закликів з метою викликати агресію однієї держави проти іншої (пропаганда війни) - карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Пропаганда війни, вчинена особами, що займають вищі державні посади, - карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю або без позбавлення.</p> <p>Стаття 127. Геноцид</p> <p>Дії, вчинені з метою планомірного знищення повністю або частково будь-якої расової, національної, етнічної, релігійної групи або групи, визначеної на основі будь-якого іншого довільного критерію, шляхом убивства членів такої групи або заповідання їм тяжких тілесних ушкоджень, або навмисного створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення такої групи, або насильницької передачі дітей з однієї етнічної групи в іншу, або вживання заходів по перешкоджанню дітородіння в середовищі такої групи (геноцид), - караються позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти п'яти років, або довічним ув'язненням, або смертною карою.</p> <p>Стаття 128. Злочини проти безпеки людства</p> <p>Депортація, незаконне втримування в ув'язненні, обернення в рабство, масове або систематичне здійснення страт без суду, викрадення людей, за яким слідує їх зникнення, катування або акти жорстокості, вчинені у зв'язку з расовою, національною, етнічною</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>належністю, політичними переконаннями й віросповіданням цивільного населення, - караються позбавленням волі на строк від семи до двадцяти п'яти років, або довічним ув'язненням, або стратою.</p> <p>Стаття 129. Виробництво, накопичення або поширення заборонених засобів ведення війни</p> <p>Виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання або збут заборонених міжнародними договорами Республіки Білорусь засобів масового знищення, інших заборонених засобів ведення війни або прирівнюваних до них або проведення досліджень, спрямованих на виготовлення або застосування таких засобів або прирівнюваних до них, - караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> <p>Стаття 131. Екоцид</p> <p>Умисне масове знищення рослинного або тваринного світу, або отруєння атмосфери чи водних ресурсів, або здійснення інших умисних дій, здатних викликати екологічну катастрофу (екоцид), - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> <p>Глава 18. Воєнні злочини та інші порушення законів і звичаїв ведення війни</p> <p>Стаття 134. Застосування зброї масового знищення</p> <p>Застосування зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором Республіки Білорусь, - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти п'яти років, або довічним ув'язненням, або смертною карою.</p> <p>Стаття 135. Порушення законів і</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>звичаїв війни</p> <p>1. Примушування осіб, які склали зброю або не мають засобів захисту, поранених, хворих, потерпілих аварію на кораблі, медичного, санітарного та духовного персоналу, військовополонених, цивільного населення на окупованій території або в районі воєнних дій, інших осіб, що користуються під час воєнних дій міжнародним захистом, до служби в збройних силах супротивника або до переселення, або позбавлення їхнього права на незалежний і безсторонній суд, або обмеження права цих осіб на захист у кримінальному судочинстві - караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до семи років.</p> <p>2. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень особам, передбачених частиною першою цієї статті, або катування, або проведення над ними, навіть за їх згоди, медичних, біологічних і інших експериментів, або використання їх для прикриття своїх військ або об'єктів від воєнних дій, або захоплення та утримання таких осіб як заручників, або викрадення цивільного населення для примусових робіт - караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.</p> <p>3. Умисне вбивство осіб, передбачених частиною першою цієї статті, - карається позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти п'яти років, або довічним ув'язненням, або смертною карою.</p> <p>Стаття 136. Злочинні порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів</p> <p>Порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту:</p> <p>1) застосування засобів і методів ведення війни, що можуть вважатися</p> |
|--|--|--|

| | |
|--|---|
| | <p>такими, що спричиняють надмірні ушкодження чи такі, що мають невибірккову дію;</p> <p>2) умисне заподіяння надмірної, довгострокової і серйозної шкоди природному середовищу;</p> <p>3) напад на персонал, будівлі, устаткування, транспортні формування і транспортні засоби, що володіють із захисною метою відмітними емблемами Червоного Хреста та Червоного Півмісяця;</p> <p>4) використання голоду серед цивільного населення як методу ведення воєнних дій;</p> <p>5) вербування осіб, що не досягли п'ятнадцятирічного віку, у збройні сили або надання їм дозволу брати участь у воєнних діях; (у ред. Закону Республіки Білорусь від 10.05.2007 N 223-3)</p> <p>5-1) вербування осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку, у збройні групи, відмінні від збройних сил держави, або використання їх у воєнних діях у складі цих збройних груп; (п. 5-1 статті 136 уведений Законом Республіки Білорусь від 10.05.2007 N 223-3)</p> <p>6) довільне і заподіюване у великому масштабі руйнування чи привласнення майна, не викликане воєнною необхідністю;</p> <p>7) перетворення місцевостей, що не обороняються, та демілітаризованих зон в об'єкт нападу;</p> <p>8) перетворення в об'єкт нападу або знищення або розкрадання у великих масштабах культурних цінностей, що перебувають під захистом, а також прирівняне здійснення відносно цих цінностей актів вандалізму при відсутності воєнної необхідності; (п. 8 статті 136 у ред. Закону Республіки Білорусь від 04.01.2003 N 173-3)</p> <p>8-1) використання культурних цінностей, що перебувають під посиленним захистом, або безпосередньо прилягаючих до них місць для підтримки воєнних дій за</p> |
|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>відсутності воєнної необхідності, а також прирівняного перетворення цих цінностей або безпосередньо прилягаючих до них місць в об'єкт нападу;</p> <p>(пункт 8-1 статті 136 уведений Законом Республіки Білорусь від 04.01.2003 N 173-З; у ред. Закону Республіки Білорусь від 22.07.2003 N 227-З)</p> <p>9) порушення угод про перемир'я, призупинення воєнних дій чи місцевих угод, укладених з метою вивозу, обміну чи перевезення поранених і померлих, залишених на полі бою;</p> <p>10) здійснення нападу на цивільне населення чи на окремих цивільних осіб; 11) здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли завчасно відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати серед цивільних осіб або завдасть надмірної шкоди цивільним об'єктам;</p> <p>12) здійснення нападу на устаткування чи споруди, що містять небезпечні сили, коли завчасно відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати серед цивільних осіб або завдасть надмірної шкоди цивільним об'єктам;</p> <p>13) здійснення нападу на особу, яка завідомо для винного припинила безпосередню участь у воєнних діях;</p> <p>14) переміщення частини власного цивільного населення на окуповану територію;</p> <p>15) невинуватна затримка репатріації військовополонених і цивільних осіб;</p> <p>16) застосування в збройному конфлікті інших засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародним договором Республіки Білорусь.</p> <p>Стаття 138. Незаконне користування знаками, що охороняються міжнародними договорами</p> <p>Навмисне використання всупереч міжнародним договорам під час воєнних дій емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, або охоронних</p> |
|--|--|---|

| | | |
|----------|--|---|
| | | <p>знаків для культурних цінностей, або інших знаків, охоронюваних міжнародним правом, або користування державним прапором або державними відмінностями ворога, нейтральної держави, прапором або знаком міжнародної організації - караються обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> |
| Болгарія | <p>Конституція Болгарії від 13 липня 1991 р.</p> <p>Розділ I. Основи конституційного ладу</p> <p>Глава перша. Основні начала</p> <p>Стаття 5. <...></p> <p>4) Міжнародні договори, ратифіковані в конституційному порядку, оприлюднені та вступили в силу для Республіки Болгарії, є частиною внутрішнього права держави. Вони мають пріоритет перед тими нормами внутрішнього законодавства, які їм суперечать.</p> | <p>КК Болгарії 1968 р.</p> <p>Глава чотирнадцята. Злочини проти миру та людства</p> <p>Розділ I. Злочини проти миру</p> <p>Ст.407. Хто яким би не було способом веде пропаганду війни, карається позбавленням волі до восьми років.</p> <p>Ст.408. Хто прямо або побічно, через печатку, усно за допомогою радіо або іншим способом призиває до збройного нападу однієї держави на іншу, карається за підбурювання до війни позбавленням волі від трьох до десяти років.</p> <p>Ст.409. Хто планує, підготовляє або веде агресивну війну, карається позбавленням волі від п'ятнадцяти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни.</p> <p>Розділ II. Злочини проти законів та звичаїв війни</p> <p>Ст.410. Хто в порушення правил міжнародного права про ведення війни: а) вчинить або накаже вчинити вбивство поранених, хворих, осіб, що потерпіли аварія на кораблі, або осіб, що належать до санітарного персоналу, буде або накаже іншим мучити або нелюдяно поводитися з ними, аж до проведення біологічних експериментів, заподіє або накаже заподіяти цим</p> |

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>особам тяжкі страждання, каліцтво або інше ушкодження здоров'я;</p> <p>б) вчинить або накаже вчинити значне ушкодження санітарних матеріалів або устаткування або їхнє присвоєння в значному розмірі, карається позбавленням волі від п'яти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни.</p> <p>Ст.411. Хто в порушення правил міжнародного права про ведення війни:</p> <p>а) вчинить або накаже вчинити вбивство військовополонених, їх катування, буде або накаже іншим нелюдяно поводитися з ними, аж до проведення біологічних експериментів, заподіє або накаже заподіяти їм тяжкі страждання, каліцтво або інше ушкодження здоров'я;</p> <p>б) примусить полоненого до служби в збройних силах ворожої держави або</p> <p>в) позбавить полонено права бути засудженим звичайним судом у звичайному процесуальному порядку, карається позбавленням волі від п'яти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни.</p> <p>Ст.412. Хто в порушення правил міжнародного права про ведення війни:</p> <p>а)) вчинить або накаже вчинити вбивство цивільного населення, його катування, буде або накаже іншим нелюдяно поводитися з ними, аж до проведення біологічних експериментів, заподіє або накаже заподіяти тяжкі страждання, каліцтво або інші серйозні ушкодження здоров'я;</p> <p>б) візьме або накаже взяти заручників;</p> <p>в) зробить або накаже зробити незаконні виселення, переслідування або затримки;</p> <p>г) примусить цивільну особу до служби в збройних силах ворожої держави;</p> <p>д) позбавить цивільну особу права бути засудженим звичайним судом у звичайному процесуальному порядку;</p> <p>е) незаконно або довільно заподіє або накаже заподіяти ушкодження або присвоєння майна у великому розмірі, карається позбавленням волі від п'яти</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни.</p> <p>Ст.413. Хто, не маючи на це права, носить знак Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або хто зловживе прапором або знаком Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або кольором, відповідним для транспортних засобів санітарної евакуації, карається позбавленням волі до двох років.</p> <p>Ст.414. (1) Хто в порушення правил міжнародного права про ведення війни знищить, ушкодить або приведе в непридатність культурні або історичні пам'ятники та предмети, твори мистецтва, будови та спорудження культурного, наукового або іншого гуманітарного значення, карається позбавленням волі від одного року до десяти років.</p> <p>(2) Такому ж покаранню підлягає також той, хто викраде, протизаконно привласнить або сховає предмети, зазначені в попередньому абзаці, або піддасть їх конфіскації або вилучить у вигляді контрибуції.</p> <p>Ст.415. (1) Хто в порушення правил міжнародного права про ведення війни використовує або накаже використовувати ядерну або хімічну зброю або заборонені засоби чи способи ведення війни, карається позбавленням волі від трьох до десяти років.</p> <p>(2) Якщо в результаті цього настали особливо тяжкі наслідки, покарання - позбавлення волі від десяти до двадцяти років або довічне ув'язненням без заміни.</p> <p>Розділ III. Знищення груп населення (геноцид) і апартеїд</p> <p>Ст.416. (1) Хто з метою знищити всю або частину відповідної національної, етнічної, расової або релігійної групи:</p> <p>а) заподіє смерть, тяжке тілесне</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>ушкодження або постійне душевне захворювання особі, що належить до такої групи;</p> <p>б) поставить групу в умови життя, що призводять до її повного або часткового фізичного знищення;</p> <p>в) уживе заходів, спрямованих на перешкоджання народжуваності серед членів такої групи;</p> <p>г) насильно передасть дітей з однієї групи в іншу,</p> <p>карається за геноцид позбавленням волі від десяти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни.</p> <p>(2) Хто вчинить готування до геноциду, карається позбавленням волі від двох до восьми років.</p> <p>(3) Хто явно та безпосередньо підбурює до геноциду, карається позбавленням волі від одного року до восьми років.</p> <p>Ст.417. Хто з метою встановлення або підтримки панування або систематичного утиску однієї расової групи людей над іншою расовою групою людей:</p> <p>а) заподіє смерть або тяжке тілесне ушкодження одній або більше особам цієї групи людей або</p> <p>б) нав'язує умови життя, здатні призвести до повного або часткового фізичного знищення расової групи людей,</p> <p>карається за апартеїд позбавленням волі від десяти до двадцяти років або довічним висновком без заміни.</p> <p>Ст.418. Хто з метою, передбаченою попереднім абзацом:</p> <p>а) незаконно позбавить волі членів расової групи людей або піддасть їхній примусовій праці;</p> <p>б) здійснить заходи щодо перешкоджання участі расової групи людей у політичному, соціальному, економічному та культурному житті держави та для навмисного створення умов, що перешкоджають повному розвитку такої групи людей, зокрема, і позбавлення її членів основних</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--------|---|--|
| | | <p>цивільних прав і свобод;</p> <p>в) здійснить заходи щодо поділу населення за расовою ознакою шляхом створення резервацій і гетто, шляхом заборони змішаних шлюбів між членами різних расових груп або шляхом експропріації належної їм земельної власності;</p> <p>г) позбавить організацію або особу основних прав і свобод через те, що вони протистоять апартеїду, карається позбавленням волі від п'яти до п'ятнадцяти років.</p> |
| Грузія | <p>Конституція Грузії від 24 серпня 1995 р.</p> <p>Розділ I. Основи конституційного ладу Глава перша. Загальні положення</p> <p>Стаття 6</p> <p>1. Конституція Грузії – основний закон держави. Усі інші правові акти повинні відповідати Конституції.</p> <p>2. Законодавство Грузії відповідає загально визнаним принципам і нормам міжнародного права. Міжнародні договори або угоди Грузії, які не суперечать Конституції Грузії, мають переважну юридичну чинність відносно внутрішньодержавних нормативних актів.</p> | <p>КК Грузії 1999 р. Особлива частина Розділ чотирнадцятий Глава XLVII. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права Стаття 404. Підготовка або ведення агресивної війни</p> <p>1. Планування або підготовка агресивної війни, - караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.</p> <p>2. Розв'язання або ведення агресивної війни, - караються позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі.</p> <p>Стаття 405. Заклики до розв'язання агресивної війни</p> <p>1. Публічні заклики до розв'язання агресивної війни, — караються штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті ж діяння, вчинені з використанням засобів інформації або особою, що займає державно-політичну посаду, — караються штрафом або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права займати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 406. Виготовлення, придбання або збут зброї масового знищення Виготовлення, придбання або збут</p> |

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>хімічної, біологічної або іншої зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором Грузії, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 407. Геноцид Геноцид, тобто діяння, вчинені на виконання погодженого плану повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової, релігійної, або об'єднаної по іншій ознаці групи, що виразилися в убивстві, заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю членів такої групи, умисному створенні ним тяжких умов життя, насильницькому скорочуванні народжуваності або примусовій передачі дітей із однієї етнічної групи в іншу, – караються позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі.</p> <p>Стаття 408. Злочини проти людяності Злочини проти людяності, тобто будь-які діяння, вчинені в межах широкомасштабних чи систематичних нападів на цивільне населення чи цивільних осіб, що виразилися у вбивстві, масовому знищенні, депортації людей та інших антигуманних діяннях, що заподіюють серйозну шкоду фізичному чи психічному стану людини, – караються позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі.</p> <p>Стаття 409. Екоцид Екоцид, тобто отруєння атмосфери, земельних, водних ресурсів, масове знищення тваринного чи рослинного світу, або будь-які інші діяння, які могли викликати екологічну катастрофу, – караються позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти років.</p> <p>Стаття 411. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>1. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту як міждержавного, так і внутрішньодержавного, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) напад на цивільне населення чи цивільних осіб; б) недиференційований напад на цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли відомо, що це потягне за собою жертви серед цивільного населення чи пошкодження цивільних об'єктів; в) напад на споруди чи установки підвищеної безпеки, коли відомо, що це потягне за собою жертви серед цивільного населення чи пошкодження цивільних об'єктів; г) напад на місцевості, що не охороняються, чи демілітаризовані зони; д) напад на осіб, коли відомо, що вони припинили участь у воєнних діях; е) віроломне використання знаків Червоного Хреста та Червоного Півмісяця або інших захисних знаків чи сигналів, що визнаються міжнародним гуманітарним правом; ж) переміщення державою-окупантом свого цивільного населення на територію окупованої держави або депортація чи інше неправомірне виселення цивільного населення чи цивільних осіб окупованої держави в межах чи за межі цієї території; з) необґрунтована перешкода репатріації військовополонених чи цивільних осіб; і) апартеїд чи інші засновані на расовій дискримінації негуманні діяння, принижуючі людську гідність; к) напад на пам'ятники історії, витвори мистецтва чи місця відправлення культу як частину культурного надбання народів, що призвело до їх знищення, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. <p>2. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міжнародного чи</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>внутрішньодержавного збройного конфлікту, спрямованого проти осіб, що не беруть участь у військових діях чи не мають засобів самозахисту, і так само проти поранених, хворих, медичного чи духовного персоналу, санітарних частин, санітарних транспортних засобів, військовополонених, цивільних осіб, цивільного населення, що знаходиться на окупованій території чи в зоні військових дій, переслідуваних осіб, апатридів, інших осіб, що користуються захистом під час військових дій, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) умисне вбивство; б) знущання чи інше негуманне ставлення, включаючи медичні експерименти; в) умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозних травм, що створюють загрозу фізичному чи психічному стану особи; г) примушування військовополонених чи інших осіб, що користуються захистом, до служби у збройних силах противника; д) позбавлення військовополонених чи інших осіб, що користуються захистом, права на неупереджений розгляд справи судом; е) депортація чи інше неправомірне виселення чи арешт осіб, що користуються захистом; ж) захоплення як заручника; з) самовільне та широкомасштабне зруйнування чи привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю, – караються позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі. <p>Стаття 412. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міжнародного чи внутрішньодержавного збройного конфлікту, що поєднане із створенням загрози здоров'ю чи фізичним каліцтвом</p> <p>Проведення відносно затриманої чи</p> |
|--|--|--|

| | | |
|---------|--|--|
| | | <p>іншим способом обмеженої у свободі особи, яка користується захистом влади противника, медичних процедур, котрих не потребує стан її здоров'я та котрі не відповідають загальновизнаним медичним нормам, навіть за згодою цієї особи, зокрема: а) дії, що призвели до фізичного каліцтва; б) проведення медичних чи наукових експериментів; в) вилучення органів, частин тіла чи тканин людини для проведення операції по пересадці, – караються позбавленням волі на строк від семи до двадцяти років.</p> <p>Стаття 413. Інші порушення норм міжнародного гуманітарного права Діяння, що не містять ознак злочинів, передбачених ст. ст. 411 та 412 цього Кодексу, зокрема: а) мародерство, тобто заволодіння речами убитого чи пораненого під час воєнних дій, а так само заволодіння майном осіб, залишеного в зоні воєнних дій; б) використання громадян для захисту військ чи об'єктів під час воєнних операцій; в) застосування під час воєнної операції чи збройного конфлікту засобів, матеріалів чи зброї масового знищення, заборонених міжнародним договором; г) інші воєнні злочини, передбачені міжнародними договорами Грузії і такі, що не караються за ст. 411 чи ст. 412 вказаного Кодексу, – караються позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років.</p> |
| Естонія | <p>Конституція Естонії від 28 червня 1992 р.</p> <p>Глава перша Загальні положення Державна влада здійснюється тільки на основі Конституції та законів, що узгоджуються з нею. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права є невід'ємною частиною правової системи Естонії.</p> | <p>Пенітенціарний кодекс Естонії 2001 р. Особлива Частина Глава 8. Винні діяння проти людяності й міжнародної безпеки Розділ 1. Загальні положення Стаття 88. Покарання за винні діяння, передбачені цією главою (1) За винне діяння, передбачене цією главою, караються крім осіб, які безпосередньо його вчинили, також представник державної влади або військовий начальник, що віддав</p> |

| | | |
|--|---|---|
| | <p>Закони публікуються у встановленому порядку. Обов'язковими для виконання можуть бути тільки опубліковані закони.</p> | <p>розпорядження про вчинення винного діяння або за згодою якого вчинено винне діяння, або який не перешкоджає вчиненню винного діяння, хоча це було у його компетенції.</p> <p>(2) Вчинення передбаченого цією главою винного діяння за розпорядженням представника державної влади або військового начальника не виключає покарання особи, яка вчинила винне діяння.</p> <p>Розділ 2. Винні діяння проти людяності Стаття 89. Злочини проти людяності Систематичне та масове порушення прав і свобод людини, обмеження названих прав і свобод, а також убивство, катування або зґвалтування осіб із числа цивільного населення, заподіяння шкоди їх здоров'ю, їх насильницька депортація, заслання, примушування до занять проституцією, безпідставне позбавлення волі або інші неналежні засоби поводження з ними, вчинені за підбурювання або під керівництвом держави, організації або групи осіб, - караються тюремним ув'язненням на строк від восьми до двадцяти років або довічним тюремним ув'язненням.</p> <p>Стаття 90. Геноцид</p> <p>Убивство члена національної, етнічної, расової або релігійної групи або групи, що чинить опір окупаційному режиму, або іншій соціальній групі, його катування, заподіяння шкоди його здоров'ю, вживання примусових заходів, що перешкоджають дітонародженню в цій групі, або насильницьке відібрання із групи дітей з метою повного або часткового знищення групи, а також створення для членів групи умов життя, що викликають небезпеку часткової або повної загибелі групи, - караються тюремним ув'язненням на строк від десяти до двадцяти років або довічним тюремним ув'язненням.</p> |
|--|---|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>Розділ 3. Злочину проти миру</p> <p>Стаття 91. Агресія</p> <p>Участь у веденні або підготовці агресивної війни держави, спрямованої проти іншої держави, або війни, що ведеться з порушенням міжнародних угод або гарантій безпеки, наданих самою державою, а також застосування представником держави погрози розв'язання агресивної війни - караються тюремним ув'язненням на строк від трьох до дванадцяти років.</p> <p>Стаття 92. Пропаганда війни</p> <p>Заклик до розв'язання війни або застосуванню збройних сил іншим способом, якщо цим ігноруються загальновизнані принципи міжнародного права, - карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 93. Виробництво й поширення забороненої зброї</p> <p>(1) Розробка, виготовлення, зберігання, придбання, передача, продаж або інше надання в користування або пропозиція хімічної, біологічної або бактеріологічної зброї, або іншої зброї масового знищення або іншої зброї, забороненої нормами міжнародного права, або істотних компонентів такої зброї - караються тюремним ув'язненням від трьох до дванадцяти років.</p> <p>(2) Ті ж діяння, вчинені юридичною особою, - караються грошовим стягненням або примусовим припиненням.</p> <p>Розділ 4. Воєнні винні діяння</p> <p>Стаття 94. Покарання за винні діяння, не передбачені цим розділом</p> |
|--|--|---|

| | |
|--|---|
| | <p>(1) Вчинені у воєнний час винні діяння, які не передбачені справжнім розділом, караються за іншими положеннями Особливої частини цього Кодексу.</p> <p>(2) Особа, що вчинила передбачене цим розділом винне діяння, карається тільки за вчинення воєнного винного діяння, навіть якщо винне діяння відповідає складам інших винних діянь, передбачених Особливою частиною цього Кодексу.</p> <p>Стаття 95. Воєнні дії, спрямовані проти цивільного населення</p> <p>Напад на цивільне населення в районі воєнних дій або знищення або приведення в непридатність необхідних для виживання цивільного населення запасів продуктів харчування або питної води, посівів або худоби, або напад на спорудження або установки, що містять небезпечні сили, - карається тюремним ув'язненням на строк від п'яти до п'ятнадцяти років або довічним тюремним ув'язненням.</p> <p>Стаття 96. Незаконне застосування засобів ведення війни проти цивільного населення</p> <p>Застосування засобів ведення війни способом, що не дозволяв розпізнавати військові й цивільні об'єкти, якщо це спричинило загибель осіб із числа цивільного населення, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, завдання збитків цивільним об'єктам або погрозу для життя, здоров'я або майна цивільного населення, - карається тюремним ув'язненням на строк від шести до п'ятнадцяти років або довічним тюремним ув'язненням.</p> <p>Стаття 97. Посягання на життя й фізичну недоторканність осіб із числа цивільного населення</p> <p>Вбивство, катування або згвалтування особи із числа цивільного населення, заподіяння шкоди його здоров'ю,</p> |
|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>примушування його до служби в збройних силах ворожої держави або до участі у воєнних операціях, захоплення як заручника, незаконне позбавлення його волі або права на законний судовий розгляд над ним, вчинені в районі воєнних дій або на окупованій території, а також переміщення жителів держави, окупаючої держави, на окуповану територію або депортація жителів окупованої території - караються тюремним ув'язненням на строк від шести до двадцяти років.</p> <p>Стаття 98. Протиправне поводження з військовополоненими та інтернованими особами із числа цивільного населення</p> <p>Протиправне поводження з військовополоненими або інтернованими особами із числа цивільного населення або невиконання своїх обов'язків особою, зобов'язаною піклуватися про військовополонених або інтернованих, якщо це спричинило погіршення положення військовополонених або інтернованих, але відсутній склад винного діяння, передбаченого статтею 99 цього Кодексу, - карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 99. Посягання на життя та фізичну недоторканність військовополонених та інтернованих осіб із числа цивільного населення</p> <p>Вбивство або катування військовополоненого або інтернованої особи із числа цивільного населення, нелюдське ставлення до них, заподіяння шкоди його здоров'ю, примушування його до служби в збройних силах або позбавлення його права на законний судовий розгляд над ним, а також невинуватене звільнення з його звільненням або репатріацією - караються тюремним ув'язненням на</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>строк від шести до двадцяти років.</p> <p>Стаття 100. Залишення без допомоги хворого, пораненого або потерпілого від аварії на кораблі Залишення в районі воєнних дій без допомоги хворого, пораненого або потерпілого від аварії на кораблі, якщо це спричинило смерть людини або заподіяння шкоди її здоров'ю, - карається тюремним ув'язненням на строк від трьох до дванадцяти років.</p> <p>Стаття 101. Посягання на життя та фізичну недоторканність небоездатного бійця Вбивство хворого, пораненого або бійця супротивника, що втратив по іншій причині боездатність, заподіяння шкоди його здоров'ю або його катування після складання ним зброї, - караються тюремним ув'язненням на строк від шести до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 102. Посягання на життя та фізичну недоторканність особи, що користується захистом Убивство, катування, заподіяння шкоди здоров'ю або захоплення як заручника, що носить установлені знаки розходження члена медичного підрозділу або іншої особи, що здійснює догляд за хворими або пораненими, священика, представника гуманітарної організації, що виконує свої обов'язки в районі воєнних дій, працівника цивільної оборони, парламентаря або супровідної його особи - караються тюремним ув'язненням на строк від шести до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 103. Застосування забороненої зброї Застосування біологічної, бактеріологічної або хімічної зброї або іншої зброї масового знищення, токсичної зброї, отрутих або задушливих газів, мін-пасток, тобто вибухових пристроїв, замаскованих під безпечні дрібні предмети, розривних</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>куль, зброї, що утворить невидимі в рентгенівських променях осколки, або іншої зброї, забороненої нормами міжнародного права, або широке застосування запальної зброї в умовах, у яких військова мета та місця знаходження цивільного населення або цивільних об'єктів або навколишній простір не могли бути чітко розпізнані, -</p> <p>карається тюремним ув'язненням на строк від трьох до дванадцяти років.</p> <p>Стаття 104. Заподіяння шкоди навколишньому середовищу як метод ведення війни Свідомий вплив на навколишнє середовище як метод ведення війни, якщо це спричинило заподіяння великої шкоди навколишньому середовищу, -</p> <p>карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до п'яти років.</p> <p>Стаття 105. Неправильне використання міжнародних захисних емблем і знаків Неправильне використання емблеми або найменування Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева та Сонця, а також знаків, що позначають табори військовополонених, пам'ятники культури, об'єкти цивільної оборони або спорудження, що містять небезпечні сили, або прапора, що позначають перемир'я, -</p> <p>карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 106. Напад на об'єкт, не пов'язаний з воєнними діями</p> <p>Напад на об'єкт, що не використовується у військових цілях, демілітаризовану зону, госпітальну зону, медичну установу або підрозділ, табір для військовополонених або інтернованих, населений пункт або будову, що не охороняються збройними силами, нейтральне торговельне судно, повітряне судно,</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--------|---|--|
| | | <p>судно-госпіталь або повітряне судно-госпіталь або інший транспортний засіб, використовуваний для транспортування нонкомбатантів, - карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до п'яти років.</p> <p>Стаття 107. Посягання на культурні цінності</p> <p>Знищення, ушкодження або незаконне присвоєння пам'ятника культури, церкви або іншої будови або об'єкта, що має релігійне значення, твори мистецтва або науки, архіву, бібліотеки, музею, що мають культурну цінність, або наукових колекцій, що не використовуються у військових цілях, - караються грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк від одного року до п'яти років.</p> <p>Стаття 108. Знищення та присвоєння майна в районі воєнних дій і на окупованій території</p> <p>Масове знищення або присвоєння в районі воєнних дій або на окупованій території майна особою, що входить до складу збройних сил або бере участь у військових діях, якщо це не було обумовлено військовою необхідністю, а також за відсутності складу винного діяння, передбаченого статтею 95, 106 або 107 цього Кодексу, - карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до п'яти років.</p> <p>Стаття 109. Мародерство</p> <p>Викрадення з метою незаконного присвоєння на полі бою предмета, що перебуває при вбитому або пораненому, - карається тюремним ув'язненням на строк від одного року до п'яти років.</p> |
| Латвія | Конституція Латвії 15 лютого 1922 р. Розділ V. Законодавство | КК Латвії 1998 р. Особлива частина Глава IX. Злочини проти людяності, миру, воєнні злочини, геноцид |

| | | |
|--|---|--|
| | <p>68. Для всіх міжнародних договорів, що регулюють питання, які дозволяються законодавчим шляхом, необхідна санкція Сейму.</p> <p>Розділ VIII. Основні права людини (включений Законом від 15 жовтня 1998 р.)</p> <p>89. Держава визнає та захищає основні права людини згідно цієї Конституції, законами та обов'язковими для Латвії міжнародними договорами.</p> | <p>Стаття 71. Геноцид Геноцид, тобто умисна дія з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової, соціальної групи людей, групи людей відповідних загальних переконань або віросповідання, як такої, поєднане з убивством членів такої групи, з нанесенням ним небезпечних для життя або здоров'я тілесних ушкоджень або з доведенням їх до психічного захворювання шляхом умисного створення для них таких життєвих умов, які повністю або частково знищують їх фізично, із застосуванням таких засобів, метою яких є запобігання народження дітей у такій групі, або з передачею дітей у примусовому порядку з однієї групи людей в іншу, - карається довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.</p> <p>Стаття 72. Злочину проти миру Злочини, вчинені проти миру, тобто планування, підготовка збройної агресії, її розв'язання, участь у ній, ведення агресивної війни з порушенням обов'язкових для Латвійської Республіки міжнародних договорів, участь у змові з метою вчинення злочинів, зазначених у цій статті, - караються довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.</p> <p>Стаття 73. Виробництво, накопичення, застосування та поширення зброї масового знищення Виробництво, накопичення, застосування та поширення ядерної, хімічної, біологічної, бактеріологічної, токсичної або іншої зброї масового знищення - караються довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.</p> <p>Стаття 74. Воєнні злочини Воєнні злочини, тобто заборонені</p> |
|--|---|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>міжнародними договорами, обов'язковими для Латвійської Республіки, порушення правил і звичаїв ведення війни, що проявляються на окупованих територіях в убивствах, катуваннях, пограбуваннях, вивезенні або направленні на примусові роботи цивільного населення, заручників та військовополонених, невиправданому руйнуванні міст та інших об'єктів, - караються довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.</p> <p>Стаття 75. Насильство над цивільним населенням у районі воєнних дій Незаконне насильство над цивільним населенням у районі воєнних дій, а також незаконне насильницьке вилучення або знищення його майна - караються позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 76. Мародерство Присвоєння майна загиблих або поранених на полі бою (мародерство) - карається позбавленням волі на строк до восьми років.</p> <p>Стаття 77. Заклик до агресивної війни Публічний заклики до агресивної війни або розв'язанню воєнного конфлікту - карається позбавленням волі на строк до восьми років.</p> <p>Стаття 78. Порушення національної та расової рівноправності, обмеження прав людини (1) Дія, спрямована на розпалення національної або расової ворожнечі або різанини, а також умисне пряме або непряме обмеження економічних, політичних або соціальних прав людини або створення прямих або непрямих переваг особі залежно від її расової або національної приналежності - караються позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом до шістдесятьох мінімальних місячних заробітних плат.</p> |
|--|--|--|

| | | |
|-------|--|--|
| | | <p>(2) Ті ж дії, пов'язані з насильством, обманом або погрозою, а також вчинені групою осіб або державною посадовою особою, або відповідальним працівником підприємства (підприємницького товариства) або організації ,-</p> <p>караються позбавленням волі на строк до десяти років.</p> <p>Стаття 79. Знищення культурної та національної спадщини Умисне знищення цінностей, які є складовою частиною культурної та національної спадщини ,-</p> <p>карається позбавленням волі на строк до сімнадцяти років або грошовим штрафом до двохсот мінімальних місячних заробітних плат.</p> |
| Литва | <p>Конституція Литви від 25 жовтня 1922 р.</p> <p>Чітко не визначає статус міжнародного права.</p> | <p>КК Литви 2000 р.</p> <p>Спеціальна частина Глава XV. Злочини проти людяності та воєнні злочини Стаття 99. Геноцид Той, хто з метою знищення всіх або частини людей, що належать до будь-якої національної, етнічної, расової, релігійної, соціальної або політичної групи, організував, керував або брав участь у їх убивствах, катуванні, заподіянні тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, у перешкоджанні їхнього розумового розвитку, депортації, створенні таких умов життя, які визначили загибель усіх або частини членів цієї групи, обмежував дітонародження в такій групі або в обов'язковому порядку передав їх дітей в інші групи,</p> <p>карається позбавленням волі на строк від п'яти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 100. Ставлення до людей, заборонене міжнародним правом Той, хто умисно, виконуючи або підтримуючи політику держави або організації, у великому масштабі або систематично здійснював напади на цивільних осіб, убивав їх або заподіював тяжку шкоду їхньому</p> |

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>здоров'ю, створив такі умови життя, які потягли загибель людей, торгував людьми, депортував громадян, мучив, гвалтував, втяг у сексуальне рабство, змушував займатися проституцією, примусово запліднив або стерилізував, переслідував групу людей або співтовариство за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими мотивами, що забороняються міжнародним правом, затримував, заарештовував людей або позбавляв їх волі іншим способом, коли такий спосіб позбавлення волі забороняється, або не повідомляв про долю або про місце їх знаходження, здійснював політику апартеїду,</p> <p>карається позбавленням волі на строк від п'яти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 101. Убивство осіб, що користуються захистом міжнародного гуманітарного права</p> <p>Той, хто під час війни, збройного міжнародного конфлікту, окупації або анексії, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, наказував убивати або вбивав: осіб, які капітулювали, склавши зброю або не маючи засобів для опору; поранених, хворих або моряків корабля, що гине; на окупованій, анексованій, захопленій території або на території бойових дій цивільних або інших осіб, які у воєнний час користуються міжнародною охороною,</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 102. Відправлення у заслання цивільних осіб окупованої держави</p> <p>Той, хто під час війни, збройного конфлікту, або в умовах окупації або анексії віддавав наказ засилати або засилав цивільних осіб з окупованої або анексованої території на територію що окупувала або анексувала або третьої країни; віддавав наказ</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>перемістити або перемістив осіб окупованої держави на територію окупаючої держави, карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 103. Заподіяння шкоди здоров'ю, мордування або інше нелюдське ставлення до людей, що користуються захистом міжнародного гуманітарного права Той, хто під час війни, збройного конфлікту, або в умовах окупації або анексії, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, заподіяв тяжку шкоду здоров'ю, піддав захворюванню або мучив поранених, хворих, моряків корабля, що гине, військовополонених, цивільних або інших осіб, які користуються захистом міжнародного гуманітарного права, вчинив над ними біологічний або медичний експеримент, протизаконно взяв їхній орган або тканину для пересадження, протизаконно брав їхню кров або здійснював інше нелюдське ставлення з ними, піддавав кримінальному покаранню без незалежного й об'єктивного рішення суду або без гарантій захисту під час суду, або осквернив останки вбитих, карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років.</p> <p>Стаття 104. Порушення норм міжнародного гуманітарного права відносно цивільних осіб та збереженості їх майна Той, хто під час війни, збройного міжнародного конфлікту або в умовах окупації або анексії, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, насильно вигнав з місця проживання або переселив цивільних осіб або примусив їх змінити віру; гвалтував жінок, втяг їх у сексуальне рабство або змушував їх займатися проституцією; насильно стерилізував або запліднював; застосовував засоби залякування або терору; брав заручників, застосовував колективні покарання; поміщав у концентраційний</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>табір; відокремлював дітей від батьків або опікунів; викликав загрозу їхньої голодної смерті; піддавав кримінальному покаранню без незалежного та об'єктивного рішення суду або без гарантій захисту під час суду; конфіскував їх майно або здійснював у великому масштабі його експропріацію, не виправдану воєнною необхідністю; установив необґрунтовано більші контрибуції та реквізиції, карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.</p> <p>Стаття 105. Насильницьке залучення цивільних осіб або військовополонених у збройні сили противника Той, хто під час війни, збройного міжнародного конфлікту або в умовах окупації або анексії, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, змушував цивільних осіб або військовополонених служити в збройних силах їхнього супротивника, використовував їх як живий щит у воєнній операції, закликав або вербував дітей до п'ятнадцяти років у воєнні операції або використовував їх у воєнній операції, карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> <p>Стаття 106. Знищення охоронюваних об'єктів або розкрадання національних цінностей Той, хто віддав наказ, не виправданий воєнною необхідністю, про знищення охоронюваних міжнародним договором або актами внутрішнього права історичних пам'ятників, об'єктів культури, мистецтва, освіти, виховання, науки, релігії або знищував їх, розкрадав національні цінності на окупованій або анексованій території та заподіяв велику шкоду, карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років.</p> <p>Стаття 107. Затримка при репатріації військовополонених Той, хто після оголошення миру або</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>припинення воєнних дій безпідставно затримував звільнення або репатріацію військовополонених, карається позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом.</p> <p>Стаття 108. Затримка при звільненні інтернованих цивільних осіб або заподіяння перешкод репатріації інших цивільних осіб</p> <p>Той, хто після припинення воєнних дій безпідставно затримував звільнення інтернованих цивільних осіб або перешкоджав іншим бажаним цього особам репатріюватися на батьківщину з території військового конфлікту, карається позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом.</p> <p>Стаття 109. Незаконне використання емблеми (знака) Червоного Хреста, Червоного Півмісяця й Організації Об'єднаних Націй</p> <p>1 Той, хто в мирний час незаконно використовував емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Організації Об'єднаних Націй або іншу загально визнану емблему (знак), карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом.</p> <p>2. Той, хто під час війни або збройного конфлікту незаконно використовував емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Організації Об'єднаних Націй або іншу загально визнану емблему (знак), використовувану у воєнний час, карається позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом.</p> <p>Стаття 110. Агресія Той, хто створив агресію проти іншої держави або керував нею, карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 111. Заборонена військова атака 1. Той, хто видавав наказ про виконання або виконував сам</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>заборонену міжнародним гуманітарним правом військову атаку проти цивільних осіб, медичного персоналу або персоналу цивільної оборони, військового або цивільного госпіталю, медичного пункту, поранених осіб або транспортного засобу під час перевезення поранених або хворих, проти персоналу комітету Міжнародного Червоного Хреста або проти персоналу національної організації Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, військову атаку проти незахищеного поселення або демілітаризованої зони, військову атаку без вибору конкретної мети і свідомо знаючи, що внаслідок цієї атаки можуть загинути цивільні особи або може бути знищений цивільний об'єкт, або військову атаку проти бійців, які явно відступили з бою й не чинили опору, карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>2. Той, хто віддавав наказ про виконання або сам виконував заборонену міжнародним гуманітарним правом військову атаку проти об'єкта, що викликає більшу загрозу навколишньому середовищу або людям - проти атомної електростанції, греблі, сховища отруйних речовин або подібного об'єкта, знаючи, що внаслідок цього можуть виникнути тяжкі наслідки, або військову атаку із застосуванням зброї масового знищення, карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі</p> <p>Стаття 112. Використання заборонених воєнних засобів Той, хто, порушуючи приписи міжнародних договорів Литовської республіки або загальновідомих міжнародних звичаїв про воєнні засоби або методи ведення війни, віддав наказ про застосування у воєнних діях або сам застосував заборонені військові засоби</p> |
|--|--|--|

| | | |
|---------|---|---|
| | | <p>або методи ведення війни, карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> <p>Стаття 113. Мародерство Той, хто віддав наказ про розкрадання або сам розкрадав на полі бою майно вбитих або поранених осіб, карається позбавленням волі на строк до п'яти років.</p> |
| Молдова | <p>Конституція Молдови від 29 липня 1994 р. Розділ I. Основні принципи Стаття 8. Дотримання міжнародного права та міжнародних договорів (1) Республіка Молдова зобов'язується дотримуватись Статуту Організації Об'єднаних Націй та договори, однієї зі сторін яких вона є, будувати свої відносини з іншими державами на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права. (2) Набранню чинності міжнародним договором, що містить положення, які суперечать Конституції, повинен передувати перегляд Конституції.</p> | <p>КК Молдови 2002 р. Особлива частина Глава I. Злочину проти миру й безпеки людства, військові злочини Стаття 135. Геноцид Здійснення з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи одного з наступних діянь: а) убивство членів групи; б) заподіяння тяжкої шкоди фізичному та психічному здоров'ю членів групи; в) вживання заходів по зниженню народжуваності в групі; г) незаконна торгівля дітьми, що відносяться до групи; е) умисне створення умов життя, що приводять до повного або часткового фізичного знищення групи, карається позбавленням волі на строк від 16 до 25 років або довічним ув'язненням.</p> <p>Стаття 136. Екоцид Умисне масове знищення флори або фауни, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також прирівняне здійснення інших дій, які можуть призвести або призвели до екологічної катастрофи, караються позбавленням волі на строк від 12 до 20 років.</p> <p>Стаття 137. Нелюдське поводження (1) Застосування будь-якого катування або нелюдське поводження з метою умисного заподіяння тяжких страждань або тяжких тілесних ушкоджень або іншої тяжкої шкоди здоров'ю поранених, хворих, військовополонених, цивільних осіб, членів цивільного медичного</p> |

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>персоналу або медичного персоналу Червоного Хреста та інших подібних організацій, осіб, що зазнали аварії на кораблі, а також будь-яких інших осіб, що потрапили до супротивника, або проведення на зазначених особах медичних, біологічних або інших наукових експериментів, не виправданих медичною необхідністю, караються позбавленням волі на строк від 8 до 15 років.</p> <p>(2) Здійснення відносно осіб, зазначених у частині (1), однієї з наступних дій:</p> <ul style="list-style-type: none">а) примушування до служби в збройних силах супротивника;б) захоплення як заручника;в) депортація;г) переміщення або позбавлення волі без законної підстави;д) засудження незаконно створеним судом без попереднього розгляду та без дотримання основних правових гарантій, передбачених законом, карається позбавленням волі на строк від 12 до 20 років. <p>(3) Застосування катувань, нанесення каліцтв, винищування або страта без законного суду осіб, зазначених у частині (1), караються позбавленням волі на строк від 16 до 25 років або довічним ув'язненням.</p> <p>Стаття 138. Порушення міжнародного гуманітарного права</p> <p>(1) Виконання незаконного наказу, що тягне за собою вчинення злочину, передбаченого статтею 137, карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.</p> <p>(2) Винесення під час збройного конфлікту або воєнних дій начальником підлеглому явно незаконного наказу, спрямованого на вчинення злочину, передбаченого статтею 137, за відсутності ознак більш тяжкого злочину, карається позбавленням волі на строк</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>від 8 до 15 років.</p> <p>(3) Невиконання або неналежне виконання начальником обов'язків щодо попередження вчинення підлеглими злочинів, передбачених статтею 137, караються позбавленням волі на строк від 6 до 12 років.</p> <p>Стаття 139. Планування, підготовка, розв'язання або ведення війни</p> <p>(1) Планування, підготовка або розв'язання війни караються позбавленням волі на строк від 12 до 20 років.</p> <p>(2) Ведення війни карається позбавленням волі на строк від 16 до 25 років або довічним ув'язненням.</p> <p>Стаття 140. Пропаганда війни</p> <p>(1) Пропаганда війни, поширення тенденційної та вигаданої інформації, що сприяє розпаленню війни, або інші дії з метою розв'язання війни, зроблені усно, письмово, по радіо, за допомогою телебачення або кінематографа або інших способів, караються штрафом у розмірі до 500 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 3 до 8 років з позбавленням в обох випадках права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю на строк до 5 років.</p> <p>(2) Вчинення дій, передбачених частиною (1), посадовою особою, що займає відповідальне положення, карається штрафом у розмірі від 500 до 1000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням в обох випадках права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю на строк до 5 років.</p> <p>Стаття 140-1. Використання, розробка, виробництво, придбання іншим способом, обробка, накопичення або</p> |
|--|--|---|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>збереження, передача, пряма чи непряма, зберігання, перевезення зброї масового знищення</p> <p>(1) Використання, розробка, виробництво, придбання іншим способом, обробка, накопичення або збереження, передача, пряма чи непряма, зберігання, перевезення хімічної зброї, ядерної зброї, ядерних вибухових пристроїв або іншої зброї масового знищення з порушенням положень національного законодавства або міжнародних договорів, однієї зі сторін яких є Республіка Молдова, караються штрафом у розмірі від 3000 до 5000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням або без позбавлення в обох випадках права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю на строк від 2 до 5 років, а юридична особа карається штрафом у розмірі від 5000 до 8000 умовних одиниць із позбавленням права займатися відповідною діяльністю на строк від 2 до 5 років або його ліквідацією.</p> <p>(2) Ті ж дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) вчинені повторно; b) вчинені двома або більше особами; c) вчинені організованою злочинною групою або злочинною організацією; d) що потягли заповідання збитків в особливо великих розмірах; e) що потягли смерть людини, <p>караються позбавленням волі на строк від 16 до 25 років, а юридична особа карається штрафом у розмірі від 8000 до 10000 умовних одиниць із його ліквідацією.</p> <p>Ст.140-1 уведена Законом N 30-XVI від 23.02.06, у чинність 17.03.06</p> <p>Стаття 143. Застосування заборонених засобів і методів ведення війни</p> <p>(1) Застосування в ході збройного конфлікту або воєнних дій засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародними договорами, однієї зі сторін яких є Республіка Молдова, карається позбавленням волі на строк</p> |
|--|--|---|

| | | |
|---------------|---|---|
| | | <p>від 12 до 20 років. (2) Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, однієї зі сторін яких є Республіка Молдова, карається позбавленням волі на строк від 16 до 25 років або довічним ув'язненням.</p> |
| <p>Польща</p> | <p>Конституція Польщі від 2 квітня 1997 р.</p> <p>Ст. 91.</p> <p>1. Ратифікований міжнародний договір після його опублікування в "Журналі Законів Польської Республіки" утворює частину правопорядку держави застосовується безпосередньо, якщо його застосування не поставлене в залежність від прийняття закону.</p> <p>2. Міжнародний договір, ратифікований за попередньою згодою, вираженою в законі, має пріоритет перед законом, який не узгоджується з договором.</p> <p>3. Якщо це впливає з ратифікованого Польською Республікою договору, який засновує міжнародну організацію, установлене ним право застосовується безпосередньо, маючи пріоритет у випадку протиріччя із законом.</p> | <p>КК Польщі 1998 р.</p> <p>Особлива частина глава XVI. Злочини проти миру, людяності та воєнні злочини</p> <p>Ст. 117. §1. Хто розв'язує або веде агресивну війну, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 12 років, покаранню позбавленням волі на строк в 25 років або покаранню довічним позбавленням волі.</p> <p>§2. Хто вчиняє готування до злочину, передбаченому в §1, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 3 років.</p> <p>§3. Хто привселюдно призиває до розв'язання агресивної війни, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років.</p> <p>Ст. 118. §1. Хто з метою знищення повністю або частково національної, етнічної, расової, політичної, релігійної групи або групи з відповідним світоглядом вчиняє убивство або заподіює тяжку шкоду здоров'ю особи, яка належить до цієї групи підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 12 років, покаранню позбавленням волі на строк в 25 років або покаранню довічним позбавленням волі.</p> <p>§2. Хто з метою, зазначеною в §1, створює для осіб, що належать до такої групи, умови життя, що загрожують їй біологічним знищенням, застосовує засоби, що можуть служити обмеженню народжуваності в межах</p> |

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>групи, або примусово відбирає дітей в осіб, що належать до неї, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 5 років або покаранню позбавленням волі на строк в 25 років.</p> <p>§3. Хто вчинить готування до злочину, передбаченому в §1 або 2, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 3 років.</p> <p>Ст. 119. §1. Хто застосує насильство або протизаконну погрозу стосовно групи осіб або окремії особі у зв'язку з його належністю до національної, етнічної, расової, політичної, релігійної групи або у зв'язку з неналежністю до релігійної групи, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років.</p> <p>§2. Такому ж покаранню підлягає той, хто привселюдно призиває до вчинення злочину, передбаченого в §1.</p> <p>Ст. 120. Хто застосує засоби масового знищення, заборонені міжнародним правом, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 10 років, покаранню позбавленням волі на строк в 25 років або покаранню довічним позбавленням волі.</p> <p>Ст. 121. §1. Хто, всупереч заборонам міжнародного права або положенням закону, виготовляє, збирає, здобуває, збуває, зберігає, перевозить або пересилає засоби масового знищення або засоби ведення війни, або проводить дослідження, що мають на меті виготовлення або застосування таких засобів, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 1 року до 10 років.</p> <p>§2. Такому ж покаранню підлягає той, хто допускає вчинення діяння, передбаченого в §1.</p> <p>Ст. 122. §1. Хто під час воєнних дій</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>піддає нападу захищену місцевість або об'єкт, санітарну або нейтральну зону або застосовує інший спосіб ведення бойових дій, заборонений міжнародним правом, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 5 років або покаранню позбавленням волі на строк в 25 років.</p> <p>§2. Такому ж покаранню підлягає той, хто під час воєнних дій застосовує засоби ведення бойових дій, заборонені міжнародним правом.</p> <p>Ст. 123. §1. Хто, порушуючи міжнародне право, вчиняє убивство:</p> <ol style="list-style-type: none">1) осіб, які склали зброю або, не маючи у своєму розпорядженні засоби оборони, здалися,2) поранених, хворих, урятованих, осіб медичного персоналу або духовних осіб,3) військовополонених,4) цивільного населення окупованої або зайнятої території або території, на якій ідуть бойові дії, або інших осіб, що користуються під час бойових дій міжнародним захистом, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 12 років, покаранню позбавленням волі на строк в 25 років або покаранню довічним позбавленням волі. <p>§2. Хто, порушуючи міжнародне право, наносить особам, зазначеним в §1, тяжку шкоду здоров'ю, піддає цих осіб катуванням, жорстокому або нелюдському поводженню, проводить на них, навіть хоча б і за їх згодою, пізнавальні експерименти, використовує їх для свого захисту від воєнних дій на відповідній території або об'єкті бойових дій або захисту своїх частин, або захоплює їх як заручників, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 5 років або покаранню позбавленням волі на строк в 25 років.</p> <p>Ст. 124. Хто, порушуючи міжнародне право, змушує осіб, зазначених у ст.123</p> |
|--|--|--|

| | | |
|-------|---|--|
| | | <p>§1, служити у ворожих збройних силах, переселяє їх, застосовує тілесні покарання, позбавляє волі або права на незалежний і безкорисливий судовий розгляд або обмежує їхнє право на захист у процесі кримінального переслідування, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 3 років.</p> <p>Ст. 125. Хто на окупованій, зайнятій території або на території, на якій ідуть бойові дії, порушуючи міжнародне право, знищує, ушкоджує або викрадає здобутку культури, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 1 року до 10 років.</p> <p>§2. Якщо діяння стосується предметів, що мають особливе значення для культури, винний підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш 3 років.</p> <p>Ст. 126. §1. Хто під час бойових дій використовує такі, що не відповідають міжнародному праву знаки Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, підлягає покаранню позбавленням волі на строк до 3 років.</p> <p>§2. Такому ж покаранню підлягає той, хто під час бойових дій використовує невідповідні міжнародному праву охоронні знаки для здобутків культури або інші охоронні знаки, визнані міжнародним правом, або використовує державні прапори або знаки військових відмінностей супротивника, нейтральної держави або організації або міжнародної комісії.</p> |
| Росія | <p>Конституція Росії від 12 грудня 1993 р.</p> <p>Розділ перший</p> <p>Глава 1. Основи конституційного ладу</p> <p>Стаття 15.</p> | <p>Кримінальний кодекс Росії 1996 р.</p> <p>Розділ XII. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Глава 34. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Стаття 353. Планування, підготовка,</p> |

| | | |
|--|---|--|
| | <p><...></p> <p>4. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи. Якщо міжнародним договором Російської Федерації встановлені інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору.</p> | <p>розв'язування або ведення агресивної війни</p> <p>1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни - караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.</p> <p>2. Ведення агресивної війни - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років.</p> <p>Стаття 354. Публічні заклики до розв'язування агресивної війни</p> <p>1. Публічні заклики до розв'язання агресивної війни - караються штрафом у розмірі до трьохсот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті ж діяння, вчинені з використанням засобів масової інформації або особою, що займає державну посаду Російської Федерації або державну посаду суб'єкта Російської Федерації, - караються штрафом у розмірі від ста тисяч до п'ятисот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від одного року до трьох років або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права займати відповідні посади або займатися відповідною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 355. Розробка, виробництво, накопичення, придбання або збут зброї масового знищення</p> <p>Розробка, виробництво, накопичення, придбання або збут хімічної, біологічної, токсичної, а також іншого виду зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором Російської Федерації, - караються позбавленням волі на строк</p> |
|--|---|--|

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>від п'яти до десяти років.</p> <p>Стаття 356. Застосування заборонених засобів і методів ведення війни</p> <p>1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, депортація цивільного населення, розгарбування національного майна на окупованій території, застосування під час збройного конфлікту засобів і методів, заборонених міжнародним договором Російської Федерації, - караються позбавленням волі на строк до двадцяти років.</p> <p>2. Застосування зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором Російської Федерації, - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років.</p> <p>Стаття 357. Геноцид</p> <p>Дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої шляхом убивства членів цієї групи, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, насильницького перешкоджання дітородінню, примусової передачі дітей, насильницького переселення або іншого створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років, або довічним позбавленням волі, або стратою.</p> <p>Стаття 358. Екоцид</p> <p>Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також здійснення інших дій, здатних викликати екологічну катастрофу, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років.</p> |
|--|--|---|

| | | |
|----------------------------|--|--|
| <i>Окремі держави Азії</i> | | |
| Казахстан | <p>Конституція Казахстану від 30 серпня 1995 р.</p> <p>Розділ I. Загальні положення</p> <p>Стаття 4</p> <p>1. Діючим правом у Республіці Казахстан є норми Конституції, законів, що відповідають їй, інших нормативних правових актів, міжнародних договірних та інших зобов'язань Республіки, а також нормативних постанов Конституційної Ради та Верховного Суду Республіки.</p> <p>2. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію на всій території Республіки.</p> <p>3. Міжнародні договори, ратифіковані Республікою, мають пріоритет перед її законами та застосовуються безпосередньо, крім випадків, коли з міжнародного договору випливає, що для його застосування потрібне видання закону.</p> <p>4. Усі закони, міжнародні договори, учасником яких є Республіка, публікуються. Офіційне опублікування нормативних правових актів, що стосуються прав, свобод і обов'язків громадян, є обов'язковою умовою їх застосування.</p> | <p>КК Казахстану 1997 р.</p> <p>Розділ 4. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Стаття 156. Планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни</p> <p>1. Планування, підготовка або розв'язання агресивної війни - караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.</p> <p>2. Ведення агресивної війни - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або смертною карою або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 157. Пропаганда та публічні заклики до розв'язання агресивної війни</p> <p>1. Пропаганда й публічні заклики до розв'язання агресивної війни, - караються штрафом у розмірі до трьох тисяч місячних розрахункових показників або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від трьох до дев'яти місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті ж діяння, зроблені з використанням засобів масової інформації або посадовою особою, що займає відповідальну державну посаду, - караються штрафом у розмірі до п'яти тисяч місячних розрахункових показників або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від шести місяців до одного року або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 158. Виробництво або поширення зброї масового знищення</p> |

| | | |
|--|--|---|
| | | <p>Виробництво, придбання або збут хімічної, біологічної, а також іншого виду зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором Республіки Казахстан, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>Стаття 159. Застосування заборонених засобів і методів ведення війни</p> <p>1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, депортація цивільного населення, розгарбування національного майна на окупованій території, застосування в збройному конфлікті засобів і методів, заборонених міжнародним договором Республіки Казахстан, - караються позбавленням волі на строк до дванадцяти років.</p> <p>2. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародним договором Республіки Казахстан, - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або смертною карою або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 160. Геноцид</p> <p>Геноцид, тобто навмисні діяння, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи шляхом убивства членів цієї групи, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, насильницького перешкоджання дітородінню, примусової передачі дітей, насильницького переселення або створення інших життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи, - карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або смертною карою або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 161. Екоцид</p> <p>Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, земельних або водних ресурсів, а також</p> |
|--|--|---|

| | | |
|-------------|--|---|
| | | здійснення інших дій, що викликали або здатних викликати екологічну катастрофу, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. |
| Киргизстан | <p>Конституція Киргизстану від 15 січня 2007 р.</p> <p>Стаття 12.</p> <p>1. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію в Киргизькій Республіці.</p> <p>2. На основі Конституції ухвалюються конституційні закони, закони та інші нормативні правові акти.</p> <p>3. Міжнародні договори та угоди, що вступили у встановленому законом порядку в силу, учасником яких є Киргизька Республіка, а також загально визнані принципи та норми міжнародного права є складовою частиною правової системи Киргизької Республіки.</p> | <p>КК Киргизстану 1997 р.</p> <p>Особлива частина</p> <p>РОЗДІЛ XII. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>ГЛАВА 34. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Стаття 373. Геноцид</p> <p>Дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи шляхом убивства членів цієї групи, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, насильницького перешкоджання дітородінню, примусової передачі дітей, насильницького переселення або іншого створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років або стратою.</p> <p>Стаття 374. Екоцид</p> <p>Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також здійснення дій, здатних викликати екологічну катастрофу, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років.</p> |
| Таджикистан | <p>Конституція Таджикистану від 6 листопада 1994 р.</p> <p>Глава перша. Основи конституційного ладу</p> <p>Стаття 10. Конституція Таджикистану має вищу юридичну силу, її норми мають пряму дію. Закони та інші правові акти, що суперечать Конституції, не мають</p> | <p>КК Таджикистану 1998 р.</p> <p>Розділ XV. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Глава 34. Злочину проти миру та безпеки людства</p> <p>Стаття 395. Агресивна війна</p> <p>1. Планування або підготовка агресивної війни, - карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років з</p> |

| | | |
|--|---|--|
| | <p>юридичної сили. Держава та усі її органи, посадові особи, громадяни та їх об'єднання зобов'язані дотримувати та виконувати Конституцію й закони республіки. Міжнародно-правові акти, визнані Таджикистаном, є складовою частиною правової системи республіки. У випадку невідповідності законів республіки визнаним міжнародно-правовим актам застосовуються норми міжнародно-правових актів. Закони та визнані Таджикистаном міжнародно-правові акти набувають чинності після їх офіційного опублікування.</p> <p>Стаття 11. Таджикистан, проводячи миролюбну політику, поважає суверенітет і незалежність інших держав, визначає свою зовнішню політику на основі міжнародних норм. Пропаганда війни забороняється. Таджикистан, керуючись вищими інтересами народу, може входити в співдружності та інші міжнародні організації, а також виходити з них, устанавлювати зв'язки із закордонними державами. Держава співробітничает із закордонними співвітчизниками.</p> | <p>конфіскацією майна.</p> <p>2. Розв'язання або ведення агресивної війни, - карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років з конфіскацією майна або смертною карою.</p> <p>Стаття 396. Публічні заклики до розв'язання агресивної війни</p> <p>1. Публічні заклики до розв'язання агресивної війни, - караються штрафом у розмірі від п'ятисот до однієї тисячі мінімальних розмірів заробітної плати або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.</p> <p>2. Ті ж дії, вчинені з використанням засобів масової інформації, або особами, що займають державні посади Республіки Таджикистан, - караються позбавленням волі від семи до десяти років з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.</p> <p>Примітка: Перелік осіб, що займають державні посади, визначається законодавством Республіки Таджикистан.</p> <p>Стаття 397. Виробництво або поширення зброї масового знищення Створення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання або збут ядерного, нейтронного, хімічного, біологічного (бактеріологічного), кліматичного, а також іншого виду зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором, а також передача будь-якій державі, що не володіє ядерною зброєю, вихідного або спеціального матеріалу, що розщеплює, технологій, які свідомо можуть бути використані для створення зброї масового знищення, або надання будь кому інших видів зброї масового знищення або необхідних для його виробництва компонентів, заборонених міжнародним договором, - карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років.</p> |
|--|---|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>Стаття 398. Геноцид Дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи шляхом їх повного або часткового фізичного винищування, насильницького перешкоджання дітородінню або передача дітей з однієї із цих людських груп в іншу, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю або іншому створенню життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи, - карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або смертною карою.</p> <p>Стаття 399. Біоцид Застосування ядерної, нейтронної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), кліматичної або іншої зброї масового знищення з метою знищення людей і навколишнього природного середовища, - карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або смертною карою.</p> <p>Стаття 400. Екоцид Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також здійснення інших дій здатних викликати екологічну катастрофу, - карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років.</p> <p>Стаття 403. Умисні порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені під час збройного конфлікту 1. Умисне порушення норм Міжнародного Гуманітарного Права, вчинене під час міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, тобто напад на цивільне населення або на окремих цивільних осіб, нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, напади на установки або спорудження, що містять небезпечні сили, напади на особу що припинила</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>брати участь у воєнних діях, перетворення місцевостей, що не обороняються, і демілітаризованих зон в об'єкт нападу, знищення або ушкодження історичних пам'яток, здобутки мистецтв або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів, віроломне використання відмітного знаку Червоного Хреста й Червоного Півмісяця й інших захисних знаків і сигналів, визнаних відповідно до міжнародного гуманітарного права, переміщення державою, що окупує, частини її цивільного населення на окупуючу нею територію або депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території в межах цієї території або за її межі, невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб, застосування практики апартеїду та інших негуманних і принижуючих дій, що ображають достоїнство особистості, заснованих на расовій дискримінації, що потягли за собою смерть або серйозну шкоду фізичному та психічному стану будь-якої особи або такі, що заподіяли великі збитки, - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> <p>2. Умисні порушення норм Міжнародного Гуманітарного Права, вчинені під час міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, спрямовані проти осіб які не приймають участі у воєнних діях або не мають засобів для захисту, а також проти поранених, хворих, так само як і проти медичного й духовного персоналу, санітарних частин або санітарних транспортних засобів, проти військовополонених, цивільних осіб, цивільного населення, що перебуває на окупованих територіях або в зонах воєнних дій, проти біженців і апатридів, так само як і проти інших осіб, що користуються захистом під час воєнних дій, що виразилося в:</p> |
|--|--|--|

| | | |
|--|--|--|
| | | <p>а) убивстві;</p> <p>б) катуваннях і нелюдському ставленні, включаючи біологічні експерименти, проведені над людьми;</p> <p>в) заподіянні тяжких страждань або дій, що загрожують фізичному або психічному стану;</p> <p>г) примушування військовополоненого або особи, що перебуває під покровительством, до служби в збройних силах супротивника;</p> <p>д) позбавлення військовополоненого або особи, що перебуває під покровительством, прав на безстороннє та нормальне судочинство;</p> <p>е) депортації або незаконному висланні або затримці осіб, що перебуває під покровительством,;</p> <p>ж) узятті заручників;</p> <p>з) довільному та вчинюваному у великому масштабі руйнуванні та присвоєнні майна, не викликаного військовою необхідністю, - карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років, або смертною карою.</p> <p>Стаття 404. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені під час міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту з погрозою здоров'ю або такі, що потягли фізичні каліцтва</p> <p>Застосування до осіб, що перебувають при владі противної сторони, затриманим або якимось іншим способом позбавленим волі, будь-якої медичної процедури, що не викликана станом здоров'я зазначених осіб і не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, застосовуваних за аналогічних, з медичної точки зору, обставинах до громадян держави, що робить цю процедуру, зокрема, застосування до таких осіб навіть за їх згодою дій, що потягли фізичні каліцтва, проведення медичних або наукових експериментів, операцій по видаленню тканин або органів для пересадження, - карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.</p> |
|--|--|--|

| | | |
|-------------------|--|---|
| | | <p>Стаття 405. Інші порушення норм міжнародного гуманітарного права За відсутністю ознак злочинів, передбачених у статтях 403 і 404 цього Кодексу, мародерство, тобто заволодіння в бойовій обстановці речами, що перебувають на вбитих або поранених, а також майно громадян, залишених у районі бойових дій, використання зазначених осіб для прикриття своїх військ або об'єктів від воєнних дій, застосування у воєнних діях або збройному конфлікті засобів і матеріалів, заборонених міжнародним договором, застосування зброї масового знищення, забороненого міжнародним договором карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцять років.</p> |
| <p>Узбекистан</p> | <p>Конституція Узбекистану від 8 грудня 1992 р.</p> <p>Преамбула</p> <p>Народ Узбекистану, урочисто проголошуючи свою прихильність правам людини та принципам державного суверенітету, усвідомлюючи високу відповідальність перед нинішнім і майбутніми поколіннями, спираючись на історичний досвід розвитку узбецької державності, підтверджуючи свою вірність ідеалам демократії та соціальної справедливості, визнаючи пріоритет загально визнаних норм міжнародного права, прагнучи забезпечити гідне життя громадянам республіки, ставлячи завданням створення гуманної демократичної правової держави, з метою забезпечення цивільного миру та національної згоди ухвалює в особі своїх повноважних представників цю Конституцію Республіки Узбекистан.</p> | <p>КК Узбекистану 1997 р.</p> <p>Особлива частина</p> <p>Розділ другий. Злочину проти миру та безпеки</p> <p>Глава VIII. Злочину проти миру й безпеки людства</p> <p>Стаття 150. Пропаганда війни</p> <p>Пропаганда війни, тобто розповсюдження в будь-якій формі поглядів, ідей або закликів з метою викликати агресію однієї держави проти іншої,</p> <p>- карається позбавленням волі від п'яти до десяти років з конфіскацією майна.</p> <p>Стаття 151. Агресія</p> <p>Планування або підготовка агресивної війни, а також участь у змові для здійснення цих дій</p> <p>- карається позбавленням волі від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.</p> <p>Початок або ведення агресивної війни</p> <p>- карається позбавленням волі від п'ятнадцяти до двадцяти років або стратою з конфіскацією майна.</p> <p>Стаття 152. Порушення законів і</p> |

| | | |
|-------|------------------|--|
| | | <p>звичаїв війни</p> <p>Порушення законів і звичаїв війни, що виражається в катуваннях, фізичному винищуванні цивільного населення або військовополонених, викраденні цивільного населення для примусових робіт або інших цілей, застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, безглуздому руйнуванні міст і населених пунктів, розкраданні власності, а також віддання наказу про здійснення таких дій</p> <p>- карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років або стратою з конфіскацією майна.</p> <p>Стаття 153. Геноцид</p> <p>Геноцид, тобто умисне створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне винищування будь-якої групи осіб за національною, етнічною, расовою або релігійною ознаками, їх повне або часткове фізичне винищування, насильницьке скорочення дітородіння або передача дітей з однієї із цих груп в іншу, а так само віддання наказу про вчинення таких дій</p> <p>- карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років або смертною карою з конфіскацією майна.</p> |
| Китай | КК Китаю 1997 р. | <p>Глава 10. Злочини військовослужбовців проти військового обов'язку</p> <p>Стаття 446. Заподіяння шкоди безневинним жителям або захоплення цінностей безневинних жителів у воєнний час у районі бойових дій карається позбавленням волі на строк до п'яти років; при обтяжуючих обставинах - позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років; при особливо обтяжуючих обставинах - позбавленням волі на строк десять і більше років, довічним позбавленням волі або смертною карою..</p> <p>Стаття 447. Самовільне звільнення полонених карається позбавленням волі на строк до п'яти років; самовільне</p> |

| | | |
|-------|---|---|
| | | <p>звільнення важливих полонених, великої кількості полонених або при інших обтяжуючих обставинах карається позбавленням волі на строк п'ять і більше років.</p> <p>Стаття 448. Жорстоке поводження з полоненими при злісних обставинах карається позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 451. зазначеного Кодексу під воєнним часом у цій главі розуміється період, на який у державі вводиться воєнний стан, війська отримали наказ виконувати бойові задачі, або держава була піддана раптовому нападу з боку противника. Період, під час якого війська виконують задачі, пов'язані з комендантською годиною, або раптово виникли факти насильства, розглядається як воєнний час.</p> |
| Корея | <p>Конституція Кореї від 17 липня 1948 р.</p> <p>Глава I. Основні положення</p> <p>Стаття 6 Міжнародні угоди, статус іноземних громадян</p> <p>1. Міжнародні угоди, укладені належним чином та введені в дію відповідно до Конституції та загальноприйнятих норм міжнародного права, мають таку ж дію, як і внутрішні закони Республіки Корея.</p> <p>2. Держава гарантує, що іноземним громадянам буде наданий статус, установлений міжнародним правом і міжнародними угодами.</p> | <p>КК Кореї 1953 р.</p> <p>Глава IV. Злочини, пов'язані з міжнародними відносинами</p> <p>Стаття 111 (Приватна війна проти іноземної держави)</p> <p>(1) Особа, ЯКА веде приватну війну проти іноземної держави, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менш одного року.</p> <p>(2) Замах на злочини, зазначені в попередньому параграфі, підлягають покаранню.</p> <p>(3) Особа, що здійснює готування або змову з наміром на здійснення злочину, передбаченого в параграфі (1), підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років або штрафу в розмірі не більше п'яти мільйонів вон, а у випадку, якщо дана особа відмовилася від здійснення злочину, покарання підлягає пом'якшенню або не призначається (Доповнена Законом № 5057 від 29 грудня 1995 р.).</p> <p>Глава VI. Злочини, пов'язані з вибуховими речовинами</p> |

| | | |
|--------|--|--|
| | | <p>Стаття 119 (Використання вибухових речовин)</p> <p>(1) Особа, яка заподіяла шкоду здоров'ю іншої особи, або майну, яке знищила, або громадський спокій, що порушила, шляхом використання вибухових речовин, підлягає покаранню у вигляді смертної кари або довічних каторжних робіт.</p> <p>(2) Особа, яка вчинила злочини, зазначені в попередньому параграфі, під час війни, у період нещастя або військового інциденту, підлягає покаранню у вигляді смертної кари або довічних каторжних робіт.</p> <p>(3) Замах на злочини, зазначені в попередніх параграфах, підлягає покаранню.</p> |
| Японія | <p>Конституція Японії від 3 листопада 1946 р.</p> <p>Глава X. Верховний закон</p> <p>Стаття 98. Ця Конституція є Верховним законом країни, і ніякі закони, укази, рескрипти або інші державні акти, що суперечать у цілому або в частині її положенням, не мають законної сили.</p> <p>Укладені Японією договори та установлені норми міжнародного права повинні сумлінно дотримуватися.</p> | <p>КК Японії 1907 р. (в редакції Закону 1995 р.)</p> <p>Частина друга. Злочини</p> <p>Розділ 4. Злочини, що стосуються зовнішніх відносин</p> <p>Стаття 93. (Готування або змова з метою ведення "приватної війни")</p> <p>Особу, що здійснювала підготовку або вступила в змову з метою приватним порядком вести війну проти іноземної держави, карається тюремним ув'язненням на строк від трьох місяців до п'яти років. Однак особа, що з'явилася з повинною, звільняється від покарання.</p> <p>Стаття 94. (Порушення наказу про нейтралітет)</p> <p>Особа, під час воєнних дій між іноземними державами, яка порушила наказ про нейтралітет, карається тюремним ув'язненням на строк до трьох років або грошовим штрафом на суму до п'ятисот тисяч ієн.</p> |

Проект Закону України

Про внесення змін до Кримінального кодексу України
(щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність
до норм міжнародного гуманітарного права)

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

1) статті 433 – 435 виключити;

2) статті 436 та 437 викласти у такій редакції:

"Стаття 436. Пропаганда збройного конфлікту

Публічні заклики до збройного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення збройного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Примітка. У статтях 436, 437 цього Кодексу збройним конфліктом визнається соціальний конфлікт, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами чи іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.

Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення збройного конфлікту

1. Планування, підготовка або розв'язування збройного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Ведення збройного конфлікту –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років";

3) частину першу статті 439 та статтю 440 після слів "масового знищення, забороненої" доповнити словами " загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та";

4) частину першу статті 442 КК України після слів "тілесних ушкоджень" доповнити словами "або вчинення дій, які призвели до розумового розладу";

5) доповнити Кодекс статтею 442-1 такого змісту:

"Стаття 442-1. Злочини проти людяності

1. Вчинення широкомасштабних та систематичних умисних дій, які відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загально визнаних принципів та норм міжнародного права визнані злочинами проти людяності, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі";

6) статтю 445 викласти у такій редакції:

"Стаття 445. Незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними

1. Незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або інших захисних емблем та знаків, що охороняються міжнародним правом, або зловживання ними, –

караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк до трьох років".

II. Прикінцеві та перехідні положення

Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. Янукович

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" (щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права)

1. Обґрунтування необхідності прийняття закону

З прийняттям Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу в Україні вперше (на рівні окремого розділу XX) передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У вказаному розділі законодавець сформулював частину складів злочинів з урахуванням зобов'язань, які прийняла на себе Україна перед світовим співтовариством щодо криміналізації серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП).

МГП не містить конкретних положень про класифікацію серйозних порушень його норм. У міжнародних нормах вказуються лише ті види злочинів чи правопорушень, які за своєю природою не можуть залишитися безкарними.

Аналіз низки міжнародно-правових документів у сфері МГП, як-от: Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них; Конвенції про запобігання злочину геноцид і покарання за нього 1948 р.; Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.; Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї та токсинної зброї та про їх знищення 1972 р.; Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р.; Конвенції про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невибіркову дію 1980 р.; Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р.; Статути Міжнародних воєнних трибуналів – Нюрнберзького (1945 р.), по колишній Югославії (1993 р.), по Руанді (1994 р). тощо, – свідчить про неповноту виконання Україною вищевказаних міжнародних зобов'язань у сфері МГП. Йдеться, зокрема, про таке.

Кримінальна відповідальність за насильство над військовополоненими та цивільним населенням передбачена одночасно у трьох статтях КК України (статті 433, 434, 438), які містять різні санкції в залежності від суб'єкту злочину (військовослужбовці нестимуть покарання менш суворе, ніж загальні суб'єкти злочину). Тому статті 433 "Насильство над населенням у районі воєнних дій" та 434 "Погане поведження з військовополоненими" із КК України варто було б виключити.

Відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала в чинному Кримінальному кодексі України передбачена двома статтями. Так, стаття 435, яка міститься в розділі XIX

"Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)", передбачає кримінальну відповідальність за носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам.

У свою чергу, інша стаття (445) міститься в розділі XX "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку" КК України і встановлює відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом (тобто, крім випадків, передбачених статтею 435 КК України).

Закон України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні" від 8 липня 1999 р. передбачає використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала як захисного та розпізнавального знаку. Саме стаття 445 КК і встановлює відповідальність за незаконне використання зазначених емблем як захисних та розпізнавальних знаків.

У той же час, у частинах 2 та 3 статті 15 вказаного Закону вказується на те, що забороняється використання зазначених емблем або слів на вивісках, плакатах, оголошеннях, листівках, або розміщення їх на товарах чи упаковках, або продаж цих товарів чи спроба продажу; спроба введення в обіг товарів, помічених таким чином; використання зазначених емблем або слів як елемента знака для інших емблем або найменувань, з порушенням положень цього Закону і Правил по використанню емблем Червоного Хреста або Червоного Півмісяця національними Товариствами, ухвалених XX Віденською Міжнародною конференцією Червоного Хреста 1965 року та переглянутих Радою делегатів у Будапешті у 1991 році.

Забороняється використання слів "Червоний Хрест", "Червоний Півмісяць" та "Червоний Кристал" у найменуваннях підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; зображення емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала на знаках для товарів і послуг, промислових зразках; використання цих слів або зображень як елемента знака для товарів і послуг, промислових зразків чи найменувань згідно з чинним законодавством України.

Тобто, на нашу думку, статтю 445 КК можна тлумачити і як таку, що встановлює відповідальність за використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала як товарного знаку.

До того ж, окрім символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, міжнародним правом охороняється низка інших розпізнавальних знаків. Наприклад, під час воєнних дій заходи щодо захисту та виживання цивільного населення здійснює система цивільної оборони. У якості розпізнавального знаку, що забезпечує захист об'єктам, персоналу, установам, транспортним засобам цивільної оборони, використовують синій рівносторонній трикутник на жовтогарячій тлі (ст. 16 Протоколу I).

Тобто, є реальна необхідність у законодавчому перегляді вищевказаних статей КК України із урахуванням міжнародно-правових вимог.

У статтях 436 та 437 КК України водночас із терміном "агресивна війна" використовується також термін "воєнний конфлікт". Будучи забороненим

міжнародним правом способом вирішення суперечностей між державами із застосуванням збройної сили, воєнний конфлікт відрізняється від агресивної війни лише обмеженістю політичних цілей та масштабами воєнних дій. І тому обидва вказаних поняття є актами агресії, але в різних масштабах її прояву.

Однак у вказаних статтях дещо порушена термінологічна єдність, що може ускладнити їх практичне застосування. Зокрема, у назві статті 436 КК України законодавець говорить про "пропаганду війни", розкриваючи це поняття у диспозиції, під яким розуміє публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. Тобто, поняття "війна" включає в себе такі складові, як "агресивна війна" та "воєнний конфлікт".

У той же час, у назві статті 437 цього Кодексу використовується термін "агресивна війна", складовою якого є воєнний конфлікт. Тобто, із буквального тлумачення вказаних норм виходить, що терміни "війна" та "агресивна війна" є синонімами, що суперечить міжнародно-правовим приписам, у тому числі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про визначення агресії.

Крім того, міжнародно-правові акти у цій сфері (Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту 1954 р. тощо) оперують терміном "збройний конфлікт".

Загалом, положення низки міжнародних документів свідчать про те, що поняття "збройний конфлікт" охоплює більш широкий спектр ситуацій, ніж "війна", а тим більше, ніж "воєнний конфлікт". У зв'язку з цим використання єдиного поняття "збройний конфлікт" у положеннях статей 436, 437, 438, 447 КК України дозволить розповсюдити дію цих статей не тільки на міжнародні збройні конфлікти, а й на внутрішні, як того вимагає Другий Додатковий Протокол до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р.

У частині першій статті 438 КК України "Порушення законів і звичаїв війни", перераховуючи дії, які відносяться до об'єктивної сторони вказаного злочину, законодавець вказує на "застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом" та на "інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України".

Тобто щодо переліку засобів ведення війни, то він не обмежується лише нормами тих міжнародних договорів, які стали частиною національного законодавства відповідно до статті 9 Конституції України. Адже під терміном "міжнародне право" розуміється не тільки норми міжнародних договорів, а й норми міжнародного звичаєвого права та рішення міжнародних організацій.

У той же час у статтях 439 та 440 КК України йдеться про караність застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

І тому постає питання, чому в статті 438 КК України, яка є загальною щодо статей 439 та 440 КК України, підхід щодо переліку засобів ведення війни є значно ширшим і не обмежується лише договірним правом?

До того ж, враховуючи, що зброя з часом все більш удосконалюється, згодом може виникнути ситуація, за якої договірне право не встигне урегулювати зазначене

питання і воно залишиться неврегульованим. Тому в статтях 439 та статтях 440 КК України повинно бути посилення не лише на договірні норми, але й на міжнародне право в цілому.

Визначення геноциду, що дається у частині першій статті 442 КК України, майже ідентичне визначенню, наведеному в Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. та інших наведених міжнародних актах. Однак в міжнародно-правових нормах, які дають визначення такому поняттю, як "геноцид", окремою ознакою об'єктивної сторони поруч із заподіянням серйозних тілесних ушкоджень виділено таку альтернативну ознаку, як "розумовий розлад".

Відповідно до частини першої статті 121 КК України під умисним тяжким тілесним ушкодженням розуміється тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. Тобто, психічна хвороба є різновидом тілесного ушкодження. В свою чергу в п. 2.1.5 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6, під душевною хворобою належить розуміти психічне захворювання (психічну хворобу). До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози).

Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я.

Отже, поняття "розумовий розлад" більш широке ніж "психічна хвороба", під яким може розумітися не тільки психічне захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності, а й реактивні стани (психози, неврози), які в Україні не відносяться до тяжких тілесних ушкоджень.

На підставі викладеного вважаємо, що у цій частині статтю 442 КК України варто було б привести у відповідність до положень зазначеної Конвенції.

До того ж, аналіз кримінального законодавства України на відповідність окремим міжнародно-правовим актам у сфері МГП свідчить про те, що не всі злочини проти людяності передбачені у чинному КК України. Зокрема, у ньому відсутні норми, які б встановлювали відповідальність за апартеїд, примусову вагітність, депортацію чи насильницьке переміщення населення тощо.

2. Цілі та завдання законопроекту

Законопроект розроблений з метою узгодження КК України з положеннями норм МГП щодо встановлення на національному рівні кримінальної відповідальності за серйозні порушення цих норм.

Проект спрямований на забезпечення виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері МГП та дозволяє більш повно імплементувати у кримінальне законодавство України його норми.

3. Загальна характеристика і основні положення законопроекту

Законопроектом пропонується встановити кримінальну відповідальність за незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними в одній статті 445 КК України. У свою чергу, статтю 435 КК України запропоновано виключити з розділу XIX КК України "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)". Так само пропонується виключити із вказаного розділу КК України статті 433 "Насильство над населенням у районі воєнних дій" та 434 "Погане поводження з військовополоненими" КК України, оскільки стаття 438 "Порушення законів та звичаїв війни" повною мірою охоплює діяння, передбачені вказаними статтями.

Одночасно запропоновано нову редакцію статей 436 та 437 КК України, у яких замість таких понять, як "агресивна війна", "воєнний конфлікт" та "агресивні воєнні дії" використовується поняття "збройний конфлікт". Зміст зазначеного поняття визначено у примітці до статті 436 вказаного Кодексу.

До того ж, з метою приведення чинного КК України у відповідність до міжнародно-правових вимог, статті 439 та 440 КК України після слів "масового знищення, забороненої" пропонується доповнити словами "загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права та", а частину першу статті 442 цього Кодексу – після слів "тілесних ушкоджень" доповнити словами "або вчинення дій, які призвели до розумового розладу".

Крім того, законопроектом запропоновано доповнити КК України новою статтею 442-1, яка містить бланкетну норму, що встановлює відповідальність за злочини проти людяності.

4. Стан нормативно-правової бази в даній сфері правового регулювання

Нормативно-правовим актом у цій сфері правового регулювання є КК України та низка міжнародно-правових актів, до яких можна віднести: Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них; Конвенцію про запобігання злочину геноцид і покарання за нього 1948 р.; Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.; Конвенцію про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї та токсинної зброї та про їх знищення 1972 р.; Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р.; Конвенцію про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невибіркову дію 1980 р.; Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р.; Статути Міжнародних воєнних трибуналів –

Нюрнберзького (1945 р.), по колишній Югославії (1993 р.), по Руанді (1994 р.), тощо.

Прийняття законопроекту не потребує внесення змін до інших нормативно-правових актів.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Впровадження законопроекту не потребує залучень додаткових коштів з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття закону

Реалізація проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" (щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права) дасть можливість більш повно виконати міжнародні зобов'язання, взяті на себе Україною, у сфері МГП.

" ____ " _____ 2010 року

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|--|-----------------------------|--------------------------------------|
| <p>жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину -</p> <p>караються позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними</p> <p>Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк до двох років.</p> | | <p>Стаття 435. Виключена.</p> |
| <p>Стаття 436. Пропаганда</p> | <p>2) статті 436 та 437</p> | <p>Стаття 436. Пропаганда</p> |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|--|--|---|
| <p>війни</p> <p>Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни</p> <p>1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що</p> | <p>викласти у такій редакції:</p> <p>"Стаття 436. Пропаганда збройного конфлікту</p> <p>Публічні заклики до збройного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення збройного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Примітка. У статтях 436, 437 цього Кодексу збройним конфліктом визнається соціальний конфлікт, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами або іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку протиріч у відносинах</p> | <p>збройного конфлікту</p> <p>Публічні заклики до збройного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення збройного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Примітка. У статтях 436, 437 цього Кодексу збройним конфліктом визнається соціальний конфлікт, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами або іншими організованими збройними групами однієї держави, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території (неміжнародний збройний конфлікт), характеризується високим рівнем розвитку</p> |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|--|--|---|
| <p>спрямована на вчинення таких дій, - караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.</p> <p>2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> | <p>між ними та вирішується за допомогою використання зброї.</p> <p>Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення збройного конфлікту</p> <p>1. Планування, підготовка або розв'язування збройного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, –</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.</p> <p>2. Ведення збройного конфлікту –</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років";</p> | <p>протиріч у відносинах між ними та вирішується за допомогою використання зброї.</p> <p>Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення збройного конфлікту</p> <p>1. Планування, підготовка або розв'язування збройного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, –</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.</p> <p>2. Ведення збройного конфлікту –</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.</p> |
| <p>Стаття 439. Застосування зброї масового знищення</p> <p>1. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, -</p> <p>карається позбавленням</p> | <p>3) частину першу статті 439 та статтю 440 після слів "масового знищення, забороненої" доповнити словами "загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та ";</p> | <p>Стаття 439. Застосування зброї масового знищення</p> <p>1. Застосування зброї масового знищення, забороненої загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою</p> |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|--|--|--|
| <p>волі на строк від восьми до дванадцяти років.</p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення</p> <p>Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> | | <p>України, -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.</p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>Стаття 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення</p> <p>Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення, забороненої міжнародними загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> |
| <p>Стаття 442. Геноцид</p> <p>1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою</p> | <p>4) частину першу статті 442 КК України після слів "тілесних ушкоджень" доповнити словами "або</p> | <p>Стаття 442. Геноцид</p> <p>1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою</p> |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|---|---|---|
| <p>повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу,</p> <p>-</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -</p> <p>караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.</p> | <p>вчинення дій, які призвели до розумового розладу";</p> <p>5) доповнити Кодекс статтею 442-1 такого змісту:</p> | <p>повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень або вчинення дій, які призвели до розумового розладу, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу,</p> <p>-</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p> <p>2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -</p> <p>караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.</p> |
| Стаття 442-1. Відсутня | | Стаття 442-1. Злочини проти людяності |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|--|---|--|
| | <p>"Стаття 442-1. Злочини проти людяності</p> <p>1. Вчинення широкомасштабних та систематичних умисних дій, які відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загальновизнаних принципів та норм міжнародного права визнані злочинами проти людяності, -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі";</p> | <p>1. Вчинення широкомасштабних та систематичних умисних дій, які відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загальновизнаних принципів та норм міжнародного права визнані злочинами проти людяності, -</p> <p>карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі".</p> |
| <p>Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала</p> <p>Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом, -</p> <p>карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.</p> | <p>б) статтю 445 викласти у такій редакції:</p> <p>"Стаття 445. Незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними</p> <p>1. Незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або інших захисних емблем та знаків, що охороняються міжнародним правом, або зловживання ними, -</p> <p>караються штрафом до</p> | <p>Стаття 445. Незаконне використання міжнародних захисних емблем та знаків, а також зловживання ними</p> <p>1. Незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або інших захисних емблем та знаків, що охороняються міжнародним правом, або зловживання ними, -</p> <p>караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк</p> |

| Чинний Кримінальний кодекс України | Пропозиції | Проект |
|---|--|--|
| | <p>п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк до трьох років".</p> | <p>до двох років.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк до трьох років".</p> |



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-19/14-2032

"22" вересня 2010р.

АКТ впровадження результатів дисертаційного дослідження у законотворчу діяльність

м. Київ

"22" вересня 2010 р.

Комісія у складі: Голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Швеця В.Д., завідувача секретаріату Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Василькевича Я.І. та головного консультанта з питань юридично-наукового забезпечення секретаріату Комітету Гацелюка В.О. склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Попович Віталії Петрівни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: "Імплементация норма міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України" у вигляді пропозицій про внесення змін до Кримінального кодексу України.

Комісія вважає, що результати проведеного дисертаційного дослідження та внесені дисертантом пропозиції мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є науково обґрунтованими і будуть враховані робочою групою Комітету при подальшому вдосконаленні чинного законодавства, зокрема при опрацюванні проекту закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права)", реєстр. № _____.

**Голова Комітету,
кандидат юридичних наук**

В.Швець

**Завідувач секретаріату Комітету,
кандидат юридичних наук**

Я.Василькевич

**Головний консультант секретаріату Комітету,
кандидат юридичних наук**

В. Гацелюк

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Урланис Б. Ц. Войны и народонаселение Европы. Людские потери вооруженных сил Европейских стран в войнах XVIII – XX вв. (историко–статистическое исследование) / Б. Ц. Урланис. – СПб. : Полигон, М. : АСТ, 1999. – 558 с.
2. Трубайчук А. Ф. Друга світова війна : коротка історія / А. Ф. Трубайчук – К. : Наукова думка, 1995. – 192 с.
3. Горовцев А. М. Законы войны (Война и право) / А. М. Горовцев – СПб., 1911. – 124 с.
4. Дяченко В. І. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів / В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський: Ч. І. Історія становлення. – К.: Сфера, 1999. – 128 с.
5. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
6. Августин : pro et contra / [сост., примеч. Р. В. Светлова, сост., вступ. ст., примеч. В. Л. Селиверстова]. – СПб. : РХГИ, 2002. – 976 с.
7. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняется естественное право и право народов, а также принципы публичного права : / Г. Гроций [под общ. ред. : Крылов С. Б.; пер. с латинского : Сакетти А. Л.]. – М. : Юрид. лит., 1956. – 867 с.
8. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре / Ж. Ж. Руссо. – М. : Издво : "Канон–пресс", "Кучково–поле", 1998. – 416 с.
9. Документы истории Великой французской революции : учеб. пособие для студентов вузов. – [в 2 т.] ; под ред. А.В. Адо. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1992–1992.
Т. 2. – 1992. – 352 с.
10. Капто А.С. Право войны / А.С. Капто // Право и политика. – 2001. – № 1. – С. 4–1.

11. Красный крест в развитии международного права : Национальные общества Красного креста и Женевская конвенция 22 авг. 1864 года / [упоряд. Богаевский П.] – М. : Т-во Скоропеч. А.А. Левенсон, 1906. – 344 с.
12. Дюнан Анри. Воспоминание о битве при Сольферино / Анри Дюнан ; [пер. с фр.]. – [3-е изд., без изм.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 2004. – 128 с.
13. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права / Ж. Пикте. – М. : МКК, 1994. – 245 с.
14. Соловьева Р. Г. С позиций высокого гуманизма (к 140-летию движения Красного Креста) [Электронный ресурс]. – М. – 2005. – Режим доступа до книги :
<http://www.c-society.ru/data/200510/23/kniga.doc>
15. Алешин В. В. Международное право вооруженных конфликтов / В. В. Алешин. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 200 с.
16. Числов Э. Г. Распространение знаний о международном гуманитарном праве / Э. Г. Числов // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000 – № 1. – С. 23–27
17. Женевская конвенция для улучшения участи раненых и больных в действующих армиях от 6 июля 1906 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа до конвенції :
<http://www.lawmix.ru/abro.php?id=1820>
18. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field. Geneva, 27 July 1929 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до конвенції :
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/300-420005?OpenDocument>
19. Конвенция о содержании военнопленных. Женева. 27 июля 1929 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до конвенції :
<http://wolfschanze.narod.ru/genkon29.htm>
20. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. // Международное гуманитарное право в

- документах. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 151–174.
21. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які потерпіли аварію на кораблі, із складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. // Международное гуманитарное право в документах. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 174–194.
22. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. // Международное гуманитарное право в документах. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 194–266.
23. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. // Международное гуманитарное право в документах. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 266–334.
24. Закон України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.
25. I Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. // Международное гуманитарное право в документах. – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 334–408.
26. II Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 10 червня 1977 р. // М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 408–418.
27. Ваттель, Эмер де. Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов / Эмер де Ваттель. – М. : Гос. из-во юридической литературы, 1960. – 451 с.
28. Санкт-Петербурзька декларація про скасування використання вибухових і запальних куль від 29 листопада 1868 р. // Современное право войны.

- Пособие к лекциям в военных училищах / Числов П. И. – М. : Тип. К. Л. Меншова, 1910. – 115 с.
29. Раскин А. В. Основы международного гуманитарного права : [Лекции по основам правовых знаний для журналистов] / А. В. Раскин // Журналистика и право. – Выпуск 16. – М. : Центр "Право и СМИ", 1999. – С. 264–270.
30. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – С. 38–55.
31. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до договору : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
32. Конвенція про заборону розроблення, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинів та їхнього знищення від 10 квітня 1972 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – С. 308–316.
33. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження чи мають невивіркову дію від 10 жовтня 1980 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – С. 274–283.
34. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – С. 308–316.
35. Златоструй. Древняя Русь X–XIII вв. – М. : Мол. гвардия, 1990. – 303 с.

36. Варнашова Е.Ф. Военно–философские идеи Киевской Руси: герменевтический аспект [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/F9.pdf
37. Меркулова В.О. Историчні джерела кримінальної відповідальності жінок в Україні / В.О. Меркулова // Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000, – № 3. – С.282–287.
38. Малиновсий И. А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И. А. Малиновсий. – Киевъ : Типографія Императорского Университета св. Владимира, 1894. –223 с.
39. Литовський статут 1529 р. // Законодательные акты Великого княжества Литовского XV - XVI вв. / [Сост. : Яковкин И. И.] – Л. : Соцэкгиз, 1936. – 155 с.
40. Законодательные акты Великого княжества Литовского XV - XVI вв. / [Сост. : Яковкин И. И.] – Л. : Соцэкгиз, 1936. – 155 с.
41. Устав ратных, пушкарских и иных дел, касающийся военной науки 1621 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до уставу : http://ciif.3dn.ru/_ld/0/18_r1-1.pdf
42. Соборное уложение 1649 года: [учеб. пособие для высш. шк.] / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 444 с.
43. История военных судов России. Монография / Петухов Н.А. ; [Под ред., с предисл. : Лебедев В. М.] – М. : Норма, 2003. – 352 с.
44. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изд. 1866 г. С внесением всех узаконений по продолжениям 1868, 1869, 1871 и 1872 гг. с разъяснениями по решениям Уголовного Кассационного Департамента с 1866 по первое полугодие 1872 г. включительно / Н. С. Таганцев. – СПб., 1873. – 796 с.
45. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / Н. С. Таганцев. –СПб. : Тип. Меркушева, 1911. – 625 с.

46. Воинский Уставъ о наказаніяхъ (XXII кн. Св. Воен. Пост. 1869 г., узд. 2). Со включеніемъ всѣхъ узаконеній, послѣдовавшихъ въ измѣненіе текста сего Устава. – [2-е изданіе, исправленное и дополненное]. – С.-Петербургъ : Военная Типографія, 1899. – 124 с.
47. Декрет II Всероссийскаго з'їзду рад "Про мир" від 26 жовтня 1917 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до декрету : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_mire.htm
48. Уголовный кодекс У.С.С.Р. / [утвержден ВУЦИК 23 августа 1922 г. С изменениями и дополнениями по 1 июля 1923 г.]. – Харьков : Издательство Наркомюста У.С.С.Р., 1923. – 105 с.
49. Уголовный кодекс УССР / [в редакции 1927 года] ; Текст с постатейными роз'яснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верх. Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем / составители И. И. Курицкий, Л. А. Гиммельфарб, Н. И. Шихмантер. – Харьков : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1927. – 322 с.
50. Земсков Виктор. Политические репрессии в СССР (1917—1990) / Виктор Земсков [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://actualhistory.ru/2008060101>
51. Кримінальний кодекс Української РСР. – Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР., 1961. – 136 с.
52. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. – [в 2 т.] / Ф. Мартенс. – Спб., 1883–1883.
Т. 2. – 258 с.
53. Таубе М. Принципы мира и права в международных столкновениях средних веков / М. Таубе. – Х., 1899. – 202 с.
54. Коровин Е. А. Международное право переходного времени / Е. А. Коровин. – М. : Международные отношения, 1946. – 248 с.

55. Лахтин В. Проблемы права воздушно–химической войны / В. Лахтин // Вестник воздушного флота. – 1926. – № 8. – С. 13–17.
56. Кожевников Ф. И. Великая Отечественная война и некоторые вопросы международного права / Ф. И. Кожевников. – М. : Изд–во МГУ, 1954. – 222 с.
57. Audema M. Le droit humanitaire international peut–il suivre revolution des conflicts moderness? Pefense national / M. Audema. – 1974. – Vol.30. – Juil. – P. 99–112.
58. Eberhard Barth. Der Soldat im Rechtsstaat. Das heutige Wehrrecht / Barth Eberhard. – Hamburg, 1967. – 214 s.
59. Полторац А.И. Вооруженные конфликты и международное право (основные проблемы) / А.И. Полторац, Л.И. Савинский. – М. : Наука, 1976. – 416 с.
60. Арцибасов И. Н. Вооруженный конфликт : право, политика, дипломатия / И. Н. Арцибасов, С. А. Егоров – М. : Международные отношения, 1989. – 245 с.
61. Robertson A. H. Human Rights in the World : An introduction to the study of the international protection of human rights / A. H. Robertson . – 3rd ed. – Manchester; New York : Univ.Press, 1989. – 314 p.
62. Frich H. Ein neues Kapitel im hummanitaren Kriesvolkerrecht? / H. Frich // Vereinte Nationen. – Bonn, 1976. – Jg.24. – Nr. 6. – 179–181 s.
63. Randelzhofer A. Entwicklungstendenzen im humanitären Völkerrecht für bewaffnete Konflikte / A. Randelzhofer // Die Friedenswarte (1975), volume 58. – P. 23–54.
64. Kimminich O. Schutz der Menschen in Bewaffneten Konflikten. Zur Fortentwicklung d. humanitären Völkerrechts / O. Kimminich. – Munchen, 1979. – 284 p.
65. Veuthey M. Guérilla et droit humanitaire / M. Veuthey. – Genève, 1976. – 76 p.
66. Блищенко И. П. Обычное оружие и международное право / И. П. Блищенко. – М. : Международ. отношения, 1984. – 216 с.

67. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : [учебник для студентов юридических факультетов и вузов]. – [3-е изд, перераб. и доп.] / И. И. Лукашук – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 517 с.
68. Международное право : [учебник] / [отв. ред. Ю.М. Колосов, В. И. Кузнецов]. – М. : Международные отношения, 1995. – 608 с.
69. Общая теория права и государства : [учебник] / [под ред. В.В. Лазарева]. – М. : "Юрист", 1994. – 366 с.
70. Василенко В. А. Основы теории международного права / В. А. Василенко. – К. : Вища школа, 1998. – 288 с.
71. Курс международного права. – [в 7 т.] / [Ю. А. Баскин, Н. Б. Крылов, Е. Т. Усенко и др.] ; отв. ред. Р. А. Мюллерсон, Г. И. Тункин. – М. : Наука, 1989–1993.
- Т.1 : Понятие, предмет и система международного права. – 1989. – 360 с.
72. Спиридонов Л. И. Теория государства и права / Л. И. Спиридонов. – М. : Фирма Гардарина, 1995. – 304 с.
73. Блищенко И. П. Международное гуманитарное право / И. П. Блищенко. – М. : Прогресс, 1989. – 219 с.
74. Чепурнова Н. М. Международное право : [учебно-методический комплекс] / Н. М. Чепурнова. – М. : Из. центр ЕАОИ, 2008. – 295 с.
75. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник]. – [Видання 5-те, зі змінами] / П. М. Рабінович. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
76. Батырь В. А. Имплементация норм международного гуманитарного права в законодательстве Российской Федерации / В. А. Батырь. – М. : Гендальф, 2000. – 69 с.
77. Броунли Я. Международное право / Я. Броунли / [под ред. : Тункин Г.И., пер. : Андрианов С.Н.]. – М. : Прогресс, 1977– . – (в 2 кн. / Я. Броунли ; кн. 2.).

78. Законность угрозы ядерным оружием или его применения. Консультативное заключение Международного Суда, 19 июля 1996 г., ГА ООН, А/51/218 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до Консультативного висновку : http://www.icj-cij.org/homepage/ru/advisory/advisory_1996-07-08.pdf
79. Угода СНД про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24 вересня 1993 р. // Офіційний вісник України – 2007. – № 5. – ст. 195.
80. Бирюков П. Н. Международное право / [изд. 4-е, перераб. и доп.] / П. Н. Бирюков. – М. : Юристъ, 2008. – 688 с.
81. Drewicki Krysztof. International Humanitarian Law and Domestic Legislation with Special Reference to Polish Law / Krysztof Drewicki. – Revue de droit penal militaire et de droit de La guerre, Brussels, Vol. XXIV – 1 – 2, 1985. – P. 29–52 (33).
82. Приговор Международного военного трибунала // Нюрнбергский процесс. / Сборник материалов – [в 8 т.] ; М. : Государственное издательство юридической литературы, 1991–1999.
Т. 2. – М., 1954. – 988 с.
83. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв від 10 жовтня 1980 р. (у редакції від 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію (II Протокол) // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – 335 с.
84. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційний Вісник України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
85. Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1267.

86. Положення про закони і звичаї сухопутної війни, додане до Гаазької конвенції від 18 жовтня 1907 р. // *Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений.* – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – С. 15–22.
87. Статут Нюрнберзького міжнародного трибуналу (Міжнародного воєнного трибуналу для суду над головними воєнними злочинцями європейських країн "осі") від 8 серпня 1945 р. // *Международное гуманитарное право в документах.* – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 515–522.
88. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1977 р. // *Международное гуманитарное право в документах.* – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 266–274.
89. Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року від 25 травня 1993 р. // *Международное гуманитарное право в документах.* – М., Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 532–536.
90. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчиненні на території сусідніх держав за період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року від 8 листопада 1994 р. // *Международное гуманитарное право в документах.* – М. : Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 536–541.

91. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Статуту :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
92. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография. Под общ. и науч. ред. докт. юрид. Наук, профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2010. – 544 с.
93. Русинова В. Н. Нарушения международного гуманитарного права: индивидуальная уголовная ответственность и судебное преследование / В. Н. Русинова. – М. : Издательство "Юрлитинформ", 2006. – 192 с.
94. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, The Prosecutor v. Dusko Tadic Decision The Appeals Chamber on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вироку :
<http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002723.htm>
95. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
96. Triepel H. Völkerrecht und Landesrecht, Leipzig / H. Triepel. – 1899. – 452 s.
97. Дурденевский В. Н. Курс международного права. – [в 2 т.] / В. Н. Дурденевский А. М. Ладыженский, Д. Т. Анцилотти / пер. А. Л. Саккетти, Э. М. Фабрико ва ; [под ред. Д. Б. Левина]. – М. : ИЛ, 1961–1962.
Т. 1. : Введение – общая теория. – М. : ИЛ, 1961. – 457 с.
98. Оппенгейм Л. Международное право. – [в 2 т.] ; – М. : Госиздат иностранной лит., 1948–1949.
Т. I. Полутом 1 : Мир / [пер. с 6-го англ. Издания] ; под ред. и с предисл. С. Б. Крылова. – 407 с.
99. Блищенко И. П. Международное и внутригосударственное право / И. П. Блищенко. – М. : Госюриздат, 1960. – 239 с.
100. Гегель Г. Сочинения. – [в 14 т.] / Г. Гегель – Л. : Соцэкгиз, 1929–1959.
Т. 7 : Философия права. – 1934. – 364 с.

101. Zorn A. Grundzüge des Völkerrechts / A. Zorn. – Leipzig : J. J. Weber, 1903. –
–
315 p.
102. Kaufmann Wilhelm. Die Rechtskraft des Internationalen Rechtes und das verhältniss der Staatsgesetzgebungen und der Staatsorgane zu demselden / Wilhelm Kaufmann. – 1899, F. Enke (Stuttgart). – 126 p.
103. Мюллерсон Р. А. Соотношение международного и национального права / Р. А. Мюллерсон. – М. : Международные отношения, 1982. – 136 с.
104. Kelsen H. Principles of International Law / H. Kelsen. – New-York, 1967. – 125 p.
105. Антонович М. М. Імплементация норм міжнародного права щодо прав людини у правове регулювання в Україні : [курс лекцій] / М. М. Антонович. – І.-Ф. : Вид-во Прикарпатського ун-та, 1996. – 164 с.
106. Starke J. C. An Introduction to International Law / J. C. Starke. – London : Butterworths, 1984. – 664 p.
107. Карташкин В. А. Права человека в международном и внутригосударственном праве / В. А. Карташкин. – М. : Международ. отношения, 1995. – 135 с.
108. Див., напр. : Тункин Г. И. Предисловие к книге А. Фердросса "Международное право" / Г. И. Тункин. – М., 1959. – С. 15; Мюллерсон Р. А. Соотношение международного и национального права / Р. А. Мюллерсон. – М. : Международные отношения, 1982. – С. 6–20.
109. Усенко Е. Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция / Е. Т. Усенко // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 13–28.
110. Закон України "Про міжнародні договори" від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
111. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права / А. С. Гавердовский. – К. : Вища школа, 1980. – 319 с.

112. Конституція Королівства Іспанії від 27 грудня 1978 р. // Конституции зарубежных государств : [Учебное пособие] ; сост. проф. В. В. Маклаков. – [2-е изд., ис-прав. и доп]. – М. : Издательство БЕК, 1996. – 584 с.
113. Конституція Російської Федерації від 25 грудня 1993 р. // Конституция Российской Федерации с комментариями для изучения и понимания. – Москва : ИНФРА-М, 2003. – 127 с.
114. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Конституції : <http://rushanamac.sk6.ru/konst.html>
115. Лукашук И. И. Международное право в судах государств / И. И. Лукашук. – СПб., 1993. – 325 с.
116. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
117. Сырых В. М. Теория государства и права / В. М. Сырых. – М. : Наука, 1998. – 450 с.
118. Луць Л. Трансформація нормативної частини сучасної правової системи України — вимога часу // Право України. – 2003. – №3. – С. 117-121.
119. Лукашук И. И. Конституция России и международное право / И. И. Лукашук // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 31–39.
120. В. Шаповал. Конституція і співвідношення національного та міжнародного права (порівняльний аналіз) [Електронний ресурс] / Шаповал В. – Юридична Газета. – 31 травня 2006. – № 10. – Режим доступу до статті : <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/2280/>
121. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-є видання, перероблене і доповнене]. – Київ : Юринком Інтер, 2007. – 496 с.
122. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

123. Галабала М. В. Розвиток вчення про кримінальний закон в українській кримінально–правовій науці / М. В. Галабала // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 40. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 494–502.
124. Фріс П. Л. Кримінальне право України : Загальна частина : [підручник]. – [Видання 2–ге, доповнене і перероблене] / П. Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2009. – 512 с.
125. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник]. – [Видання 4-те, доповнене і перероблене] ; відп. редактор проф. Є. Л. Стрельцов. – Харків : Одісей, 2009. – 328 с.
126. Хохлова І. В. Кримінальне право України. Загальна частина : [навчальний посібник] / І. В. Хохлова, О.П. Шем'яков. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 272 с.
127. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України. – [6-те вид., переробл. та доповн.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.
128. Лукашук І. І. Нормы международного права в правовой системе России : [учебно-практическое пособие] / И. И. Лукашук – М. : Спарк, 1997. – 90 с.
129. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... кандидата юр. наук: 12.00.08. / С. П. Кучерська. – Львів, 2009. – 338 с.
130. Лихова С.Я. Погляд сербських науковців на проблеми міжнародного гуманітарного права // Вступна стаття до роботи Джурича О. Порухення норм гуманітарного права: Значення встановлення кримінальних мотивів. – К. : ВЦ "Академія", 2009. – 40 с.
131. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / П. С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.

132. Шемшученко Ю. С. Гармонізація законодавства України з міжнародним і Європейським правом / Ю. С. Шемшученко // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем. Матеріали міжнародної наукової конференції 17–20 жовтня 2000 р. – К., 2000. – С. 8–14.
133. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: [монографія] / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
134. Бачило И. Л. Методика гармонизации законодательства / И. Л. Бачило // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 91–92.
135. Гладенко А.Н. Проблемы некоторых компаративно-правовых понятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://comparativelaw.org.ua/doc1/gladen.doc>
136. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во "Українська Енциклопедія" ім. М. П. Бажана. – 1998–2004.
Т. 2. – 1999. – 744 с.
137. Дмитрієв А. І. Проблеми імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України / А. І. Дмитрієв // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: Матеріали науково-практичної конференції. Жовтень 1998 року. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – С. 121–126.
138. Суворова В. Я. Обеспечение реализации договорных норм международного права (юридическая природа) / В. Я. Суворова // Советское государство и право. – 1991. – № 9. – С. 116–122.
139. Цись І. Імплементация міжнародних норм та стандартів як безумовна підстава розвитку кримінального законодавства України / І. Цись // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції, травень 1996 року. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України. – 1996. – С. 488–490.

140. Боровенко В. М. Імплементация окремих норм міжнародного права в кримінальне законодавство України / В. М. Боровенко // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції, травень 1996 року. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України. – 1996. – С. 462–463.
141. Черниченко С. В. Реализация международно-правовых норм, ее предпосылки и результаты / С. В. Черниченко // СЕМП. – М., 1981. – 205 с.
142. Мюллерсон Р. А. Национально–правовая имплементация международных договоров / Р. А. Мюллерсон – М. : Наука, 1980. – 235 с.
143. Лукашук И. И. Функционирование международного права / И. И. Лукашук. – М. : Мысль, 1992. – 295 с.
144. Черниченко С. В. Международное право: современные теоретические проблемы / С. В. Черниченко. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 295 с.
145. Бирюков П. Н. Международное право: [учебное пособие]. – [2–е изд., перераб. и доп]. – М. : Юристъ, 2000. – 416 с.
146. Раджабов С. А. Имплементация норм международного гуманитарного права в Республике Таджикистан: проблемы теории и практики : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра юрид. наук / С. А. Раджабов ; Ин-т гос. и права акад. наук Республики Таджикистан. – М., 2008. – 50 с.
147. Калугин В. Имплементация международного гуманитарного права : понятие, основные механизмы и их содержание // Юстиция Беларуси. – 2002. – № 2. – [Электронный ресурс] / В. Калугин. – Режим доступа до статті : <http://www.justbel.info/2002-2/art28.htm>
148. Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права / Л. Х. Мингазов. – Казань : Изд-во КазГУ, 1990. – С. 188.
149. Трунцевский Ю. В. Способы инкорпорации международно–правовых норм в российской уголовно–правовой системе [Электронный ресурс] / Ю. В. Трунцевский, А. А. Цветков. – Режим доступа до статті : <http://www.lawmix.ru/comm/1469/>

150. Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве / А. Г. Хачатурян. – К. : Наук. думка, 1993. – 126 с.
151. Репецкий В. М. Міжнародне гуманітарне право : [підручник] / В. М. Репецкий, В. М. Лисик. – К. : Знання, 2007. – 467 с.
152. Постанова Кабінету Міністрів України "Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права" від 21 липня 2000 р. № 1157 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 30. – Ст. 1275.
153. Commentary III Geneva convention. Geneva : ICRC. – 1994. – P. 17–18.
154. Корецкий В. М. Избранные труды. – [в 2-х книгах]. – К. : Наукова думка, 1989–1989.
Кн. 1. – 1989. – 344 с.
155. Зелінська Н. А. Міжнародно-правовий механізм інтернаціоналізації кримінального права [Електронний ресурс] / Н. А. Зелінська – Режим доступу до статті :
[http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2009_37/app-37_Zelinskaya_N_A_\(3-9\).pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2009_37/app-37_Zelinskaya_N_A_(3-9).pdf)
156. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження [Текст] : [монографія] / А. В. Савченко ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К. : КНТ, 2007. – 596 с.
157. Лукомский В. С. Ответственность за дачу взятки и посредничество вовзяточничестве по уголовному законодательству зарубежных стран / В. С. Лукомский. – К. : Салком, 1996. – 32 с.
158. Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Красницький Іван Васильович. – Л., 2005. – 220 с.

159. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно–правове дослідження): дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Крупко Дмитро Іванович. – К., 2005. – 271 с.
160. Див. : Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн : [монографія] / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2006. – 192 с.; Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія]. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.; Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08. – К., 2007. – 557 с. та ін.
161. Яценко С. С. Уголовно–правовая охрана общественного порядка. Сравнительно–правовой аспект / С. С. Яценко. – Киев : Прогресс, 1986. – 509 с.
162. Протидія торгівлі людьми: Аналіз вітчизн. та зарубіж. законодавства : [навч. посіб] / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко ; наук. ред. С. С. Яценко. – К. : Атіка, 2005. – 238 с.
163. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Куцевич Максим Петрович. – К., 2007. – 274 с.
164. Федеральний конституційний закон Австрії від 10 листопада 1920 р. "Конституція Австрійської республіки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону :
<http://constitutions.ru/archives/236>
165. Адамович Людвиг (Президент Конституционного суда Австрии). Выполнение международно–правовых обязательств. Дилеммы для национального конституционного права [Електронний ресурс] / Людвиг Адамович. – Режим доступу до статті :
http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12–2001/Adamovich_rus.htm

166. Уголовный кодекс Австрии / [науч. ред., вступ. ст. С. В. Милукова; предисл. Эрнста Ойгена Фабрици] ; пер. с нем. Л. С. Вихровой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. — 550 [18] с.
167. Конституція Республіки Албанія від 21 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://www.albania.su/page.php?id=30>
168. Кримінальний кодекс Республіки Албанія від 27 січня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу :
http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm
169. Конституція Королівства Бельгії від 17 лютого 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html>
170. Уголовный кодекс Бельгии / [науч. ред. и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. И. Мацнева] ; перевод с фр. канд. юрид. наук Г. И. Мачковского. – СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2004. – 561 с.
171. Конституція Королівства Нідерландів від 17 лютого 1983 р. // Конституция Нидерландов (Королевства Нидерландов) от 17 февраля 1983 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html>
172. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. докт. юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин] ; пер. с англ. И. В. Мироновой. – [2-е изд.]. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2001 – 510 с.
173. Уголовный кодекс Испании / [под ред. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова]. – М. : Издательство "Зерцало", 1998. – 213 с.
174. Флек Дитер. Выполнение международного гуманитарного права: проблемы и приоритеты / Дитер Флек // Имплементация международного гуманитарного права. Статьи и документы. – М. : МККК, 1998. – С. 247– 268.

175. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції:
[// http://artlibrary2007.narod.ru/cons/cons_germany_rus.doc](http://artlibrary2007.narod.ru/cons/cons_germany_rus.doc)
176. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. А. В. Серебrenиковой – М. : Издательство "Зерцало", 2000. – 208 с.
177. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. и предисловие Н. Е. Крыловой и Ю.Н. Головки] ; перевод с франц. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 600 с.
178. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов. – М. : "Зерцало", 1999. – 346 с.
179. Крылова Н. Е. Основные черты нового Уголовного кодекса Франции / Н. Е. Крылова. – М. : Спарк, 1996. – 124 с.
180. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
181. Code pénal. Nouveau Code penal. Ancien Code penal. – Paris : Editions balloz, 2000. – 2384 p.
182. Конституція Французької Республіки від 4 жовтня 1958 р. // http://artlibrary2007.narod.ru/cons/cons_france_rus.doc
183. Уголовный кодекс Швеции / [науч. ред проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляев] ; перевод на русский язык С. С. Беляева. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 320 с.
184. Конституція Азербайджанської Республіки від 21 червня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_r.html
185. Конституція Республіки Білорусь від 24 листопада 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://www.belarus.net/conendru.htm>

186. Конституція Республіки Болгарії 12 липня 1991 р. [Електронний ресурс].
– Режим доступу до конституції :
<http://rushanamac.sk6.ru/konst.html>
187. Уголовный кодекс Азербайджанской республики. – СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. – 325 с.
188. Уголовный кодекс Республики Беларусь / [науч. ред. и предисл. Б. В. Волженкина] ; обзорная статья А. В. Боркова. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 474 с.
189. Калугин В. Ю. Военные преступления и другие нарушения законов и обычаев войны в белорусском уголовном законодательстве / В. Ю. Калугин // Юстиция Беларуси. – 2003. – № 4. – С. 67–70.
190. Уголовный кодекс Республики Болгария / [под. ред. Лукашова А. И.] – СПб : Юридический центр Пресс, 2002. – 298 с.
191. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава] ; вступ. статья В. И. Михайлова ; обзорн. статья О. Гамкрилидзе ; переревод с грузинського И. Мериджанашвили. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 409 с.
192. Пенітенціарний кодекс Естонії від 6 червня 2001 р. // Правовые акты Эстонии. – 2001. – № 40. – Ст. 364.
193. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [научн. ред. и вступ. статья А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой] ; перевод с латышского А. И. Лукашова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 311 с.
194. Уголовный кодекс Литовской республики / [науч. ред. В. Павилониса] ; предисл. Н. И. Мацнева ; вступ. статья В. Павилониса, А. Абрамавичюса, А. Дракшене ; пер. с лит. В. П. Казанскене. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. – 470 с.
195. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18 квітня 2002 р. // Мониторул Офіциал ал Р.Молдова. – 2002. – № № 128–129.
196. Уголовный кодекс Республики Польша / [пер. с польск. Д. А. Барилевич и др.] ; фдапт. пер. и науч. ред. Э. А. Саркисова, А. И. Лукашов ; год общ.

- ред. Н. Ф. Кузнецовой. – Мн. : Тесей, 1998. – 128 с. – (Уголовные кодексы стран Восточной Европы).
197. Bogdan Gregorz. Kodeks karny. Część szczególna, pod redakcją Andrzeja Zolla. Komentarz do art. 117–277 Kodeksu karnego / Gregorz Bogdan, Kazimierz Buchała, Zbigniew Ćwiąkalski, Małgorzata Dąbrowska–Kardas, Piotr Kardas, Jarosław Majewski, Mateusz Rodzyńkiewicz, Maria Szewczyk, Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll. – Zakamycze : Kantor Wydawniczy, 1999. – 1124 s.
198. Курс уголовного права. – [в 5 т.] ; под. ред. докт. юрид. наук, профессора Г.Н. Борзенкова, докт. юрид. наук, профессора В.С. Комиссарова. – М.: ИКД "Зерцало-М", 2002.
- Т. 5. Особенная часть. – 2002. – 512 с.
199. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : Проспект, КноРус, 2009. – 160 с.
200. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової емблеми (протокол III) від 8 грудня 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 55. – ст. 2964.
201. Закон України "Про ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протоколу III)" від 22 жовтня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 4. – ст. 27.
202. Конституція Республіки Казахстан від 30 серпня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html>
203. Конституція Киргизької Республіки від 8 листопада 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://www.zakon.kz/79608-opublikovana-novaja-konstitucija.html>
204. Конституція Республіки Таджикистан від 6 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://rushanamac.sk6.ru/konst.html>

205. Конституція Республіки Узбекистан від 8 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://rushanamac.sk6.ru/konst.html>
206. Конституція Республіки Корея від 17 липня 1948 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
http://www.isatr.ru/rus/leg/kr/kr_const_rus.shtml
207. Конституція Китайської Народної Республіки від 4 грудня 1982 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html>
208. Конституція Японії від 3 травня 1947 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу до конституції :
<http://artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html>
209. Уголовный кодекс Республики Казахстан / [науч. ред. и предислов. Министра юстиции Республики Казахстан И.И. Рогова]. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 466 с.
210. Кримінальний кодекс Киргизької Республіки від 10 жовтня 1997 р. // Кыргыз Республикасынын Жогоку Кенешин Ведомосттору. – № 7 (1077) – 1998 – ст. 229.
211. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / [науч. ред. и предислов. М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова и З. Х. Гулямова]. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 338с.
212. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / [предисл. А. В. Федоров] – Санкт–Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001 – 410 с.
213. Комар П. М. Развитие уголовного законодательства в странах АТР / П. М. Комар, А. М.Коробов // Развитие российского права и права стран АТР в условиях конституционного реформирования: Материалы региональной научно–практической конференции, 29 ноября 2003 г. – Владивосток : Издательство ВГУЭС, 2004. – С. 63 – 76.

214. Уголовный кодекс Японии. С изменениями и дополнениями на 1 января 2002 г. : Перевод с японского / [науч. ред. А. И. Коробеев] ; пер. В. Н. Еремин – С.–Пб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 226 с.
215. Михеев Р. Уголовная политика Японии / Р. Михеев, Н. Морозов, Ё. Коидзуми [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : // <http://vostochnik.ru/content/view/6/36/>
216. Уголовный кодекс Республики Корея / [науч. ред. и предисл. А. Н. Коробеева] ; пер. с корейского В. В. Верхоляка. – СПб. : Юридический центр "Пресс", 2004. – 240 с.
217. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [пер. с китайского Д. В. Вичикова] ; под ред. А. И. Коробеева. – [справ. изд.]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 301 с.
218. Савченко А. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в Україні та США (на рівні Федерації) // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1. – С. 116–119.
219. Статут Токійського міжнародного воєнного трибуналу (Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу) 1946 р. // Международное гуманитарное право в документах. – М. : Изд–во Московского независимого института международного права, 1996. – С. 522–528.
220. Проекты статей об ответственности государств // Доклад комиссии международного права о работе ее сорок восьмой сессии. 6 мая – 26 июня 1996 г. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Пятьдесят первая сессия. Дополнения № 10 (А (51/10)), ООН. – Нью–Йорк, 1996. – 348 с.
221. Лазарев М. И. Империалистические военные базы на чужих территориях и международное право / М. И. Лазарев. – М. : Изд–во ИМО, 1963. – 255 с.
222. Маджорян Л. А. Субъекты международно–правовой ответственности / Л. А. Маджорян // Советское государство и право. – 1969. – № 12. – С. 23–26.
223. Панов В. П. Международное уголовное право : [учебное пособие] / В. П. Панов. – М. : Издательская группа ИНФРА–М–НОРМА, 1997. – 320 с.

224. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве / Д. Б. Левин. – М. : Международные отношения, 1966. – 152 с.
225. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [2-ге вид., переробл. та доповнен] ; відповід. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2002. – 968 с.
226. Карпец И. И. Международная преступность / И. И. Карпец. – М. : Наука, 1988. – 110 с.
227. Курис П. М. Международные правонарушения и ответственность государства / П. М. Курис. – Вильнюс. : Минтис, 1973. – 280 с.
228. Київець О. В. Визначення поняття злочину в міжнародному кримінальному праві [Електронний ресурс] / О. В. Київець. – Режим доступу до статті :
http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/nomer10/all_kiiv.html
229. Рыбаков Ю. М. Вооруженная агрессия – тягчайшее международное преступление / Ю. М. Рыбаков. – М. : Юридическая литература, 1980. – 216 с.
230. Фернандес Флорес Хосе Луис. Пресечение нарушений права войны, совершаемых отдельными лицами / Хосе Луис Фернандес Флорес // Пресечение нарушений международного гуманитарного права. Сборник статей. – М. : МКК, 1998. – С. 5–72.
231. Современные войны : гуманитарные проблемы. Доклад для независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам. – М. : Международные отношения, 1990. – 256 с.
232. Трайнин А. Н. Избранные произведения. Защита мира и уголовный закон / А. Н. Трайнин. – М. : "Наука", 1969. – 454 с.
233. Блиценко И. П. Международное уголовное право : [учебн. пособие] / И. П. Блиценко, Р. А. Каламкарян / [под общей ред. В.Н. Кудрявцева]. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Наука, 1999. – 264с.
234. Барсегов Ю. Г. Геноцид армян – преступление по международному праву / Ю. Г. Барсегов. – М. : Издат. дом "XXI век – Согласие", 2001. –

272 с.

235. Постанова Апеляційного суду міста Києва від 13 січня 2010 р. у кримінальній справі № 1-33/2010, порушеній Службою Безпеки України за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр. за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України відносно Сталіна (Джугашвілі) Й.В., Молотова (Скрябіна) В.М., Кагановича Л.М., Постишева П.П., Косіора С.В., Чубаря В.Я. та Хатаєвича М.М.
236. Голодомор 1932–1933 годов в Украине унес жизни 3,5 млн. человек [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://korrespondent.net/ukraine/events/643684>
237. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
238. Бородин С. В. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью. Проблемы деятельности ООН в области предупреждения преступности и обращения с правонарушителями / С. В. Бородин, В. Г. Ляхов. – М. : Междунар. отношения, 1983. – 200 с.
239. Маляева Е. О. Международное законодательство об ответственности за преступления против права человека на жизнь / Е. О. Маляева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского: Власть и право. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2003. – Вып. 2 (7). – С. 338–348.
240. Международный уголовный суд и позиция России. Материалы конференции, 9 – 10 июня 1998 года. – М. : Гласность, 2000. – 100 с.
241. Международные акты о правах человека : [сб. документов]. – М. : Норма; Инфра. – М, 1998.– 753 с.
242. Правила судово–медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до правил : [//zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi)

243. Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини [Текст] / Лариса Брич. – Львів : Львів. держ. ун-тет внутр. справ, 2009. – 60 с.
244. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
245. Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 25 січня 1974 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
246. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://www.memo.ru/prawo/hum/haag07-1.htm>
247. Schwebb E. Crimes Against Humanity / E. Schwebb. – British Year Book of International Law, vol. 23, 8, 1949. – 280 p.
248. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
249. Таиров Т. Ф. Апартеид – преступление века / Т. Ф. Таиров. – М. : Наука, 1968. – С. 160 с.
250. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. – М. : Международные отношения, 1983. – 223 с.
251. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы / Н. И. Костенко. – М. : Юрлитинформ, 2004. – 448 с.
252. Сохранит ли человечество человечность? : Доклад Независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам / [пер. с англ.] – М. : Международные отношения, 1989. – 272 с.

253. Документ ООН S/1994/674, доклад комиссии экспертов, созданной во исполнение резолюции 780 (1992) Совета Безопасности, 27 мая 1994. – 40 с.
254. Определение агрессии. Краткие сведения. – Н.-Ю. ООН. Управление общественной информацией. – 8 с.
255. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статуту :
[// http://www.un.org/ru/documents/charter/](http://www.un.org/ru/documents/charter/)
256. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до декларації :
http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_569
257. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 4. – Ст. 266.
258. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права / [навч. посіб.] / Базов В. П.. – К. : Істина, 2003. – 135 с.
259. Конспект лекцій з курсу "Міжнародне гуманітарне право" для слухачів відділення військової підготовки. – К. : Редакційно–видавничий центр "Київський університет", 1998. – 86 с.
260. Миронова В. О. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни / В. О. Миронова : [монографія] / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Ємельянова. – Харків : "Право", 2007. – 152 с.
261. Паризька декларація про морську війну від 16 квітня 1856 р. // Современное право войны. Пособие к лекциям в военных училищах / Числов П. И. – М. : Тип. К. Л. Меньшова, 1910. – С. 2.
262. Гаазька декларація про заборону використання куль, які легко розвертаються або сплющуються в людському тілі від 29 липня 1899 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до декларації :
<http://www.memo.ru/pravo/hum/haag1899.htm>

263. Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних сутичок від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1527>
264. Гаазька конвенція про відкриття воєнних дій від 18 жовтня 1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до конвенції :
<http://www.kadis.ru/texts/index.phtml?id=32050>
265. Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до протоколу :
<http://www.memo.ru/prawo/hum/zhen1925.htm>
266. Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від 11 лютого 1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до договору :
<http://www.nuclearpolicy.ru/pravo/international/dogovor11feb1971.shtml>
267. Григорьев А. Г. Международное право в период вооруженных конфликтов / А. Г. Григорьев. – М. : Воениздат, 1992. – 32 с.
268. Протокол про осколки, які неможливо виявити, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибірккову дію (Протокол I) від 10 жовтня 1980 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – 335 с.
269. Протокол про заборону чи обмеження застосування запальної зброї, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибірккову дію (III Протокол) від 10 жовтня 1980 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – 335 с.

270. Протокол про засліплюючу лазерну зброю, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію (IV Протокол) від 13 жовтня 1995 р. // Международное право. Ведение военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 1999. – 335 с.
271. Закон України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні" від 8 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999 р. – № 36. – Ст. 316
272. Чубарев В. Л. Захист емблем Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у законодавстві України / В. Л. Чубарев // Проблеми державного будівництва в Україні. – [Вип. 7 : "Актуальні проблеми вдосконалення національного законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 10-й річниці незалежності України 25-26 квітня 2001 р.]. – К. : Вид-во "Правові джерела", 2001. – 455 с.
273. Блатова Н. Т. Международное право / Н. Т. Блатова, И. Н. Арцибасов и др. – М. : Юрид. лит., 1987. – 543 с.
274. Баймуратов М. О. Міжнародне право / М. О. Баймуратов. – Х. : Одіссей, 2001. – 672 с.
275. Резолюции и решения Генеральной Ассамблеи ООН, принятые на XXII сессии. – Нью-Йорк, 1968. – 288 с.
276. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / [Д. Гинзбургс, В. Н. Кудрявцев, Р. С. Кларк и др.] ; под ред. И. А. Ледях, И. И. Лукашука. – М. : Ин-т государства и права Рос. АН и др., 1995. – 262 с.
277. Латернзер Ганс. Вторая мировая война и право / Ганс Латернзер [Електронний ресурс]. – Режим доступу до книги : http://warraax.net/53/war_law.html
278. Оппенгейм Л. Международное право. – [в 2 т.] ; – М. : Госиздат иностранной лит., 1948–1949.

- Т. 2 Полут. 1 : Споры. Война / [под ред. С. А.Голунский] ; пер. Я. И. Рецкер, А. А. Санталов – М. : Иностран. лит., 1949. – 439 с.
279. Гарантии безопасности по Статуту Лиги Наций. – М. : изд-во НКВД, 1937. – 325 с.
280. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – Вып. V. – М. : изд-во НКВД, 1930. – С. 5 – 8.
281. Конвенции об определении агрессии, подписанные в Лондоне 3–5 июля 1933 г. – М. : НКВД, "Интернац", 1933. – 19 с.
282. Кибальник А. Г. Преступления против мира и безопасности человечества / А. Г. Кибальник, И. Г. Соломоненко / [под науч. ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Наумовна]. – СПб. : Издательство "Юридический центр Пресс", 2004. – 385 с.
283. Война и мир в ранней истории человечества : – [в 2 т.] ; / А. И. Першиц, Ю. И. Семенов, В. А. Шнирельман ; М. : Институт этнологии и антропологии РАН, 1994.
Т. 2. – М., 1994. – 145 с.
284. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: Курс лекций юридического факультета Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. – М. : Международный Комитет Красного Креста, 2000. – 720 с.
285. Герасимов А. В. Внутренние вооруженные конфликты в современном мире: политико-правовой анализ / А. В. Герасимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті :
// <http://www.samoupravlenie.ru/16-24.htm>
286. Анцупов А. Я. Конфликтология / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов : [Учебник для вузов]. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 507 с.
287. Манохин А. В. Военные конфликты: теория, история, практика / А. В. Манохин, В. С. Ткачев : [Учебное пособие] – М., 1994. – 143 с.
288. Смутьский С. В. Идентификация военного конфликта (методологические и теоретические ориентиры) / С. В. Смутьский

[Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті :
<http://www.politnauka.org/library/konflikt/smulsky.php>

289. Махонин В. А. Подходы к классификации вооруженных конфликтов / В. А. Махонин [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті :
<http://lib.rin.ru/doc/i/152066p.html>